
**RÍMSKO-KÁNONICKÉ
VÝCHODISKÁ
SLOVENSKEHO
A EURÓPSKEHO
VEREJNÉHO PRÁVA**

RÍMSKO-KÁNONICKÉ VÝCHODISKÁ SLOVENSKEHO A EURÓPSKEHO VEREJNÉHO PRÁVA

Zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného
práva uskutočnenej 25. septembra 2020
na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave
v rámci medzinárodného vedeckého kongresu
Trnavské právnické dni

Vojtech Vladár (ed.)

leges

Vzor citace:

VLADÁR, V. (ed.): *Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva. Zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva uskutočnenej 25. septembra 2020 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni*. Praha: Leges, 2020, 250 s.

Editor:

prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Recenzenti:

Mgr. Matej Pekarík, PhD.

Doc. JUDr. Michaela Židlická, Dr.

Zborník je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2,
v roce 2020 jako svou 682. publikaci.

Vydání první

Edice Teoretik

Návrh obálky Michaela Vydrová

Redakce Mgr. Mária Pavláková

Sazba Gradis

Tisk powerprint, s. r. o., Horoměřice

www.knihyleges.cz

© Vojtech Vladár (ed.), 2020

ISBN 978-80-7502-481-7

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva (konferencie)
(2020 : Trnava, Slovensko)

Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva : zborník
z konferencie katedry rímskeho a cirkevného práva uskutočnenej 25. septembra 2020
na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci medzinárodného vedeckého
kongresu Trnavské právnické dni / Vojtech Vladár (ed.). – Vydání první. – Praha : Leges,
2020. – 250 stran. – (Teoretik)

Částečně český text, česká, anglická a slovenská resumé
Obsahuje bibliografie, bibliografické odkazy a rejstřík

ISBN 978-80-7502-481-7 (vázáno)

* 340.15 * 348 * 342 * (437.6) * (4) * (062.534)

– římské právo

– kanonické právo

– veřejné právo – Slovensko

– veřejné právo – Evropa

– sborníky konferencí

34 – Právo [16]

OBSAH

Vojtech Vladár Predhovor	9
Ján Ivančík Rímskoprávne východiská pre dichotómiu práva a súčasná relevancia tejto delby	11
Petr Bělovský Normatívni povaha právnych princípů a jejich interpretace v římském právu	27
Vladimír Vrana Rímska diplomacia na sklonku republiky	39
Ľubica Masárová/Michal Maslen Význam a postavenie cirkví a náboženských spoločností v oblasti práva na ochranu zdravia	53
Martin Gregor Pojem a druhy trestných činov v antickom Ríme	77
Peter Mach Rímske <i>damnum iniuria datum</i> a znaky skutkovej podstaty trestného činu v modernom práve	89
Karin Vrtíková Piráctvo ako predchodca organizovaného zločinu	99
Eva Szabová/Miloš Deset Vplyv rímskeho práva a niektorých starovekých právnych systémov na vývoj trestného práva Slovenskej republiky, so zameraním na trestnoprávnu ochranu života	121

Michal Aláč

Vplyv rímskeho práva na trestanie 137

Jan Ullmann

Codex Theodosianus jako pramen institutů českého
a slovenského trestního práva procesního 151

Stanislav Příbyl

Dělení práva na veřejné a soukromé také v kanonickém právu? 171

Vojtech Vladár

Prínos kánonického práva k rozvoju moderného trestného práva 185

Matúš Nemeč

Trest smrti v doktríne Katolíckej cirkvi 225

Peter Mach

Register prameňov 241

PREDHOVOR

V rukách držíte druhý komplexný výstup z vedeckého projektu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“ v podobe zborníka z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva, uskutočnenej 25. septembra 2020 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, v rámci tradičného medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni/*Dies iuris Tyrnavienses*. Zatiaľ čo ústredná téma kongresu znela „Právna politika a legislatíva“, téma konferencie bola vymedzená slovami „Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva“. Ako je už zrejmé zo samotného názvu, jej podstata spočívala v skúmaní vzájomných vzťahov medzi rímskym právom a kánonickým právom na jednej strane a verejným právom, platným či už na území Slovenskej republiky alebo v ďalších európskych štátoch, na strane druhej. Podobne ako všetky ostatné právne poriadky kontinentálneho právneho systému, aj slovenské verejné právo totiž minimálne ideovo vychádza z klasických právnych systémov, ktoré významným spôsobom ovplyvnili európsky právny vývoj a zanechali v ňom nezmazateľnú a stále aktuálnu stopu. Netreba pritom zabúdať ani na skutočnosť, že je to práve verejné právo, ktoré zabezpečuje v každej spoločnosti viaceré funkcie súvisiace s tými najdôležitejšími úlohami štátu. Najmä na tomto pozadí riešitelia projektu vychádzajú z hypotézy, že analýzou pozitívneho práva a jeho porovnaním s rímskoprávnymi a kánonickoprávnymi inštitútmi hmotného i procesného práva možno dospieť k relevantným záverom, ktoré budú aplikovateľné pri riešení aktuálnych problémov, a to najmä z hľadiska *de lege ferenda*. Späťne možno konštatovať, že toto vedecké podujatie sa stretlo s úspechom, čo bolo zrejmé už z pohľadu na samotný program konferencie, v ktorom našli svoje zastúpenie odborníci na historické, ale i pozitívne právo z viacerých českých i slovenských právnických fakúlt. Pevne verím, že rovnaký úspech a vrelé prijatie sa dostane i konferenčnému zborníku, obsahujúcemu nielen príspevky aktívne zúčastnených, ale i ďalších záujemcov o spracovanie kvalitného vedeckého článku a publikovanie v danej oblasti.

Vojtech Vladár

RÍMSKOPRÁVNE VÝCHODISKÁ PRE DICHOTÓMIU PRÁVA A SÚČASNÁ RELEVANCIA TEJTO DELBY

Ján Ivančík

Abstrakt: Delba práva na súkromné a verejné je jedným zo základných znakov kontinentálneho právneho myslenia. Ideovo táto delba vychádza z Ulpianovej „záujmovej“ teórie, avšak je otázne, nakoľko existovali striktné hranice medzi súkromným a verejným právom v antike a či je právna dichotómia relevantná aj dnes. Príspevok sa zameriava na hľadanie rímskoprávných východísk delby práva a komparáciu so súčasným stavom. Existujú stále oblasti práva s prevládajúcim štátnym, respektíve súkromným záujmom alebo je táto delba definitívne prekonaná?

Kľúčové slová: rímske právo, delba práva, súkromné a verejné právo.

Abstract: Division of law between private and public is one of the core elements of the continental legal theory. This division is ideologically bound to Ulpian's "interest" theory, although it is questionable if there were strict boundaries between private and public law in Ancient Rome and whether the legal dichotomy is relevant also recently. This paper focuses on identification of Roman perception of the legal dichotomy and its comparison with the contemporary legal status in Slovakia. Are there still fields of law with prevailing public, respectively private interest?

Keywords: Roman law, division of law, private and public law.

Úvod

Právna dichotómia prešla vo vývoji európskeho právneho myslenia početnými fázami. Jej zrod je často spájaný s rímskym právom, potom bola recipovaná do väčšiny kontinentálnych právnych poriadkov, avšak nechýbali ani historické etapy, ktoré jej existenciu vyslovene popierali.¹

¹ Typickým príkladom je socialistická právna veda, ktorá sa k rímskoprávnemu dedičstvu stavala vyslovene negatívne. Q.v. GREGOR, M. Postavenie rímskeho práva v socialistickej spoločnosti a fenomén socialistickej právnej romanistiky. *Právny obzor*. Vol. 101 (2018), No. 1, s. 27 – 42.

Aj keď ide o značne profánnu tému, aj v modernej právnej vede badať rozdielne prístupy k hodnoteniu významu delenia práva na súkromné a verejné. Cieľom tohto krátkeho príspevku je posúdiť jeho význam pre súčasný právny poriadok a identifikovať rímskoprávne východiská, ktoré môžu byť obohacujúce aj pre dnešnú aplikačnú prax.

Vzhľadom na rozsiahlosť témy a obmedzený rozsah príspevku nie je možné pokryť všetky aspekty a otázky, ktoré sa vynárajú. Zvolili sme preto prístup, pri ktorom na základe rímskych prameňov určíme význam a využitie bipartície práva v antickom Ríme. Jednou zo základných otázok nášho skúmania bude, či naozaj možno predmetnú delbu stotožniť iba s Ulpianovou „záujmovou“ teóriou, alebo ju ovplyvňujú aj ďalšie prvky.

V druhej časti príspevku sa zameriame na identifikáciu zásadných moderných spoločensko-ekonomických výziev, ktoré majú vplyv na skúmanú tému a aj prostredníctvom aplikácie rímskoprávných východísk sa budeme snažiť zodpovedať otázku, aké je miesto delby práva na súkromné a verejné v modernej spoločnosti.

1 Bipartícia rímskeho práva a jej praktické dôsledky

Napriek tomu, že rímskoprávna dichotómia je v prameňoch jasne identifikovateľná, keďže zaujíma popredné miesto ako v justiniánskych *Digestach*, tak aj v justiniánskych *Institutiones*, jej reálny význam pri aplikácii práva doposiaľ vzbudzuje nemalé otázky.

V zmysle notoricky známej diferenciacie rozdelil Ulpian právnu vedu na dve časti – súkromné právo a verejné právo, a to na základe skutočnosti, či regulácia slúži záujmu jednotlivcov alebo rímskeho štátu:

*Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim. Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus constitit. Privatum ius tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.*²

² Ulp. D 1,1,1,2: Toto štúdium má dve základné časti, verejné a súkromné. Verejné právo sa vzťahuje na záležitosti rímskeho štátu, právo súkromné sa týka záujmu (úžitku) jednotlivcov: lebo niečo sa týka verejného úžitku, niečo súkromného. Verejné právo sa vzťahuje na posvätné rituály, kňazov a štátnych úradníkov. Súkromné právo sa svojou

Na základe diferenciačného kritéria „záujmu“ toho-ktorého subjektu sa Ulpianom formulovaná teória delby práva často označuje aj ako „záujmová“. Napriek tomu, že v modernej právnej vede býva relevancia záujmu štátu, respektíve jednotlivca ako deliaceho kritéria pre členenie práva neraz spochybňovaná,³ domnievame sa, že Ulpianovo vyjadrenie nemožno posudzovať samostatne, ale je potrebné naň nahliadať aj v kontexte ostatných zachovaných rímskoprávných prameňov. Ako sa budeme snažiť poukázať aj ďalej, záujem príslušného subjektu je totiž podľa nášho názoru iba jedným, hoci najzákladnejším, deliacim kritériom.

Ilustratívnym príkladom môže byť delba rímskeho trestného práva. Zatiaľ čo *delictum* označuje protiprávne konanie späté so súkromnoprávnou sankciou, *crimen* smeruje k poškodeniu verejného záujmu, ktorý trestá verejná autorita.⁴ Ide o explicitné uplatnenie Ulpianovho delenia práva v praxi – koho záujem bol poškodený, ten má vykonávať kroky smerujúce k náprave. Vážny uvádza, že delikt je typický akt nepriateľského poškodenia cudzích právnych statkov, s nimi zákon spája súkromný trest.⁵ K deliktom preto radí *furtum*, *rapina*, *damnum iniuria datum* a *iniuria*. S postupným vývojom sa však menila aj táto delba.⁶

povahou delí na tri časti, a to na predpisy práva prirodzeného, práva medzi národmi a práva civilného. BLAHO P./VAŇKOVÁ, J.: *Corpus iuris civilis. Digesta. Tomus I.* Bratislava: Eurokódex, 2008.

³ FÁBRÝ, B./KROŠLÁK, D.: Verejný a súkromný právo – nové výzvy v systematike práva. In *Acta facultatis iuridicae Universitatis Comenianae*. Vol. 25 (2007), No. 1, s. 48 a ILLYOVÁ, Z.: Právo súkromné a verejné. In *Comenius* (2017). Dostupné na <https://comenius.flaw.uniba.sk/index.php/kategorie/pravne-dejiny-filozofia/31-pravo-sukromne-a-verejne>.

⁴ Schulz konštatuje, že uvedené delenie je typické pre klasické rímske právo, pričom po-klasická doba za *delictum* označovala protiprávne konanie, ktoré vyústilo do trestnoprávneho záväzku a žaloby, a to podľa *ius civile* alebo *ius honorarium*. Cf. SCHULZ, F.: *Classical Roman Law*. Oxford: Clarendon Press, 1951, s. 572. Podrobnejšie ohľadom delby rímskeho trestného práva pozri tiež FRÝDEK, M.: Terminology of Roman Criminal Law – *crimen et delictum*. In *Journal on European History of Law*. Vol. 1 (2010), No. 1, s. 69 – 71.

⁵ VÁŽNÝ, J.: *Římské právo obligační. Část I.* Bratislava: Právnická fakulta Komenského v Bratislave, 1924, s. 9.

⁶ Vývojové zmeny a presahy medzi súkromným a verejným trestným konaním možno pozorovať na postihu neoprávnenej žaloby. Jej pôvod sa často odvodzuje od verejného procesu, odkiaľ boli početné princípy prebrané prostredníctvom prétorskej tvorby aj do oblasti súkromných sporov. Q.v. GREGOR, M.: Tzv. procesné trestné činy v rímskom práve. In *Časopis pro právní vědu a praxi*. Vol. 28 (2020), č. 2, s. 193.

Ako uvádza Sommer, Ulpiánova definícia súkromného a verejného práva je skôr popisná. Verejným právom označuje všetko, čo sa týka bytia a činnosti rímskeho štátu, zatiaľ čo súkromné právo sa týka súkromných záležitostí jednotlivcov.⁷ Na základe teleologického výkladu dospieva k záveru, že rozlišujúcim prvkom bude, či štát ako nositeľ moci využíva v analyzovanom právnom vzťahu svoje impérium alebo nie. Kde chýba tento znak, tam aj štát participuje na súkromnoprávných vzťahoch, čo ale rímska jurisprudencia v zachovaných prameňoch neuvádza.⁸

Pri hľadaní ďalších vhodných deliacich kritérií sa prakticky ponúka využitie aplikačného rozdielu medzi rímskym súkromným a verejným procesom. Skřejpek však takúto diferenciáciu nepovažuje za vhodnú. Poukazuje na viacero dôvodov, pričom za najzásadnejšie možno považovať angažovanosť civilného prvku vo verejnom procese (verejný proces bol v Ríme najmä proces trestný a ten mohol iniciovať nielen rímsky magistrát, ale ktorýkoľvek *civis Romanus*); vymáhanie verejnoprávnych nárokov (e.g. finančné dlhy) prostredníctvom „civilných“ súdov; ale tiež terminologické presahy medzi *iudicium privatum* a *iudicium publicum*.⁹

Omnoho zložitejšie než identifikovanie pôvodného rímskoprávneho vyjadrenia delby práva je preto určenie jej aplikačného významu. Prameňe totiž v žiadnom ohľade nepodávajú explicitné, ba ani kazuistické určenie deliacej čiary, ktorá by oddelovala vplyv verejného práva na súkromné a *vice versa*. Postupovať preto treba na základe čiastkových indícií, ktoré poskytujú nadväzujúce fragmenty.

Jedným z najesenčiálnejších je Papiniánovo vyjadrenie, že verejné právo nie je možné meniť dohodou súkromných osôb (*Ius publicum privatorum pactis mutari non potest*).¹⁰ S použitím modernej právnej terminológie sa dá uvedené vyjadrenie preformulovať tak, že zatiaľ čo súkromné právo regulujú dispozitívne normy, pre oblasť verejného práva sú typické kogentné normy. V istom zmysle slova tak na dichotómiu práva v antickom Ríme

⁷ SOMMER, O.: *Prameny soukromého práva římského*, s. 9.

⁸ Podľa Sommera uvedené platí aj napriek tomu, že rímske prameňe explicitný návod v tomto ohľade neposkytujú. Q.v. SOMMER, O.: *Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky*. Praha: Věšrd, 1946, s. 8.

⁹ SKŘEJPEK, M.: *Ius publicum – ius privatum. Vzájemné vztahy a souvislosti*. In *Acta Universitatis Carolinae iuridica*. Vol. 38 (1992), No. 2–3, s. 97 – 98.

¹⁰ Pap. D 2,14,38.

vplývala okrem „záujmovej“ teórie aj tzv. teória noriem.¹¹ Kaser uvádza, že rímski právnici si boli vedomí skutočnosti, že chránenie záujmu jednotlivca je často v eminentnom záujme štátu. Aj záujmy jednotlivcov totiž mohli prispievať k *utilitas omnium*. Na tento účel bolo pripojené Papiniánovo pravidlo.¹²

Význam analyzovaného pravidla podčiarkujú viaceré nadväzujúce fragmenty, ktoré ho rozvíjajú typicky rímskoprávne – prostredníctvom kazuistiky. Napríklad Pap. D 35,2,15,1 poukazuje na situáciu, keď sa priznáva ochrana sestre, pokiaľ jej brat obišiel predpisy verejného práva pri dedičskom práve, a to s poukazom na fakt, že súkromnými dohodami nie je možné obchádzať zákony.¹³ Obdobne Pomponius argumentuje, že závetom nie je možné vylúčiť platnosť noriem verejného práva, ktoré sa naň vzťahujú.¹⁴

Isté komplikácie do skúmanej problematiky vnáša už zmienená absencia podstatného znaku verejného práva (v modernom vnímaní), a to výkon verejnej moci (*imperium*) v určitom okruhu právnych vzťahov.¹⁵ Možnosť vyvodiť uvedený prvok verejného práva, či už extenzívnym výkladom z Ulpiánovej „záujmovej“ teórie alebo z praxe obsiahnutej v iných prameňoch je mimoriadne diskutabilná.

V tomto duchu pôsobí napríklad Papiniánov fragment, ktorý zriadenie závetu zaraďuje do oblasti verejného práva.¹⁶ Dôvody tohto rozhodnutia možno lepšie pochopiť na základe vysvetlenia v Gaiových *Institutiones*, respektíve v justiniánskom Kódexe.¹⁷ Možnosť zriadiť testament bola priznaná zákonom a verejnoprávne normy upravovali obmedzenia, ktoré

¹¹ Cf. FÁBRY, B./KROŠLÁK, D.: Verejné a súkromné právo – nové výzvy v systematike práva. In *Acta facultatis iuridicae Universitatis Comenianiae*. Vol. 25 (2007), No. 1, s. 50.

¹² KASER, M.: *Ius publicum und ius privatum*. In *Zeitschrift der Savigny – Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*. Vol. 103 (1986), s. 98.

¹³ Pap. D 35,2,15,1: *Frater cum heredem sororem scriberet, alium ab ea cui donatum volebat stipulari curavit, ne Falcidia uteretur et ut certam pecuniam, si contra fecisset, praestaret. Privatorum cautione legibus non esse refragandum constitit et ideo sororem iure publico retentionem habituram et actionem ex stipulatu denegandam.*

¹⁴ Pomp. D 30,55: *Nemo potest in testamento suo cavere, ne leges in suo testamento locum habeant, quia nec tempore aut loco aut condicione finiri obligatio heredis legatorum nomine potest.*

¹⁵ SOMMER, O.: *Prameny soukromého práva rímského*. Praha: Politika, 1932, s. 9.

¹⁶ Pap. D 28,1,3: *Testamenti factio non privati, sed publici iuris est.*

¹⁷ Inst. Gai. 2,104 a Cod. Iust. 6,23,13.

museli byť pri tomto právnom úkone dodržané. Za časť verejného práva sa teda považuje aj dispozícia so súkromným majetkom, ktorú v istej miere obmedzujú kogentné predpisy. V dnešnom chápaní by sme uvedený právny úkon vnímali skôr ako súkromnoprávny s verejným presahom.

Ešte zaujímavejším príkladom je inštitút kúpy od „neochotného“, respektíve osoby, ktorá predať nechce (*emptio ab invito*), ktorý pre nedostatok prameňov doposiaľ vzbudzuje početné otázky. Viacerí autori považujú *emptio ab invito* za istú formu rímskoprávneho vyvlastnenia, ktoré sa ne-realizuje výslovne jednostranným mocenským aktom štátu, ale, ako naznačuje aj názov inštitútu, dvojstranným úkonom – kúpou.¹⁸ Záujem rímskeho štátu na uskutočnení kúpy a istá forma nahradenia súhlasu druhej strany vytvára z čisto súkromnoprávneho úkonu akt verejnoprávny (zabezpečenie veci v prospech všeobecného blaha).¹⁹ Skřejpek spája možnosť realizácie tohto právneho úkonu s výkonom impéria republikánskeho magistráta, respektíve neskôr s cisárskou autoritou, hoci už s pozmenenou formálnou stránkou.²⁰

S ohľadom na už zmienené dochádzame k čiastkovému záveru, že základom rímskoprávneho chápania bipartipácie práva je nepochybne Ulpiánova „záujmová“ teória. Na základe doplňujúcich, uvedených fragmentov sa však domnievame, že začlenenie normy do súkromného, respektíve verejného práva bolo v antickom Ríme realizované aj na základe syntézy s ďalšími pojmovými znakmi príslušného právneho odvetvia. V súlade s mo-

¹⁸ Q.v. KOVÁČIKOVÁ, J.: *Emptio ab invito*: Expropriácia ako fenomén práva starovekého Ríma. In *Caro amico. 60 kapitol pro Michala Skřejpeka nebo Římské právo napříč staletími*. Praha: Auditorium, 2017, s. 234 – 240.

¹⁹ Pokiaľ by bolo rímskoprávne nazeranie totožné so súčasným, štát by prostredníctvom výkonu svojho impéria jednostranne rozhodol o odhnutí veci vlastníkovi, teda by nevstupoval do záväzkového vzťahu vo forme kúpy. Viaceré indikácie naznačujú, že týmto spôsobom mohol byť realizovaný inštitút, respektíve oprávnenie *ius publicandi*. Q.v. KAMIŇSKÁ, R.: Kilka uwag na temat tego, kto *ius publicandi habuit*. In *Zeszyty Prawnicze*. Vol. 1 (2019), s. 90. Táto teória má ale aj značný počet odporcov, e.g. DE ROBERTIS, F. M.: *Le espropriazione per pubblica utilità nel diritto romano*. Bari: L'Erma di Bretschneider, 1936, s. 328. K tenzii medzi vlastníckym právom a právom verejnosti využívať benefity okolitej krajiny, teda súkromným právom na využívanie vlastníctva vo svoj prospech a verejným záujmom spoločnosti pozri ŠURKALA, J.: Právo verejnosti na limity vlastníctva? Právo verejnosti na prístup ku krajine a limitácia vlastníckych oprávnení k pozemkom na Slovensku. In *Historia et theoria iuris*. Vol. 6 (2014), No. 2, s. 63–64.

²⁰ SKŘEJPEK, M.: *Ius publicum – ius privatum*. Vzájemné vzťahy a souvislosti. In *Acta Universitatis Carolinae iuridica*. Vol. 38 (1992), No. 2–3, s. 80.

dernou terminológiou by sme mohli konštatovať, že posúdenie, či norma spadá pod súkromné alebo verejné právo bolo realizované na základe parciálneho prieniku viacerých diferenciacných teórií. Samozrejme, prím hra-la „záujmová“ teória.

Ak teda moderná právna veda spochybňuje relevanciu „záujmovej“ te-órie pre súdobú prax, je možné v obmedzenom rozsahu súhlasiť, avšak v komplexe rímskeho práva je potrebné vzniesť aj niekoľko námietok. V prvom rade sa dá stotožniť s názorom, že samotný záujem štátu na regu-lácii niektorého právneho odvetvia je problematickým diferenciacným kri-teriom. Štátna moc má totiž záujem na predchádzaní vojny všetkých proti všetkým, a teda každá právna regulácia vyjadruje štátny záujem. Rovnako je otázne, čo je potrebné chápať pod pojmom verejný záujem – ide o vyjad-renie altruistické (teda ide o záujem povinného subjektu) alebo egoistické (záujem zákonodarcu)?²¹ Na druhej strane však nepochybne platí, že zmie-nený „záujem“ je iba jedným z kritérií, ktoré Rimania používali vo vzájom-nej súvzťažnosti. Členenie noriem na súkromné, respektíve verejné právo preto rozhodne nebolo vykonávané na základe od seba nezávislých fakto-rov, ale po vyhodnotení ich vzájomnej korelácie. Taktiež je potrebné mať na pamäti, že antickí právnici dbali skôr na kazuistiku než na dômyselné prepracovanie teoretických konceptov.

2 Vplyv meniacich sa spoločensko-ekonomických pomerov na delbu práva

Delba práva na súkromné a verejné napomáha v aplikačnej praxi aj stáročia po zániku Rímskej ríše jasnejšie určiť, ktoré princípy, zásady či pravidlá sa majú použiť v konkrétnych prípadoch. Taktiež pomáha pri určovaní, v akej miere je vhodná miera zásahu verejnej moci, či odôvodňuje rozsah použitia kogentných noriem.

Moderné sociálno-ekonomické pomery, neustále sa zvyšujúca mie-ra elektronizácie a automatizácie spoločnosti však spôsobujú, že doposiaľ zaužívané pravidlá sa často stávajú nepoužiteľnými a rovnako tak sú búrané aj hranice medzi tradičným chápaním súkromnoprávných, respektíve

²¹ Q.v. FÁBRY, B./KROŠLÁK, D.: Verejné a súkromné právo – nové výzvy v systemati-ke práva. In *Acta facultatis iuridicae Universitatis Comenianiae*. Vol. 25 (2007), No. 1, s. 48.

verejnoprávnych oblastí. Nové oblasti práva, ako sú spotrebiteľské právo, právo hospodárskej súťaže, právo sociálneho zabezpečenia a mnohé ďalšie tak spôsobujú, že deliaca čiara medzi súkromným a verejným záujmom je prakticky nerozoznateľná.

Na skúmanú problematiku možno preto nahliadať z viacerých uhlov. Azda najilustratívnejšie by bolo poukázať na selektívne vybrané právne oblasti, ktoré v moderných spoločensko-ekonomických podmienkach jasne preukazujú prelínanie medzi súkromným a verejným prvkom a na nich analyzovať uplatniteľnosť pôvodných antických myšlienok v súdobej praxi.²² Nemenej zaujímavý je však aj pohľad na akési „generalizované“ smerovanie súčasných spoločenských trendov.

Na účely tohto príspevku je jedným z najzásadnejších trend prehlbujúceho sa individualizmu a prikladania stále vyššej miery dôležitosti personálnej autonómii jednotlivca. V tomto ohľade možno poukázať jednak na neustále sa rozširujúce penzum pozitívnoprávnej regulácie zameranej na oblasť ľudských práv, naň nadväzujúcu bohatú judikatúru (na národnej i medzinárodnej úrovni) a v neposlednom rade tiež na vedecko-odborné smery, posúvajúce do popredia vôľu a autonómiu jednotlivca.

Individualizmus v tomto duchu možno vnímať aj ako etický princíp, ktorý sa vyvíjal stáročia, a to nie lineárne.²³ V postmodernom ponímaní je individualizmus charakterizovaný ako hodnotové nastavenie, ktoré jednotlivca považuje za jedinú realitu a meradlo všetkých posudzovaní. Akákoľvek spoločenská organizácia v tomto ohľade ustupuje do úzadia, pretože ide iba o súbor „atómov“, pričom hodnotu majú iba samotné „atómy“, nie celok.²⁴

Ide o dôležitý fenomén, z ktorého logicky vyplýva, že pokiaľ má mať jednotlivec čo najširší okruh práv a slobôd, musí mu byť priznaná aj široká

²² Q.v. IVANČÍK, J.: Niekoľko poznámok k Ulpianovej „záujmovej“ teórii delby práva a jej relevancii pre súčasný slovenský právny poriadok. In *Studia iuridica Cassoviensia*. Vol. 8 (2020), No. 1, s. 29 – 37.

²³ VANČÍKOVÁ, K.: Nová tvár individualizmu – dôsledky pre človeka, spoločnosť a výzvy pre výchovu. In *Dobro a zlo, alebo o morálke I. Psychologické a filozofické aspekty morálky v edukácii. Zborník vedeckých štúdií*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2013, s. 184.

²⁴ Cf. BENOIST, A.: Kritika ideológie liberalizmu. In *Filozofia*. Vol. 63 (2008), No. 9, s. 818. Q.v. FRANCK, T. M.: *The Empowered Self: Law and Society in the Age of Individualism*. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 39 a KENNEDY, D.: Form and Substance in Private Law Adjudication. In *Harvard Law Review*. Vol. 89 (1975), s. 1713n.

miera dispozície s nimi. Do popredia by sa preto malo dostávať v rozhodujúcej miere súkromné právo, dispozitívne normy a čo najmenšie zásahy štátnej regulácie do života individuálnych subjektov. Uvedený úsudok je platný aj pri menej vyhranenom pohľade na postavenie jednotlivca v spoločnosti, ktorý v súčasnosti považujeme za dominantný.

Potrebu redukcie zásahov štátnej moci do života občanov napokon akcentujú aj recentné politické dokumenty. Napríklad programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky z roku 2020 až štyrikrát odkazuje na nevyhnutnosť „štíhleho“ štátu a v ďalších prípadoch konštatuje záväzok zjednodušiť, respektíve obmedziť legislatívnu úpravu vo viacerých oblastiach života.²⁵

Ako sme už naznačili, spoločenské požiadavky sa v mnohých ohľadoch transformujú aj do právnej regulácie, ktorá má nezriedka opačný účinok. Viaceré pertraktované ľudské práva sú nevyhnutne späté s obsiahlejšou legislatívnou úpravou a v konečnom dôsledku sa dostávajú do kolízie s inými právami a slobodami. V početných prípadoch tak dochádza k silnejúcemu verejnoprávnemu prvku, ktorý súkromnoprávny rozmer utláča do úzadia.

Naznačený trend je možné ilustrovať napríklad na práve občanov na dobrú správu vecí verejných²⁶ či práve na prístup k informáciám a ich šírenie.²⁷ Zvýšená miera transparentnosti a efektívnejšia kontrola nakladania s verejným majetkom nevyhnutne vyžaduje zásahy do individuálnych práv a slobôd. Deje sa tak pri zužovaní ochrany osobných údajov rôznych kategórií verejných činiteľov,²⁸ osôb prijímajúcich verejné zákazky,²⁹ pri povinnom zverejňovaní zmlúv, pri zužovaní pohľadu na obchodné a banko-

²⁵ Q.v. <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/24756/1>.

²⁶ Tú akcentoval Ústavný súd SR napríklad vo svojom náleze sp. zn. PL. ÚS 12/2016 z 19. septembra 2018. Právo na dobrú správu vecí verejných v širšom ohľade zahŕňa aj povinnosť štátu postupovať transparentne a umožniť verejnosti čo najširšiu mieru verejnej kontroly. Tieto princípy vyplývajú napríklad z rozhodnutí Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 4/2012 z 24. októbra 2012 a PL. ÚS 7/2017 z 31. mája 2017.

²⁷ Q.v. rozhodnutie Ústavného súdu SR sp. zn. II. ÚS 44/00 z 5. januára 2001.

²⁸ Tieto obmedzenia prebiehajú v širokej palete právnych nástrojov. Či už ide o povinné zverejňovanie majetkových priznaní verejných činiteľov, alebo o možnosť verejnosti vyhotovovať si obrazové a zvukové záznamy verejných činiteľov pri výkone ich funkcie (e.g. policajti, colníci etc.). Pojem verejný činiteľ je v stanovenom ohľade možné poňat reštriktívne i extenzívne.

²⁹ Napríklad vo forme zverejňovania osobných údajov v registri partnerov verejného sektora či v obchodnom registri.

vé tajomstvo, respektíve pri rôznych ďalších verejnoprávnych zásahoch do podnikateľského prostredia.

Pokračovať by bolo možné s poukazom na práva späté s ochranou životného prostredia, ochranu osobných údajov etc. Pre úplnosť je zároveň potrebné konštatovať, že naším zámerom v tomto prípade nie je posudzovať, ktoré hodnoty či práva by mali mať prednosť. Naším úmyslom je na vybraných príkladoch ilustrovať prepojenie medzi dvoma protichodnými tendenciami moderného zákonodarstva, ktoré sú v rozhodnej miere prepojené.

Rozširujúci sa katalóg ľudských práv sa tak často dostáva do vnútornej rozpornosti, ktorú musia *ad hoc* posudzovať súdne authority na základe vzájomného váženia. Jedným z dôsledkov je aj neustále „pretláčanie“ hraníc medzi súkromným právom a verejným právom. Niektorí autori v tomto smere nešetria kritikou na moderné poňatie ľudských práv. Stretnúť sa možno aj s názorom, že rétorika ľudských práv je často účelovo interpretovaná ideológia, ktorá má iba málo spoločných črt s obranou skutočného záujmu o ľudské práva.³⁰

Z už naznačeného je zrejmé, že tak ako v rímskom práve, tak ani v práve súčasnom nie je možné vyznačiť jednoznačnú deliacu líniu, ktorá by oddeľovala súkromné právo od práva verejného. Nezodpovedanou otázkou však zostáva, ako nájsť správne vyváženie medzi verejnoprávnymi reguláciami a zachovaním primeranej miery individuálnej autonómie.

V rímskom ponímaní malo súkromné právo nepochybne dominantné postavenie a o túto oblasť práva bola prejavovaná rozhodná miera záujmu.³¹ V odbornej verejnosti sa dokonca vyskytujú aj názory, že rímske právo je právom súkromným, pričom verejné právo v rímskom chápaní je skôr akousi „policajnou príučkou“.³² Ako sme sa pokúsili načrtnúť, presadenie čo najširšej miery súkromnoprávných vzťahov sa javí ako cieľ stanovený v modernej slovenskej spoločnosti. Napokon, ide o naplnenie ústavného princípu extenzívneho výkladu práv jednotlivcov ako opaku zužujúce-

³⁰ Q.v. PALOVIČOVÁ, Z.: Ambivalentnosť ľudských práv a neurčitosť ich pojmu z pohľadu filozofie. In *Filozofia*. Vol. 70 (2018), No. 9, s. 768.

³¹ Q.v. SKŘEJPEK, M.: *Ius publicum – ius privatum*. Vzájemné vzťahy a souvislosti. In *Acta Universitatis Carolinae iuridica*. Vol. 38 (1992), No. 2–3, s. 40.

³² DUBBER, M.: Criminal Law Between Public and Private Law. In DUFF, R.A./FARMER, L./MARSHALL, S.E./RENZO, M.TADROS, V. (eds): *The Boundaries of the Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 3.

ho výkonu oprávnení verejných subjektov prameniaceho z čl. 2 ods. 2 a 3 Ústavy Slovenskej republiky.

Ak je teda východiskovým bodom hľadanie čo najmensej, avšak stále nevyhnutnej miery ingerencie verejného prvku do jednotlivých právnych regulácií, za správny možno považovať náhľad, pri ktorom je stabilita verejného práva (čoby vertikálna rovina) nevyhnutná pre zabezpečenie nerušenej možnosti výkonu súkromných záujmov jednotlivcov v horizontálnej rovine.³³ Supiot v premostení na rímske právo uvádza, že to, čo „... Ulpian nazýva ‚posvätnými rituálmi‘ by sme dnes mohli nazvať ‚základnými zákazmi, prostredníctvom ktorých každá spoločnosť vytvára svoje hodnotové nastavenie“.³⁴ Inými slovami účelom verejného práva je zabezpečiť stabilitu pre možnosť riadnej aplikácie súkromnoprávných vzťahov, a tomu by mal zodpovedať aj jeho rozsah.

Náročnosť správneho aplikovania uvedeného meradla pre jednotlivé prípady je obdobne vysoká ako pri vážení, ktoré z ľudských práv má mať *ad hoc* prednosť pred inými. Mnoho bude závisieť od hodnotového nastavenia posudzujúceho subjektu, avšak neraz bude rozhodujúca i aktuálna naliehavosť konkrétneho záujmu. V istom období tak do popredia môže vystúpiť potreba verejnoprávneho zásahu, ktorá sa o niekoľko rokov zoslabí, až napokon úplne vymizne.

Našu myšlienku môžeme ilustrovať na viacerých hypotetických príkladoch. Pokiaľ by sa verejné registre, zamerané na predchádzanie financovania terorizmu či pranie špinavých peňazí ukázali ako neefektívne, boli by nimi spôsobované zásahy do súkromnej sféry jednotlivcov neprimerané. Rovnako možno uvažovať o povinnom zverejňovaní zmlúv v prípade markatných zmien „politickej kultúry“ v pozitívnom zmysle slova. Pri neustále sa prehlbujúcej automatizácii procesov nie je nepredstaviteľné ani to, že technologický progres zabezpečí spotrebiteľom efektívnejšie

³³ Aj napriek rastúcemu individualizmu je nevyhnutné aplikovanie minimálneho štátu, ktorý plní úlohu akéhosi „nočného strážnika“. Sloboda jednotlivca, ktorá je oddelená od akýchkoľvek morálnych kategórií, náboženstva, tradícií a ktorá pokladá jednotlivca za jedinú hodnotu, je totiž hrozbou pre akékoľvek ideologické nastavenie, aj pre liberálnu demokraciu. Q.v. VANČIKOVÁ, K.: Nová tvár individualizmu – dôsledky pre človeka, spoločnosť a výzvy pre výchovu. In *Dobro a zlo, alebo o morálke I. Psychologické a filozofické aspekty morálky v edukácii. Zborník vedeckých štúdií*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2013, s. 186.

³⁴ SUPIOT, A.: The Public-Private Relation in the Context of Today's Re-feudalization. In *International Journal of Constitutional Law*. Vol. 11 (2013), No. 1, s. 130.

a široko dostupné vyhodnocovanie právnych hrozieb než súčasná kogentná úprava. Za daných okolností by bolo potrebné vrátiť sa k početným súkromnoprávnym princípom a zásadám, ktoré platná regulácia viac či menej popiera.³⁵

Sumárne teda možno konštatovať, že v modernom práve je delenie právnych odvetví na čisto súkromné, respektíve verejné, v značnej miere prekonané. Uvedené platí najmä pri hľadaní čisto súkromnoprávneho odvetvia, pretože presah súkromného prvku do typicky verejnoprávných odvetví je objektívne limitovaný.³⁶ Zložitost' a komplexnosť právnych vzťahov si vyžaduje nemalé presahy, a tak ani civilné, respektíve občianske právo už nemožno považovať za právne odvetvie, do ktorého nemá mocenská zložka „právo zasahovať“.³⁷ Pre zamedzenie neželaných excesov je však nevyhnutné, aby bola miera ingerencie verejnej moci realizovaná zmysluplne a na odôvodnenom základe.³⁸ Inšpiráciu pritom možno hľadať aj v rímskom práve, ktoré obratne využívalo syntézu medzi jednotlivými deliacimi kritériami, a na základe nich určovalo využitie vhodných princípov a zásad.³⁹

Pri hľadaní budúceho významu delenia práva na súkromné a verejné v kontinentálnom právnom myslení (eventuálne jeho nahradení iným te-

³⁵ Napríklad zásadu *vigilantibus iura scripta sunt* či striktné dodržiavanie rovnosti sporových strán, ktoré v súčasnosti neraz ustupuje v prospech ochrany fakticky slabšej strany.

³⁶ Príkladom možno poukázať na daňové právo či trestné právo v ponímaní moderného slovenského právneho poriadku. Pre úplnosť je potrebné uviesť, že slovenské trestné právo je v rozhodujúcej miere koncipované na iných základoch ako rímske trestné právo.

³⁷ Túto skutočnosť možno ilustrovať na už zmienených spotrebiteľských vzťahoch, ale tiež na pracovnoprávných reguláciách či verejnoprávných normách upravujúcich rodinné právo.

³⁸ V opačnom prípade možno badať účelové a v aplikačnej praxi náročne uchopiteľné legislatívne zásahy, ako napríklad inkorporovanie inštitútu úžery do Občianskeho zákonníka (§ 39a) alebo pretrvávajúce kogentné normy zväzujúce nájom nebytových priestorov. Vo svetovom meradle sa však dá poukázať aj na omnoho radikálnejšie zásahy, ako je napríklad čínska politika jedného dieťaťa. Tento radikálny verejnoprávny zásah do rodinného práva a zaužívaných spoločenských noriem priniesol v Číne nenapraviteľné následky na niekoľko desaťročí. Q.v. CAMERON, L. (ed.): Little Emperors: Behavioral Impacts of China's One-Child Policy. In *Science*. Vol. 339 (2013), s. 953 – 957 a EBENSTEIN, A: The “Missing Girls” of China and the Unintended Consequences of the One Child Policy. In *Journal of Human Resources*. Vol. 45 (2010), No. 1, s. 87 – 115.

³⁹ Ako sme naznačili v prvej kapitole, neraz dochádzalo aj k presahom a vzájomným ovplyvňovaniam medzi súkromným a verejným právom.

oretickoprávnym konceptom) je preto podľa nášho názoru potrebné myslieť nielen na pedagogické využitie daného členenia, respektíve historickoprávne konotácie, ale aj na ďalšie aspekty.⁴⁰ Tie sme naznačili už v úvode tejto kapitoly – aké princípy a zásady sa majú aplikovať pri absencii explicitnej regulácie, ako interpretovať pozitívne právo v prípade výkladovej kontradikcie a tiež v akom rozsahu (respektíve či vôbec) je potrebná ingerencia verejnej moci v konkrétnych prípadoch. Ako sme sa snažili načrtnúť, práve posledná otázka môže byť v budúcnosti stále viac aktuálna.

Záver

Formulácia jasných záverov nie je pri určení dôležitosti dichotómie práva jednoduchá, a to či už v rímskoprávnom alebo modernom ponímaní. Vykonanou analýzou sme sa pokúsili poukázať na skutočnosť, že samotná Ulpianova „záujmová“ teória nebola v rímskom práve jediným rozlišujúcim faktorom. Rimania vo väčšej či menšej miere využívali aj ďalšie nástroje, ktoré súčasná teória práva označuje ako osobitné teórie právnej bipartície. Napriek tomu antickí právnici nenaznačili (ani sa o to významnejšie neusilovali) jasnú čiaru medzi oddelením súkromného a verejného práva.

V intenciách modernej spoločnosti má delba práva nepochybne svoje opodstatnenie aj naďalej, pričom otázný je rozsah tohto významu. Pri najskeptickesom pohľade je iba pedagogický, avšak ako sme poukázali aj s ohľadom na zásadné vývojové trendy, relevancia právnej dichotómie môže byť dnes i v budúcnosti omnoho širšia.

V tomto príspevku sme sa zamerali najmä na tenziu medzi extenzívnym náhľadom na práva jednotlivca, respektíve rozširujúcim sa významom individualizmu na jednej strane a narastajúcimi zásahmi verejnej moci do súkromnoprávných oblastí na strane druhej. Neraz je paradoxné, že práve narastajúci význam práv jednotlivcov má za následok rozšírenie verejnoprávných zásahov. V uvedenom duchu je zrejмый aj prínos delby práva, na základe ktorej možno *ad hoc* efektívnejšie posudzovať vhodnosť a prípustnosť miery verejnoprávných zásahov či uplatňovanie vhodných princípov a pravidiel v danej regulácii. Ako sme sa snažili naznačiť, dôraz je potreb-

⁴⁰ Cf. FÁBRY, B./KROŠLÁK, D.: Verejné a súkromné právo – nové výzvy v systematike práva. In *Acta facultatis iuridicae Universitatis Comenianae*. Vol. 25 (2007), No. 1, s. 53 – 54.

né klásť aj na aktuálnu potrebu a trvanie verejnoprávných zásahov, ktoré sa v priebehu času výrazne menia.

Bibliografia

Pramene:

- BLAHO P., VAŇKOVÁ, J. *Corpus iuris civilis. Digesta. Tomus I.* Bratislava: Eurokódex, 2008.
- KINCL, J. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách.* Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1981.
- SCOTT, S. P. *The Code of Justinian.* Cincinnati: The Central Trust Company, 1932.

Literatúra:

- BENOIST, A. Kritika ideológie liberalizmu. In *Filozofia*. Vol. 63 (2008), No. 9, s. 818.
- CAMERON, L., ed. Little Emperors: Behavioral Impacts of China's One-Child Policy. *Science*. Vol. 339 (2013).
- DE ROBERTIS, F. M. *Le espropriazione per pubblica utilità nel diritto romano.* Bari: L'Erma di Bretschneider, 1936.
- DUBBER, M. Criminal Law Between Public and Private Law. In: DUFF, R. A., FARMER, L., MARSHALL, S. E., RENZO, M., TADROS, V., eds. *The Boundaries of the Criminal Law.* Oxford: Oxford University Press, 2010.
- EBENSTEIN, A. The "Missing Girls" of China and the Unintended Consequences of the One Child Policy. *Journal of Human Resources*. Vol. 45 (2010), No. 1.
- FÁBRY, B., KROŠLÁK, D. Verejné a súkromné právo – nové výzvy v systematike práva. *Acta facultatis iuridicae Universitatis Comenianiae*. Vol. 25 (2007), No. 1.
- FRANCK, T. M. *The Empowered Self: Law and Society in the Age of Individualism.* Oxford: Oxford University Press, 2001.
- FRÝDEK, M. Terminology of Roman Criminal Law – crimen et delictum. *Journal on European History of Law*. Vol. 1 (2010), No. 1.
- GREGOR, M. Postavenie rímskeho práva v socialistickej spoločnosti a fenomén socialistickej právnej romanistiky. *Právny obzor*. Vol. 101 (2018), No. 1.
- GREGOR, M. Tzv. procesné trestné činy v rímskom práve. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Vol. 28 (2020), č. 2.
- ILLYOVÁ, Z. Právo súkromné a verejné. In: *Comenius (2017)* [online]. Dostupné z: <https://comenius.flaw.uniba.sk/index.php/kategorie/pravne-dejiny-filozofia/31-pravo-sukromne-a-verejne>.
- IVANČÍK, J. Niekoľko poznámok k Ulpianovej „záujmovej“ teórii delby práva a jej relevancii pre súčasný slovenský právny poriadok. *Studia iuridica Cassoviensia*. Vol. 8 (2020), No. 1.
- KAMIŇSKA, R. Kilka uwag na temat tego, kto ius publicandi habuit. *Zeszyty Prawnicze*. Vol. 1 (2019).

- KASER, M. Ius publicum und ius privatum. *Zeitschrift der Savigny – Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*. Vol. 103 (1986).
- KENNEDY, D. Form and Substance in Private Law Adjudication. *Harvard Law Review*. Vol. 89 (1975).
- KOVÁČIKOVÁ, J. Emptio ab invito: Expropriácia ako fenomén práva starovekého Ríma. In: *Caro amico. 60 kapitól pro Michala Skřejpeka nebo Římské právo napříč staletími*. Praha: Auditorium, 2017.
- PALOVIČOVÁ, Z. Ambivalentnosť ľudských práv a neurčitosť ich pojmu z pohľadu filozofie. *Filozofia*. Vol. 70 (2018), No. 9.
- SCHULZ, F. *Classical Roman Law*. Oxford: Clarendon Press, 1951.
- SKŘEJPEK, M. Ius publicum – ius privatum. Vzájemné vztahy a souvislosti. *Acta Universitatis Carolinae iuridica*. Vol. 38 (1992), No. 2 – 3.
- SOMMER, O. *Prameny soukromého práva římského*. Praha: Politika, 1932.
- SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky*. Praha: Všehrad, 1946.
- SUPIOT, A. The Public–Private Relation in the Context of Today’s Refeudalization. *International Journal of Constitutional Law*. Vol. 11 (2013), No. 1.
- ŠURKALA, J. Právo verejnosti na limity vlastníctva? Právo verejnosti na prístup ku krajine a limitácia vlastníckych oprávnení k pozemkom na Slovensku. *Historia et theoria iuris*. Vol. 6 (2014), No. 2.
- VANČÍKOVÁ, K. Nová tvár individualizmu – dôsledky pre človeka, spoločnosť a výzvy pre výchovu. In: *Dobro a zlo, alebo o morálke I. Psychologické a filozofické aspekty morálky v edukácii. Zborník vedeckých štúdií*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2013.
- VÁŽNÝ, J. *Římské právo obligační. Část I*. Bratislava: Právnická fakulta Komenského v Bratislave, 1924.

NORMATIVNÍ POVAHA PRÁVNÍCH PRINCIPŮ A JEJICH INTERPRETACE V ŘÍMSKÉM PRÁVU

Petr Bělovský

Abstrakt: Pokud dnes pracujeme s principy římského práva, které jsou zachyceny v pramenech, zejména v Digestech, pak je nutné mít na paměti, že závěry antických právníků nebyly jejich autory zamýšleny jako právní normy. Těmi se staly až jejich kodifikací v Digestech. Přesto však tato stanoviska odrážejí určitý diskurs, který byl představiteli jurisprudence ve své době veden a který má potenciál ilustrovat pozadí, které hrálo roli při rozhodování právních znalců v konkrétních otázkách. Naproti tomu právní věda recepčních škol je založena na procesu dedukce, kdy z konkrétních závěrů byly dovozovány zobecňující závěry, které je však rovněž třeba vnímat jako subjektivní. Článek se snaží ilustrovat způsob uvažování představitelů klasické jurisprudence při řešení právních otázek, zejména pak využití obecných normativů, jako je *ratio naturalis*. Poukazuje také na význam zcela opomíjeného faktoru intuice, která se subjektivně formuje na základě osobního charakteru, zkušeností, erudice (nejen právní, ale zejména filosofické). Článek se snaží poukázat na skutečnost, že moderní vnímání tzv. právních principů soukromého práva (na bázi římského práva) je již odtrženo od jejich původního významu.

Klíčová slova: římské právo – právní principy – interpretace práva – *ratio naturalis* – intuice – právní věda

Abstract: When working with the principles of Roman law captured in the sources, especially in the Digest of Justinian, it is necessary to keep in mind that the conclusions of ancient lawyers were not intended by their authors as legal norms. They became norms only once they were included in the codex of Digest. Nevertheless, the conclusions of ancient lawyers are valuable since they reflect a certain legal discourse which was guided by members of the jurisprudence of the classical period and which has the potential to illustrate the background that played a role in the decision-making of legal experts on specific issues. In contrast, the jurisprudence of reception schools is based on a process of deduction, where generalizing conclusions were drawn from specific conclusions, which, however, must also be perceived as subjective. The article intends to illustrate the way of thinking of the representatives of classical jurisprudence in solving legal issues, especially the use of general norms, such as *ratio naturalis*. The paper also aims to point out the importance of a completely neglected factor – intuition – which is subjectively formed on the basis of personal character, experience, erudition (not only legal, but especially philosophical). In conclusion the paper tries to emphasize the fact

that the modern perception of the so-called legal principles of private law (based on Roman law) is detached from their original meaning.

Keywords: Roman law – legal principles – interpretation of law – *ratio naturalis* – intuition – jurisprudence

Úvod

Pokud římské právo dnes chápeme jako součást evropského kulturního dědictví a základ moderního kontinentálního práva, je třeba vnímat mnohovrstevnatost jeho vývoje napříč dějinami antiky, Byzance, středověku, novověku až po moderní dobu. Pakliže bychom měli vybrat některé atributy římského práva, které se staly součástí jeho odkazu a zásadně přispěly k formování moderního pohledu na právo a jeho prameny, šlo by nepochybně o normativní význam zákona, interpretaci práva, právních principů a rozvoj právní vědy. Charakter práva z hlediska nástrojů právní regulace a utváření vztahu společnosti k právním normám bezpochyby navazuje na širší kulturní vlivy utvářené antikou a pod jejím vlivem také křesťanským středověkem a humanistickými školami středověku a novověku.

Proto je třeba zdůraznit, že studium římského práva se od počátku jeho recepce vyvíjelo v určitých fázích a proudech (respektive školách), které se lišily nejen metodikou přístupu k pramenům poznání římského práva, ale zejména také zaměřením na rozličné aspekty obsahu těchto pramenů. Takto komentátorská škola usilovala o co nejpodrobnější pochopení fungování právního systému římského práva s ohledem na aktuální potřebu dobové právní praxe a definování pravidel obchodního styku mezi italskými městskými státy (*ius commune*), a to bez většího zkoumání autenticity pramenů. Naproti tomu humanistická škola 15. a 16. století pod vlivem reformace a renesance obrátila pozornost k obecným právním pojmům a normativům v pramenech římského práva, jako jsou *ius*, *iustitia*, *ratio naturalis*, *aequitas* či *boni mores*. Pod vlivem humanismu a renesance, které podnítily zájem o antiku, je také v oblasti studia pramenů římského práva vznášena otázka nad autenticitou pramenů. Tento přístup kulminoval zejména v 19. století v podobě německé historické školy a také vlnou interpoláčnického bádání (z něhož vzešel mimo jiné *Index interpolationum*), které

kromě jiného posunulo pohled na instituty římského práva známé skrze justiniánskou kodifikaci.

Počátky teoretické právní vědy s její systematickou vědeckou metodikou zkoumání práva tedy spojujeme až s recepcí římského práva, jejíž metoda spočívala v nalézání obecných právních principů v pramenech římského práva a jejich prostřednictvím k definování abstraktních právních norem a principů. Zatímco tedy klasická římská jurisprudence (od konce republiky do přibližně poloviny 3. století) rozpracovala řadu právních otázek a určitým způsobem je již systematizovala (viz e.g. Gaiova učebnice), šlo převážně o systematiku kazuistickou, tedy založenou na potřebách každodenního života a právní praxe. Právní věda, o níž hovoříme v období recepcce římského práva, již viditelně usilovala o systematiku vědeckou, tedy založenou na objektivním zkoumání právních institutů a usilující o obecné závěry v podobě formulace obecných norem.

Ačkoli prameny římského práva jsou předmětem studia už od 11. století, teprve v 19. století došlo k plnému a definitivnímu rozpoznání vlivu klasické jurisprudence a jejího vlivu na formování římského práva. Jedna z prvních ucelených monografií, které tento vliv důsledně popsaly, byla „Europa und das römische Recht“ Paula Koschaker z roku 1947. Byl to mimo jiné Koschaker, kdo zdůrazňoval, že římské právo je nejen právním, ale také kulturním fenoménem, na němž byly postaveny základy evropské civilizace a její kulturní identity.¹ Přestože systematikou Digest se vědci zabývali již dlouho před tím (e.g. na počátku 19. století F. Bluhme formuloval svou teorii o metodice práce justiniánových kompilátorů), šlo převážně o práce technické povahy. Teprve ve 20. století tak došlo konečně k plnému docenění role jurisprudence ve vývoji evropské kulturní identity. Od té doby se o římském právu hovoří také jako o „jurist law“.² Obdobně teprve koncem 19. století došlo k rozpoznání významu přetorského ediktu a honorárního práva na vývoj institutů římského práva, čemuž výrazně přispěl zejména Otto Lenel rekonstrukcí Hadrianova ediktu.

¹ Podrobně se tomu věnuje BEGGIO, T.: *Paul Koschaker (1879–1951): Rediscovering the Roman Foundations of European Legal Tradition*. Heidelberg: Universitätsverlags Winter, 2018.

² Q.v. SCHILLER, A. A.: The Nature and Significance of Jurists Law. In *Boston University Law Review*. Vol. 47 (1967), No. 20.

1 Normativní účinky právních principů v římském právu

Chceme-li hodnotit význam právních principů v římském právu, je vhodné začít vymezením pramenů práva klasického období, jímž chápeme etapu vývoje římského práva od počátku principátu do poloviny 3. století po Kr. Hlavními prameny byly císařské konstituce, doznívající komiciální legislativa a nově konstituovaná senátní legislativa, které však obě obsahovaly právní úpravu převážně veřejného práva. Mezi prameny soukromého práva patřily v 1. století po Kr. především prétorický edikt, stále ještě respektovaný a ústně tradovaný Zákon dvanácti desek, ale zejména nepsané obyčejy, jejichž zdrojem byla každodenní obchodní praxe ovlivněná vnějšími vlivy, které právníci shrnovali pod pojem *ius gentium* nebo také *ius naturale*. Prétorický edikt v této době vycházel částečně z *ius civile*, z něhož převzal řadu procesních prostředků, ale zejména čerpal z obyčejů, jak uvádí Cicero.³ Zatímco edikt obsahoval výlučně procesní prostředky, bylo obyčejové právo nepsaným zdrojem hmotného práva.

Pakliže máme hovořit o právních principech římského práva v klasickém období, musíme k nim přistupovat s vědomím právě popsaného kontextu, kdy právní principy soukromého práva měly jen velmi okrajově oporu v legislativě (ať už v podobě Zákona dvanácti desek, komiciální legislativě, nebo císařské legislativě) a formovaly se tedy v prostředí právní vědy na bázi zejména nepsaných právních pravidel a obecných normativů.

V klasické době v důsledku toho nemůžeme hovořit o právních principech normativní povahy, tedy jako o obecně závazných právních normách. Těmi se staly teprve v 6. století prostřednictvím justiniánské kodifikace, jejíž normativní účinky byly deklarovány v císařské konstituci *Tanta* spolu s vyhlášením *Digest* v roce 533.

Obsah a struktura tohoto nového zákoníku však byly v důsledku množství a složitosti kazuistické matérie, s níž kompilátoři pracovali, natolik komplikované, že jednoznačné vymezení většiny konkrétních a určitých obecných právních principů, tak jak byly zformovány klasickou jurispru-
dencí, se stalo velmi obtížným. Lze proto snadno pochopit, že se práce na extrahování těchto principů, které začaly se začátkem recepce římského

³ Cic., *Inv. rhet.* 2,22. První zmínka o tom, že prétorický edikt je pramenem práva, pochází rovněž od Cicerona. *Q.v. Cic., Verr.* 1, 44.

práva, protáhla na dlouhá staletí a fakticky nebyla dokončena dodnes. Jistým vyvrcholením tohoto procesu se stala inkorporace právních principů, vydestilovaných v průběhu staletí rozličnými právními školami, do přirozenoprávních kodexů 19. století.

Hovoříme-li tedy o právních principech v období klasického práva, máme tím ve skutečnosti na mysli právní stanoviska elitních právních autorit, která byla většinou nebo konsenzuálně akceptována jednotlivými účastníky právního diskursu, ať už osobně, anebo na literární úrovni. *De iure* tedy nešlo o stanoviska s obecně normativními účinky, ale o zásady, k jejichž respektování dospěla jurisprudencce uvnitř okruhu právních učenců, a to na základě potřeby sjednotit se při rozhodování právních kauz v oblasti soukromého práva. Reálná právní váha těchto jednotlivých právních výroků v procesu aplikace pak nespočívala ve stanoviscích samotných, nýbrž v renomé autora výroku, jehož prostřednictvím však byl reflektován názor celého okruhu právních expertů. Legitimita takto konsenzuálně akceptovaných stanovisek byla sice na začátku principátu *de iure* umocněna zavedením privilegia *ius respondendi*,⁴ jimiž císař opravňoval vydávat právní stanoviska zavazující soudce, avšak *de facto* zřejmě uvedené privilegium nebylo uděleno (s výjimkou Massuria Sabina), respektive neexistují o tom v pramenech doklady. Přesto byly v praxi názory právních expertů velmi ceněny a soudci, kteří většinou postrádali právní vzdělání, se jimi obvykle řídili ve své rozhodovací činnosti. Podle Gaia teprve císař Hadrian stanovil, že pokud se stanoviska právních znalců (*responsa*) shodují, nabývají síly zákona (*legis vicem optinet*); pakliže se ovšem neshodují, může soudce rozhodovat dle vlastní úvahy.⁵ To také potvrzuje, že již před tím stanoviska znalců práva měla faktický vliv na rozhodovací praxi římských soudců, což ostatně dokládá také e.g. Cicero.

O chápání právních principů klasickou právní vědou vypovídá do značné míry i samotná latinská právní terminologie, ve které absentuje jednoznačný výraz pro právní princip ve smyslu právní normy.⁶ V nadpise 17.

⁴ Q.v. BĚLOVSKÝ, P.: *Ius respondendi* – několik hypotéz o působení římské jurisprudencce. In *Právněhistorické studie* č. 35 (2000), s. 5–20. Panují nicméně pochybnosti, do jaké míry bylo *ius respondendi* v praxi skutečně uděleno.

⁵ Závaznost výroků autorizovaných právníků později zakotvily tzv. citační zákony, a to zejména císařem Konstantinem v roce 321 a císařem Theodosiem II. v roce 426.

⁶ K procesu generování právních principů viz BĚLOVSKÝ, P.: Význam právního diskursu pro tvorbu právních principů. In ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K./KÜHN, Z./BERAN, K./MARŠÁLEK, P./WINTR, J./ONDŘEJEK, P./TRYZNA, J. (eds.): *Právo jako multidimen-*

titulu 50. knihy Digest (o němž bude pojednáno níže) *De diversis regulis iuris antiqui* tak pro označení souboru jakýchsi obecných pravidel, které bychom z hlediska soudobého práva mohli označit za právní principy, nalézáme pojem *regula*, které je používáno na různých úrovních normativní povahy, a tedy jak ve smyslu právního principu, tak i právního obyčeje, nebo pravidla vyplývajícího z právní normy (zákona v širším smyslu). V samotném úvodu tohoto titulu také nalézáme definici pojmu *regula*, vyjádřenou právníkem Paulem: „Pravidlo (*regula*) je to, co stručně líčí, jaká je podstata věci. Právo (*ius*) se neodvozuje z pravidla, ale pravidlo se vyvozuje z práva. Pravidly jsou podávány stručné popisy věcí, a jak říká Sabinus, jde jakoby o výklad případu, avšak současně pokud je pravidla použito nesprávně, ztrácí svou závaznost“.⁷ Z toho je patrné, že Paulus nechápe slovo *regula* ve smyslu normativním, ale spíše jako výrok či stanovisko v určité kauze, a to nezávisle na tom, zda jde o aplikaci práva, nebo jen stanovisko doktrinální. Podle Paula tedy nelze právo chápat jako soubor regulí, ale regule jsou teprve *ad hoc* dovozovány z práva. Neustálenost terminologie pro právní normy i právní principy, která je, nutno podotknout, typická obecně pro prameny římského práva, lze ilustrovat i na známém Ulpianově výroku *iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*,⁸ ve kterém je pro jeden z pilířů práva použito slovo *praeceptum*, jehož význam (příkaz, pravidlo, norma) se pojmu *regula* sémanticky velmi blíží. V tomto směru je nutno uvést, že pro právní normu, respektive pravidlo práva, používali římscí právníci též výraz *definitio*, což je patrné ze známého Javolenova výroku *omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti posset*. „Každá definice v civilním právu je nebezpečná, neboť je vzácné, že by nemohla být vyvrácena“.⁹ Pojem *definitio* se tedy neužívala výlučně jako výraz pro definici v moderním chápání tohoto slova, což je patrné například z nadpisu 16. titulu 50. knihy *De verborum significacione* (O významu slov), jenž obsahuje právě seznam právních definic. Quintus Mucius Scaevola byl údajně autorem spisu, jenž obsahoval seznam *definitionum*, které byly jakýmsi shrnutím norem plat-

ziónální fenomén. Pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, s. 550–558.

⁷ Paul. D 50,17,1: ... *Non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat*.

⁸ Ulp. D 1,1,10,1.

⁹ Iavol. D 50,17,202.

ného práva.¹⁰ Podle závěrů P. Steina tedy pojmy *regula* a *definitio* byly původně synonyma a významově se rozešly teprve s definitivním uznáním analogie jako nástroje právní argumentace koncem 2. století, kdy pojem *regulae* byl používán spíše pro obecněji formulovaná pravidla.¹¹

Pokud se tedy justiniánští kompilátoři měli vypořádat s císařovým příkazem vytvořit obecný právní systém na základě kazuistiky klasické jurisprudence, nemohli postupovat jinak než snažit se induktivní metodou hledat určité zákonitosti v rozhodování klasických právníků v konkrétních případech. Tuto metodu pak kombinovali s metodou syntézy, z níž vzešel subjektivní výběr fragmentů, dle pokynů císaře Justinána. Jejich induktivní metoda, tedy dovozování obecného z konkrétního, však byla zužitkována převážně jen pro systematiku připravovaného zákoníku. Proto však také je k výsledku kompilačního procesu v podobě Digest třeba přistupovat s určitou opatrností, jelikož výběr fragmentů zcela jistě neodráží plnou škálu právního diskursu klasického období, a to z důvodu omezené dostupnosti děl klasické jurisprudence v období Byzance i časové tísně pro jejich nastudování a zpracování v kompilačním procesu. Z přeuspořádání fragmentů dle logického klíče zvoleného kompilační komisí se také vytratil kontext řady právních závěrů. I z toho důvodu se Otto Lenel koncem 19. století pokusil o rekonstrukci původních děl klasické jurisprudence z fragmentů dostupných v Digestech (viz jeho dílo *Palíngenesia juris civilis*).

Naproti tomu recepční právní školy založily své studium římského práva již čistě na vědecké metodice spočívající v kombinaci deduktivní a induktivní metody, když se snažily hledat obecné právní normativy na základě syntézy justiniánských kompilátorů s přihlédnutím k neprávním pramenům. Využívání deduktivní metody při práci se závěry klasické římské jurisprudence se stalo trvalou součástí právní romanistiky. Právě tato metoda vedla *de facto* k etablování římského práva v jádru kontinentálního právního systému.

Řada právních principů římského práva, které využívá také soudobé právo, byla deduktivně excerpována až v průběhu středověku a novověku. Římsští právníci antického období tedy nikdy neusilovali o vytvoření všeobecně závazných právních principů ve smyslu právně normativním.

¹⁰ STEIN, P.: Interpretation and Legal Reasoning in Roman Law. In *Chicago-Kent Law Review*. No. 70 (1995), s. 1544.

¹¹ *Ibid.*, s. 1554.

Jejich úsilí směřovalo nanejvýše k vytvoření metodiky pro aplikaci práva, což vyplývalo mimo jiné z nedostatku právních pramenů soukromého práva a současně potřeby právní praxe.

Pravidla a principy, k nimž postupně dospěla římská jurisprudence, tedy sice byly převážně kazuistické, založené na individuálních případech, avšak s ohledem na určitý systém, jehož smyslem bylo generování obecných závěrů, které by bylo možné aplikovat na individuální případy. Neboť jak zdůrazňuje Celsus, „Právo není ustanovováno pro to, co by se snad mohlo přihodit v jednom určitém případě, [...] neboť právo se musí zaměřovat spíše na to, co se stává často a běžně, než na to, co se děje velmi zřídka“.¹²

2 *Naturalis ratio* a význam intuice při aplikaci práva

O potřebě interpretovat právní normy se zřetelně zmiňuje již e.g. Pomponius:

Pomp. D 1,2,2,5:

*His legibus latis coepit (ut naturaliter evenire solet, ut interpretatio desideraret prudentium auctoritatem) necessariam esse disputationem fori. Haec disputatio et hoc ius, quod sine scripto venit compositum a prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, ut ceterae partes iuris suis nominibus designantur, datis propriis nominibus ceteris partibus, sed communi nomine appellatur ius civile.*¹³

Pomponius zde jasně popisuje jednak význam interpretace pro aplikaci práva, jednak roli, jaká při interpretaci příslušela znalcům práva. V uvedeném kontextu měl na mysli zejména nejstarší dějiny římské právní vědy, které začínají v prostředí pontifikálního kolegia, tedy římských kněží, kteří měli v rámci své působnosti také monopol na znalost, interpretaci a aplika-

¹² Cels. D 1,3,4–5.

¹³ „Když byly zákony [prvních deset desek ze Zákona dvanácti desek] přijaty, zjistilo se (jak už se přirozeně obvykle stává, že výklad vyžaduje autoritu právních znalců), že pro soudní spory je nezbytné vysvětlení. Právo obsažené v těchto vysvětleních bylo vytvořeno právními znalci jako nepsané a nemá označení jako nějaká zvláštní část, jak jsou svými názvy pojmenovány ostatní části práva od té doby, kdy byly těmto zvláštním částem přiděleny zvláštní názvy; označuje se ale společným názvem jako právo civilní“.

ci práva. To se změnilo nejprve s osobou Tiberia Coruncania, prvního plebejského pontifika maxima (ujal se funkce zřejmě v roce 254 př. Kr.), jenž údajně jako první začal právo vyučovat a tím šířit jeho znalost i mezi laiky. Patrně nejdůležitějším milníkem ve vývoji římského práva za republiky však byl *lex Aebutia* z poloviny 2. století př. po Kr., jenž legislativně zakotvil proces s formullemi (formulový proces), který přinesl zásadní průlom v přístupu k právu, kdy se v procesu aplikace práva začal preferovat důraz na spravedlnost (*aequitas*) na úkor dosavadního formalismu a lpění na liště zákona.

Výroky a závěry, které nalézáme ve spisech klasické jurisprudence, byť v podobě zprostředkované Justinianem, nebyla vždy produktem interpretace právních pramenů, ať už legislativní nebo obyčejové povahy. Jak vyplývá z konkrétních výroků právníků, velmi často šlo o právní závěry učiněné na základě přirozené intuice, která se formovala na základě určité zkušenosti, vzdělání, právní erudice a účasti v odborném diskursu.

Je zjevné, že právníci se při rozhodování řídili v prvé řadě platným právem, i.e. *ius civile*, jak je patrné na výroku „Jestliže byl protiprávně usmrčen otrok nebo otrokyně, použije se Aquiliův zákon“.¹⁴ Obdobně například Ulp. D 13,6,3 v komentáři K ediktu: „Já mám však za to, že podle reskriptu božského Pia je proti dítěti, pokud se obohatilo, třeba udělit obdobnou žalobu“. Podobně Inst. Gai. 2,239: „Také svobodu, jak se soudí, nelze dát osobě neurčité, protože zákon Fufia a Caninia prikazuje, aby se otroci osvobodili jmenovitě“.

Obecné odkazy na zákon (i.e. bez bližšího určení zákona), i.e. na legislativu, se v argumentaci právníků zachycených v pramenech vyskytují spíše méně často, jako e.g. „Podle zákona nemají žádné právo (na pozůstalost) také ženy agnátky ...“ (... *nihil iuris ex lege habent*).¹⁵ Právě v dědickém právu nalézáme nejčastější odkazy na právo odvozené ze zákona, čímž je zde míněno především *ius civile* jako celek, eventuálně konkrétní normy, často Zákon dvanácti desek.

Pokud legislativa, edikt ani obyčej klíč pro řešení určité právní otázky neposkytovaly, řídili se právníci odborným diskursem probíhajícím mezi právními autoritami. A pokud ani ta se k příslušnému problému nevyjadřovala, řídili se vlastní intuicí, která do značné míry reflektovala jejich

¹⁴ Ulp. D 9,2,3.

¹⁵ Inst. Gai. 3,23.

osobní zkušenost z prostředí, ve kterém žili. Tuto intuici, či jakýsi smysl pro spravedlnost, do něhož se zcela jistě promítala zkušenost z právní praxe, vzdělání a znalost filosofie, řečnictví, historie, gramatiky a dalších oborů, přirozeně používali pro vyjádření normativních kritérií či obecných normativů, které nebyly přesně definované, a přesto se staly společnými jmenovateli všech právních stanovisek a pravidel v nich definovaných. Nazývali je různými názvy, jako jsou *naturalis ratio*, *aequitas*, *bonum*, *iustitia*, *boni mores* etc., ale nežádka také argumentovali jednoduše tím, že určitý závěr je správný či správnější (*verior est*), aniž by se opírali o jakýkoli normativní pramen, jako kupříkladu zde: „U vypůjčky se však prospěch týká zpravidla pouze toho, kdo si vypůjčuje, a proto je velmi správný (*verior*) názor Quinta Mucia, který se domnívá, že je správné, aby odpovídal jak za nedbalost, tak za pečlivost ...“¹⁶

Pokud jde o jeden z nejméně frekventovaných z těchto obecných normativů – *naturalis ratio* – pak Gaius jej zmiňuje v souvislosti s vymezením cizineckého práva, práva národů (*ius gentium*): „To pak, co stanovil mezi všemi lidmi přirozený rozum (*naturalis ratio*), je zachovááno stejnou měrou mezi všemi lidmi a označuje se jako právo národů (*ius gentium*), tedy jako to právo, které je užíváno všemi národy“.¹⁷ Obrat *naturalis ratio* měl velmi blízko k právu přirozenému, s nímž sdílelo ideový zdroj, tedy respektování přirozenosti (nejen u lidí), a to nezávisle na platném právu.¹⁸ *Ius naturale* však bylo vnímáno jako určitý druh objektivního práva s více či méně vymezenými normami (byť zcela neformálně) založenými na empirii. Podle P. Steina to byl Massurius Sabinus na počátku principátu, kdo zavedl termín *naturalis ratio*, a to v protikladu termínu *civilis ratio*.¹⁹

Obdobně také e.g. *aequitas* byla chápána v úzké vazbě na přirozené právo ve smyslu objektivního práva, jak dokládá Paulus: „O právu (*ius*) lze hovořit různými způsoby, jeden je ten, že právo je to, co je vždy spravedlivé

¹⁶ Ulp. D 13,6,5,3: *Commodatum autem plerumque solam utilitatem continet eius cui commodatur, et ideo verior est Quinti Mucii sententia existimantis et culpam praestandam et diligentiam.*

¹⁷ Gai. D 1,1,9: *quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur.*

¹⁸ Ulp. D 1,1,1,3.

¹⁹ STEIN, P.: Interpretation and Legal Reasoning in Roman Law. In *Chicago-Kent Law Review*. No. 70 (1995), s. 1552–1553.

a dobré (*aequum ac bonum*), jako právo přirozené²⁰. Objektivní vnímání spravedlnosti na základě sociálně generovaných hodnot je patrné také z Ulpianova výroku: „Tento [prétorský] edikt je založen na přirozené spravedlnosti (*aequitas naturalis*). Neboť co odpovídá lidské důvěře více než zachovávat to, v čem bylo dosaženo vzájemné shody“.²¹

Naproti tomu *naturalis ratio* byl pojem založený na subjektivním vnímání, jenž spíše vyjadřoval určitý druh právního myšlení či uvažování, jehož rozměr rovněž přesahoval *ius civile* a zohledňoval tak nadnárodní hodnoty. Význam pojmu *naturalis ratio* (jakkoli v pramenech není nikde jednoznačně definován) naznačuje stanovisko Paula vyjádřené ve zmíněné knize regulí D 50,17, podle kterého „To, co bylo přijato proti přirozenému rozumu, nemůže mít právní následky“.²² To dobře ilustruje, že klasická jurisprudence se ve svém vnímání práva neomezovala rozhodně na oficiální prameny, ale přirozenou intuici (*ratio*) chápala jako klíčovou součást interpretace práva, jako esenci, která prostupuje veškerým právem.²³

Konkrétní ukázkou aplikace práva na základě *ratio naturalis* může být tento fragment: „Bylo sporné, zda musí strom, který vyrostl na hranici, nebo kámen ležící na obou pozemcích, když po pokácení stromu anebo vynětí kamene z půdy náleží tomu, či je pozemek, náležet také jednotlivým sousedům v takových podílech, v jakých byly na pozemku? Zdalipak to bude podle té úvahy, že když se dvě hmoty dvou vlastníků spojí dohromady a celek se stává spoluvlastnictvím, pak že se strom již tím, že byl oddělen od půdy a získal samotnou a vlastní podstatu, se tím spíše stane podílovým spoluvlastnictvím, než taková hmota? Odpovídá to ale především přirozenému rozumu, že i když mají později stejný podíl na spoluvlastnictví jak kamene, tak i stromu, jaký měli, když strom i kámen byly v zemi“.²⁴ Jde o ukázkou argumentace založené na přirozeném rozumu, která ilustruje také snahu právníků (byť v tomto případě vyjádřenou formou otázek) dodat legitimitu svému výroku.

²⁰ Paul. D 1,1,11: *Ius pluribus modis dicitur: uno modo, cum id quod semper aequum ac bonum est ius dicitur, ut est ius naturale.*

²¹ Ulp. 2,14,1pr.: *Huius edicti aequitas naturalis est. Quid enim tam congruum fidei humanae, quam ea quae inter eos placuerunt servare?*

²² Paul. D 50,17,141pr.: *Quod contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentia.*

²³ Cicero koncem republiky chápe přirozenost za objektivně danou. Cf. Cic., Leg. 1,16–17: „... jen hlupák může tvrdit“, že dobré a zlé jsou věci mínění a ne přirozenosti.

²⁴ Paul D 17,2,83.

A je to opět právě tato přirozená intuice, o níž hovoří Celsus ve svém známém výroku o tom, že *ius est ars boni et aequi*, která je součástí první uvozující věty Digest.²⁵ Právě slovo *ars*, umění, tedy jakási schopnost založená na intuici, jímž Celsus opisuje právníckou disciplínu a ukazuje na to, co římstí právníci vnímali jako esenci práva.²⁶ Slovem *ars* je zde vyjádřena specifická metoda aplikace práva, kdy tak jako vytváření a vnímání výtvarného, hudebního nebo literárního umění se řídí především vrozenými schopnostmi každého jednotlivce v kombinaci s jeho osobními prožitky, zkušenostmi, vštípeným žebříčkem hodnot, stejně jako erudicí a všeobecným rozhledem. Stejně tak v právu se znalec neobejde bez kombinace vrozeného a pěstovaného, vytríbeného smyslu pro spravedlnost, jenž je třeba po celý život zdokonalovat. Právě tato intuice zajišťuje, aby interpretace při aplikaci práva napomáhala k dosažení ideálu dobrého a spravedlivého.

O procesu formování právních principů v rámci diskursu klasické jurisprudence vypovídá však také skutečnost, že dosažení konsenzuálního stanoviska ohledně řešení určitého právního problému trvalo v některých případech velmi dlouho, dokonce i několik staletí. Známé jsou tak doktrinnální spory mezi představiteli dvou právních škol, Sabiniánů a Prokuliánů, například o vlastnictví zpracované věci: „Jestliže někdo zhotoví věc z cizího materiálu, pak se běžně někteří ptají, kdo z nich je, podle přirozeného rozumu, vlastníkem (*naturali ratione dominus sit*)“.²⁷ Také zde je patrné, že nedostatek právní úpravy vedl právníky k hledání řešení založeného na základě přirozené intuice, jakkoli se má za to, že v pozadí odlišnosti obou škol stálo filosofické zaměření jejich představitelů. To odpovídá také zdroji tohoto fragmentu Institucí, jímž jsou Gaiovy Instituce, kde je výklad pravidel pro specifikaci zahájen odkazem na přirozený rozum, *naturalis ratio*.²⁸ Nejde rozhodně o ojedinělý případ, podobné odkazy najdeme i na mnoha jiných místech, včetně například tvrzení, že také věci nepřátel se stávají vlastnictvím přemožitelů na základě přirozeného rozumu (*naturali ratione*).²⁹

²⁵ Ulp. D 1,1,1pr. (cituje Celsa). Důraz na *bonum et aequum* opakuje také Paulus v D 1,1,11.

²⁶ STEIN, P.: Interpretation and Legal Reasoning in Roman Law. In *Chicago-Kent Law Review*. No. 70 (1995), s. 1555.

²⁷ Inst. Iust. 2,1,25.

²⁸ Inst. Gai. 2,79.

²⁹ Inst. Gai. 2,69: *Ea quoque ex hostibus capiuntur naturali ratione nostra fiunt.*

RÍMSKA DIPLOMACIA NA SKLONKU REPUBLIKY¹

Vladimír Vrana

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá rímskou zahraničnou politikou vedenou a uskutočňovanou predovšetkým senátom v období po druhej púnskej vojne až po vypuknutie tzv. spojeneckej vojny (90 – 88 pred Kr.), so zreteľom na Apeninský poloostrov. Samotný pojem „diplomacia“ môže mať v bežnej reči rôzne významy. Príspevok sa osobitne zameria na vtedajšie efektívne snahy Ríma diplomatickou cestou urovnávať lokálne ozbrojené konflikty, diskrepancie medzi jednotlivými italskými mestami na jednej strane a celkové diplomatické, medzinárodné zasahovanie Ríma do dôležitej geopolitickej oblasti Stredomoria.

Kľúčové slová: diplomacia, právo medzi národmi, zmluva, dohoda, spor, mierové spolunažívanie.

Abstract: The contribution concerns and deals with Roman foreign policy, conducted and performed by Roman Senate after second Punic war until so-called “Allies War” (90–88 B.C.) in regard to Apennine peninsula. Single term “diplomacy” may result in heterogeneous relevance in its daily utilization. Special attendance will be devoted to the effective endeavours of Rome by diplomatic manners joggale local militant conflicts, discrepancies between Italian towns on one hand and cumulative international interferences into important geopolitical area of Mediterranean.

Keywords: diplomacy, *ius inter gentes*, treaty, alliance, quarrel, peaceful coexistence.

„*Quod bonum, felix, faustum, fortunatumque sit*“² – známa rímska formuľka dlhšieho znenia, ceremoniálne konzervatívne, rigidne dodržiavaná v rámci nepochybniteľných historických tradícií počas dlhých stáročí, ktorou sa zahajoval akýkoľvek úradný akt rímskych kráľov, náboženských *pontifices* od dôb kráľovstva až po solemné úkony vyšších republikánskych magistrátov do zániku *res publica*. V polovici 2. storočia pred Kr. grécky historik Polybios,³ spájajúc v sebe obdiv, ale zároveň aj kritiku Rimanov,

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419.

² V skratke Q.B.F.F.F.Q.S.: „Nech je to pre dobro, šťastie, blaho a zdar“.

³ Približne 200 – 118 pred Kr., zaoberajúci sa vo svojich prácach zachytením rímskych de-

osobitne vyzdvihoval rímsku „ústavu“, právny poriadok, ich mravy a zásady vrátane oddanosti obyvateľstva voči vodcom štátu. Už o sto rokov neskôr, jeho „kolega“ a pokračovateľ v línii rímskych historikov, okrem iného aj relatívne úspešne činný v politickom živote, Sallustius,⁴ popisoval rímske reálie už, bohužiaľ, úplne inak – rímska nobilita je skorumpovaná⁵ a v Ríme je doslovne „všetko na predaj“. Naznačený dejinný trend v 1. storočí pred Kr. už len „podčiarkol“ Livius,⁶ keď skonštatoval, že „... svoju súčasnosť považuje za dobu, ktorá nemôže zničiť ani svoje vlastné chyby, ani lieky proti nim...“.

Rímsky štát mal za sebou už šieste storočie svojej existencie a jeho najpyšnejšia éra – obdobie republiky – začala prejavovať neodvratné rozkladné tendencie. Konkrétne dôvody však boli o to zložitejšie, že tkveli v samotných základoch rímskeho štátu. Ak bola „ústava“ republiky označovaná historikmi ako „vláda zákona“, tak potom počas 2. až 1. storočia pred Kr. sa zmenila na voľnú hru politických síl. Kedysi slávny rímsky ľud sa stal indiferentným, k dispozícii každému politickému avanturistovi, ktorý ho chcel využiť. Senát bol rozdrobený do množstva politických klíč, frakcií, ktoré uprednostňovali sebecký záujem nad záujmom verejným. Nemožnosť pružnej správy obrovskej ríše – obzvlášť po úspešnom ukončení púnskych vojen – a nejednotnosť ústrednej vlády nechala tak vyrásť ako samorasty silné individuality, ktoré sa legitímne aj protizákonne začali energicky presadzovať v politickom živote. Vráťme sa a venujme primárne zahraničnej politike Ríma, uplatňovanej voči spojencom, Latinom a cudzím mocnostiam.

Predtým, než prejdeme k nami skúmanému obdobiu, urobíme ešte krátky dejinný exkurz do rímskych analóv, týkajúcich sa kreovania noriem „práva medzi národmi“. Historické pramene nám zachovali zmienku o tom, že znalosť vecí božského i ľudského práva, *divinarum atque hu-*

jín v období medzi rokmi 220 až 146 pred. Kr., i.e. do skončenia poslednej tretej púnскеj vojny.

⁴ Plným menom Gaius Sallustius Crispus (86 – 35 pred Kr.), politicky príslušník strany populárov, podobne ako M. T. Cicero tzv. *homo novus*.

⁵ K tomu pozri aj neslávne známe vyjadrenia numidského kráľa Iugurthu o tom, že keby mal viac peňazí pri svojom pobyte v Ríme, kúpil by si celý senát; alebo škandalózne obvinenie G. Sempronia Graccha, adresované podobne senátu, pri neslávne známom delení rímskej provincie medzi bithýnskeho kráľa Nikoméda a pontského kráľa Mithridata. Q.v. BRUNT, P. A.: *Italian Manpower, 225 B.C.–A.D. 14*. Oxford: Oxford University Press, 1971, s.145n.

⁶ Q.v. LIVIUS, T.: *Dějiny I.–VII*. Praha: Svoboda, 1971.

manarum rerum notitia, bola dobre známa už Numovi Pompiliovovi, do istej miery tvorcovi prvých rímskych zákonov, hoci približne o sto rokov neskôr, za vlády Servia Tulia mal v Itálii vykladať právo, pre niekoho možno paradoxne, preslávený matematik Pytagoras zo Samosu.⁷ Historicky prvá doložená zmluva Rimanov uzavretá po založení Mesta počas panovania Tulla Hostilia, medzi Rómom a iným italským mestom, bola kontrahovaná prostredníctvom osobitného kňazského kolégia feciálov (*fetiales*) z *Alba longa*⁸ – „... bez ľstivého, podvodného úmyslu od zmyslu týchto podmienok dohodnutých národ rímsky neustúpi“, ako konštatoval aj Livius „... pritom pamiatka na žiadnu inú zmluvu nie je staršia.“⁹

Ďalším príkladom dávnovekého uplatňovania noriem *ius inter gentes* a vo všeobecnosti noriem prirodzeného práva, dnešným slovníkom by sme mohli povedať aj noriem diplomatického práva, bola situácia, ktorá nastala po evidentnom, flagrantnom sprisahaní, ktorého sa voči rímskej republike dopustili vyslanci exilového kráľa Tarquinia Superba z italských miest Vejí a Tarquinií, s cieľom zvrhnúť novokreované republikánske zriadenie Ríma. Livius v tejto súvislosti používa slovné spojenie „... že pokiaľ išlo o vyslancov, konzuli čiastočne zaváhali“ – pretože aj keď mali síce proti cudzím vyslancom nevyvrátiteľné dôkazy, rešpektovali dávnoveký uznávaný zvyk, že vyslanci cudzej mocnosti používali právo nedotknuteľnosti aj v takomto prípade. Existovala však aj možnosť, síce asi iba teoretická, po ich návrate do domovskej obce/štátu požiadať o ich vydanie na účely ich potrestania.¹⁰

Termín „diplomacia“ sa v dnešnom modernom svete zväčša vzťahuje k viacerým prostriedkom, ktorými suverénne štáty a národy spravujú svoje vzťahy a komunikujú medzi sebou – a do tejto oblasti zaraďujeme množ-

⁷ Q.v. ALONSO, V.: War, Peace, and International Law in Ancient Greece. In RAAFLAUB, K. A.: *War and Peace in the Ancient World*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 212 – 225. Malo ísť o prednášky v blízkosti miest Herakleie, Crotonu a Metapontu.

⁸ Tá vyústila do známeho boja bratských dvojíc Horáciovcov a Kuráciovcov a nadvlády mesta Rím nad Albou Longou. Q.v. WATSON, A.: *International Law in Archaic Rome*. Baltimore – London: Johns Hopkins University Press, 1993, s. 25n.

⁹ Aj keď niektorí historici uvádzajú ako najstaršiu mierovú zmluvu tú, ktorú podľa legendy uzatvoril Romulus s etruským mesto Veje – predovšetkým kvôli obchodným záujmom Ríma konkurujúcim tým vejským.

¹⁰ K tejto problematike bližšie pozri aj prípad zachytený v diele STEIN, P.: *Roman Law in European History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 94n. To pojednáva o účasti španielskeho veľvyslancu na sprisahaní voči anglickej panovníčke Alžbete I.

stvo medzinárodných mechanizmov a inštitúcií, ktorých úlohou je napomáhať mierovému spolužitiu, koexistencii, kultúrnym výmenám, hospodárstvu či obchodu. Väčšina z týchto inštitúcií, samozrejme, nemala žiadnu paralelu v „rímskom svete“, v ktorom neexistovali stále diplomatické misie alebo zastúpenia jednotlivých štátov v zahraničí, ktoré by ochraňovali ich geopolitické záujmy a poskytovali nevyhnutnú pomoc štátnym občanom nachádzajúcim sa v núdzovej situácii v zahraničí. A predsa...

Pri „nedostatku“ stálych diplomatických misií v antickom Ríme, dochádzalo k vysielaniu *ad hoc* rímskych diplomatov do zahraničia *et vice versa*, a to najmä na účely dojednania špecifických mierových zmlúv zabezpečujúcich nerušený rozvoj hospodárskych, obchodných a kultúrnych stykov Ríma s okolitými mestami, národmi alebo vzdialenejšími mocnosťami. Bez nich by totiž akákoľvek komunikácia medzi Rímom a jeho zahraničnými partnermi nebola vôbec možná. Jedno z rímskych náboženských kolégií – zbor feciálov, ich právomoci a kompetencie by sme mohli oprávnenne zaradiť do sféry pojmu diplomatické právo a diplomatické vzťahy, pretože práve jeho úlohou bolo uzatvárať a predkladať rímskemu senátu a ľudovým zhromaždeniam zmluvy, či už s medzinárodným prvkom alebo nie, a ceremoniálne na základe mandátu od rímskeho senátu vyhlasovať nepriateľom Mesta tzv. *bellum iustum*.¹¹

Expanzia diplomatických vyslancov Ríma a do centra čoraz viac ambicióznejšieho impéria sa zreteľne v celom diapazóne ukázala s nárastom počtu rímskych provincií. Z rímskych epigrafických a listinných zdrojov máme k dispozícii záznamy o korešpondencii stoviek „ambasádorov“, medzi ktorých patrili aj rímski dejepisci ako Polybios, Iosephus Flavius, Filón Alexandrijský či Plútarchos.¹²

Nie zanedbateľnou súčasťou medzinárodných rokovaní, ktoré mali vyústiť či už do uzavretia mieru, alebo umožnenia obchodných vzťahov, bola aj „mediácia“ aktívnych vojnových konfliktov, vyriešenie bazálnych sporných otázok medzi dvoma subjektmi – či už v rámci toho istého národa, alebo presahujúc uvedený rámec – za účasti tretieho, nestranného subjektu, repšpektovaného samotnými účastníkmi sporu. Rím sa čoraz väčšou mierou týchto internacionálnych mediácií zúčastňoval či už ako aktívny mediá-

¹¹ Q.v. OGILVIE, R. M.: *A Commentary on Livy*. Oxford: Clarendon Press, 1965, s. 110 – 111.

¹² Q.v. BEDERMAN, D. J.: *International Law in Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

tor, alebo aktívny účastník konfliktu. Uvedieme aspoň najdôležitejšie z nich: tesne pred našim skúmaným obdobím, v 3. až 2. storočí pred Kr. išlo o:

- a) obliehanie sicílskeho mesta Syrakúzy Rímom (r. 212 pred Kr.), keď sa zástupcovia jednotlivých sicílskych štátikov pokúšali ako mediátori dohodnúť a zvolať mierové rokovania medzi obliehanými Syrakúzami a rímskym vojvodcom Marcom Claudiom Marcellom – nasledujúci vnútropolitický vývoj v samotnom meste sa neskôr stal hlavným dôvodom stroskotania mierových rokovaní;
- b) prvá macedónska vojna (209 – 207 pred Kr.), keď sa niektoré grécke štáty pokúsili o mediáciu eskalovaného vojnového konfliktu medzi Macedóniou, vedenou kráľom Filipom V., a Rímom, podporovaným aitólskym spolkom. Rímsky vojvodca Publius Servicius Galba však navonok tvrdil, že nemá právomoc (sám) uzavrieť mier a medzitým tajne poslal diplomatickú poštu rímskemu senátu s oznamom, že pre Rím by bolo nevýhodné pri vtedajšom *status quo* uzavrieť mier, a lepšie bude pokračovať vo vojne;¹³
- c) uzavretie mieru v épirskom meste Foiniké (r. 205 pred Kr.), grécke mesto Épiros vyšlo v ústrety požiadavke Ríma, aby sa dohodla konečná mierová zmluva ukončujúca prvú macedónsku vojnu za účasti početných spojencov na jednej aj druhej strane;¹⁴
- d) stretnutie rímskeho konzula Tita Quinctia Flaminia a macedónskeho kráľa Filipa V. v meste Aous¹⁵ počas druhej macedónskej vojny, iniciované z podnetu Épirčanov;
- e) aténska a achájska úspešná intervencia sprostredkujúca stretnutie strán sporu pri vznikajúcom konflikte medzi Rimanmi a boiótskym spolkom (r. 196 pred Kr.); konzul Flaminus pohrozil Boióťanom, že Rím voči nim vyhlási *iustum piumque bellum*. Rozhodujúcim sa napokon stal achájsky dôrazný argument, že ak Boióťania nespĺnia rímske požiadavky, Achájsi sa v spore, doteraz ako nestranný pozorovateľ, postavia na stranu Rimanov;¹⁶

¹³ Q.v. GRUEN, E. S.: *Studies in Greek Culture and Roman Policy*. Leiden: Brill, 1990.

¹⁴ Dnes by sme s nadhľadom mohli povedať, že išlo o akýsi „antický versailleský mierový systém“.

¹⁵ Mesto nachádzajúce sa na dnešnom území Albánska.

¹⁶ Cf. ECKSTEIN, A. M.: Conceptualizing Roman Imperial Expansion under the Republic: An Introduction. In ROSENSTEIN, N./MORSTEIN-MARX, R. (eds.): *A Companion to the Roman Republic*. Oxford : Oxford University Press, 2006, s. 567 – 589.

- f) aténsky sprostredkujúci zákrok (r. 192 pred Kr.), uskutočnený na žiadosť konzula Flaminia v spore Ríma, tentokrát s Aitólčanmi, dôrazne pripomínajúci Aitólčanom ich *societas* s Rimanmi a nevyhnutnosť vyriešiť aktuálny spor mierovými prostriedkami, nie vojnou;
- g) pontská Heraklea nabádala Rím a seleukovského kráľa Antiocha III. dohodnúť sa na vzájomnom rozdelení vplyvu v Ázii – výsledkom bolo priateľské vyhlásenie Rimanov a podpísanie zmluvy o priateľstve a spolupráci Ríma s kráľovstvom Pontos;
- h) Atény a Rodos sa zasadia a prihovoria u Rimanov v ich spore s Aitólčanmi (190 – 189 pred Kr.) za posledne menovaných, súčasne u rímskeho vojvoduca a pred rímskym senátom; ich úspešne zavŕšená snaha sa prejavila v deklarovaní, že Rím „nepocituje nenávisť“ voči Aitólčanom a podpise mierovej zmluvy s nimi;
- i) úspešný intervenčný zákrok mesta Trója v prospech provincie Lýkia u rímskeho decemvira, opätovne na účely „nepocitovania nenávisť“ voči Lýkii kvôli jej predchádzajúcemu „prebehnutiu“ do tábora seleukovského kráľa Antiocha III.,¹⁷ a tým aj dosiahnutie zmiernenia jej potrestania Rímom.

Často sa však aj v rímskych dejinách pojmy „diplomacia“ a „diplomatický“ ako keby navzájom zamieňali, i keď nemuseli nevyhnutne znamenať to isté. Zatiaľ čo niekto si hneď predstaví zástupcov dotknutých štátov komunikujúcich na účely zmierenia protichodných záujmov, iný si pomyslí na diplomáciu v zmysle kultivovaného dialógu vedeného v snahe predísť zbytočným výbuchom nekontrolovaného hnevu a násillia – a v tomto chápaní diplomacia môže byť užitočná v akomkoľvek sociálnom vzťahu. To, že tieto dva pojmy nemusia byť vždy identické, je najlepšie vidieť na skutočnosti, že správanie diplomata, jednajúceho v pozícii oficiálneho predstaviteľa štátu a v jeho službách, môže byť značne nediplomatické – či už úmyselne alebo nie.

Typickým príkladom tohto rozlišovania je aj to, čo vykonal rímsky ambasádor Gaius Popilius Laenas¹⁸ v roku 168 pred Kr., keď bol vyslaný rímskym senátom, aby mierovou cestou ukončil pre Rím neželateľný vojno-

¹⁷ Vojna definitívne ukončená uzavretím mierovej zmluvy s Rimanmi v meste Apameia, na základe ktorej Rimania získali celé územie *Asia Minor*.

¹⁸ Rímsky politik, prétor, konzul, cenzor, ako sa uvádza na inom mieste „kolega“ v úrade konzula spolu s L. Postumiom Albinom.

vý konflikt medzi seleukovským kráľom Antiochom IV. a egyptským kráľom Ptolemaiom. Cieľom bolo dosiahnuť, aby prvý menovaný urýchlene opustil so svojím vojskom Egypt, čo bolo možné technicky označiť za akt „oficiálnej komunikácie“ medzi predstaviteľmi štátov, mocností a z tohto pohľadu za formu diplomacie. Nikto však nemohol označiť správanie rímskeho vyslanca voči svojmu protivníkovi ako diplomatické.¹⁹

V 2. storočí pred Kr. veľký počet rímskych „ambasádorov“ (*legati*) odchádzalo na Východ, na územia pod patronátom Ríma a z týchto území, aj „spojeneckých“ gréckych mestských štátov (*poleis*) odchádzali zase veľvyslanci do Ríma kvôli zabezpečeniu nerušenej diplomatickej komunikácie svojich domovských štátov, a to najmä s rímskym senátom. Pre niekoho sa bude zdať zvláštnym, že aj diplomatické aktivity na území Apeninského poloostrova (medzi Rímom a italskými mestami) podliehali tým istým pravidlám. Italskí *socii*, ktorí pravidelne zásobovali rímske légie svojimi ľahko či ťažkoodencami, mohli totiž, podobne ako všetky ostatné porazené národy (*peregrini dediticii*), s Rímom realizovať medzinárodnú komunikáciu iba prostredníctvom vyslancov. Mommsen²⁰ je toho názoru, že vždy nemuselo ísť o „stále diplomatické zastúpenie“, ale väčšina agendy sa odkomunikovala cez oficiálnu diplomatickú poštu.

V roku 173 pred Kr. nás viaceré pramene²¹ informujú práve o takomto oficiálnom diplomatickom liste a jeho neobvyklých konzekvenciách, možno by sme mohli použiť aj slovné spojenie „diplomatický precedens“, odoslanom konzulom L. Postumiom Albinom²² kampánskemu mestu Praeneste. Na základe rozhodnutia senátu mal Albinus osobne dohliadať v Praeneste nad prerozdeľovaním novodobytej pôdy na *ager publicum et ager privatum*, pretože senát mal k dispozícii dôkazy o tom, že miestni obyvatelia protiprávne rozširujú svoje pozemky na úkor štátnej pôdy. Konzul bol navyše vopred zaujatý voči naturalizovaným občanom Praeneste, pretože sa domnieval, že ako oficiálnemu zástupcovi Ríma s ním nebude

¹⁹ Q.v. ADCOCK, F./MOSLEY, D.: *Diplomacy in Ancient Greece. Aspects of Greek and Roman Life*. London: Thames and Hudson, 1975, s. 68n.

²⁰ Cf. MOMMSEN, T.: *The History of Rome*. Vol. 4. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 214n.

²¹ Q.v. BARTON, C. A.: *The Price of Peace in Ancient Rome*. In RAAFLAUB, K. A.: *War and Peace in the Ancient World*. Oxford: Oxford University Press, 2007. Z rímskych historikov pozri e.g. Liv. 42,1,6–12.

²² Konzulský úrad zastával spolu so svojím kolegom M. Popiliom Laenasom v roku 173 pred Kr.

ani verejne, ani v súkromí jednané na požadovanej protokolárnej úrovni. Z tohto dôvodu odoslal ešte pred odchodom z Ríma mestským magistrátom Praeneste, mestu, ktoré z hľadiska pridelených práv Rímom patrilo k *socii nominis Latini*, list s detailnými inštrukciami, čo sa týka jeho príchodu a poskytnutia materiálno-technického zabezpečenia jeho oficiálnej návštevy.

Ako sme naznačili, dôvod bol sčasti oprávnený – totiž prednedávnom, keď síce ako súkromná osoba navštívil mesto Praeneste, aby obetoval v chráme Fortúny, nedočkal sa žiadnych prejavov úcty, a to ani od občanov, tobôž nie od oficiálnych predstaviteľov mesta. Livius poznamenáva, že incident tohto typu bol vôbec prvý, ktorý bol v prameňoch zaznamenaný. Kvôli tomu, aby každý rímsky vyslanec svojím diplomatickým pôsobením nezaťažoval rozpočet príslušnej obce či národa, bol každý z nich relatívne dostatočne materiálne zabezpečený. Z hľadiska rímskych zvyklostí išlo o zreteľné „faux pas“ zo strany rímskeho konzula – dokonca aj keby mal konzul na to aké-také právo, po predchádzajúcich „zlých“ skúsenostiach s obyvateľmi Praeneste takto jednať, predsa nemal pri výkone svojej úradnej funkcie postupovať takto neprístojne, až nepriateľsky. Dovedajším zvykom rímskych úradníkov bolo totiž čo najmenej zaťažovať štátnu pokladňu svojimi zahraničnými výdavkami, pričom všetky vzťahy v zásade vychádzali zo zásady reciprocity – vyslanci sa v cudzine ubytovávali u svojich priateľov a tí mali zase otvorené dvere u príslušného magistráta v Ríme.

Ako však ďalej uvádza Livius, z vystrašeného mlčania a splnenia konzulových požiadaviek Praenestinčanmi si odteraz rímski úradníci brali príklad a predstaviteľom navštevovaných miest ukladali podobné, dokonca čoraz náročnejšie požiadavky.²³ V roku 173 pred Kr., ak máme veriť Liviovi, existovali v rímskej politickej kultúre, ak nie zákonné predpisy – stanovené vo sfére právomocí pridelených senátu vo forme – tak minimálne diplomatické zvyklosti, ktoré upravovali práva a povinnosti rímskych úradníkov odchádzajúcich na svoje diplomatické posty do zahraničia.

O niekoľko rokov neskôr boli všetky vzájomné práva a povinnosti rímskeho úradníckeho aparátu pôsobiaceho v zahraničí a provinciách upra-

²³ Na druhej strane príkladom úplne opačného správania bol prípad Marca Porcia Catona Censoria, ktorý počas svojho pôsobenia v Hispánii Citerior ako miestodržiteľ (r. 194 pred Kr.), aby znížil výdavky štátu spojené s jeho úradom, predal ešte v Hispánii všetkých svojich otrokov, aby ušetril štátne výdavky – cestovné náklady.

vené osobitnou legislatívou, iniciovanou a prijatou z podnetu plebejského tribúna Lucia Calpurnia Pisóna²⁴ (Frugio). Základom bola *lex Calpurnia de repetundis* z roku 149 pred Kr., ktorá zriadila prvý stály porotný súd (*quaestio perpetua*) prejednávajúci novú skutkovú podstatu trestného činu *crimen repetundis*, spočívajúceho vo vydieraní provinčného obyvateľstva rímskym úradníckym aparátom. Predmetná legislatíva sa postupom času sprísňovala, možno aj kvôli (úmyselnej) neefektívnosti a reálnej nevykonalnosti, pričom celkovo bolo prijatých desať *leges repetundarum*. Najkomplexnejšia a najprecíznejšia právna úprava tohto trestného činu bola napokon upravená Gaiom Iuliom Cézarom (r. 59 pred Kr.), ktorá bola prebraná aj do justiniánskeho práva.

V tejto súvislosti treba podotknúť, že aj viacerí právnici romanisti a historici pripisovali povýšeneckému a nadradenému jednaniu Rimanov voči Latínom i etnicky blízkym obciam a mestám v Itálii²⁵ dôležitý význam, ktorý mal viesť nielen k zhoršeniu politickej situácie a klímy, ale tiež k vypuknutiu tzv. spojeneckej vojny s najbližšími susedmi Ríma.

Celkový výpočet, sumár diplomatickej korešpondencie a výmen vyslancov medzi Rómom a jeho italskými spojencami v 2. storočí pred Kr. nebol príliš rozsiahly. Ak by sme vychádzali z hodnoverných prameňov²⁶ – aspoň čo sa týka prítomnosti cudzích vyslancov „akreditovaných“ pri rímskom senáte, ktoré uvádza aj historik Livius na viacerých miestach svojho diela – išlo by o tri prípady latínskych kolónií žiadajúcich senát o posilnenie ich počtu novými osadníkmi; dva prípady vyslancov *socii Latini nominis* požadujúcich repatriáciu ich občanov, ktorí sa usídlili v Ríme alebo na rímskom území; raz žiadosť o vyriešenie sporu medzi rímskou kolóniou a cudzou obcou na účely senátneho ustanovenia hraníc medzi nimi a sprá-

²⁴ Mimochodom Liviovo predchodcu, „kolegu“ v odbore história a dejepisectvo, hoci podľa väčšiny rímskych historikov Piso nemal medzi nimi vierohodnú reputáciu.

²⁵ Jedným z týchto dôsledkov bolo aj prijatie *lex Minicia* (r. 90 pred Kr.), tesne pred vypuknutím predmetnej vojny, ktorá diskvalifikovala Latínov pri nadobúdaní rímskeho občianstva – pri neexistencii *ius conubii* priznala deťom štátne občianstvo toho z rodičov, ktorý mal horšie právne postavenie. Predmetný zákon bol zrušený až oveľa neskôr – na základe *SC Hadriani*.

²⁶ Q.v. BADIAN, E.: *Hegemony and Independence: Prolegomena to a Study of the Relations of Rome and the Hellenistic States in the Second Century BC*. In HARMATTA, J. (ed.): *Bactrian, Pahlavi, Sogdian, Persian, Sanskrit, Syriac, Arabic, Chinese, Greek and Latin Sources for the History of Pre-Islamic Central Asia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983, s. 399 – 411.

va o tom, že obyvatelia mesta Tibur vyslali svojich zástupcov, aby sa senátu ospravedlnili alebo zbavili podozrenia z niečoho nekalého – čo senát „milostivo“ akceptoval.

Do uvedeného výpočtu však musíme zaradiť ešte žiadosť Kampánčanov, ktorí požiadali senát o udelenie *ius conubii* v roku 188 pred Kr. a bolo im vyhovené.²⁷ Rimania sa však v minulosti nie vždy zachovali k stranám, ktoré ich požiadali o rozsúdenie sporu, korektne, respektíve spravodlivo. Veľmi neslávne bolo najmä ich rozhodnutie o určenie vzájomných hraníc medzi italskými mestami Arícia a Ardea,²⁸ keď flagrantným spôsobom porušili bazálnu zásadu práve prijatej *Lex duodecim tabularum: Nemo debet esse iudex in propria*, teda „nikto nesmie byť sudcom vo vlastnej veci“.

Napriek nesúhlasnému stanovisku senátu, ľudové zhromaždenie spor rozhodlo paradoxne tak, že územie, ktoré bolo predmetom sporu, treba považovať za štátny majetok národa rímskeho. Livius²⁹ uvádza, že senát argumentoval tým, že uvedeným rozhodnutím, zabratím predmetného územia nikto v Ríme nezíska tolko, koľko sa stratí v dôsledku odcudzenia spojencov následkom tohto bezprávia, pretože škoda na rímskej povesti bude väčšia, než si môžu predstaviť; pretože „... ktorý sudca v súkromnej záležitosti sa dopustil toho, aby prisúdil vec, o ktorú sa vedie spor samému sebe?“

Po nejakom čase vyslanci mesta Ardea opätovne navštívili rímsky senát so sťažnosťou na spáchané bezprávie s tým, že budú naďalej zachovávať zmluvu s Rímom o priateľstve za predpokladu, že sa im protiprávne odňaté územie vráti. Odpoveď senátu bola taká, že súdne rozhodnutie ľudového zhromaždenia nemôže byť zrušené uznesením senátu, pretože by to bol akt nemajúci obdobu, ani právne opodstatnenie; podľa nich sa tribúni ľudu nechávajú takmer vždy riadiť davom a nerozhodujú sami [...], ak však vyslanci počkajú na vhodnú príležitosť a zveria rozhodnutie o zmiernení bezprávia senátu – spor sa urovná k ich spokojnosti, čo sa aj stalo...

Od ukončenia druhej púnskej vojny až do vypuknutia vojny so spojencami, i.e. predovšetkým Latínmi, však Rímu robil „vrásky na čele“ iný problém – relatívne nekontrolovateľná migrácia, sťahovanie Latínov za lepšími ekonomickými možnosťami do centra impéria. Po viacerých dip-

²⁷ Q.v. JEHNE, M.: *Diplomacy in Italy in the Second Century BC*. In EILERS, C.: *Diplomats and Diplomacy in the Roman World*. Boston : Brill, 2009, s. 171n.

²⁸ Z roku 446 pred Kr.

²⁹ Liv 3,72.

lomatických rokovaniach s vyslancami dotknutých latínskych miest a kolónií³⁰ – paradoxne neiniciovaných Rómom, ale latínskymi spojencami – senát v roku 187 pred Kr. splnomocnil prétora Q. T. Cullea, aby porovnal ceny uskutočnené v Ríme a latínskych mestách za cenzorov G. Claudia a M. Livia a tých Latínov, ktorí boli zapísaní (alebo ich otcovia) aj mimo mesta Ríma, nútene repatrioval do miest ich pôvodu. Číslo bolo relatívne vysoké – odísť muselo 12 000 Latínov.

V zásade môžeme konštatovať, že v tomto období sa úplná voľnosť zmeňovať si domicil (tzv. *ius migrandi*) akceptovala iba pri *coloniae latinae*, na základe jednotlivo priznaných práv Rómom.³¹ Tomu zodpovedali aj ich recipročné povinnosti vo vzťahu k Rímu – predovšetkým dostatočným spôsobom poskytovať pomocné vojenské zbory. Zahraničná politika latínskych spojencov bola limitovaná zmluvami uzavretými s Rómom a jeho aktuálnym mocenským vplyvom. Možnosť vynútenia týchto požiadaviek vojenskou intervenciou mohla byť *expressis verbis* vyjadrená klauzulou v príslušnej zmluve alebo pri jej neexistencii *via facti*. Diplomacia však vždy zostávala najefektívnejším prostriedkom, ako to dosiahnuť a zároveň sledovať svoje geopolitické záujmy.

Z tohto pohľadu nie je prekvapujúce zistenie, že Rím sa veľmi rád ujímal úlohy arbitra, rozhodcu pri zvyčajnom scenári nárokovania si protichodných teritoriálnych požiadaviek od latínskych spojencov. Napríklad v roku 168 pred Kr. kvôli tomu vyslali italské mestá Pisa a Luna svojich ambasádorov do Ríma. Cicero³² zaznamenal iný „kuriózný“ prípad, keď bol konzul Q. Fabius Labeo v roku 183 pred Kr. senátom ustanovený za arbitra v spore Nolančanov a Neapolčanov vo veci sporných hraníc. Spomínaný konzul „šikovne“ uprednostnil cestu oddelených, separátnych rokovaní so sporovými stranami, osobitne prízvukujúc každej, že má byť pripravená na kompromisy, ako keby ihneď pripustil konfrontáciu oboch stanovísk. Po akceptovaní zredukovaných požiadaviek oboch sporových strán, prideliť tzv. nárazníkové pásmo, teraz už nikým nenárokovanej pôdy, Rímu. Cicero označil konzulov postup za prefikáný, perfídny a obchádzanie práva.³³

³⁰ Cf. RIDLEY, R. T.: The Extraordinary Commands of the Late Republic. In *Historia*. Vol. 80 (1981), s. 282 – 291.

³¹ Mienku vyjadruje aj americký civilista LINTOTT, A. W.: *Imperium Romanum: Politics and Administration*. London – New York : Routledge, 1993.

³² Off. 1,33.

³³ *In fraudem legis*.

Podobné prípady z tohto obdobia, keď na základe uznesenia senátu získal poverený rímsky magistrát právo rozhodnúť spor medzi dvomi italskými mestami (stanovenie teritoriálnych hraníc), sú dokladované³⁴ medzi *civitates* Ateste a Patavium – rímskym prokonzulom; Ateste a Vicetiou³⁵ – podobne prokonzulom a Janovom a Viturii Langenses³⁶ – na základe rozhodnutia dvoch splnomocnencov poverených senátom. V roku 173 pred Kr. rímsky cenzor (*sic!*) Q. Fulvius Flaccus prekročil všetky hranice slušnosti a úcty voči spojencom: keďže za predchádzajúcej vojny v Hispánii, kde pôsobil ako prétor, sľúbil bohom za víťazstvo rímskych zbraní vybudovať v Ríme chrám bohyni Fortúne, bezostyšne, priam až svätokrádežne³⁷ dal príkaz na rozobratie mramorovej krytiny strechy chrámu Junony³⁸ Lákinijskej v Bruttii a jej odvezenie do Ríma na dokončenie „svojho“ chrámu.³⁹

Autorita rímskeho najvyššieho republikánskeho úradníka a strach pred prípadnými sankciami zastrašila podobne ako Praenestijčanov, aj Bruttijčanov. Po čase sa však v Ríme predsa len začalo z podnetu konzulov vyšetrovanie prípadu pred rímskym senátom. Pohoršení rímski senátori síce na jednej strane ostro skritizovali cenzorovo bezohľadné konanie, poukazujúc pritom, že takéhoto činu voči bruttijskému chrámu sa v minulosti nedopustil ani epirský kráľ Pyrrhos, ani kartáginský vojvodca Hannibal, na druhej strane však okrem priznania *restitutio in integrum* (ktorá sa napokon úspešne nedovršila, pretože sa v Bruttii nenašiel nikto, kto by chrámovú strechu opravil!) cenzora vôbec nepotrestali⁴⁰ a ani nedošlo k žiadnemu oficiálnemu ospravedlneniu sa rímskeho štátu Bruttii.

Predsa však nemožno ani v tomto období vo všeobecnosti generalizovať nejaký nepriateľský, odmietavý postoj Ríma a jeho senátu k žiadostiam

³⁴ V roku 141 pred Kr.

³⁵ V roku 135 pred Kr.

³⁶ V roku 117 pred Kr.

³⁷ *Sacrilegium* patril medzi *crimina publica* a úzko súvisel s krádežou svätých, posvätných vecí. Komplexná právna úprava bola uskutočnená na základe prijatej *lex Iulia peculatus et de sacrilegiis*, prijatej z podnetu Augusta a zostrujúcej sankcie predchádzajúcich právnych úprav postihujúcich páchatelov tohto trestného činu.

³⁸ Rímska obdoba gréckej bohyně Héry.

³⁹ Grécky označované ako Pandosia, dnes nachádzajúce sa v oblasti Kalábrie (juh Talianska).

⁴⁰ Nie je zachovaný nijaký písomný záznam v rímskych prameňoch, ktorý by to potvrdzoval – ani žaloba podaná proti cenzorovi po skončení jeho funkčného obdobia.

od italských spojencov, čoho dôkazom bolo aj postupné prijímanie príslušnej legislatívy prostredníctvom *leges repetundarum*, trestajúcich excesy jednotlivých provinčných rímskych magistrátov. Je ale otázne, do akej miery uvedené pramene odstránili váhavosť a pochybnosti italských spojencov predkladať svoje požiadavky rímskemu senátu. V praktickom živote sa však mohlo stať, že prekážkou naplnenia ich žiadostí nebol sám osebe rímsky senát, ale skôr úspešná lobby, aby vec vôbec bola predložená „Otcom“.

Bibliografia

- ADCOCK, F., MOSLEY, D. *Diplomacy in Ancient Greece. Aspects of Greek and Roman Life*. London: Thames and Hudson, 1975.
- ALONSO, V. War, Peace, and International Law in Ancient Greece. In: RAAFLAUB, K. A. *War and Peace in the Ancient World*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- BADIAN, E. Hegemony and Independence: Prolegomena to a Study of the Relations of Rome and the Hellenistic States in the Second Century BC. In: HARMATTA, J. (ed.). *Bactrian, Pahlavi, Sogdian, Persian, Sanskrit, Syriac, Arabic, Chinese, Greek and Latin Sources for the History of Pre-Islamic Central Asia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983.
- BARTON, C. A. The Price of Peace in Ancient Rome. In: RAAFLAUB, K. A. *War and Peace in the Ancient World*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- BEDERMAN, D. J. *International Law in Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- BRUNT, P. A. *Italian Manpower, 225 B.C.–A.D. 14*. Oxford: Oxford University Press, 1971.
- ECKSTEIN, A. M. Conceptualizing Roman Imperial Expansion under the Republic: An Introduction. In: ROSENSTEIN, N., MORSTEIN-MARX, R. (eds.). *A Companion to the Roman Republic*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- LINTOTT, A. W. *Imperium Romanum: Politics and Administration*. London – New York: Routledge, 1993.
- MOMMSEN, T. *The History of Rome*. Vol. 4. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- GRUEN, E. S. *Studies in Greek Culture and Roman Policy*. Leiden: Brill, 1990.
- OGILVIE, R. M. *A Commentary on Livy*. Oxford: Clarendon Press, 1965.
- WATSON, A. *International Law in Archaic Rome*. Baltimore – London: Johns Hopkins University Press, 1993.

VÝZNAM A POSTAVENIE CIRKVI A NÁBOŽENSKÝCH SPOLOČNOSTÍ V OBLASTI PRÁVA NA OCHRANU ZDRAVIA¹

Lubica Masárová – Michal Maslen

Abstrakt: Príspevok analyzuje rímskoprávny a historickoprávny vplyv cirkví a náboženských spoločností na rozvoj právnych inštitútov spojených s poskytovaním zdravotnej starostlivosti, ošetrovateľstvom a hygienickými opatreniami v oblasti verejnej správy.

Kľúčové slová: Katolícka cirkev, právo na ochranu zdravia, medicínska starostlivosť, ošetrovateľstvo.

Abstract: The paper deals with the issue of theft in Roman law and its public elements. Theft was considered a typical private tort, even civil, in Roman law. Nevertheless, it showed some elements that meant that it would later become an institution of public law. In this paper we will focus on the assessment of these features and their analysis.

Keywords: theft, private law, tort, crime, public law.

Úvod

Rímskokatolícka cirkev je najväčším mimovládnyim poskytovateľom služieb zdravotnej starostlivosti na svete.² Má okolo 18-tisíc kliník, 16-tisíc domovov pre seniorov a ľudí so špeciálnymi potrebami a 5 500 nemocníc, z ktorých 65 % sa nachádza v rozvojových krajinách.³ V roku 2010 Pápežská rada pre pastoraáciu pracovníkov v zdravotníctve uviedla, že Cirkev

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0022-17.

² AGNEW, J.: Deus vult: The Geopolitics of Catholic Church. *Geopolitics*. Vol. 15 (2009), No. 1, s. 39 – 61.

³ CALDERISI, R.: *Earthly Mission: The Catholic Church and World Development*. Yale: Yale University Press, 2013, s. 40.

spravuje 26 % svetových zdravotníckych zariadení.⁴ Možno preto konštatovať, že angažovanosť Cirkvi v zdravotníctve má pradávny pôvod.

Ježiš Kristus, od ktorého Cirkev odvodzuje svoje základy, dal svojim nasledovníkom pokyny, aby uzdravovali chorých. Prví kresťania sa vyznačovali starostlivosťou o chorých a kresťanský dôraz na praktickú lásku priniesol rozvoj systematického ošetrovateľstva a nemocníc. Známe benediktínske pravidlo tvrdí, že „... starostlivosť o chorých sa má klásť nad všetky ďalšie povinnosti, aby sa skutočne a priamo slúžilo Kristovi“. Počas stredoveku boli kláštory kľúčovými lekáorskými centrami v Európe a Cirkev vyvinula skorú verziu sociálneho štátu. Katedrálne školy predošli dobre organizovanú sieť stredovekých univerzít a katolícki vedci (mnohí z nich boli duchovní) uskutočnili množstvo dôležitých objavov, ktoré napomáhali rozvoju modernej vedy a medicíny. Z významných cirkevných osobností stredoveku možno spomenúť sv. Alberta Veľkého († 1280), ktorý bol priekopníkom biologického terénneho výskumu. Desiderius Erasmus († 1536) pomohol oživiť znalosti a poznatky starogréckej medicíny. Renesanční pápeži boli často patrónmi štúdia anatómie a katolícki umelci ako Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni († 1564) rozšírili vedomosti z tejto oblasti prostredníctvom skicovania mŕtvych tiel. Jezuita Athanasius Kircher († 1680) najskôr prezentoval názor, že živé bytosti sa rodia a existujú v krvi (predchodca teórie zárodkov). Augustiniánsky mních Gregor Mendel († 1884) definoval po prvýkrát teórie o genetike. Keď sa katolicizmus stal globálnym náboženstvom, katolícke rády i laici zriadili centrá zdravotnej starostlivosti po celom svete. Niektoré z prvých moderných všeobecných nemocníc otvorili a prevádzkovali ženské rehoľné ústavy, ako sú Misionárky lásky, Milosrdné sestry a sestry svätého Františka. Rané kresťanstvo nastavilo prioritu charity a uzdravovania chorých, čo vytvorilo predpoklady pre existenciu nemocníc. Duchovný dôraz uvedených činností mal tendenciu implikovať „... podriadenie medicíny náboženstvu a lekára kňazovi“. Cirkev je napríklad aj v súčasnosti hlavným poskytovateľom zdravotnej starostlivosti pre ľudí trpiacich HIV (AIDS). Sociálna náuka Katolíckej cirkvi vyzýva k starostlivosťi o chorých. Ježiš Kristus kládol osobitný dôraz na starostlivosť o chorých a vyvrhelov, akými boli v jeho dobe napríklad ma-

⁴ Catholic hospitals comprise one quarter of world's healthcare, councilreports: Catholic News Agency (CNA). 10th February 2010.

lomocní. Podľa Nového zákona spolu so svojimi apoštolmi liečil chorých a poskytoval im pomazanie.⁵

Starogrécka a rímska medicína si počas siedmich storočí vybudovala pevné základy a vytvorila ideál spojenia vedy, filozofie a praktickej medicíny u učeného lekára.⁶ Náboženstvo, kultúra ani sociálna náuka v starovekom Grécku a Ríme však neustanovovali primárnu povinnosť starať sa o chorých. Choroba a zdravotné problémy boli vnímané skôr ako súkromná záležitosť a verejné právo sa v podstate chorobami nezaoberalo.⁷ Kresťanský dôraz na praktickú charitu a sociálnu pomoc mal po ukončení prenasledovania ranej Cirkvi viesť k rozvoju systematického ošetrovateľstva a nemocníc.⁸ Ranokresťanský pohľad na chorobu vychádzal z rôznych liečiteľských tradícií. Nový zákon sa však už vyjadruje o Ježišovi a jeho apoštoloch ako o liečiteľoch. V sociálnom kontexte sa v uvedenom období mohli utrpenie a choroby javiť ako kázeň bezbožníkov alebo ako skúška pre tých, ktorých Pán miloval. Cirkev však postupne rozvinula poslanie a úlohy ošetrovania a uzdravovania. Pohanské náboženstvá zriedkakedy ponúkali pomoc chorým, ale prví kresťania boli ochotní chorých ošetrovať a zabezpečovať im stravu a súvisiacu starostlivosť.⁹ Historici v rámci analýzy prameňov zdokumentovali písomné zmienky o prínose kresťanských ošetrovateľov počas epidémie pravých kiahní v rokoch 165 až 180 po Kr. a epidémie osýpok okolo roku 250 po Kr. Kresťania si pri starostlivosti o chorých a zomierajúcich bez ohľadu na náboženstvo získavali sympatičtiev a priateľov a rozširovali tak postupne svoju členskú základňu.¹⁰

Pohostinnosť a starostlivosť sa považovala za súčasť kresťanskej charity a biskupských domov.¹¹ Diakoni dostali za úlohu rozdávať almužny

⁵ BLAINEY, G.: *A Short History of Christianity*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2011.

⁶ PORTER, R.: *The Greatest Benefit to Mankind: A Medical History of Humanity from Antiquity to the Present*. New York: Harper & Collins, 1997, s. 82.

⁷ BLAINEY, G.: *A Short History of Christianity*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2011.

⁸ WALSH, J. J.: Hospitals. In: *Catholic Encyclopedia* [online]. Dostupné z: www.newadvent.org

⁹ PORTER, R.: *The Greatest Benefit to Mankind: A Medical History of Humanity from Antiquity to the Present*. New York: Harper & Collins, 1997, s. 84 – 88.

¹⁰ BLAINEY, G.: *A Short History of Christianity*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2011.

¹¹ WALSH, J. J.: Hospitals. In: *Catholic Encyclopedia* [online]. Dostupné z: www.newadvent.org

a v Ríme do roku 250 po Kr. Cirkev rozvinula rozsiahlu charitatívnu činnosť, pričom bohatí konvertiti podporovali chudobných.¹² Predpokladá sa, že prvé cirkevné nemocnice boli postavené na Východe a až neskôr na latinskom Západe. Prvú nemocnicu mohol v Konštantínopole postaviť počas Konštantínovho veku sv. Zoticus († 204). Sv. Bazil († 379) postavil slávnú nemocnicu v meste Caesarea v Kappadokii, ktorá „... mala rozmery mesta“. Na Západe založila sv. Fabiola († 399) pred rokom 399 nemocnicu v Ríme.¹³ Sv. Hieronym († 420) napísal, že sv. Fabiola založila nemocnicu a zhromažďovala všetkých chorých z ulíc a ciest a osobne ošetrovala nešťastné a zbadačené obete hladu a chorôb.¹⁴

Niekoľko ranokresťanských liečiteľov je v katolíckej tradícii kanonizovaných. Kozmas a Damián († obaja okolo r. 287), bratia z maloázijskej Cilície, nahradili pohanského Asklépia, pôsobiaceho v 13. storočí pred Kr., ako patróna medicíny a boli oslavovaní pre svoju liečivú moc.¹⁵ Medzi významných prispievateľov do lekárskeho vied raných storočí patrí Tertulián († okolo r. 240), Klement Alexandrijský († okolo r. 215), Lactantius († okolo r. 320) a učený sv. Izidor zo Sevilly († 636). Svätý Benedikt z Nursie († 547) zdôraznil medicínu ako pomoc pri poskytovaní pohostinstva.¹⁶

Rímske impérium sa na konci 4. storočia po Kr. rozdelilo na východnú a západnú časť. Po zániku západnej časti ríše v 5. storočí sa klasické grécke a rímske učenie v oblasti ošetrovateľstva zachovalo predovšetkým na stabilnejšom Východe. V oblasti zaniknutej Západorímskej ríše plnili úlohy kontinuity a zachovávania tradície poznatkov predovšetkým biskupstvá. Dedičstvom tohto raného obdobia bol predovšetkým prínos v podobe poznatkov o prvých antických zariadeniach „... v základných rysoch a veľmi vzdialene“ pripomínajúcich dnešné nemocnice.¹⁷

V období stredoveku Katolícka cirkev venovala svoje úsilie zakladaniu nemocníc pre starých, hospicov pre chorých všetkých vekových skupín a miest pre malomocných. Uvedený systém sociálnej podpory, ktorý Cirkev financovala, sa rozvíjal najmä vďaka činnostiam reholí, ktoré

¹² PORTER, R.: *The Greatest Benefit to Mankind: A Medical History of Humanity from Antiquity to the Present*. New York: Harper & Collins, 1997, s. 87.

¹³ WALSH, op. cit. 8.

¹⁴ PORTER, op. cit. 9, s. 88.

¹⁵ Ibid., s. 111.

¹⁶ SENFELDER, L.: History of Medicine. In: *Catholic Encyclopedia* [online]. Dostupné z: www.newadvent.org.

¹⁷ PORTER, op. cit. 9, s. 88.

praktizovali ošetrovatelstvo. Cirkev prijímala osobitné nariadenia, ktoré upravovali zdravotnú starostlivosť, podstatou ktorých bol predovšetkým sociálny rozmer zdravotnej starostlivosti a zákaz profitovania na medicínskej starostlivosti.¹⁸ Po období úpadku cisár Svätej rímskej ríše Karol Veľký (768/800 – 814) nariadil, aby ku každej katedrále a kláštoru bola pripojená nemocnica. Po jeho smrti nemocnice opäť upadali, ale v 10. storočí boli kláštory poprednými poskytovateľmi nemocničnej starostlivosti. Zdravotné a ošetrovateľské funkcie plnil predovšetkým benediktínsky rád.¹⁹ Dekrét Karola Veľkého vyžadoval od každej kláštornej a katedrálnej kapituly zriadenie školy a na týchto školách sa bežne vyučovala medicína. V súlade s benediktínskym pravidlom, podľa ktorého sa starostlivosť o chorých kladie nad všetky ostatné povinnosti, boli kláštory kľúčovými poskytovateľmi lekárskej starostlivosti približne pred rokom 1300. Väčšina kláštorov ponúkala prístrešie pre pútnikov a ošetrovňu pre chorých mníchov, zatiaľ čo nemocnice sa zriaďovali pre verejnosť.²⁰ Benediktínsky rád bol známy tým, že vo svojich kláštoroch zriaďoval nemocnice a ošetrovne, pestoval liečivé byliny a stal sa hlavným poskytovateľom zdravotnej starostlivosti v oblastiach svojej pôsobnosti. Kapucínski mnísi sa usilovali o oživenie ideálov Františka z Assisi († 1226) a ponúkali starostlivosť najmä v období morovej epidémie.²¹

Od 14. až 15. storočia došlo v rámci európskej renesancie k oživeniu záujmu o klasické učenie v západnej Európe. Pád Konštantínopolu spôsobil prílev utečencov z gréckeho Východu na Západ. Vtedajšia veda nadväzovala najmä na tradíciu predkresťanských Galenových diel. Do popredia v tomto období vystupuje materialistický prístup k medicíne.²² V renesančnej Itálii podporovala medicínsky výskum predovšetkým Svätá stolica. Často sa nesprávne tvrdí, že pápežstvo v tomto období zakázalo pitvu, hoci v skutočnosti smernica pápeža Sixta IV. (1471 – 1484) z roku 1482 pre univerzitu v Tübingene uviedla, že Cirkev nemá námietky proti anatomickým

¹⁸ Ibid., s. 110 – 112.

¹⁹ WALSH, op. cit. 8.

²⁰ PORTER, R.: *The Greatest Benefit to Mankind: A Medical History of Humanity from Antiquity to the Present*. New York : Harper & Collins, 1997, s. 112.

²¹ BLAINEY, G.: *A Short History of Christianity*. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, 2011.

²² PORTER, R.: *The Greatest Benefit to Mankind: A Medical History of Humanity from Antiquity to the Present*. New York : Harper & Collins, 1997, s. 168 – 170.

štúdiám, pokiaľ telá patrili popravenému zločincovi, a po ukončení skúšok bol umožnený riadny náboženský pohreb.²³

Od novoveku sa Katolícka cirkev stáva najväčším mimovládnyim poskytovateľom zdravotnej starostlivosti na svete. Katolícki rehoľníci sú zodpovední za zakladanie a prevádzkovanie sietí nemocníc po celom svete, v ktorých pokračuje lekárske výskum.²⁴

Katolícki vedci v Európe (mnohí z nich duchovní) dosiahli množstvo dôležitých objavov, ktoré pomohli rozvoju modernej vedy a medicíny. Ženy v reholiach patrili tiež medzi prvé výskumníčky v oblasti medicíny. Jezuitský rád pôsobiaci najmä počas obdobia protireformácie prispel k rozvoju odborov medicíny a zdravotníctva veľkým počtom významných lekárskech vedcov. Výrazný prínos uvedených subjektov možno vnímať v oblasti výskumu baktérií, ale napríklad aj oftalmológie, optiky a optometrie.²⁵

Gregor Mendel († 1884), rakúsky vedec a augustiniánsky mních, začal experimentovať s krížením hrachu okolo roku 1856. Mendel vstúpil do brnianskeho augustiniánskeho kláštora v roku 1843, ale tiež pôsobil ako vedec na Filozofickom ústave v Olomouci a na Viedenskej univerzite. Brniansky kláštor bol centrom vedy s rozsiahlou knižnicou a tradíciou vedeckého bádania. Mendel sledoval napríklad procesy opelenia a rozvíjal teórie v oblasti genetiky. Svoje výsledky publikoval v roku 1866 v brnianskom časopise venujúcom sa prírodnej histórii a je považovaný za otca modernej genetiky. Mendelove pozorovania poskytli vysvetlenie toho, ako by mohol vzniknúť nový druh. Aj keď Darwin a Mendel nikdy nespolupracovali, boli si navzájom vedomí svojej práce. Bez toho, aby si to uvedomovali, položili uvedení vedci základy pre všetky vedy v oblasti biológie, genetiky a prírodných vied o živote v 20. storočí.²⁶

V súčasnej dobe ovládanej pandemickými ochoreniami vyvíjajú ošetrovateľské a zdravotnícke aktivity predovšetkým rehole, ktoré v priebehu storočí museli reagovať na ochorenia ako cholera, pravé kiahne, žltá zimnica,

²³ PORTER, op. cit. 22, s. 112.

²⁴ CALDERISI, R.: *Earthly Mission: The Catholic Church and World Development*. Yale: Yale University Press, 2013, s. 40.

²⁵ SENFELDER, L.: History of Medicine. In: *Catholic Encyclopedia* [online]. Dostupné z: www.newadvent.org.

²⁶ BRYSON, B.: *A Short History of Nearly Everything*. London: Black Swan, 2004, s. 474 – 476.

záškrt, týfus a chrípka. Rehole preto reagujú na utrpenie, ktoré spôsobujú aj vírusy SARS, MERS, Ebola a Zika. Navyše v roku 2016 pápež František (2013 –) vytvoril nový Vatikánsky úrad s viacerými oddeleniami, ktorý má zefektívniť celosvetové úsilie Katolíckej cirkvi v oblasti spravodlivosti, mieru, charity, zdravotnej starostlivosti a migrácie. Úrad s názvom „Dikastérium na podporu integrálneho ľudského rozvoja“ kombinuje prácu štyroch pontifikálnych rád. Nové dikastérium spája úsilie Pápežských rád pre spravodlivosť a mier, pre pastoraáciu migrantov a putujúcich, pre pastoračnú pomoc pracovníkom v zdravotníctve a pre ľudský a kresťanský rozvoj známy ako „CorUnum“.²⁷

1 Ústavnoprávny a medzinárodnoprávny rámec práva na ochranu zdravia

Listina základných práv a slobôd v čl. 31 ustanovuje, že „Každý má právo na ochranu zdravia. Občania majú na základe verejného poistenia právo na bezplatnú zdravotnícku starostlivosť a na zdravotnícke pomôcky za podmienok, ktoré ustanoví zákon.“ Obsah tohto ustanovenia sa premietol aj do čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého „Každý má právo na ochranu zdravia. Na základe zdravotného poistenia majú občania právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť a na zdravotnícke pomôcky za podmienok, ktoré ustanoví zákon.“ Ochrana zdravia podľa čl. 31 Listiny základných práv a slobôd a podľa čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky nadväzuje na ústavnoprávne vyjadrenie ochrany života podľa čl. 6 Listiny základných práv a slobôd, respektíve podľa čl. 15 Ústavy Slovenskej republiky. Uvedené ustanovenia vyjadrujú základnú ochranu života v právnom štáte, v zmysle ktorej „1) Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením. [...]; 2) Nikoho nemožno zbaviť života. [...]; 3) Trest smrti sa nepripúšťa. [...]; 4) Porušením práv podľa tohto článku nie je, ak bol niekto zbavený života v súvislosti s konaním, ktoré podľa zákona nie je trestné.“ Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd priamo právo na ochranu zdravia nespomína. V čl. 2 však vyjadruje požiadavku na ochranu života. Podľa uvedeného ustanovenia „1. Právo každého na život je chrá-

²⁷ Q.v. Francis creates new Vatican Office for charity, justice, peace, migration [online]. Dostupné z: <https://www.ncronline.org/news/vatican/francis-creates-new-vatican-office-charity-justice-peace-migration>.

nené zákonom. Nikoho nemožno úmyselne zbaviť života okrem výkonu súdom uloženého trestu nasledujúceho po uznaní viny za spáchanie trestného činu, pre ktorý zákon ukladá tento trest. [...]; 2. Zbavenie života sa nebude považovať za spôsobené v rozpore s týmto článkom, ak bude vyplývať z použitia sily, ktoré nie je viac než úplne nevyhnutné, pri [...] a) obrane každej osoby proti nezákonnému násiliu [...]; b) vykonávaní zákonného zatknutia alebo zabránení úteku osoby zákonne zadržanej [...]; c) zákonne uskutočnenej akcii za účelom potlačenia nepokojov alebo vzbury.“ Právna ochrana zdravia preto úzko súvisí s ochranou života, čo vyplýva aj z povahy uvedenej hodnoty. Kvalita života predpokladá aj kvalitu zdravia a život bez zdravia nie je možný. Všeobecná deklarácia ľudských práv vymedzila ochranu života v čl. 3, podľa ktorého „Každý má právo na život, slobodu a osobnú bezpečnosť.“

Tento dokument však explicitne vyjadruje aj záujem na ochrane zdravia, a to v čl. 25. V tomto ustanovení však autori Všeobecnej deklarácie ľudských práv previazali zdravie ako hodnotu s požiadavkami na životnú úroveň, právom na hmotné zabezpečenie, lekársku starostlivosť a nevyhnutné sociálne opatrenia. Podľa uvedeného ustanovenia „1) Každý má právo na životnú úroveň zabezpečujúcu jemu i jeho rodine zdravie a blahobyť vrátane potravy, šatstva, bývania, lekárskej starostlivosti a nevyhnutných sociálnych opatrení; má právo na zabezpečenie v nezamestnanosti, v chorobe, pri pracovnej nespôsobilosti, pri ovdovení, v starobe alebo v ostatných prípadoch straty zárobkových možností, ktoré nastali okolnosťami nezávislými od jeho vôle; 2) Materstvo a detstvo majú nárok na osobitnú starostlivosť a pomoc. Všetky deti, či už sú zrodené v manželstve či mimo neho, majú rovnakú sociálnu ochranu.“

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach vyjadruje v čl. 6 záujem na ochrane živote. Podľa uvedeného „Každá ľudská bytosť má právo na život. Toto právo je chránené zákonom. Nikto nebude svojvoľne zbavený života.“ Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach nezakotvil právo na ochranu zdravia, avšak ustanovil ochranu verejného zdravia za hodnotu vyjadrujúcu verejný záujem. Ochrana verejného zdravia preto môže obmedziť výkon slobody pohybu a pobytu podľa čl. 12 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, výkon slobody, prejavu, náboženstva a viery podľa čl. 18 a 19 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, výkon práva na pokojné zhromažďovanie podľa čl. 21 Medzinárodného paktu o občianskych a politic-

kých právach, výkon práva združovať sa podľa čl. 22 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach.

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach zaručuje ochranu zdravia v čl. 12, podľa ktorého „Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého na dosiahnutie najvyššej dosiahnuteľnej úrovne fyzického a duševného zdravia [...]; 2. Štáty, zmluvné strany paktu, urobia opatrenia na dosiahnutie plného uskutočnenia tohto práva, ktoré budú zahŕňať: [...] a) opatrenia na zníženie počtu potratov a doženskej úmrtnosti a opatrenia pre zdravý vývoj dieťaťa [...]; b) zlepšenie všetkých stránok vonkajších životných podmienok a priemyselnej hygieny [...]; c) prevenciu, liečenie a kontrolu epidemických, miestnych chorôb, chorôb z povolania a iných chorôb [...]; d) vytvorenie podmienok, ktoré by každému zabezpečili lekársku pomoc a starostlivosť v prípade choroby.“ Uvedená záruka teda nielen vo všeobecnej rovine deklaruje právo na ochranu zdravia, ale zároveň vymenúva aj konkrétne opatrenia na dosiahnutie požadovanej úrovne ochrany zdravia. Okrem tohto ustanovenia požaduje Medzinárodný pakt o hospodárskych sociálnych a kultúrnych právach v čl. 7 písm. b) bezpečné a zdravotne nezávadné pracovné podmienky pre každého človeka.

2 Závazok štátu zabezpečiť ochranu zdravia prostredníctvom zdravotnej starostlivosti

Právo každého na ochranu zdravia podľa čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky preto vytvára pozitívny záväzok štátu zabezpečiť jeho realizáciu predovšetkým prostredníctvom právnej úpravy materiálnych a inštitucionálnych predpokladov nevyhnutných na jeho efektívny výkon. Podľa súčasnej súdnej judikatúry právam vyplývajúcim z čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky zodpovedá povinnosť štátu vytvoriť pri výkone verejnej správy na úseku zdravotníctva taký systém, respektíve mechanizmus, ktorý by bol zameraný na realizáciu opatrení smerujúcich k zabezpečeniu ochrany zdravia prostredníctvom zabezpečenia zdravotnej starostlivosti na náklady zdravotného poistenia a v jeho medziach. Cieľom tohto systému je zladenie individuálnych potrieb jednotlivcov s dostupnými finančnými prostriedkami. Takýmto nástrojom je napríklad lekárska služba prvej pomoci. Aplikáciou systému umožňujúceho a súčasne zabezpečujúceho poskytovanie nepretr-

žité lekárskej služby prvej pomoci vytvára štát podmienky na reálne naplnenie ústavnoprávne zaručeného práva na ochranu zdravia.

V tejto súvislosti posudzoval Ústavný súd Slovenskej republiky²⁸ návrh generálneho prokurátora Slovenskej republiky na začatie konania o súlade § 79 ods. 1 písm. v)²⁹ zákona č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej ako „zákon č. 578/2004 Z. z.“) a § 82 ods. 1 písm. b)³⁰ toho istého zákona v časti vzťahujúcej sa na uloženie pokuty za porušenie povinnosti uloženej § 79 ods. 1 písm. v) s viacerými zárukami vyplývajúcimi z Ústavy Slovenskej republiky, predovšetkým však so zákazom nútených prác alebo služieb podľa čl. 18 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky a s právom na uspokojivé pracovné podmienky podľa čl. 36 písm. c) až e) Ústavy Slovenskej republiky. Generálny prokurátor Slovenskej republiky svoj návrh doplnil aj o vyslovenie nesúladu uvedených ustanovení zákona č. 578/2004 Z. z. so zákazom otroctva a nútenej práce podľa čl. 4 ods. 2 a 3 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a nesúladu s Dohovorom č. 29 o nútenej alebo povinnej práci. Ústavný súd Slovenskej republiky v prvom rade konštatoval, že Slovenská republika ako právny štát zaručuje právo na ochranu zdravia. Tohto práva sa však možno domáhať len v medziach zákonov, ktorého ho vykonávajú. Ústava Slovenskej republiky zahrnuje úpravu čl. 40 do výpočtu uvádzaného v čl. 51 ods. 1, podľa ktorého „Domáhať sa práv uvedených v [...] tejto ústavy sa možno len v medziach zákonov, ktoré tieto ustanovenia vykonávajú.“ Na uvedenú ústavnoprávnú úpravu ochrany zdravia nadväzuje zákonná úprava ochrany zdravia a poskytovania zdravotnej starostlivosti upravená

²⁸ Q.v. nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 113/2011 z 28. novembra 2012.

²⁹ Podľa uvedeného ustanovenia: „Poskytovateľ, ktorý je držiteľom povolenia alebo držiteľom licencie na výkon samostatnej zdravotníckej praxe, je povinný, ak v odseku 3 nie je ustanovené inak, [...] vykonávať lekársku službu prvej pomoci podľa rozpisu určeného samosprávnym krajom, ak ide o poskytovateľa, ktorý poskytuje všeobecnú ambulanciu starostlivosť v špecializačnom odbore všeobecné lekárstvo alebo v špecializačnom odbore pediatria a poskytovateľa, ktorý poskytuje špecializovanú zubnolekársku ambulanciu starostlivosť.“

³⁰ Podľa uvedeného ustanovenia: „Orgán príslušný na vydanie povolenia (§ 11) uloží držiteľovi povolenia vydaného podľa tohto zákona pokutu za porušenie niektorej z povinností ustanovených ...; b) v § 79 ods. 1 písm. ...; v) ... až do 3 319 EUR.“

predovšetkým zákonom č. 578/2004 Z. z., ako aj zákonom č. 581/2004 Z. z. o zdravotných poisťovniach, dohľade nad zdravotnou starostlivosťou a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 581/2004 Z. z.“).

Inštitút lekárskej služby prvej pomoci vymedzuje § 2 ods. 20 zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej ako „zákon č. 576/2004 Z. z.“), podľa ktorého „Lekárska služba prvej pomoci je zdravotná starostlivosť, ktorou sa zabezpečuje nepretržitá dostupnosť všeobecnej ambulantnej starostlivosti pre dospelých, všeobecnej ambulantnej starostlivosti pre deti a dorast a špecializovanej zubnolekárskej ambulantnej starostlivosti.“ Zákonom č. 578/2004 Z. z. tak podľa Ústavného súdu Slovenskej republiky vytvoril systém založený na zákonnej povinnosti určitej skupiny poskytovateľov zdravotnej starostlivosti vykonávať službu v prospech poskytovateľa prevádzkujúceho ambulanciu lekárskej služby prvej pomoci, a zabezpečiť tak poskytovanie nepretržitej lekárskej služby prvej pomoci. Generálny prokurátor Slovenskej republiky namietal, že slovenský zákonodarca uprednostnil právo na ochranu zdravia svojich občanov pred zákazom nútených prác a služieb poskytovateľov zdravotnej starostlivosti. Ústavný súd Slovenskej republiky preto z daného dôvodu vykonal test proporcionality, aby tak posúdil vhodnosť, nevyhnutnosť (potrebnosť) a primeranosť (proporcionality v užšom význame) prijatého zákona. Ústavný súd Slovenskej republiky sa teda snažil nájsť odpoveď na otázku, či zákonodarca rešpektoval všeobecné ústavné princípy obsiahnuté v čl. 13 ods. 2 a 4 Ústavy Slovenskej republiky, i.e. či zásah do označených práv poskytovateľov zdravotnej starostlivosti zo strany štátu bol v súlade s Ústavou Slovenskej republiky a s medzinárodnými zmluvami, ktorými je Slovenská republika viazaná. Vychádzal pritom aj z tvrdenia generálneho prokurátora Slovenskej republiky, že uložením povinnosti poskytovateľom zdravotnej starostlivosti podľa § 79 ods. 1 písm. v) zákona č.578/2004 Z. z., v súlade s ktorou sú nútení konať pod hrozbou sankcie podľa § 82 tohto zákona, dochádza k zásahu a obmedzeniu práva na uspokojivé pracovné podmienky. Ústavný súd Slovenskej republiky by mal preto posudzovať súlad napadnutých ustanovení s Ústavou Slovenskej republiky, Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd a s Dohovorom č. 29 o nútenej alebo povinnej práci a odpovedať na otázku, či takáto právna úprava nepretržitej lekárskej služby prvej pomoci dosta-

točne zohľadňuje konvalidujúce záujmy, ktoré predstavujú predovšetkým právo na ochranu zdravia, respektíve verejný záujem na ochrane zdravia, a princípy a práva reflektujúce záujmy zviazaných osôb, i.e. poskytovateľov zdravotnej starostlivosti, ale aj poskytovateľov prevádzkujúcich ambulancie lekárskej služby prvej pomoci. V opačnom prípade by došlo k neprimeranému obmedzeniu práv poskytovateľov zdravotnej starostlivosti v prospech verejného záujmu.

Zákonodarca prejavil účel napadnutých ustanovení zákona č. 578/2004 Z. z. v tom, že vytvoril systém, ktorým by sa mala zabezpečiť nepretržitá dostupnosť všeobecnej ambulantnej starostlivosti pre dospelých, všeobecnej ambulantnej starostlivosti pre deti a dorast a špecializovanej zubno-lekárskej ambulantnej starostlivosti. Týmto spôsobom naplnil požiadavky práva na ochranu zdravia. Sledoval preto dostatočne dôležitý verejný záujem na ochrane života a zdravia obyvateľstva, pre ktorý však obmedzil práva poskytovateľov zdravotnej starostlivosti. Preto v tomto bode považoval Ústavný súd Slovenskej republiky podmienku vhodnosti testu proporcionality za splnenú a napadnuté ustanovenia zákona č. 578/2004 Z. z. za legítimne z pohľadu dosahovania verejného záujmu. Pri skúmaní podmienky vhodnosti posudzoval Ústavný súd Slovenskej republiky, či povinnosť ustanovená zákonom č. 578/2004 Z. z. je najvhodnejším z možných dostupných prostriedkov zabezpečenia nepretržitej zdravotnej starostlivosti. Napadnuté ustanovenia tohto zákona by nemali obmedzovať označené práva poskytovateľov zdravotnej starostlivosti viac, ako je nevyhnutné na dosiahnutie zákonodarcom sledovaného cieľa. Generálny prokurátor Slovenskej republiky pritom argumentoval vznikom právneho stavu, v ktorom boli poskytovatelia zdravotnej starostlivosti nútení proti svojej vôli vykonávať zdravotnú starostlivosť v prospech poskytovateľov prevádzkujúcich ambulancie lekárskej služby prvej pomoci. Intenzita tohto donútenia mala zodpovedať pojmu nútená práca podľa Ústavy Slovenskej republiky a uvedených dohovorov. Tento argument však Ústavný súd Slovenskej republiky odmietol s odôvodnením, že podľa čl. 18 ods. 2 písm. d) Ústavy Slovenskej sa za nútenú prácu alebo službu nepovažuje konanie na ochranu života, zdravia alebo práv iných, a podľa čl. 4 ods. 3 písm. d) Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd sa za nútenú prácu alebo službu nepovažuje práca alebo služba, ktorá tvorí súčasť bežných občianskych povinností. Poskytovatelia zdravotnej starostlivosti sú súčasťou systému zabezpečujúceho nepretržitú zdravotnú starostlivosť, ktorý je za-

ložený na koncepte profesionálnej a občianskej solidarity a je určený na odvrátenie stavu núdze, respektíve odvrátenie škody na zdraví a živote obyvateľstva.

Zákon č. 578/2004 Z. z. v § 5 ods. 1 definuje minimálnu sieť poskytovateľov zdravotnej starostlivosti, ktorá vznikne usporiadaním najmenšieho počtu verejne dostupných poskytovateľov zdravotnej starostlivosti na príslušnom území (Slovenskej republiky, samosprávneho kraja alebo okresu) v takom počte a zložení, ktorý zabezpečuje efektívne dostupnú, plynulú, sústavnú a odbornú zdravotnú starostlivosť (s prihliadnutím na počet obyvateľov a geografické a demografické podmienky príslušného územia, chorobnosť a úmrtnosť obyvateľov na príslušnom území, migráciu cudzincov a osôb bez štátnej príslušnosti na príslušnom území a bezpečnosť štátu). Každému z poskytovateľov zdravotnej starostlivosti, ktorý patrí do minimálnej siete a je viazaný povinnosťou podľa § 79 ods. 1 písm. v) zákona č. 578/2004 Z. z. vydal príslušný orgán povolenie na prevádzkovanie ambulancie a prideliť zdravotný obvod, i.e. administratívne určenú časť územia Slovenskej republiky, v rámci ktorého má zabezpečovať nepretržitú zdravotnú starostlivosť. Z uvedeného preto podľa Ústavného súdu Slovenskej republiky vyplýva, že napadnutými ustanoveniami nastavený systém zabezpečenia nepretržitej zdravotnej starostlivosti oslobodzuje poskytovateľov zdravotnej starostlivosti od povinnosti byť dostupný nepretržite pre svojich pacientov, a to aj počas nocí, víkendov a sviatkov, i.e. mimo ordinálnych hodín, a zabezpečuje dostupnosť lekárskejších služieb počas tohto času. Štát uloženie zákonnej povinnosti poskytovateľom zdravotnej starostlivosti kompenzuje prostredníctvom tzv. mesačnej kapitačnej platby, ktorú dostáva každý poskytovateľ zdravotnej starostlivosti za každého registrovaného poistenca od príslušnej zdravotnej poisťovne, ktorá je poskytovaná paušálne bez akejkoľvek závislosti na nimi podanom výkone. Realizácia verejného záujmu na ochrane zdravia predstavuje dostatočný dôvod na nerovné zaobchádzanie s touto osobitnou skupinou poskytovateľov zdravotnej starostlivosti a je navyše vyvažovaná vyplácanými mesačnými kapitačnými platbami. Príjem poskytovateľov zdravotnej starostlivosti za poskytovanie lekárskej služby prvej pomoci je navyše príjmom poskytovaným nad rámec ich hlavného príjmu za poskytovanie zdravotnej starostlivosti počas dennej prevádzky v ich zdravotníckych zariadeniach. Tieto isté

závery konštatoval Európsky súd pre ľudské práva.³¹ Povinnosť praktického lekára vykonávať služby na lekárskej pohotovosti preto nepovažuje ani štrasburská súdna judikatúra za „nútenú alebo povinnú prácu“, pretože nevybočuje z rozsahu vykonávaných lekárskejších činností.

3 Rozsah poskytovania bezplatnej zdravotnej starostlivosti

Právo na ochranu zdravia upravuje Ústava Slovenskej republiky v druhej hlave, označenej Základné práva a slobody, a to v jej piatom oddiele s názvom „Hospodárske, sociálne a kultúrne práva“. Podľa čl. 40 prvej vety ústavy, toto právo patrí každému, teda jeho subjektom sú všetky fyzické osoby trvale alebo prechodne žijúce na území nášho štátu. V súvislosti s viaznosťou základných práv a slobôd na jednotlivé subjekty Ústava Slovenskej republiky v čl. 52 ods. 3 upravuje, že pod pojmom „občan“, používanom v doterajších právnych predpisoch treba rozumieť každého človeka, ak ide o práva a slobody, ktoré táto ústava priznáva bez ohľadu na štátne občianstvo. Tie základné práva a slobody, ktorých realizácia sa zjavne viaže na možnosti materiálnej garancie zo strany štátu, Ústava Slovenskej republiky spája so štátnym občianstvom alebo zákonom upravuje, ktoré fyzické osoby sú bez ohľadu na štátne občianstvo postavené osobám so štátnym občianstvom na roveň. Takýmto základným právom je aj právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť a zdravotnícke pomôcky podľa čl. 40 druhej vety Ústavy Slovenskej republiky. Základné práva a slobody upravené v Ústave Slovenskej republiky majú svoj obsah koncipovaný abstraktnejšie než konkrétne pravidlá správania sa pri jeho realizácii v zákone. To však nijako nespochybňuje subjektívnoprávny charakter základných práv a slobôd, pretože vždy ide o vznik, existenciu alebo realizáciu možného správania sa konkrétneho subjektu, t. j. o subjektívne právo. Právo na ochranu zdravia ako základné právo občana sa v určitom, Ústavou Slovenskej republiky upravenom, rozsahu občianovi poskytuje bezplatne. Podľa Ústavy Slovenskej republiky podmienky bezplatného poskytovania môže upraviť len zákon, ktorý je garanciou právnej istoty občana. Právna úprava podmienok na poskytovanie tohto práva určuje jeho medze, preto argumentácia na ich

³¹ Q.v. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Steindel proti Nemecku zo 14. septembra 2010, sťažnosť č. 29878/07.

úpravu zákonom vyplýva najmä z článku 13 ods. 2³² Ústavy Slovenskej republiky, ktorý jediný môže, za podmienok ustanovených Ústavou Slovenskej republiky, základné právo alebo slobodu obmedziť. Na druhej strane z čl. 51 ústavy vyplýva, že niektorých práv, v tomto ustanovení taxatívne uvedených, sa oprávnený subjekt môže domáhať len v tých medziach, ktoré ustanoví zákon ústavou splnomocnený na ich vykonanie.

Otázka, či konaním Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky pri vydávaní vyhlášky Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 221/1993 Z. z. o rozsahu a podmienkach úhrad poisťovne za poskytnutú zdravotnú starostlivosť zmluvným zdravotníckym zariadeniam nedošlo k upraveniu medzí práva na ochranu zdravia, bola už predmetom rozhodovania Ústavného súdu Slovenskej republiky.³³ Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky v danom prípade tvrdilo, že zákonodarca v § 4 ods. 3 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 7/1993 Z. z. o zriadení Národnej poisťovne a o financovaní zdravotného poistenia, nemocenského poistenia a dôchodkového poistenia ustanovil, že rozsah a podmienky poskytovania potrebnej zdravotníckej starostlivosti upraví aj zákon NR SR č. 98/1995 Z. z. o Liečebnom poriadku v znení neskorších predpisov (ďalej ako „zákon NR SR č. 98/1995 Z. z.“). Ďalej § 12 ods. 6 zákona č. 9/1993 Z. z. o zdravotnom poistení a hospodárení s Fondom zdravotného poistenia (ďalej len „zákon č. 9/1993 Z. z.“) mal splnomocniť Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky, aby po dohode s Národnou poisťovňou a súhlasom Ministerstva financií Slovenskej republiky vydalo vyhlášku o úhradách poisťovne za poskytnutú zdravotnú starostlivosť. Zákonodarca preto podľa ministerstva zdravotníctva prejavil svoje suverénne právo upraviť legislatívny proces pri vydávaní „zoznamov“ tak, aby bol pružný a efektívny. Zoznam zdravotníckych výkonov a Zoznam liečiv, zdravotníckych pomôcok a zdravotníckych potrieb, ktoré majú podľa § 1 uvedenej vyhlášky tvoriť jej prílohy, boli v čase rozhodovania Ústavného súdu Slovenskej republiky podľa vyjadrenia Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky vydané ako samostatné publikácie, ktorých rozsah i predpokladané zmeny boli také rozsiahle, že bolo technicky nemožné, aby ich vydávala Zbierka zákonov Slovenskej republiky.

³² Podľa uvedeného ustanovenia: „Medze základných práv a slobôd možno upraviť za podmienok ustanovených touto ústavou len zákonom.“

³³ Q.v. nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 8/94 zo 6. októbra 1994.

Ústavný súd Slovenskej republiky si naopak pomohol interpretáciou uvedených článkov Ústavy Slovenskej republiky a dospel k záveru, že zákon nemôže splnomocniť orgán výkonnej moci na vydanie právneho predpisu nižšej právnej sily, ktorý by určoval medze základných práv a slobôd, i.e. aj práva na ochranu zdravia. Ústava Slovenskej republiky zveruje právo určiť medze základných práv a slobôd – z dôvodu zachovania povahy ústavnosti týchto práv a slobôd – len zákonodarnému zboru. Ústavný súd Slovenskej republiky preto v tomto prípade konštatoval, že splnomocnenie v zákone č. 9/1993 Z. z. na vydanie všeobecne záväzného právneho predpisu, ktorým by boli upravené ďalšie podmienky dotýkajúce sa medzi ústavou zaručených práv, nie je ústavou dovolené. Preto všeobecne záväzný právny predpis vydaný na základe takéhoto splnomocňovacieho ustanovenia zákona by nebol vydaný v súlade s ústavou. Právo na ochranu zdravia ako základné právo občana je v určitom, Ústavou Slovenskej republiky upravenom rozsahu občanovi poskytované bezplatne. Podľa Ústavy Slovenskej republiky podmienky bezplatného poskytovania môže upraviť len zákon, ktorý je garanciou právnej istoty občana. Právna úprava podmienok na poskytovanie tohto práva určuje jeho medze, a preto argumentácia na ich úpravu zákonom vyplýva najmä z článku 13 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, ktorý jediný môže, za podmienok ustanovených Ústavou Slovenskej republiky, základné právo alebo slobodu obmedziť. Z týchto ustanovení Ústavy Slovenskej republiky vyplýva, že zákon nemôže splnomocniť orgán výkonnej moci na vydanie právnej normy, ktorá by určovala medze základných práv a slobôd. Bolo by to v rozpore s ústavnou požiadavkou zachovať ústavnosť týchto práv a slobôd. Ústava Slovenskej republiky z tohto dôvodu zveruje právo určiť medze základných práv a slobôd výlučne zákonodarnému zboru.

4 Služby súvisiace s poskytovaním zdravotnej starostlivosti

Zákon č. 13/2003 Z. z., ktorý nadobudol účinnosť 1. júna 2003, zmenil zákon NR SR č. 277/1994 Z. z. o zdravotnej starostlivosti v znení neskorších predpisov. Tento zákon zmenil aj zákon NR SR č. 98/1995 Z. z. a zmenil aj zákon NR SR č. 273/1994 Z. z. o zdravotnom poistení, financovaní zdravotného poistenia, o zriadení Všeobecnej zdravotnej poisťovne a o zriado-

vaní rezortných, odvetvových, podnikových a občianskych zdravotných poisťovní v znení neskorších predpisov o zdravotnom poistení. Obsahom legislatívnych zmien bolo zavedenie pojmu „služby súvisiace so zdravotnou starostlivosťou“. Zákon č. 13/2003 Z. z. vyňal služby súvisiace so zdravotnou starostlivosťou zo zdravotnej starostlivosti, a preto už nemali byť poskytované v rámci ústavného práva občanov na zdravotnú starostlivosť bezplatne. Následkom prijatia uvedených zmien v právnej úprave bolo podanie návrhu skupiny 35 poslancov Národnej rady Slovenskej republiky na začatie konania o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ods. 1 písm. a) Ústavy Slovenskej republiky na Ústavný súd Slovenskej republiky. Ústavný súd Slovenskej republiky preto posudzoval ústavnosť prijatých zmien s Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd a s právom na ochranu zdravia a bezplatnú zdravotnú starostlivosť.³⁴

Skupina 35 poslancov namietala vyčlenenie služieb súvisiacich so zdravotnou starostlivosťou z bezplatného poskytovania zdravotnej starostlivosti na základe zdravotného poistenia. Zmeny prijaté zákonom č. 13/2003 Z. z. mali za následok vymedzenie služieb súvisiacich so zdravotnou starostlivosťou v zákone NR SR č. 277/1994 Z. z.³⁵ Poslanci nesúhlasili s tým, že vymedzené služby už neboli súčasťou práva na bezplatnú zdravotnú starostlivosť podľa čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky. Tvrdili preto, že tieto služby vytvárali neoddeliteľnú súčasť zdravotnej starostlivosti, a preto

³⁴ Q.v. nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 38/03 zo 17. mája 2004, uverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky čiastka 172 pod č. 396/2004.

³⁵ Podľa ustanovenia § 2a ods. 2 zákona NR SR č. 277/1994 Z. z. „... službami súvisiacimi s poskytovaním zdravotnej starostlivosti sú: [...] a) v ústavnej starostlivosti ...; 1. stravovacie služby ...; 2. pobyt na lôžku ...; 3. zabezpečenie konziliárnych služieb ...; 4. spracúvanie údajov zistených pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti na magnetickom nosiči ...; b) v ambulantnej starostlivosti spracúvanie údajov zistených pri poskytovaní tejto starostlivosti na magnetickom nosiči počas návštevy lekára a zubného lekára, ktorí poskytujú primárnu starostlivosť, a lekára, logopéda, psychológa a liečebného pedagóga, ktorí poskytujú sekundárnu starostlivosť ...; c) v lekárskej starostlivosti výdaj lieku, zdravotníckej pomôcky a dietetickej potraviny a spracúvanie údajov zistených pri poskytovaní tejto starostlivosti na magnetickom nosiči v lekární alebo vo výdajni zdravotníckych pomôcok a štatistické spracúvanie lekárskeho predpisu a lekárskeho poukazu v poisťovni ...; d) pri vykonávaní dopravy do zdravotníckeho zariadenia a zo zdravotníckeho zariadenia a dopravy medzi zdravotníckymi zariadeniami ústavnej starostlivosti pristavenie vozidla, použitie vozidla na dopravu a spracúvanie údajov zistených pri poskytovaní tejto dopravy na magnetickom nosiči“. Podľa ustanovenia § 2a ods. 4 zákona NR SR č. 277/1994 Z. z. za služby súvisiace s poskytovaním zdravotnej starostlivosti upravuje osobitný predpis“, i.e. zákon NR SR č. 98/1995 Z. z.

musia byť v rámci čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky poskytované na základe zdravotného poistenia bezplatne. Zaradenie týchto služieb mimo rozsahu pôsobnosti pojmu zdravotnej starostlivosti považovali za prísne účelové a neodôvodnené. Nesúhlasili preto s tým, že zákonodarca určité činnosti, ktoré sú jednoznačne súčasťou zdravotnej starostlivosti, iba formálnou zmenou ich názvu umelo vyňal spod pôsobnosti čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky s cieľom „obísť“ ústavné právo občanov na bezplatnú zdravotnú starostlivosť. Zmeny, ktoré vyňali stravovacie služby, pobyt na lôžku, zabezpečenie konziliárnych služieb a spracovanie údajov zistených pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti na magnetickom nosiči podľa uvedenej skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky aj naďalej vytvárali súčasť práva na bezplatnú zdravotnú starostlivosť podľa čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky. Všetky tieto „služby“ preto podľa ich názoru neboli službami v bežnom zmysle. Zákonodarca mal vytvoriť umelo vymedzené plnenia, ktoré však boli neoddeliteľnou súčasťou zdravotnej starostlivosti. Z toho dôvodu požadovanie ich úhrady podľa zákona NR SR č. 277/1994 Z. z. malo porušovať ústavné práva podľa čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky.

Poslanci Národnej rady Slovenskej republiky argumentovali, že stravovacie služby vytvárajú nevyhnutnú súčasť ústavnej zdravotnej starostlivosti. Základným znakom ústavnej zdravotnej starostlivosti, ktorý ju odlišuje od ambulatnej zdravotnej starostlivosti, je dlhšie trvanie poskytovania tejto starostlivosti v ústavnom zdravotníckom zariadení. V prípade neposkytnutia stravy by tak došlo k poškodeniu zdravia pacientov. Navyše v prípadoch, keď lekár indikuje pacientovi špeciálnu diétu, predstavuje podávanie stravy dokonca súčasť liečby.

Taktiež pobyt na lôžku je neoddeliteľnou súčasťou ústavnej zdravotnej starostlivosti, ktorá sa poskytuje v lôžkových zariadeniach. Pobyt pacienta na lôžku je súčasťou a v niektorých prípadoch aj nevyhnutnou podmienkou poskytovania zdravotnej starostlivosti. Ak má pobyt v ústavnom zdravotníckom zariadení trvať niekoľko dní, pacient ho nemôže realizovať bez toho, aby časť tejto doby, respektíve v mnohých prípadoch celý pobyt strávil na lôžku.

Zabezpečenie konziliárnych služieb počas ústavnej starostlivosti nemalo byť podľa poslancov Národnej rady Slovenskej republiky osobitnou službou poskytovanou popri zdravotnej starostlivosti. Práve naopak, malo tvoriť jej neoddeliteľnú súčasť, keďže je nevyhnutnou podmienkou správnej

liečby pacienta. Pacient má ústavné právo na poskytnutie konziliárnych služieb, ak je to potrebné na účely naplnenia jeho ústavného práva na bezplatnú zdravotnú starostlivosť.

Spracovanie údajov zistených pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti – vrátane dopravy – malo zas byť podmienkou, aby pacient dostal riadnu zdravotnú starostlivosť. Vedenie zdravotnej dokumentácie nevyhnutne spolupôsobí na liečebnom procese. Bez tejto činnosti by bolo zdravie pacienta ohrozené.

Výdaj lieku, zdravotníckej pomôcky alebo dietetickej potraviny je zabezpečením ústavného práva občana na poskytnutie bezplatnej zdravotnej starostlivosti v zmysle čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky. Bez vydania lieku by nemohlo byť zabezpečené ústavné právo na ochranu zdravia. Liek pacient nemôže získať inak ako vydaním. Lekáreň dostáva za tieto služby finančnú náhradu vo forme marže.

Rovnako skupina poslancov nepovažovala za službu súvisiacu s poskytovaním zdravotnej starostlivosti ani štatistické spracovanie lekárskeho predpisu alebo lekárskeho poukazu zdravotnou poisťovňou. Tieto úkony podľa nich neboli vykonávané v záujme pacienta, ale v záujme zdravotnej poisťovne, ktorá je povinná kontrolovať svoje výdavky.

Skupina poslancov napadla aj ustanovenie, podľa ktorého bola službou súvisiacou s poskytovaním zdravotnej starostlivosti doprava pacienta, pristavenie vozidla a použitie vozidla na prepravu. Poslanci Národnej rady Slovenskej republiky preto argumentovali, že rovnako by službou súvisiacou s poskytovaním zdravotnej starostlivosti mohlo byť aj použitie skalpela pri operácii alebo použitie fonendoskopu pri ambulatnom vyšetrení. Tieto ustanovenia preto podľa skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky mali byť účelovo vykonštruované a mali porušovať ústavné právo občanov na bezplatnú zdravotnú starostlivosť na základe zdravotného poistenia.

Poslanci Národnej rady Slovenskej republiky preto videli rozpor tejto právnej úpravy aj s čl. 13 ods. 1 písm. a) a ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky. Presadzovali názor, že zákonodarcu zákonom obmedzil právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť spôsobom, ktorý nedbal na podstatu a zmysel tohto ústavne zaručeného práva. Uvedené zákonné obmedzenia ústavného práva podľa čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky nemali podľa skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky sledovať ustanovený cieľ, pretože Ústava Slovenskej republiky priamo v čl. 40 neobsahuje

je obmedzujúcu klauzulu a neustanovuje tak priamo na ústavnej úrovni podmienky obmedzenia práva na ochranu zdravia a bezplatnú zdravotnú starostlivosť.

Ústavný súd Slovenskej republiky pri rozhodovaní usúdil, že cieľom zákonodarcu bolo nájsť také riešenie ekonomického krytia zdravotnej starostlivosti poskytovanej v rámci zdravotného poistenia, ktoré by zabezpečilo rovnováhu zdrojov a výdavkov tohto systému. Ak by to zákonodarca neurobil, nerovnováha zdrojov a výdavkov v systéme poskytovania a uhrádzania zdravotnej starostlivosti by v krátkom čase viedla k jeho kolapsu. Zákonodarca mal preto prostredníctvom súdnej judikatúry limitovaný priestor to urobiť, a to pod podmienkou rešpektovania ústavou garantovaného základného práva na bezplatnú zdravotnú starostlivosť poskytovanú na základe zdravotného poistenia. Ústavný súd Slovenskej republiky preto usúdil, že zákonodarca mal dve možnosti. V prvom rade mohol ustanoviť rozsah zdravotnej starostlivosti naplnením pojmu zdravotnej starostlivosti novým obsahom rešpektujúcim však podstatu, zmysel a cieľ čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky. V druhom rade mohol zabezpečiť dostatok prostriedkov na „nezmenený“ obsah a rozsah poskytovanej zdravotnej starostlivosti na základe zdravotného poistenia mechanickým zvýšením poistného na základe jednoduchých „počtov“ s cieľom zabezpečiť k dosahovaným výdavkom dostatok príjmov, či už zvýšením percentuálnej sadzby poistného, alebo pridaním určitej absolútnej sumy poistného. Zároveň by však v takom prípade zákonodarca nesmel vyvolať pochybnosti o súlade takejto úpravy s Ústavou Slovenskej republiky a s právom na poskytovanie bezplatnej zdravotnej starostlivosti na základe zdravotného poistenia.

Ústavný súd Slovenskej republiky preto v rámci svojej úvahy vychádzal z obsahu čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky, predovšetkým z druhej vety, ktorá garantuje základné „... právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť a na zdravotnícke pomôcky na základe zdravotného poistenia za podmienok, ktoré ustanoví zákon“. Bezplatnosť zdravotnej starostlivosti preto nemala znamenať, že sa poskytuje celkom zadarmo. Už samotný princíp poskytovania zdravotnej starostlivosti na základe zdravotného poistenia vylučuje takúto myšlienku.

Predpokladom účasti na akomkoľvek poistení je existencia poistného vzťahu, ktorého obsahom je poistenie rizika vzniku poistnej udalosti, i.e. vznik ochorenia vedúceho k potrebe poskytnutia zdravotnej starostlivosti. Poistenie rizika nie je v žiadnom poistnom vzťahu – vrátane sociál-

no-poistného vzťahu – bezplatné. Práve naopak, spoplatňuje sa formou platenia poistného. Jednotlivé druhy poistenia sa však líšia spôsobom výpočtu a platenia poistného korešpondujúcim princípu participácie poistencov na určitom type poistenia. Súdna judikatúra sa teda priklonila k názoru, že existencia zdravotného poistenia vylučuje, aby boli poistené všetky zdravotné riziká. Bezplatnosť preto nemôže byť absolútna, ale má sa vzťahovať len na tie riziká, ktoré sú uznané za poistnú udalosť. Poskytovaná zdravotná starostlivosť na základe tohto poistenia preto nemôže byť bezhraničná. Zákon preto môže limitovať poskytovanie zdravotnej starostlivosti ustanovenými podmienkami, i.e. rozsahom a obsahom zdravotnej starostlivosti patriacej pod zdravotné poistenie. Ak by to tak nemalo byť, ústavodarca by poskytnutie bezplatnej zdravotnej starostlivosti „neobmedzil“ zdravotným poistením, ale „veľkoryso“ by na základe univerzálnej a absolútnej solidarity garantoval poskytovanie bezplatnej zdravotnej starostlivosti všetkým, respektíve „každému“. Aj v tomto prípade by však štát nezaručoval poskytovanie zdravotnej starostlivosti zadarmo, pretože by získaval prostriedky na jej zabezpečenie cez iné zdroje, najpravdepodobnejšie cez univerzálny daňový systém bez povinnosti ďalšej participácie pacienta – poistenca na nejakom poistení.

Ústavodarca priamo v čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky ponechal úpravu podmienok poskytovania bezplatnej zdravotnej starostlivosti na základe zdravotného poistenia na zákon. Ustanovenie týchto podmienok preto ústavodarca nelimitoval, ale splnomocnil zákonodarcu na úpravu podmienok poskytovania zdravotnej starostlivosti. Vo vzťahu k čl. 13 ods. 1 písm. a) a ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky potom ústavné splnomocnenie na ustanovenie podmienok poskytovania zdravotnej starostlivosti na základe zdravotného poistenia zákonom upravené v čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky a jeho vykonanie nemôže podľa slovenskej súdnej judikatúry viesť k bezprostrednému obmedzeniu základného práva – nerešpektujúcemu žiadne limity a medze. Čl. 51 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky v tejto súvislosti síce nenapomáha interpretácii čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky, ale svojím znením pripúšťa, že základné práva v ňom uvedené vrátane čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky sú limitované z hľadiska možnosti ich domáhania sa v medziach zákonov, ktoré tieto ustanovenia vykonávajú. Aj keď čl. 51 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky má svoju relevanciu predovšetkým pri individuálnom uplatňovaní ochrany základných práv, nepriamo rešpektuje úmysel ústavodarcu vyjadrený priamo v čl. 40

Ústavy Slovenskej republiky, že toto právo spolu s ostatnými právami uvedenými v čl. 51 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky a podrobnosti o nich, respektíve podmienky ich uplatňovania sú limitované zákonmi, ktoré však nesmú prekročiť limit ústavnosti.

Obdobný názor zaujal aj Ústavný súd Českej republiky. Pri výklade čl. 31 Listiny základných práv a slobôd, ktorý je totožný s čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky – až na nevýznamný rozdiel v pojmoch „verejné poistenie“ a „zdravotné poistenie“ – v rozhodnutí č. 42/2004³⁶ uviedol, že „... zákon o verejnom zdravotnom poistení [...] vymedzuje zdravotnú starostlivosť hrazenú a starostlivosť nehradenú zo zdravotného poistenia...“; a že „... nič nebráni tomu, aby za zdravotnú starostlivosť, poskytnutú nad rámec podmienok pre bezplatnú starostlivosť, mohla byť vyberaná od poistencov priama úhrada...“. Ústavný súd Českej republiky sa preto tiež priklonil k uvedenému názoru a nezistil nijaké porušenie čl. 31 Listiny základných práv a slobôd, „... lebo iba v medziach tohto zákona sa možno tohto ústavného práva domáhať“. Pri úvahách o signáli, „... ktorý by uľahčil rekonštrukcii bezplatnej liečebnej starostlivosti smerom k väčšej spoluúčasti poistencov (e.g. príplatky za nemocničnú stravu, za recepty, za liečebné úkony etc.)“, Ústavný súd Českej republiky konštatoval, že posudzovanie tohto signálu „... by znamenalo prekročenie kompetencie Ústavného súdu Českej republiky“ a že „... takýto krok prislúcha iba Parlamentu Českej republiky, ktorého úlohou je zväžiť možnosti verejných prostriedkov a posúdiť primeranosť uplatnenia princípov ekvivalencie a solidarity pri celkovej úprave zdravotníctva v novej situácii“.

Záver

Právo na ochranu zdravia a bezplatnú zdravotnú starostlivosť podľa čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky a podľa čl. 31 Listiny základných práv a slobôd zahŕňa širokú škálu spoločenských vzťahov prevažne v oblasti verejnej správy. Súdna judikatúra na Slovensku sa zaoberala predovšetkým povahou tohto práva. Dospela k záveru, že aj keď ústavodarca začlenil toto právo do druhej hlavy nazvanej „Základné práva a slobody“, toto právo nie je absolútne a zákonodarca môže na jeho vykonanie prijať zákon, respektíve

³⁶ Publikované v Zbierke rozhodnutí Ústavného súdu Českej republiky č. 207/2003 Sb. zák.

domáhať sa ho možno iba v medziach zákonov, ktoré vykonávajú ustanovenia Ústavy Slovenskej republiky o tomto práve. Zákon môže preto v určitom rozsahu aj obmedziť bezplatnú zdravotnú starostlivosť. Na druhej strane však nemôže splnomocniť vykonávateľa verejnej správy na to, aby vydal podzákonný právny predpis, ktorým by určil medze a rozsah vykonávania práva na ochranu zdravia a na bezplatnú zdravotnú starostlivosť na základe poistenia. Právo na ochranu zdravia a verejný záujem na ochrane zdravia môže kolidovať aj s právom na rešpektovanie súkromného života a na rešpektovanie telesnej integrity človeka. Nepopierateľná je však tradícia a prínos Katolíckej cirkvi v oblasti realizácie uvedeného práva, a to preto, že práve Katolícka cirkev zabezpečila historickú kontinuitu v oblasti poskytovania zdravotnej starostlivosti a zabezpečovania ošetrovateľstva.

POJEM A DRUHY TRESTNÝCH ČINOV V ANTICKOM RÍME¹

Martin Gregor

Abstrakt: Vymedzenie pojmu „trestný čin“ je jednou zo základných otázok trestného práva hmotného. Tento príspevok sa pokúša o sformulovanie definície trestného činu v prostredí antického Ríma. Na podklade náuky rímskej jurisprudencie i romanistickej literatúry analyzuje termín *crimen* a ďalej sa sústreďuje na jednotlivé druhy trestných činov. Okrem iného tiež bližšie charakterizuje kategóriu verejných zločinov a mimoriadnych zločinov, pričom pre dané delenie pokladá za kľúčové postavenie zákona ako prameňa trestného práva.

Kľúčové slová: trestné činy, rímske trestné právo, verejné zločiny, mimoriadne zločiny.

Abstract: The definition of the term “criminal offense” presents a basic issue of substantive criminal law. This paper aims to formulate a definition of a crime from the perspective of ancient Rome. Following the conclusions of the Roman jurisprudence and literature, it analyses the term *crimen* and further focuses on individual types of criminal offenses. Moreover, based on the key position of the law as a source of criminal law, it characterizes the category of public criminal offenses and felonies in more detail.

Keywords: crimes, Roman criminal law, public crimes, extraordinary crimes.

Úvod

Problematika vymedzenia trestného činu stála vždy v centre pozornosti vedy trestného práva.² V slovenskom právnom poriadku možno trestný čin definovať prostredníctvom jeho formálnych znakov ako protiprávny

¹ Príspevok je financovaný vedeckým grantom APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

² Cf. RADBRUCH, G.: *Der Handlungsbegriff in seiner Bedeutung für das Strafrechtssystem*. Berlin: Walter de Gruyter, 2015, 121 s.; JESCHECK, H.-H.: Die Entwicklung des Verbrechensbegriffs in Deutschland seit Beling im Vergleich mit der österreichischen Lehre. In *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. Vol. 73 (1961), No. 2, s. 181n a KALLAB, J.: *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské. Část obecná i zvláštní*. Praha: Melantrich, 1935, s. 30 – 33.

čin, ktorého znaky sú uvedené v Trestnom zákone.³ Z toho vyplýva, že pre trestnosť konkrétneho konania bude rozhodujúce, či sa jeho skutkové znaky zhodujú s pojmovými znakmi zakotvenými v zákone.⁴ Podobne býva trestný čin definovaný aj v trestnoprávnej vede, konkrétne ako protiprávne, zavinené konanie, ktoré štát postihuje trestom.⁵ Oproti zaužívanému formálnemu vymedzeniu trestného činu je v protiklade materiálna požiadavka spoločenskej nebezpečnosti konania pre spoločnosť, zdôrazňovanej najmä v socialistickom trestnom práve.⁶

Uvedené terminologické vymedzenia trestného činu sú pritom výsledkom dlhého vývoja v rámci vedy trestného práva. Objavujú sa po prvý raz v období osvietenstva, pričom majú skôr inšpiračný a filozofický význam.⁷ O to zaujímavejšie je porovnať načrtnutý vývoj s chápaním pojmu „trestný čin“ v rímskom práve. Napokon už v učebnici rímskeho trestného práva z roku 1844 nachádzame formálnu definíciu zločinu ako protiprávneho aktu, ktorý trestný zákon postihuje trestom.⁸ V podstatných bodoch sa nelíši od súčasných východísk definovania trestného činu.

Platný Trestný zákon zároveň upravil bipartíciu trestných činov na zločiny a prečiny.⁹ Pre diferenciaciu týchto kategórií je rozhodujúce nielen zavinenie, ale aj výška trestu, ustanoveného v Trestnom zákone. Podobné delenie sa nachádza (okrem iného) aj v trestnom zákone Spolkovej republiky Nemecko, kde je zločin definovaný ako protiprávne konanie, za ktoré sa

³ Ust. § 8 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov. Q.v. BURDA, E.: Pojem trestný čin po rekodifikácii trestného práva hmotného na Slovensku. In *Nádeje právni vědy: mezinárodní setkání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 81n.

⁴ MILOTA, A.: *Trestní právo hmotné. Část obecná*. Bratislava: Spolok Čs. právniků, 1924, s. 29.

⁵ HIPPEL, R.: *Lehrbuch des Strafrechts*. Berlin: Springer Verlag, 1932, s. 84.

⁶ Hierarchiu protiprávnych konaní v období normalizácie tvorili: 1) úmyselné trestné činy; 2) nedbanlivostné trestné činy; 3) prečiny; 4) priestupky; 5) pracovnoprávne delikty; 6) delikty podľa Občianskeho zákonníka; 7) disciplinárne priestupky. Q.v. ČÍČ, M. a kol.: *Funkcia a význam trestného zákonodarstva*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1987, s. 71 – 73 a LYON, Th.: *Der Verbrechensbegriff in der Strafrechtswissenschaft der DDR*. Bonn: Röhrscheid, 1960, 125 s.

⁷ MADLIAK, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2010, s. 102.

⁸ REIN, W.: *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 91.

⁹ §§ 9–11 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. Q.v. PALKOVIČ, J.: § 8–10. In *Trestný zákon: Velký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013, s. 17 – 21.

hrozí trestom odňatia slobody vo výmere jedného roka a viac; o prečin ide v prípade nižšej výmery trestu odňatia slobody, respektíve uložení peňažného trestu.¹⁰ V dejinách trestného práva však bipartícií dlho predchádzalo trojdelenie trestných činov (na zločiny, prečiny a priestupky). Ešte predtým však vytvorili svoje autonómne delenie trestných činov Rimania.

Na základe uvedeného sa naznačeným témam budeme bližšie venovať z hľadiska trestného práva Rímskej ríše, keďže jej právny poriadok bol nesporne najdokonalejším spomedzi všetkých štátov a civilizácií staroveku.¹¹ Hoci vývoj viacerých inštitútov súkromného práva do dnešných dní môžeme pokladať v podstate za kontinuálny,¹² aj v oblasti trestného práva nachádzame viacero inšpirácií a paralel, ktoré hodno pretaviť do konkrétnych úvah, čo je vo všeobecnosti v súlade s aktuálnymi tendenciami právnych romanistov v medzinárodnom meradle.¹³

V tomto príspevku by autor rád poukázal na rôznorodosť protiprávných konaní v rímskom práve a na základe toho vymedzil miesto, ktoré v tejto súvislosti prislúcha trestným činom. Na tomto pozadí sa pokúsi o vystihnutie významu, aký pripisovali rímski právnici pojmu trestný čin (*crimen*) a potom bude pozornosť venovať jednotlivým druhom trestných činov (verejné zločiny a mimoriadne zločiny). Cieľom príspevku je poukázat na prípadnú identifikáciu prvkov, ktoré majú v rámci tejto témy konkrétne presahy so súčasnou právnou úpravou alebo dogmatikou trestného práva.

¹⁰ § 12 ods. 1 – 2 StGB z roku 1871 (BGBl. I S. 3322 z 13. 11. 1998) v platnom znení. Q.v. JESCHECK, H.-H. (ed.): *Strafgesetzbuch: Leipziger Kommentar. Erster Band (§§ 1 bis 31)*. Berlin: Walter de Gruyter, 1985, s. 217n.

¹¹ SOMMER, O.: *Antická a naše právni kultura*. Praha: Přednášky a rozpravy Společnosti přátel antické kultury, 1925, 56 s.

¹² Q.v. SOMMER, O.: Právo římské a dnešní civilistika. In *Průdy*. Vol. 9 (1925), No. 2, s. 110 – 113.

¹³ V tomto zmysle zdôrazňuje profesor Tureček: „... římské trestní právo má specifický význam ve světových dějinách státu a práva. Bylo totiž v podobě, jaké se mu dostalo ve výkladech severoitalských středověkých škol, právem platným jako obecné právo trestní na evropském kontinentě všude tam, kde došlo k recepci práva římského.“ TUREČEK, J.: Trestní právo římské. In *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 455.

1 Vymedzenie pojmu „trestný čin“ a jeho vzťah k iným protiprávnym konaniam

Rimania používali na označenie trestného činu rôzne výrazy. Nešlo pritom o rozdielnu kvalifikáciu zločinu, napríklad podľa stupňa závažnosti, avšak táto rozmanitosť vyplývala iba z nárečových predispozícií, bez ohľadu na ich právny význam. V tejto súvislosti sa používali slová ako *maleficium* (doslova zločin),¹⁴ *commisum* (zločin, trestný čin),¹⁵ *flagitium* (previnenie proti dobrým mravom, najmä vo vojenskej sfére, neskôr chápaný viac všeobecne ako zločin),¹⁶ *peccatum* (hriech) etc.

Počas viac ako tisícročnej existencie Rímskej ríše sa vyvinulo viacero delení trestných činov. Krásnu teoretickú reflexiu jednotlivých prvkov vyabstrahovaných z rímskoprávnej praxe ponúka systematika Savignyho žiaka Adolfa Augusta Rudorffa, ktorý trestné činy roztriedil z právnohistorického, hmotnoprávneho a procesnoprávneho hľadiska.¹⁷ Podľa prvého kritéria rozlišuje protiprávne konania podľa toho, či sa ich základ nachádza v rímskych zákonoch (*crimina legitima*) alebo v cisárskych nariadeniach a náuke jurisprudencie (*crimina extraordinaria*). Patria sem trestné činy verejnoprávneho i súkromnoprávneho charakteru, keďže napríklad krádež

¹⁴ Len pozvoľne sa popri tomto všeobecnom význame v hovorovej reči vžil tento pojem aj pre označenie konkrétneho trestného činu čarodejníctva. Podľa toho sa aj čarodejník nazýval *maleficus*. Q.v. TAUBENSCHLAG, R.: *Maleficium*. In *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 27. Halbband (*Lysimachos – Mantike*). Stuttgart: Alfred Druckenmüller, 1928, s. 870 a ALBERTARIO, E.: *Maleficium*. In *Studi in onore di Silvio Perozzi nel XL anno del suo insegnamento*. Palermo: Arti Grafiche Giuseppe Castiglia, 1925, s. 221 – 227.

¹⁵ V tejto súvislosti sa používa aj jeho synonymum *admissum*. Q.v. DE DOMINICIS, M. A.: *La ratio delle espressioni admissum, commissum, culpa*, nella terminologia del diritto criminale romano. In *Studi vari di storia del diritto romano 1933–1937*. Padova: CEDAM, 1950, s. 20.

¹⁶ BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, s. 473.

¹⁷ RUDORFFE, A. A. F.: *Römische Rechtsgeschichte. Zweiter Band*. Leipzig: Verlag von Bernhard Tauchnitz, 1859, s. 346 – 347.

a urážka bola upravená už v Zákone dvanástich tabúl,¹⁸ kým protiprávne poškodenie cudzej veci našlo zakotvenie v Akvíliovom zákone.¹⁹

Z procesnoprávneho hľadiska rozlišujeme trestné činy podľa toho, či ich vyšetruje riadne ustanovený súd v zmysle republikánskeho zákonodarstva (*iudicia publica*), alebo je touto činnosťou poverený cisár a jeho úradníci (*cognitio*).²⁰ Napokon z hmotnoprávneho hľadiska rozlišujeme trestné činy, ktoré znejú na pokutu a náhradu škody (*delicta privata*), alebo tzv. hrdelné zločiny, ktoré natoľko ohrozujú záujmy spoločnosti, že ich páchatelom sa ukladá trest smrti alebo vyhnanstvo, teda občianska smrť (*publica capitalia*). Pre konkrétny trestný čin vyplýva z tohto delenia viaceré charakteristik, ktoré sa väčšinou navzájom prelínajú. Napríklad, ak trestný čin bol zakotvený riadnym zákonom prijatým ľudovým zhromaždením, s vysokou pravdepodobnosťou ten istý zákon vytvoril aj špeciálnu porotu, pred ktorou sa obvinenia z tohto skutku prerokovávali, teda išlo o tzv. verejné konanie. Predmetné delenie protiprávnych konaní má pre nás najmä teoretický význam.

Dogmatika rímskeho práva však tradične zdôrazňuje význam dualistickej koncepcie protiprávnych konaní, v rámci ktorej rozlišujeme na jednej strane súkromnoprávne delikty (*delicta privata*) a verejnoprávne trestné činy (*crimina publica*).²¹ V oblasti trestného práva túto koncepciu ďalej rozvinul Carl Georg von Wächter. Protiprávne konania rozdelil na verejné zločiny a súkromné delikty, pričom prvú kategóriu ešte rozčlenil na riadne a mimoriadne zločiny.²²

¹⁸ K verejnoprávnym prvkom krádeže v rímskom práve pozri TUROŠÍK, M.: Krádež – verejnoprávny záväzok. In VLADÁR, V. (ed.): *Verejné právo na Slovensku a v Európe: aktuálne problémy a rímsko-kánonické súvislosti*. Praha: Leges, 2019, s. 12n.

¹⁹ Pravdaže, na tomto mieste nechceme spochybňovať osobitný charakter súkromnoprávných deliktov, dôraz však kladieme na formálne hľadisko prameňa práva. Tie boli totiž prijaté v riadnom legislatívnom procese platnom v období republiky, ktorý našiel svoje odzrkadlenie v znení zákona.

²⁰ BRECHT, Ch.: Zum römischen Komitialverfahren. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*. Vol. 59 (1939), s. 261 – 314.

²¹ BRTKO, R.: Delikty a trestné činy v klasickom a justiniánskom práve. In BĚLOVSKÝ, P./STLOUKALOVÁ, K. (eds.): *Caro amico: 60 kapitol pro Michala Skřejpka*. Praha: Auditorium, 2017, s. 87 – 95.

²² WÄCHTER, C. G.: Zur Geschichte des Römischen Strafrechts. In *Beilagen zu Vorlesungen über das Deutsche Strafrecht. Erster Band*. Stuttgart: Verlag der J. B. Metzler'schen Buchhandlung, 1877, s. 58 – 63.

Výraz *crimen* je s vysokou pravdepodobnosťou odvodený od slovesa *cernere* (*cernō*), čo v slovenčine predstavuje ekvivalent pre slovesá triediť, deliť, rozlišovať, respektíve v širšom zmysle rozhodovať sa. *Crimen* teda v pôvodnom význame predstavuje všetko, čo sudca posúdi (kvalifikuje) ako zločin. Vo svojej podstate ide o pojem procesného, nie hmotného práva, ktorý možno charakterizovať ako predmet, meritum procesu. Na tomto základe Theodor Mommsen upozornil na prítomnosť dvoch prvkov v rámci rímskoprávneho náhľadu na pojem *crimen*. Vyžaduje jednak vykonanie bezprávia, ale zároveň aj jeho vyšetrenie pred súdom v dôsledku vzneseného obvinenia. Ako uviedol sám: „... bezprávie, bez jeho vyšetrenia nie je *crimen*, rovnako nie je *crimen* ani stíhanie obžalovaného bez spáchaného bezprávia“.²³ V tejto časti si dovoľujeme upozorniť na splývanie žaloby a subjektívneho práva v civilnom procese, keďže zrejme môže ísť o obdobný model. Domnievame sa, že hmotné a procesné chápanie bolo u Rimanov úzko späté aj z trestnoprávneho hľadiska.²⁴

Na začatie trestného procesu sa však vyžadovalo, aby niekto kvalifikovaným spôsobom vzniesol žalobu. *Crimen* sa tak stalo synonymom aj pre samotné vznesenie obvinenia, ktorým sa začínal trestný proces. V tejto súvislosti sa tento termín najčastejšie používal v spojení *crimen intendere*, *crimine postulare*, respektíve *crimen audire*.²⁵

2 Charakter verejných zločinov (*crimina publica*)

Oproti súkromným deliktom stáli v rímskej praxi *crimina publica*, čo možno preložiť ako verejné zločiny. Pri Rudorffovej klasifikácii protiprávnych konaní sme zdôraznili, že jednotlivé kategórie sa môžu aj prelínať. Je to práve tento prípad, keďže ide o trestné činy, ktorých trestnosť zakotvil zákon a zároveň zákonom došlo k zriadeniu príslušného súdneho orgánu určeného na jeho stíhanie. Pri verejných zločinoch nemal odkaz na verejné právo za cieľ pôvodne zdôrazniť, že išlo o zločiny namierené proti verejně-

²³ MOMMSEN, Th.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1899, s. 9.

²⁴ Túto spojitosť zdôrazňuje aj SKŘEJPEK, M.: Mimořádné zločiny. In *Právní rozhledy: Časopis pro všechna právní odvětví*. Vol. 15 (2007), No. 14, s. 508.

²⁵ FRÝDEK, M.: Terminology of Roman Criminal Law – *crimen et delictum*. In *Journal on European History of Law*. Vol. 1 (2010), No. 1, s. 69.

mu záujmu a trestným normám rímskeho štátu.²⁶ Tieto zločiny boli pokladané za verejné najmä pre ich procesnoprávny aspekt, keďže boli prerokované vo verejnom súdnom konaní (*iudicium publicum*), teda pred súdnym orgánom kreovaným na základe zákona.²⁷ Tomu nebráni skutočnosť, že celkom výnimočne bol na posúdenie týchto zločinov povolaný aj senát.

Túto spojitosť potvrdzuje aj zmienka právnika Macera v jeho prvej knihe k verejnému konaniu, kde píše, že „... nie všetky súdne konania, v ktorých sa vyšetruje zločin, **sú verejné, ale len tie, kde zákon ustanovil verejné súdne konanie**“, pričom vzápätí demonštratívne vymenoval konkrétne zákonné normy „... ako Júliov zákon o urážke majestátu, Júliov zákon o cudzoložstve, Corneliov zákon o úkladných vrahoch a travičoch, Pompeiov zákon o otcovrachoch, Júliov zákon o sprenevere, Corneliov zákon o falšovaní testamentu, Júliov zákon o súkromnom násilí, Júliov zákon o verejnom násilí, Júliov zákon o volebných podvodoch, Júliov zákon o vydieraní ...“.²⁸

V období cisárstva však dochádzalo relatívne často k zavádzaniu nových skutkových podstát k pôvodnému zneniu republikánskeho zákona.²⁹ Je otázne, či v dôsledku takejto formy „novelizácie“ zostalo zachované ťažisko verejného zločinu, alebo už išlo o mimoriadny zločin. Podobné ponímanie verejných zločinov by však znemožnilo zohľadnenie akejkoľvek zmeny trestného zákonodarstva. Napokon sám Macer v uvedenom spise kazuisticky upozornil na to, že v období cisárstva sa nemuselo trestať len na základe zákona, ale aj inej normy s mocou zákona, ktorá modifikovala jeho pôvodné znenie a interpretáciu, e.g. uznesenie senátu, („... ak niekto prijme peniaze, lebo niekomu hrozil spáchaním zločinu, môže **byť súdený**

²⁶ K diskurzu o obsahu verejného práva bližšie pozri IVANČÍK, J.: Niekoľko poznámok k Uplíánovej „záujmovej“ teórii delby práva a jej relevancii pre súčasný slovenský právny poriadok. In *Studia iuridica Cassoviensia*. Vol. 8 (2020), No. 1, s. 30n.

²⁷ REIN, W.: *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 100.

²⁸ Mac. D 48,1pr.

²⁹ Ako jeden z flagrantných príkladov možno uviesť generálne stíhanie kastrácie ako takej a nedobrovoľné podstúpenie obriezky podľa Kornéliovho zákona o vrahoch a travičoch (Ulp. D 48,8,4,2 a ďalšie fragmenty). Q.v. GREGOR, M.: Aplikácia Kornéliovho zákona o vrahoch a travičoch (*lex Cornelia de sicariis et veneficiis*). In *Právněhistorické studie*. Vol. 50 (2019), č. 1, s. 33. Za mnohé ďalšie príklady možno spomenúť aj stíhanie matky za zabitie svojich detí podľa Pompeiovho zákona o otcovrachoch. Cf. Marc. D 48,9,1.

vo verejnom konaní na základe uznesenia senátu, podľa ktorého sa mu uloží trest **podľa Kornéliovho zákona**“).³⁰

Chápanie verejného súdneho konania sa však v poklasickej dobe mierne modifikovalo. Začal prevažovať náhľad, podľa ktorého sa verejné trestné činy tak nazývajú preto, že každý občan je oprávnený podať žalobu. Dokazuje to aj definícia tohto pojmu v justiniánskych Inštitúciách: „Verejné súdne konanie sa tak nazýva, lebo často poskytuje komukoľvek z občanov možnosť začať ho.“³¹ Túto zmenu pokladáme za prirodzenú v kontexte vývoja súdnych orgánov.³² V tom čase totiž význam verejných súdnych porôt a republikánskeho súdnictva dávno vymizol, hoci niektoré zákony z oblasti trestného práva naďalej ostali v platnosti. Všeobecné právo žalovať takýto zločin sa teda stalo pretrvávajúcim znakom verejných trestných činov z celého komplexu už obsolétnych charakteristík zo skorších čias.³³

Spojitosť verejného súdneho konania a všeobecného žalobného práva potvrdzuje napríklad komentár právnika Ulpiana k Augustovým zákonom: „... ženu, ktorá bola **odsúdená vo verejnom trestnom konaní, ktoré je dovolené proti nej viesť komukoľvek z ľudu**, okrem toho, komu podľa nejakého zákona právomoc na obvinenie vo verejnom trestnom konaní nenáleží...“.³⁴

Už z tohto fragmentu je zrejmé, že z tohto pravidla existujú určité výnimky.³⁵ Obmedzenie práva každého rímskeho občana podať žalobu v danej veci obsahoval aj Kornéliov zákon o falšovaní (*lex Cornelia de falsis*), podľa ktorého: „... podpis dieťaťa môžu napadnúť rodičia, alebo ten, kto je na tom zúčastnený, ale verejnú žalobu nemôže vzniesť ktokoľvek z ľudu“.³⁶ Cisár Konštantín Veľký formuloval podobnú reštrikciu aj vo vzťahu k zločinu cudzoložstva: „Hoci sa zločin cudzoložstva počíta medzi verejné, teda jeho oznámenie je všetkým spoločné, pokladáme za primerané, aby nie

³⁰ Mac. D 47,13,2.

³¹ Inst. Iust. 4,18,1.

³² K úpadku súdnych porôt už v dobe Severovcov pozri GARNSEY, P.: Adultery Trials and the Survival of the Quaestiones in the Severan Age. In *Journal of Roman Studies*. Vol. 57 (1967), s. 56 – 60.

³³ REIN, W.: *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 102.

³⁴ Ulp. D 23,1,43,10.

³⁵ Q.v. GEIB, G.: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts. Erster Band*. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861, s. 98.

³⁶ Mod. D 48,10,30,1.

každý, kto má chuť opovážlivo pohaniť manželstvo, ale len najbližšie príbuzné osoby zdieľali právo žalovať, najmä otec, brat, ale aj svokor a svokra, ktorí cítia ozajstnú ujmu.³⁷ Je logické, že právo podať žalobu pre ten istý zločin nemal ani ten, „... kto bol už raz odsúdený za spáchanie rovnakého verejného zločinu“.³⁸

3 Mimoriadne zločiny za cisárstva (*crimina extraordinaria*)

Rozdiel medzi verejnými a mimoriadnymi zločinmi vystupuje do popredia už pri analýze obsahovej stránky Digest: „Potom sú zaradené dve *libri terribiles*, pre súkromné a **mimoriadne** protiprávne činy a tiež pre verejné trestné činy, v ktorých je obsiahnutá celá prísnosť a príkrosť zákonov.“³⁹ Charakter tzv. mimoriadnych trestných činov by sme pritom dokázali lepšie pochopiť, ak by sme sa ich pokúsili preložiť ako „nie-riadne“.⁴⁰ Pod týmto pojmom si totiž nemožno predstaviť trestné činy tak vysokej závažnosti, že frekvencia ich páchania je minimálna. Naopak podstata mimoriadnych zločinov je opäť determinovaná prameňom práva, ktorý ustanovil ich trestnosť. Rozhodujúcou sa opäť stáva skutočnosť, že nejde o zákon (*extra legem*), čo možno demonštrovať na základe viacerých fragmentov.

Táto paralela je očividná napríklad pri mimoriadnom trestnom čine podvodného konania (*stellionatus*): „Preň nie je predpísaný žiadny zákonný trest, lebo o žiadnom takomto zločine zákon nehovorí. Zločiny tohto druhu sa postihujú mimoriadnym spôsobom.“⁴¹ Aj v konštitúcii cisára Severa a Caracallu z roku 196 po Kr. sa oba druhy trestných činov striktno odlišujú: „Je dostatočne známe, že vyšetrovanie zločinov, ktoré sú **trestané buď podľa zákona, alebo mimoriadnym spôsobom**...“⁴²

³⁷ Cod. Iust. 9,9,30.

³⁸ Cod. Iust. 9,2,9.

³⁹ Cod. Iust. 1,17,2,8.

⁴⁰ SKŘEJPEK, M.: Mimořádné zločiny. In *Právní rozhledy: Časopis pro všechna právní odvětví*. Vol. 15 (2007), No. 14, s. 510.

⁴¹ Ulp. D 47,20,3,2.

⁴² *Crimina quae legibus aut extra ordinem coercentur*... Cod. Iust. 3,15,1.

Záver

Pojem trestného činu v rímskom práve zahŕňa nielen spáchanie protiprávneho aktu z hmotnoprávneho hľadiska, ale je bezprostredne spätý aj s podaním trestnej žaloby a nadväzujúcim súdnym konaním, v ktorom sa skutok vyšetruje. Pre trestné právo je teda typická vzájomná prepojenosť hmotnoprávneho a procesnoprávneho hľadiska, čo sa neodlišuje od koncepcie žaloby v civilnom procese.⁴³

Tento príspevok zároveň poukázal na úzku späťosť rímskeho trestného práva so štátnym zriadením Rímskej ríše a s tým súvisiacej problematiky prameňov práva. Delenie trestných činov na verejné a mimoriadne zločiny bezprostredne súvisí s ich zakotvením v rámci konkrétneho prameňa práva. Hlavným kritériom sa pritom stáva, či postih určitého konania nachádzame priamo v zákone alebo v inom prameni práva (predovšetkým v konštitúciách cisára).

Zdôrazňovanie úlohy prameňov práva je však významné aj pre súčasné trestné právo. Zásada zákonnosti, ktorá dbá na to, aby jednotlivé skutkové podstaty trestných činov boli vymedzené v zákone, nie v podzákonných predpisoch, patrí medzi esenciálne požiadavky trestného práva hmotného. Pravda, význam a normatívnu silu cisárskych konštitúcií v neskoršej antike nemožno podceňovať. Preto sa čoraz viac preukazuje, že význam načrtnutého delenia trestných činov v Rímskej ríši je skôr právnohistorický a uvedené normy nemožno hierarchizovať spôsobom, ktorý je dnes bežný.

Skutočný význam tejto teoretickej problematiky však tkvie práve v delení protiprávnych konaní. Rímskoprávna klasifikácia na *delicta publica* a *delicta privata* sa stala podkladom dôslednej analýzy novovekej vedy trestného práva.⁴⁴ Stala sa bázou pre neskoršie rozlišovanie prečinov a priestupkov. Osobitne možno zmieniť svojský výklad rímskeho trestného práva od profesora Christiana von Nettelbladta, ktorý rozlišoval medzi *delicta generalia* a *delicta specialia*: „Mínilo se totiž v XVII. století, že římské právo rozeznávalo trestné činy, charakterisované speciálním předmětem, proti němuž

⁴³ Cf. VÁŽNÝ, J.: *Římský proces civilní*. Praha: Melantrich, 1935, s. 10.

⁴⁴ K uvedenému vývoju pozri najmä detailný článok BIRNBAUM, J. M.: Unterschied zwischen *crimen* und *delictum* bei den Römern, und die ihnen zugeschriebene Eintheilung der Verbrechen in *publica* und *privata*. In KONOPACK, Ch. (ed.): *Neues Archiv des Criminalrechts*. Vol. 8 (1826), No. 3, s. 396 – 444.

míří, od činů, charakterisovaných způsobem provedení (*vis, fraus*).⁴⁵ Úvahy o delení trestných činov sa vo vede trestného práva stali skutočným impulzom pre rozlišovanie medzi závažnejšími a menej závažnými protiprávnymi konaniami, ktoré sa po siahodlhom vývoji pretransformovali až do podoby dnešného delenia trestných činov na zločiny a prečiny.

Bibliografia

- ALBERTARIO, E. Maleficium. In: *Studi in onore di Silvio Perozzi nel XL anno del suo insegnamento*. Palermo: Arti Grafiche Giuseppe Castiglia, 1925.
- BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991. ISBN 0-87169-435-2.
- BIRNBAUM, J. M. Unterschied zwischen crimen und delictum bei den Römern, und die ihnen zugeschriebene Eintheilung der Verbrechen in *publica* und *privata*. In: KONOPACK, Ch., ed. *Neues Archiv des Criminalrechts*. Vol. 8 (1826), No. 3, s. 396 – 444.
- BRTKO, R. Delikty a trestné činy v klasickom a justiniánskom práve. In: BĚLOVSKÝ, P., STLOUKALOVÁ, K., eds. *Caro amico: 60 kapitol pro Michala Skřejpka*. Praha: Auditorium, 2017, s. 87 – 95. ISBN 978-80-87284-64-3.
- BURDA, E. Pojem trestný čin po rekonifikácii trestného práva hmotného na Slovensku. In: *Naděje právní vědy: mezinárodní setkání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-002-0.
- ČIČ, M. a kol. *Funkcia a význam trestného zákonodarstva*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1987.
- DE DOMINICIS, M. A. La ratio delle espressioni *admissum, commissum, culpa*, nella terminologia del diritto criminale romano. In: *Studi vari di storia del diritto romano 1933 – 1937*. Padova: CEDAM, 1950.
- FRÝDEK, M. Terminology of Roman Criminal Law – crimen et delictum. *Journal on European History of Law*. Vol. 1 (2010), No. 1, s. 69 – 72. ISSN 2042-6402.
- GARNSEY, P. Adultery Trials and the Survival of the Quaestiones in the Severan Age. *Journal of Roman Studies*. Vol. 57 (1967), s. 56 – 60.
- GEIB, G. *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts. Erster Band*. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861.
- GREGOR, M. Aplikácia Kornéliovho zákona o vrahoch a travičoch (*lex Cornelia de sicariis et veneficiis*). *Právněhistorické studie*. Vol. 50 (2019), č. 1, s. 23 – 36. ISSN 0079-4929.
- HIPPEL, R. *Lehrbuch des Strafrechts*. Berlin: Springer Verlag, 1932.

⁴⁵ KALLAB, J.: *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské. Část obecná i zvláštní*. Praha: Melantrich, 1935, s. 127 – 128.

- IVANČÍK, J. Niekoľko poznámok k Uplíanejvej „záujmovej“ teórii delby práva a jej relevancii pre súčasný slovenský právny poriadok. *Studia iuridica Cassoviensia*. Vol. 8 (2020), No. 1, s. 29 – 37. ISSN 1339-3995.
- JESCHECK, H.-H. Die Entwicklung des Verbrechensbegriffs in Deutschland seit Belling im Vergleich mit der österreichischen Lehre. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. Vol. 73 (1961), No. 2, s. 181n. ISSN 0084-5310.
- JESCHECK, H.-H., ed. *Strafgesetzbuch: Leipziger Kommentar. Erster Band (§§ 1 bis 31)*. Berlin: Walter de Gruyter, 1985. ISBN 3-11-010556-X.
- KALLAB, J. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské. Část obecná i zvláštní*. Praha: Melantrich, 1935.
- LYON, Th. *Der Verbrechensbegriff in der Strafrechtswissenschaft der DDR*. Bonn: Röhrscheid, 1960.
- MADLIAK, J. a kol. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2010. ISBN 978-80-7097-825-2.
- MILOTA, A. *Trestní právo hmotné. Část obecná*. Bratislava: Spolok Čs. právniků, 1924.
- MOMMSEN, Th. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1899.
- PALKOVIČ, J. § 8 – § 10. In: *Trestný zákon: Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013. ISBN 978-80-8155-020-1.
- RADBRUCH, G. *Der Handlungsbegriff in seiner Bedeutung für das Strafrechtssystem*. Berlin: Walter de Gruyter, 2015. ISBN 3-11-171719-4.
- REIN, W. *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844.
- RUDORFF, A. A. F. *Römische Rechtsgeschichte. Zweiter Band*. Leipzig: Verlag von Bernhard Tauchnitz, 1859.
- SKŘEJPEK, M. Mimořádné zločiny. *Právní rozhledy: Časopis pro všechna právní odvětví*. Vol. 15 (2007), No. 14, s. 507 – 516. ISSN 1210-6410.
- SOMMER, O. *Antická a naše právní kultura*. Praha: Přednášky a rozpravy Společnosti přátel antické kultury, 1925.
- SOMMER, O. Právo římské a dnešní civilistika. *Průdy*. Vol. 9 (1925), No. 2, s. 110 – 114.
- TAUBENSCHLAG, R. Maleficium. In: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 27. Halbband (*Lysimachos – Mantike*). Stuttgart: Alfred Druckenmüller, 1928.
- TUREČEK, J. Trestní právo římské. In: *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963.
- TUROŠÍK, M. Krádež – veřejnoprávní závazok. In: VLADÁR, V., ed. *Veřejné právo na Slovensku a v Evropě: aktuálně problémy a římsko-kánontické súvislosti*. Praha: Leges, 2019. ISBN 978-80-7502-424-4.
- VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. Praha: Melantrich, 1935.
- WÄCHTER, C. G. Zur Geschichte des Römischen Strafrechts. In: *Beilagen zu Vorlesungen über das Deutsche Strafrecht. Erster Band*. Stuttgart: Verlag der J. B. Metzler'schen Buchhandlung, 1877.

RÍMSKE DAMNUM INIURIA DATUM A ZNAKY SKUTKOVEJ PODSTATY TRESTNÉHO ČINU V MODERNOM PRÁVE¹

Peter Mach

Abstrakt: Článok porovnáva a pripodobňuje koncepciu úvah rímskej jurisprudencie o delikte *damnum iniuria datum* s modernou koncepciou trestného práva v Slovenskej republike. Dochádza k záveru, že napriek odlišnostiam vo vnímaní pojmov protiprávnosť (*iniuria*) a zavinenie (*culpa*), je rímsky súkromnoprávny predobraz vcelku použiteľný na štruktúru dnešného trestného práva, a naopak.

Kľúčové slová: *lex aquilia*, *damnum iniuria datum*, znaky skutkovej podstaty trestného činu, rímske právo, záväzkové právo, delikt, trestné právo.

Abstract: This article compares the concept of reflections about the tort *damnum iniuria datum*, performed by Roman jurists, with modern concept of criminal law in Slovak republic. It concludes, that despite differences in perception of terms wrongfulness (*iniuria*) and fault (*culpa*), Roman figure of private law origin is pretty applicable on the structure of present criminal law, and *vice versa*.

Keywords: *lex aquilia*, *damnum iniuria datum*, elements of criminal offence, Roman law, law of obligations, tort, criminal law.

Úvod

Všetkým slovenským právnikom je známy koncept znakov skutkovej podstaty trestného činu – objekt, objektívna stránka, subjekt, subjektívna stránka. Tieto je v celosti potrebné v každej trestnej veci dôkladne skúmať. Znaky skutkovej podstaty akéhokoľvek činu zakladajúceho trestnú zodpovednosť sú uvedené v Trestnom zákone, čím sa napĺňa ústavnoprávna zásada *nullum crimen sine lege*.²

¹ Príspevok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

² Čl. 49 Ústavy Slovenskej republiky.

Pozornosť právnikov sa spomedzi znakov skutkovej podstaty trestného činu obvykle sústreďuje na objektívnu stránku toho-ktorého trestného činu, uvedenú pod jednotlivými paragrafmi v osobitnej časti Trestného zákona. Objektívna stránka opisuje špecifickými znakmi konanie páchatela, ktoré je príčinou škodlivého následku. Vo svojej podstate zároveň každá objektívna stránka trestného činu zahŕňa aj samotnú protiprávnosť činu,³ pretože keby sa určité typizované konanie nedialo protiprávne, nemohlo by ísť o trestný čin. Spravidla sa však otázky protiprávnosti vrátane okolností, ktoré ju vylučujú, venuje osobitná pozornosť,⁴ mimo úzkeho rámca znakov skutkovej podstaty trestného činu. Ide o základný a celkom nevyhnutný element moderného pojmu trestného činu.

1 Typické konanie uvedené v *Lex Aquilia*/ objektívna stránka

Damnum iniuria datum bol jurisprudenciou najprepracovanejší inštitút⁵ rímskeho deliktového⁶ práva. Základom právnej úpravy a právnej praxe tu bol Akvíliov zákon (*lex Aquilia*), predstavujúci plebiscitum, pravdepodobne z roku 286 pred Kr.⁷ Pre predmet nášho skúmania boli podstatné len dve kapitoly tohto zákona.⁸ Prvá kapitola upravila zodpovednosť za škodu spôsobenú protiprávnym zabitím (*occidere*) cudzieho otroka alebo štvor-

³ Osobitne ide o tzv. trestnú protiprávnosť, na rozdiel od tzv. všeobecnej protiprávnosti. Q.v. KRATOCHVÍL, V. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 214n.

⁴ Tak je koncipovaný aj aktuálny Trestný zákon (zákon č. 300/2005 Z. z.).

⁵ Ďalšími významnými súkromnoprávnymi deliktmi boli najmä krádež (*furtum*), urážka (*iniuria*), lúpež (*rapina*), vydieranie (*metus*). Prirodzene, niektoré ďalšie (najmä) prétor-ské prostriedky právnej ochrany boli hybridnej povahy, prelínali sa čiastočne s kvázideliktmi či ochranou držby.

⁶ Nebudem sa v tomto texte bližšie zaoberať rímskym verejným trestným právom, teda verejnými trestnými procesmi (*iudicia publica*), v ktorých boli trestané zločiny (*crimina*). Veľmi všeobecne sa však žiada naznačiť, že trestné právo klasickej doby nebolo tak detailne prepracované ako právo súkromné.

⁷ Datovanie zákona sa podľa viacerých výskumníkov rôzni, je spochybňovaný aj jednotný pôvod, pričom tretia kapitola sa považuje za neskoršiu amendáciu zákona z konca 3. storočia pred Kr. Q.v. CURSI, F. M.: What Did *occidere iniuria* in the *lex Aquilia* Actually Mean. In *Roman Legal Tradition*. Vol. 7 (2011), s. 16.

⁸ Obsolentnou sa stala kapitola označovaná ako druhá, ktorá sa týkala tiež majetkovej škody, ale spôsobenej odpustením dlhu. Cf. Ulp. D 9,2,27,4 a Inst. Gai. 3,215.

nohého stádového zvierťa.⁹ Tretia kapitola zákona zasa obdobne ustanovila zodpovednosť za škodu spôsobenú na cudzom otrokovi, štvornohom stádovom zvierati, inom zvierati alebo inej veci zranením, zabitím, zničením (*rumpere*), zlomením (*frangere*) alebo zapálením (*urere*).¹⁰

Zo zachovaných textov komentujúcich Akvíliov zákon je zrejmé, že právnici kládli veľký dôraz na vyjasnenie, za ktorých okolností bola použiteľná príslušná *actio legis Aquiliae* ako žaloba civilného práva na vynútenie zodpovednosti škodcu, kedy naopak len prétor (teda mimo *ius civile*) poskytoval *actio in factum* či *actio legis Aquiliae utilis* s podobnou architektúrou žalobnej formuly, a kedy sa prípadne faktický škodca vyhol akejkoľvek zodpovednosti. Pri týchto úvahách sa sústredili na niekoľko hlavných kritérií: majetková škoda a jej spôsobenie typickým aktívnym konaním, protiprávnosť, zavinenie.¹¹

Objektívna stránka,¹² teda konanie, následok a príčinná súvislosť medzi nimi bola v Akvíliovom zákone definovaná ako *occidere*, respektíve *urere*, *frangere*, *rumpere*,¹³ na cudzej veci. S tým bola priamo spojená požiadavka telesnosti, teda *damnum corpore corpori datum*.¹⁴ Rímski právnici striktno rozlišovali, či bol prítomný takto typizovaný vplyv na cudziu (ničenú) vec, a podľa toho priznávali žalobu podľa Akvíliovho zákona, alebo len obdobnú (e.g. ak nedošlo k zabitíu, ale „len“ *mortis causa praestare*).¹⁵ Je notorie-

⁹ Gai. D 9,2,2pr a Inst. Gai. 3,210. Q.v. ANTALOVÁ, B.: Zodpovednosť za *occidere* (zabíť) podľa I. kapitoly *lex Aquilia* v rímskom práve. In *Právny obzor. Teoretický časopis pre otázky štátu a práva*. Vol. 87 (2004), No. 1, s. 52 – 64.

¹⁰ Ulp. D 9,2,27,5 a Inst. Gai. 3,217.

¹¹ BLAHO, P./HARAMIA, I./ŽIDLICKÁ, M.: *Základy rímskeho práva*. Bratislava: MANZ a Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1997, s. 412n.

¹² Dovolil som si v tomto článku používať terminológiu pochádzajúcu z trestného práva, spolu s terminológiou rímskoprávnou v nádeji, že čitateľ chápe príslušné konotácie.

¹³ Hoci podľa Inst. Gai. 3,217 by mohlo postačovať uvedenie slova *rumpere*, ktoré malo zahŕňať aj ostatné prípady vrátane akéhokoľvek znehodnotenia – aj roztrieštenia, rozdrvenia, vylitia, poškodenia, zmarenia a zhoršenia. Obdobne Celsus podľa Ulp. D 9,2,27,16.

¹⁴ Samotný výraz je stredoveký. V prameňoch napríklad Julián v Iul. D 9,2,51pr: ... *occidisse dicitur vulgo quidem, qui mortis causam quolibet modo praebuit: sed lege aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi et quasi manu causam mortis praebuisset* ... K tomu aj zaujímavá polemika, či bolo na zodpovednosť podľa Akvíliovho zákona treba, aby škodca držal psa huckaného niekoho (otroka) pohrýzt, alebo ho držať nemusel. Ulp. D 9,2,11,5.

¹⁵ Pomerne dôsledné rozlišovanie, či napríklad jed priamo podal otrokovi škodca, alebo mu ho len podstrčil a ten ho sám vypil. Cf. Ulp. D 9,2,9pr. Q.v. ANTALOVÁ, B.: *Problém*

tu, že Akvíliov zákon nebol formulovaný všeobecne tak, že by sankcionoval akúkoľvek škodu, ku ktorej by bolo možné označiť nejakého vinníka, ale trestal len škodu, ktorá nastala v dôsledku typického konania – pri troche zjednodušenia teda v dôsledku škodlivého telesného pôsobenia na vec. Tento prístup je vo svojej podstate totožný s koncepciou dnešného trestného práva, kde sú relatívne striktné popísané potrebné atribúty konania (alebo aj jeho špecifického následku) v osobitnej časti Trestného zákona.¹⁶

Dôležitou bola aj kauzalita, avšak vo všeobecnosti prepojenie „konanie – príčinná súvislosť – škodlivý následok“ nebolo potrebné zvlášť rozoberať.¹⁷ Rimania problémy spojené s kauzalitou rozpracovali kazuisticky – riešiac špecifické situácie, ktoré priniesla právna prax.¹⁸ Z toho dôvodu nachádzame v prameňoch prípady s prerušenou kauzalitou, prípadne prípad smrti otrocka po útoku viacerých osôb, keď nebolo jasné, kto zasadil smrteľnú ranu – ako prípady kumulatívnej kauzality.¹⁹

2 Chránený objekt

Z hľadiska trestnoprávneho pojmu objektu možno povedať, že chráneným tu bolo vlastníctvo majetku a jeho hodnota,²⁰ ako aj jeho neporušenosť. Väčšiu pozornosť než teoretickému formulovaniu cieľa právnej úpravy však rímske právo venovalo špecifikácii, ktoré znehodnotené veci²¹ (zabité, zranené, poškodené veci, zvieratá, ľudia) zakladali zodpovednosť podľa Akvíliovho zákona, a s akým vyčíslením. Kľúčovým kritériom bola oceniteľnosť peniazmi, preto boli z tohto deliktu vylúčené smrť či škoda na

zapríčinenia v rímskom klasickom práve. Úvahy o occidere a mortis causam praestare podľa legis Aquiliae. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2004, 106 s.

¹⁶ Aj náš Trestný zákon na niektorých miestach vyžaduje veľmi špecifické konanie – pre zachovanie žánru uvádzam ako príklad § 246 ods. 1 Trestného zákona: „Kto **poškodí cudziu vec** tým, že ju **postrieka, pomaluje, popíše farbou alebo inou látkou**, potrestá sa odňatím slobody až na jeden rok“.

¹⁷ Q.v. ZIMMERMANN, R.: *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition.* Cape Town: Juta, 1990, s. 991.

¹⁸ Napríklad problém spôsobeného smrteľného zranenia pred iným smrteľným zranením, keď druhé zranenie spôsobilo smrť skôr než prvé zranenie. Cf. Iul. D 9,2,51pr. Tiež prípad dvoch útokov rovnakého páchatela proti otrokovi – najprv ho zranil, potom zabil; zodpovedá dvojako. Cf. Gai. D 9,2,32,1.

¹⁹ Iul. D 9,2,51,1.

²⁰ Q.v. Ulp. D 9,2,27,17.

²¹ V trestnoprávnej terminológii „predmety útoku“.

zdraví slobodného človeka.²² Napokon tak bola ustanovená aj sankcia za delikt – v závislosti od najvyššieho ocenenia veci v čase jedného roka pred usmrtením alebo tridsať dní pred poškodením. Pre posúdenie, ktoré vyčíslenie sa použije, bolo rozhodujúce zaradenie do prvej alebo tretej kapitoly. Toto bolo v niektorých situáciách sporné a napríklad záviselo od toho, či ide o zvierá štvornohé stádové, alebo „iné“ zvierá – spory vznikali napríklad pri sviniach či slonoch.²³

3 Subjekt

K objektivizácii zavinenia a v konečnom dôsledku aj zodpovednosti patria aj úvahy právnikov o tom, ktorá osoba sa mohla dopustiť relevantného škodlivého konania. Predovšetkým boli vylúčené deti do dovŕšenia 7. roku života (*infantes*) a osoby, u ktorých pretrvávala duševná choroba.²⁴ U nich išlo v podstate o to, že sa nemohli dopustiť vôľového konania, a teda ani konania úmyselného či nedbanlivostného. U nedospelého (*impubes*) záležalo na jeho schopnosti dopustiť sa „protiprávnosti“ (*si sit iam iniuriae capax*). Tu vidíme určitú objektivizáciu požiadavky na schopnosť rozlišovania a vôľového konania. Takto upravený okruh možných delikventov nápadne pripomína koncept okolností vylučujúcich trestnú zodpovednosť podľa §§ 22 a 23 Trestného zákona.

Pokiaľ ide o deliktuálnu spôsobilosť, zásadnú úlohu v rímskom práve nehralo ani pohlavie či právny status škodcu (azda vyjmúc cudzincov, na ktorých sa nevzťahovalo *ius civile*); škoda spôsobená otrokom sa potom vymáhala noxálnymi žalobami, ktorých základom bola zodpovednosť podľa *lex Aquilia*.

²² Ochranu potom poskytoval prétor obdobnými žalobami.

²³ Gai. D 9,2,2,2.

²⁴ Ulp. D 9,2,5,2: *Et ideo quaerimus, si furiosus damnum dederit, an legis aquiliae actio sit? et pegasus negavit: quae enim in eo culpa sit, cum suae mentis non sit? et hoc est verissimum. cessabit igitur aquiliae actio, quemadmodum, si quadrupes damnum dederit, aquilia cessat, aut si tegula ceciderit. sed et si infans damnum dederit, idem erit dicendum. quodsi impubes id fecerit, Labeo ait, quia furti tenetur, teneri et aquilia eum: et hoc puto verum, si sit iam iniuriae capax.*

Rimania dokonca rozpracovali aj zodpovednosť tretej osoby, akúsi zodpovednosť nepriameho páchatela, e.g. keď niekto spôsobil škodu na príkaz tretej osoby oprávnenej vydávať takéto príkazy.²⁵

4 Subjektívna stránka – zavinenie

Zodpovednosť za *damnum iniuria datum* bola viazaná na zavinenie (*culpa* v širšom zmysle) škodcu, a to, samozrejme, *dolus*, ale bez vplyvu na rozsah zodpovednosti, rovnako aj *culpa* v špecifickom zmysle, teda ako nedbanlivosť. Nedbanlivosť sa spravidla posudzovala v jej objektivizovanej forme, teda sa počítalo s ideálom opatrnosti a starostlivosti. Preto na vznik deliktu postačovala aj *culpa levissima*.²⁶ Za nedbanlivosť sa potom považoval napríklad aj výkon určitej činnosti bez potrebnej zručnosti, sily alebo skúsenosti. Rovnako sa niekedy zodpovednosť hlavy rodiny alebo prevádzkovateľa živnosti viazala na jeho nedbanlivosť pri výbere spolupracujúcich osôb.

5 Protiprávnosť

Základom skúmaného deliktu je pojem protiprávnosť,²⁷ veď *iniuria* je už súčasťou jeho názvu – *damnum iniuria datum*. Dnešný pohľad nás vedie (v kontexte kontinentálnej tradície) k náhľadu, že pojem protiprávnosti je predovšetkým spojený so zásahom do vlastníckeho práva iného.²⁸ Veď preto je aktívne legitimovaný na žalobu práve a len (bývalý) vlastník zabitej, zničenej či poškodenej veci. Zničením vlastnej veci (okrem prípadov spoluvlastníctva) tak nezakladá protiprávnosť skutku a zodpovednosť podľa Akvíliovho zákona nenastala.

Gaius však vo svojej učebnici spája protiprávnosť so zavinením. Protiprávnosť vidí tam, kde je prítomný úmysel (*dolus*) či nedbanlivosť (*cul-*

²⁵ Iav. D 9,2,37pr.

²⁶ Ulp. D 9,2,44pr.

²⁷ Ulp. D 9,2,3: *Si servus servave iniuria occisus occisave fuerit, lex aquilia locum habet. iniuria occisum esse merito adicitur. non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum.*

²⁸ Inst. Gai. 3,210: *Damni iniuriae actio constituitur per legem Aquiliam, cuius primo capite cautum est, ut si quis hominem alienum alienamue quadrupedem, quae pecudum numero sit, iniuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.*

pa).²⁹ Naopak v prípade náhody (*casus*) je zodpovednosť vylúčená.³⁰ Naproti tomu u Justiniana je táto časť Inštitúcií mierne upravená a za základ sa považuje usmrtenie³¹ bez akéhokoľvek práva.³² V Inst. Iust. 4,3,3 je potom súladne s Gaiom vylúčená zodpovednosť v prípade náhody, teda pri absencii zavinenia.³³ Justinian v Inštitúciách už ani slovné nestotožňuje protiprávnosť so zavinením. Avšak v Digestach opäť nachádzame Ulpianov text, ktorý výklad o protiprávnosti a o okolnostiach protiprávnosti vylučujúcich zakončuje premostením na zavinenie, ktoré je proti právu.³⁴

Dá sa predpokladať, že sa rímski právnici nevyjadrovali celkom presne a vo výkladoch striktné neoddeľovali zavinenie a protiprávnosť z prasto praktického účelu: o protiprávnosti zabitia či poškodenia cudzej veci (mimo výnimočných okolností – tých, ktoré vylučovali protiprávnosť) nebolo rozumných pochybností, ale skúmanie i dokazovanie sa obyčajne točilo okolo toho, či je možné u škodcu nájsť aspoň nejaké zavinenie. Je nejasné, do akej miery boli pre Rimanov *iniuria* a *culpa* (*lato sensu*) totožnými.³⁵

Dôkladnejšie potom vysvetľovali situácie, keď škodca konal vedome, ale protiprávnosť bola vylúčená pre jeho výslovné splnomocnenie právnym

²⁹ V tejto súvislosti Zimmermann na vysvetlenie ponúka namiesto *damnum iniuria datum* výraz *damnum culpa datum*. Q.v. ZIMMERMANN, R.: *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town: Juta, 1990, s. 1004.

³⁰ Inst. Gai. 3,211: ***Iniuria autem occidere intellegitur, cuius dolo aut culpa id acciderit, nec ulla alia lege damnum, quod sine iniuria datur, reprehenditur; itaque impunitus est, qui sine culpa et dolo malo casu quodam damnum committit.***

³¹ Pri prvej kapitole Akvíliovho zákona.

³² Inst. Iust. 4,3,2: „*Iniuria*“ autem occidere intellegitur, qui nullo iure occidit. itaque qui latronem occidit, non tenetur, utique si aliter periculum effugere non potest. Ako je zrejme, druhá veta už uvažuje o okolnosti vylučujúcej protiprávnosť.

³³ Inst. Iust. 4,3,3: *Ac ne is quidem hac lege tenetur qui casu occidit, si modo culpa eius nulla invenitur: nam alioquin non minus quam ex dolo ex culpa quisque hac lege tenetur.*

³⁴ Ulp. D 9,2,5,1: ***Iniuriam autem hic accipere nos oportet non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam, sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit: et ideo interdum utraque actio concurrit et legis aquiliae et iniuriarum, sed duae erunt aestimationes, alia damni, alia contumeliae. igitur iniuriam hic damnum accipiemus culpa datum etiam ab eo, qui nocere noluit.*** Posledná veta paragrafu deklaruje, že protiprávnosť sa na účely tohto zákona uznáva aj v prípade neďbanlivosti.

³⁵ Kvalitatívne ďalej zachádza hypotéza, podľa ktorej bol Akvíliov zákon vlastne len rozšírením či doplnením deliktu *iniuria* (v zmysle urážky), preto výraz *iniuria* stotožňuje s pohanou vlastníka, a nevyjadruje protiprávnosť v dnešnom ponímaní. Cf. CURSI, F. M.: *What Did occidere iniuria in the lex Aquilia Actually Mean*. In *Roman Legal Tradition*. Vol. 7 (2011), s. 16 – 29.

poriadkom na takéto konanie, alebo sa uznalo, že nejde o protiprávnosť, ale o konanie z nevyhnutnosti – e.g. krajná núdza (čo sa dá zasa chápať ako nedostatok zavinenia, keďže sa koná pod tlakom vyššej moci).³⁶

6 Okolnosti vylučujúce protiprávnosť

Rímske právo uznalo niekoľko typov situácií, keď napriek tomu, že niekto úmyselne zničil či poškodil cudziu vec, a tým spôsobil škodu na cudzom majetku, neniesol zodpovednosť. Dnes právna veda tieto prípady radí k okolnostiam vylučujúcim protiprávnosť – v rímskom chápaní by bol možno presnejší názov „okolnosti vylučujúce zodpovednosť“. Je dobré všimnúť si, že už v rímskom klasickom práve existovali tieto výnimky, ktoré zmysluplne rešpektovali záujem spoločnosti či typického občana (krajná núdza, nutná obrana, výkon úradnej moci), alebo právnu istotu občana pri plnení dohôd s inými (výkon práv, súhlas poškodeného). Tieto princípy sú bez zásadných zmien platné v moderných kontinentálnych právnych poriadkoch, a to tak v oblasti súkromného deliktového práva, ako i verejného trestného práva.

Pri nutnej obrane Rimania uvažovali pri zodpovednosti podľa Akvíliovho zákona ako o útočníkoch (ktorí útočili či číhali na neskoršieho škodcu) vlastne len o otrokoch.³⁷ Vyplýva to z toho, že útočiaci slobodný človek, ktorého by niekto v sebaobrane zabil, nebol (podľa civilného práva) oceniteľnou vecou,³⁸ preto nevznikala škoda, a teda nijako nemohla vzniknúť zodpovednosť za *damnum iniuria datum*. Preto sa v prípadoch, ktoré sa nachádzajú v Digestach, rieši otázka, či obranca zodpovedá, keď zabil či zranil otroka.

V rímskoprávných prameňoch nachádzame základnú úpravu krajnej núdze, pri ktorej sa reálny škodca vyhol zodpovednosti podľa Akvíliovho zákona, keď odvracal škodu, ktorá by inak nastala. V Digestach popisujú situácie, keď niekto napríklad demoloval susedov dom, pokiaľ tým zabráňoval rozšíreniu požiaru na svoj dom,³⁹ alebo keď prerezal lodné (kotevné)

³⁶ Q.v. Ulp. D 9,2,49,1.

³⁷ E.g. Alf. D 9,2,52,1.

³⁸ *Liberum corpus nullam recipit aestimationem*. Q.v. Gai. D 9,1,3; Ulp. D 9,3,1,5; Gai. D 9,3,7. Cf. Ulp. D 9,2,13pr: *Liber homo suo nomine utilem aquiliae habet actionem: directam enim non habet, quoniam dominus membrorum suorum nemo videtur*.

³⁹ Ulp. D 9,2,49,1.

lano či rybársku sieť, aby tým vyslobodil loď.⁴⁰ To všetko, prirodzene, platilo v situáciách, keď nebezpečná situácia nebola výsledkom zavinenia škodcu, teda žalovaného. V prípade krajnej núdze škodca postupuje vedome, avšak zodpovednosti je zbavený, lebo konal prinútený vyššou mocou (*vi maiore*).

Ďalej sa za vyňaté zo zodpovednosti za škodu považovali prípady, keď síce došlo ku škode na cudzom majetku na základe vôle rímskeho občana, ktorý však plnil svoje verejné úlohy – známy príklad edila, ktorý dal rozrúbať posteľe vyložené na ulici, aby tak zabezpečil prejazdnosť ulice.

Ďalej bola zodpovednosť (kvôli nedostatku *iniuriae*) za zabitie či inú škodu vylúčená v prípadoch, keď poškodený udelil aspoň implicitný súhlas na škodlivé konanie, e.g. určenie otroka do zápasu, v ktorom hrozilo jeho zranenie či smrť.⁴¹

Obdobne spôsobovalo beztretnosť (nezodpovednosť) osoby, ktorá (v príkladoch spravidla nedbanlivo) telesne spôsobila škodu, spoluzavinenie poškodeného. To sa týkalo všetkých druhov škody, teda aj zranenia či zabitia otroka (ako rýdzo majetkových škôd), ak bolo možné nájsť kulpózne spoluzavinenie poškodeného.⁴²

Záver

Je zaujímavé sledovať, do akej miery sa štruktúra úvah rímskych právnikov v ich textoch podobá na dôkladne prepracovanú doktrínu o znakoch skutkovej podstaty trestného činu podľa súčasného trestného práva.

Tak štruktúra, ako i niektoré konkrétne inštitúty sú bez väčších zmien vzájomne aplikovateľné, hoci ich formulácia a akcenty na ne sú odlišné. To všetko platí napriek konštatovaniu, že Akvíliov zákon bol typickým civilnoprávnym prameňom súkromného práva, a súčasné trestné právo (obzvlášť slovenské, kde chýba súkromná trestná žaloba) sa radí do práva verejného.⁴³ Neradno však zabúdať, že aj *damnum iniuria datum* bol delikt, za ktorý bol jeho páchatel (tu škodca) trestaný – hoci „iba“ súkromnopráv-

⁴⁰ Ulp. D 9,2,29,3.

⁴¹ Ulp. D 9,2,7,4.

⁴² Napríklad prípad otroka, ktorý prechádzal (neopatrne) cez ihrisko, na ktorom trénujú vrhači oštepov. Cf. Ulp. D 9,2,9,4.

⁴³ Recepcia rímskeho *damnum iniuria datum* do kontinentálneho súkromného práva je samostatnou témou. Q.v. KAUFMANN, H.: *Rezeption und usus modernus der actio legis Aquiliae*. Forschungen zur neueren Privatrechtsgeschichte. Köln – Graz: Böhlau,

nou pokutou. V oboch systémoch je teda spoločným prvkom aj to, že upravujú ukládanie trestov za protiprávne konanie.

Pre rímske právo súkromných deliktov v klasickej dobe a rovnako pre súčasné trestné právo je spoločné to, že zodpovednosť páchatela protiprávneho činu je závislá od prítomnosti aspoň nejakého zavinenia (v trestnom práve je však pri mnohých trestných činoch prah zvýšený na nutnosť úmyslu, tiež objektivizácia nedbanlivosti má svoje medze). Rovnako právna doktrína, ako i prax v oboch kontextoch viaže zodpovednosť striktnie na možnosť subsumpcie konania páchatela pod presné slová zákona. Pravda, potreba vývoja právnej úpravy v spojení s osobitosťami rímskeho ústavného práva vyústila do toho, že pomyselná zásada *nullum crimen/delictum sine lege* sa síce dôsledne uplatňovala v civilnom práve, no prétorské právo reálne rozširovalo zodpovednosť škodcov aj na iné prípady, než boli uvedené v zákone. Normotvorná činnosť prétora vykonávaná prostredníctvom jeho ediktov bola vlastne novelizáciou a amendáciou zákona, teda vlastne môžeme uvažovať o nových skutkových podstatách deliktu nesúceho rovnaký názov (uvedomujúc si istú nemotornosť takýchto analógií). Vo výsledku tak skúmaný rímskoprávny delikt vychádzal v systéme civilného práva z Akvíliovho zákona a v systéme prétorského práva mal za základ práve prétorský edikt, ktorý sa snažil, pokiaľ to išlo, nasledovať civilnoprávnu predlohu.

Na zamyslenie je azda potom, prečo trestné právo dnes aj pri trestných činoch proti majetku vôbec vynecháva z trestu poškodeného – dokonca aj peňažný trest je výlučne príjmom štátneho rozpočtu a poškodený, teda osoba, ktorej súkromie, záujem na nerušenom užívaní veci či obľuba veci bola narušená konaním páchatela, nezískava od neho nijakú priamu satisfakciu. Náhrada škody určená podľa trhovej ceny priznávaná poškodeným sotva zohľadňuje tieto osobitné záujmy štandardného vlastníka veci. Poškodený tak môže mať pocit, že síce sa s páchatelom „porátal“ štát, ale na jeho pocity krivdy či nepohodu sa tak trochu zabudlo. Táto poznámka však už skôr patrí do iného článku.

1958, 132 s. a ZIMMERMANN, R.: *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town: Juta, 1990, s. 1017 – 1049.

PIRÁTSTVO AKO PREDCHODCA ORGANIZOVANÉHO ZLOČINU¹

Karin Vrtíková

Abstrakt: Predkladaný príspevok ponúka čitateľovi ucelený pohľad na problematiku pirátstva a organizovaného zločinu ako fenoménov roky prítomných v našej spoločnosti. Cieľom nášho príspevku bude hľadať spoločné, ako aj rozdielne aspekty oboch veličín.

Kľúčové slová: pirátstvo, organizovaný zločin, piráti, námorný obchod.

Abstract: The presented article offers the reader a comprehensive view of the issue of piracy and organized crime as phenomena present for years in our society. The aim of our paper will be to find both common and different aspects of both quantities.

Keywords: piracy, organized crime, pirates, maritime trade.

Úvod

„Vojna, obchod, pirátstvo, to je jedna nerozdielna trojica.“
Johann Wolfgang Goethe

Predkladaný príspevok si kladie za cieľ ponúknuť objektívny pohľad na problematiku pirátstva, s ktorou sa ľudstvo pasuje už celé stáročia. Zároveň sme sa rozhodli písať o téme, ktorá doposiaľ nebola právnou teóriou rozoberaná, a budeme teda hľadať prieniky a rozdiely medzi pirátstvom a organizovaným zločinom. Možno si čitateľ práve položil otázku, či je možné porovnávať dva na prvý pohľad nesúrodé fenomény, no domnievame sa, že článok bude prínosným či pre právnú teóriu venujúcu sa historickým aspektom oboch prvkov, či pre trestných právnikov zaoberajúcich sa organizovaným zločinom súčasnosti. Z perspektívy malej stredoeurópskej krajiny znejú správy o pirátstve nanajvýš bláznivo, pretože pirátov považujeme za historický relikť. My však čitateľovi dokážeme opak a budeme sa snažiť

¹ Článok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

dokázať, že útoky pirátov na lode či plavidlá sú stále trvajúcim a neodstráneným problémom na mori, presne takým ako obchod s drogami či obchodovanie s ľuďmi na pevnine.

Na to, aby sme naplnili cieľ nášho príspevku, ešte ozrejmime čitateľovi, kde autorka vidí prieniky medzi pirátstvom a organizovaným zločinom. A zodpovieme si tiež otázku, či je vôbec možné pirátstvo nazývať javom, ktorý predchádzal organizovanému zločinu.

1 Pirátstvo – pohľad do histórie

Úvodné slová tejto kapitoly budú patriť vymedzeniu pojmu pirátstvo. Všeobecne známym faktom je, že slovo pirát pochádza z gréčtiny. V 3. storočí pred Kr. v starovekom Grécku použili tento výraz na označenie morského lúpežníka. Tí však neboli od počiatku označovaní ako piráti. Sprvu morských lúpežníkov označovali ako *ληστής*, čo v preklade znamenalo korisť alebo lup. Vychádzajúc z historických poznatkov, že prvou pirátskou korisťou bola ryba ulovená človekom v dobe kamennej, ktorú mu nasilu zobral člen inej skupiny alebo rodu,² sa domnievame, že genealógia morského pirátstva je stará ako ľudstvo samotné. Pirátstvo teda existovalo od počiatku dejín a existuje doposiaľ. Vychádzajúc z histórie si dovoľíme tvrdiť, že pre niektoré národy, ako napríklad Ilýri (územie dnešného Albánska) či Vikingovia (územie dnešnej Škandinávie) boli morské lúpeže a pirátstvo základom pre vznik ekonomiky. Myslíme si, že cieľ pirátstva sa počas celej jeho doby nezmenil a je ním vytvorenie zisku za každú cenu. V minulosti boli cieľom lúpeže skrinky s pokladmi či zlatými mincami, korenie, víno, olivy, tkaniny, ľudia, ktorí boli predávaní na trhu s otrokmi etc. Osobnú skúsenosť s pirátstvom zaznamenal aj samotný Július Caesar, ktorý bol pirátmi zajatý v Egejskom mori a oslobodený až po zaplatení výkupného. Môžeme sa iba domnievať, či jeho expedícia, ktorú viedol proti pirátom v Ilýrii a ktorá pirátstvo ako také úspešne potlačila, bola iba aktom pomsty za únos, alebo sa rozhodol objaviť nepoznané.³ Iba pre zaujímavosť dodávame, že Rímska ríša v čase jej najväčšieho rozmachu mala zabezpečennú stálu prítomnosť vojska v Stredozemnom mori, v tej dobe nazývaným

² PERZYNSKI, M.: *Piráti svetových morí*. Bratislava: Perfekt, 2018, s. 5.

³ Suet. 1,4 a 74.

ako *mare nostrum*, a táto skutočnosť viedla k tomu, že pirátsvo ustalo a pirátskych útokov výrazne ubudlo.⁴

S rozvojom spoločnosti nastala zmena aj medzi ozbrojenými morskými lupičmi a tí svoj záujem premiestnili na iné komodity. V súčasnosti sú cieľom lúpežníkov ropné tankery či kontajnerové lode prepravujúce tovary naprieč celým svetom. Možno teda povedať, že pirátsvo sa od počiatku objavovalo a stále je aktívne všade tam, kde sa rozvíja preprava tovarov a ľudí po mori.⁵ S týmto faktom ruka v ruke súvisí aj skutočnosť, že pirátstvo sa stávalo tak výnosnou činnosťou, že samotní panovníci sa postupom času snažili zabezpečiť účasť na tomto podnikaní.

V 16. storočí boli v islamskom svete zavedené nové právne predpisy, ktoré prikazovali každému, kto chcel zorganizovať námornú lúpežnú výpravu, zaobstarat si k tomu povolenie od štátu. Za jeho vydanie dostával päťtinu lupu samotný panovník. Na porovnanie, 16. storočie v Anglicku bolo príznačné vznikom celých rodov zaoberajúcich sa morským pirátstvom. Tadjomstvá plavby a poznatky o pobrežiach si odovzdávali z pokolenia na pokolenie.⁶ Tu sa objavili piráti prepádajúci lode cudzích štátov, ktoré boli vybavené tzv. kaperským listom, vydaným panovníkom príslušného štátu. Držiteľ takéhoto listu nebol podľa dobového nariadenia pirátom v pravom zmysle slova, ale požíval ochranu panovníka, ktorý list vydal, a v prípade zajatia cudzím štátom sa s takýmto pirátom zaobchádzalo ako so zajatým vojacom. Okrem toho dopĺňame, že praktiky používania kaperských listov boli zakázané až v roku 1856 Parížskou deklaráciou.⁷

V ďalších častiach Európy to boli samotní vládcovia, ktorí vyzbrojovali korzárov vysielaných na boj s protivníkmi a predovšetkým zmocnenie sa koristi. Preto sme niekoľkokrát v dejinách sveta boli svedkami tichej podpory vládcov voči morským lupičom. Niektorí z nich dokonca zachádzali tak ďaleko, že pirátom udeľovali rôzne úľavy či tituly.⁸

Plynutím času a transformáciou spoločnosti v nej nastávalo niekoľko zmien. V 13. storočí vydal pápež Alexander IV. bulu, ktorá prikazovala stíhať inovercov aj pirátov, postaviac ich na tú istú úroveň. Anglický kráľ

⁴ Suet. 1,34.

⁵ PERZYNSKI, M.: *Piráti svetových morí*. Bratislava: Perfekt, 2018, s. 5.

⁶ Ibid., s. 156.

⁷ Ibid., s. 173.

⁸ Ibid.

Henrich VIII. zasa zaviedol predpisy týkajúce sa stíhania morských lúpežníkov pri pobreží Britských ostrovov a zorganizoval protipirátsku službu.

Najväčší rozmach pirátstva sa datuje objavením Ameriky. Plávajúce lode plné zlata boli obrovským lákadlom pre pirátov žijúcich v Karibskom mori. Ako tzv. zlatý vek sa označuje doba medzi rokmi 1620 až 1720. V tejto dobe existovali tzv. bukanieri, a to piráti útočiaci na lode na vlastné riziko s tým, že pokiaľ budú vojnovou loďou niektorého štátu napadnutí, čaká ich rýchly súd a trest smrti. Filozofia pirátskeho života bola v tomto období jednoduchá. Títo ľudia totiž žili mimo rámca organizovanej spoločnosti a museli si vytvoriť vlastné pravidlá a zásady, ktoré dodržiavali.⁹ Jedným z ich hlavných predstaviteľov bol autor Lodných článkov George Lowther. Do histórie sa zapísal ako učiteľ pirátskeho remesla, no najmä ako tvorca základných zásad disciplíny na lodi. Jeho kódex mal 10 príkazní a ich porušenie sa trestalo smrťou. Lodné články kapitána Lowthera zneli takto:

- 1) Kapitánovi pri delbe lupu prislúchajú dva podiely; prvému dôstojníkovi prislúcha jeden a pol; lekárovi, poddôstojníkovi, delostrelcovi a loďmajstrovi jeden a štvrt.
- 2) Každý, komu bude dokázané prinesenie neoprávnenej zbrane na loď alebo kto si privlastní časť spoločného lupu, alebo poruší iné pravidlá v akejkoľvek forme, dostane trest určený kapitánom a väčšinou Spoločenstva (posádky).
- 3) Ak niekomu bude uznaná zbabelosť v boji, bude potrestaný spôsobom, o ktorom rozhodne kapitán a väčšina Spoločenstva.
- 4) Ak akákoľvek časť zlata, šperkov, striebra etc. nájdená na lodi alebo iný lup či korisť v hodnote osminy (mince rozdelené na osem častí) nebude nálezcom odovzdaná prvému dôstojníkovi v priebehu dvadsaťštyri hodín, bude potrestaný kapitánom a väčšinou Spoločenstva.
- 5) Ak niekomu bude dokázané klamstvo alebo podvod voči inému členovi posádky a privlastnenie si vecí v hodnote plátku zlatého plieška, bude potrestaný kapitánom a väčšinou Spoločenstva.
- 6) Ak niekoho postretne nešťastie v podobe straty končatiny v boji, dostane odškodné vo výške šesťsto osmín a zostane na lodi tak dlho, ako bude chcieť.

⁹ Ako príklad uvádzame vzťah kapitána lode voči bukanierom. V zásade možno povedať, že kapitán lode bol medzi bukaniermi často prvým po Bohu, ak nie samotným Bohom, a to nielen na mori.

- 7) Podľa potreby každému prislúcha dobré ubytovanie.
- 8) Ten, kto prvý spozoruje plachty (cudzej lode), má z lupu nárok na pištoľ alebo inú osobnú zbraň.
- 9) Ak niekomu bude dokázaná opitosť počas útoku, dostane trest určenej kapitánom a väčšinou Spoločenstva.
- 10) Zakazuje sa strieľať zo zbraní pod palubou.¹⁰

Dôvod, pre ktorý sme sa rozhodli uviesť znenie Lodných článkov kapitána Lowthera, je predloženie dôkazu o tom, že piráti sa snažili žiť a lúpiť podľa určitých pravidiel a aby bolo možné prežiť na takejto lodi, museli aj oni sami dodržiavať prísne pravidlá, ktorých previnenie sa adekvátne trestalo. Pri formulovaní jednotlivých príkazov možno badať, že funkcia kapitána na pirátskej lodi sa rovnala funkcii kráľa na kráľovskom dvore. Nič sa neodohralo bez jeho súhlasu, vyhradzoval si právo na vynášanie rozsudkov nad členmi svojej posádky a v neposlednom rade mal najväčší podiel na lupe.

Sformulovaním hesiel Deklarácie ľudských práv v roku 1789 vznikali postupne spoločenstvá ľudí, ktorí žili podľa nich. Na opačnej strane bariéry stáli tí, ktorí neprijímali a neakceptovali nijaké pravidlá či predpisy a riadili sa jedine svojimi kódexami. Išlo o skupiny ľudí, ktorých spájal odpor k akejkolvek moci a príslušnosť k spoločenstvu musela podľa nich prameniť z rozhodnutia každého jedného z nich. V zásade môžeme tvrdiť, že týchto ľudí viedla k ich antispoločenskému presvedčeniu nespravodlivosť a krutosť, ktorá panovala pod kráľovskou mocou, či tyrania zo strany panovníkov voči svojim poddaným. Život mimo rámca organizovanej spoločnosti znamenal vytvorenie si vlastných zásad, podľa ktorých títo ľudia žili a existovali. S ohľadom na uvedené je zjavné, že postupom času sa k pirátstvu začali utiekať ľudia, ktorí nenachádzali spravodlivosť v inštitúciách na to určených či na súdoch. K spravodlivosti v ich ponímaní viedla cesta mimo právneho systému. Nazdávame sa teda, že by sme mohli samotné pirátstvo nazvať akýmsi výkrikom ľudí či protestom proti nespravodlivej spoločnosti. Sme si vedomí, že nie je možné sa proti spoločenským normám ohradzovať krivým či brutálnym spôsobom a ohrozovať tak spravodlivý chod celej spoločnosti, no domnievame sa, že či pirátstvo, či organizo-

¹⁰ Dostupné z: <https://owlcation.com/humanities/Captain-George-Lowthers-Pirate-Code-Articles>.

vaný zločin sú oboje výsledkom nestability a nefunkčnosti právneho štátu, v ktorom absentujú elementárne prvky právnej istoty.

Možno teda povedať, že vojny o nadvládu nad svetom prebiehali neustále a úloha pirátov a korzárov bola podobná v celej Európe. V najväčšej miere išlo vždy o korisť, ktorú získali. Tieto obrovské sumy mohli v určitom čase spôsobiť otras na finančných trhoch v celej Európe. Zmeny nastali v období 19. storočia, keď sa pretransformovala štruktúra pirátskej koristi, keďže sa už toľko neprevážali veľké množstvá zlatých a strieborných mincí. Do tohto obdobia morskí lupiči nevyužívali na úkryt svojich cenností banky či podobné spoločnosti. Až v tomto období začala väčšina pirátov ukladať svoje cennosti v bankách, najmä na Jamajke či Madagaskare, ale aj na iných ostrovoch, aby ich ukryli pred daňovým systémom svetových mocností.¹¹ Tu si dovoľíme tvrdiť, že mnohé z týchto daňových rajov jestvujú dodnes, najmä v Karibiku. Tieto zmeny v celom svetovom hospodárstve viedli pirátov k čoraz väčšej orientácii na pašovanie tovarov a obchod s otrokmi.¹²

Druhá polovica 19. storočia bola významná hneď z niekoľkých dôvodov. Jednak došlo k dôležitým zmenám, v rámci ktorých námorný obchod znamenal obrovský rozmach, a jednak jedným zo záverov Parížskej konferencie bol fakt, že došlo k zákazu využívania piráctva ako politického nástroja moci. Totiž štáty, ktorým záležalo na rozvoji plavby a obchodu, sa zriekli využívania korzárstva a formy vedenia vojny ako politického nástroja práve na Parížskej konferencii v roku 1856.

K najväčším zmenám však došlo v 20. storočí. Po celých storočiach potlačania piráctva už nikto nemal pochybnosti, že lúpež na mori je trestný čin a predstavuje násilný akt, ktorý je potrebné medzinárodne stíhať a trestať. Potlačenie piráctva si s ohľadom na jeho medzinárodný charakter vyžaduje celosvetovú spoluprácu a myslíme si, že najmä legislatívnu. Za prvý

¹¹ PERZYNSKI, M.: *Piráti svetových morí*. Bratislava: Perfekt, 2018, s. 385.

¹² Začiatky novodobého obchodovania s ľuďmi a otrokárstva sa datujú od 15. storočia, keď sa v Afrike zakladali obchodné podniky a lacná pracovná sila bola nanajvýš žiaduca. Obchod s otrokmi pretrvával niekoľko storočí a ich preprava bola pomerne bezpečnou činnosťou, pokiaľ bola legálna. Legalita tejto profesie trvala do konca 18. storočia. Osvietenský filozofi v roku 1794 počas Veľkej francúzskej revolúcie vydali zákaz obchodovania s ľuďmi v kolóniách. Pre porovnanie Veľká Británia zakázala obchod s otrokmi v roku 1807, ale otroctvo vo svojich kolóniách zrušila až v roku 1833. Francúzsko otrokárstvo definitívne zrušilo v roku 1848 a v roku 1954 ho napokon zakázala aj Organizácia Spojených národov.

legislatívny krok môžeme považovať vypracovanie Správy o pirátstve („Report od Piracy“) z roku 1926, ktorú pripravila komisia pre koordináciu medzinárodného práva. Ale až ženevský Dohovor o šírom mori definoval, čo sa považuje za akt pirátstva na šírom mori. O vyše dvadsať rokov neskôr, v roku 1982 v Montego Bay na Jamajke, bola táto definícia zahrnutá do Dohovoru OSN o morskom práve („United Nations Convention on Law of the Sea“ – UNCLOS).¹³ Predmetný dohovor vníma pirátstvo ako akt vykonávaný pre osobné ciele. Aj preto vo vzťahu k pirátom právne predpisy, ale aj obyčajové právo umožňujú postih a trestanie podľa práva štátu, ktorého vojnová loď piráta zadržala.

Každý štát teda môže piráta zadržať a aj potrestať.¹⁴

Čiastkovým záverom úvodnej kapitoly je, že právne predpisy sa síce nachádzajú v medzinárodných dohovoroch a predstavujú teda akúsi širokospektrálnu legislatívnu základňu potláčania násilia na mori, no efektívnosť takejto činnosti si vyžaduje pochopiť príčiny a poznať spôsoby fungovania zločincov, ktorí síce v priebehu stáročí zmenili svoj vzťah aj pomenovanie, no najmä nadobudli modernú formu. Domnievame sa, že postaviť sa pirátstvu ako hrozbe, ktorá je tu s nami už celé tisícročia, je možné štúdiom jeho stôp a pochopením mechanizmov a princípov, na ktorých funguje. Široká prevencia a predchádzanie príčinám pirátstva je potom oveľa lepšia cesta ako boj s jeho následkami. Problém pirátstva, ako sme si mohli všim-

¹³ Článok 101: Definícia pirátstva: Za pirátstvo sa považujú tieto skutky: a) akýkoľvek protiprávny skutok násilia alebo zadržania alebo akýkoľvek lúpežný skutok spáchaný na súkromné účely posádkou alebo cestujúcimi na súkromnej lodi, alebo súkromnom lietadle, ktoré sú namierené: I) na šírom mori proti inej lodi alebo inému lietadlu, alebo proti osobám a majetku na ich palube; II) proti lodi, lietadlu, osobám alebo majetku v mieste nepodliehajúcim jurisdikcii žiadneho štátu; b) akýkoľvek skutok dobrovoľnej účasti pri použití lode alebo lietadla, ak ten, ktorý sa ho dopúšťa, vie o skutočnostiach, ktoré dodávajú tejto lodi alebo tomuto lietadlu charakter pirátskej lode alebo pirátskeho lietadla; c) akýkoľvek skutok, ktorého cieľom je podnecovať alebo úmyselne umožňovať činy, ktoré sú uvedené v pododseku a) alebo b). Hneď na prvý pohľad môžeme zneniu Dohovoru vytknúť jednu vec. A to, že o námorné pirátstvo pôjde iba vtedy, keď dôjde k naplneniu skutkovej podstaty v oblasti tzv. šíreho (otvoreného) mora, kam nesiahajú jurisdikcia žiadneho člena medzinárodného spoločenstva.

¹⁴ Článok 105: Zhabanie pirátskej lode alebo lietadla: Na šírom mori alebo na akomkoľvek inom mieste, ktoré nepodlieha jurisdikcii žiadneho štátu, môže každý štát zhabať pirátsku loď alebo lietadlo, alebo unesenú loď alebo lietadlo, ktoré sú v moci pirátov a zatknúť osoby a zhabať majetok na palube. Súdy štátu, ktorý vykonal zhabanie, môžu rozhodnúť o trestoch, ktoré majú byť uložené, ako i opatreniach, ktoré majú byť urobené vo vzťahu k lodiam, lietadlám a majetku, s výhradou práv tretích strán rokujúcich v dobrej viere.

núť, nespočíva v nedostatku právnych predpisov. Skôr sa domnievame, že problém tkvie v ekonomických podmienkach globálnej spoločnosti, a teda hlavnou metódou na boj s piráctvom ako takým by malo byť odstraňovanie príčin násilia v oceánoch, ktoré je výsledkom rastúcich rozdielov medzi hospodárskym rozvojom rôznych oblastí sveta.

1.1 Piráctvo – súčasný pohľad – spoločenský aspekt

Na predchádzajúcich riadkoch sme sa snažili čitateľovi poskytnúť ucelený pohľad na fenomén piráctva v chronologickom slede tak, aby príspevok prinášal prehľad o dejinách piráctva a jeho vývoji. V nasledujúcich riadkoch čitateľovi v krátkosti predstavíme aktuálnu problematiku piráctva, pretože tak, ako sa menil svet okolo nás, menili sa aj spôsoby pirátov, ktorými dosahovali svoje ciele.

Príčin, pre ktoré je piráctvo aj v súčasnosti nežiaducim javom v spoločnosti a prečo sa stále vyvíja, je mnoho. V prvom rade je potrebné si uvedomiť, že viac ako 90 % obchodnej výmeny medzi kontinentmi prebieha po mori. Teda stále je tu mnoho príležitostí pre pirátov, ktorí sledia v rôznych častiach sveta na svoju korisť. Ako sme už niekoľkokrát spomenuli, nestabilná politická situácia či chudoba obyvateľstva praje lúpeniu a je pre pirátov živnou pôdou. Každoročne sa napokon zaznamená niekoľko desiatok útokov, ktoré sú pripísané pirátom.

Pre aktuálnosť danej problematiky sme sa rozhodli do našej štúdie zahrnúť aj v súčasnosti stále aktuálny problém piráctva, s ktorým sa potýka Somálsko. Jeho pobrežie zaberá takmer celý prímorský pás tejto krajiny, nazývaný Africký roh. Celé stáročia tadiaľ viedli významné námorné trasy. Somálsko má taktiež dlhé morské tradície, najmä čo sa týka rybárstva. Mnohí si mylne myslia, že problémy s piráctvom má Somálsko už odnepamäti. Opak je pravdou, a to aj napriek frekventovaným morským cestám. Na prelome 19. a 20. storočia sa začali objavovať prípady vykrádania lodí a toto remeslo pokračovalo niekoľko desiatok rokov. Celaj tejto situácii nepomohla ani destabilizácia politickej situácie a prebiehajúce boje o moc. Nepokoje v krajine pokračovali a priali pirátskym útokom. Piráctvo v Somálsku slúžilo na budovanie sily miestnych vládcov klanov. V tradičných spoločenstvách Afrického rohu totiž zohrávajú rozhodujúcu úlohu pokrvné zväzky. Somálska spoločnosť je podľa obyčajového práva rozdelená na klany, ktoré formálne riadia ich vodcovia, tradične nazývaní

sultáni.¹⁵ Somálski piráti sa regrutujú najmä z radov bývalých rybárov. Ide o mužov väčšinou vo veku 20 až 35 rokov, ktorí tvoria ozbrojené skupiny, prevažne dobre organizované a navzájom spolupracujúce. Piráti sú školení v jednom z tridsiatich výcvikových táborov, ktoré vedú bývalí príslušníci somálskej námornej pechoty. Výcvik trvá približne rok a zahŕňa tak fyzický tréning, výcvik používania rôznych druhov strelných zbraní, ako aj zásady praktickej činnosti. V súčasnosti somálski piráti disponujú moderným vybavením, diaľkovo riadenými ponorkami a rozsiahlou mafiánskou organizačnou štruktúrou. Disponujú tiež lodiarskymi dielňami ukrytými v zátokách riek.

Záverom sa nám zdá vhodné uviesť zvláštny fakt, ktorý mnoho prezrádza o stále nekončiacom boji s pirátstvom v našej spoločnosti. Môžeme sa totiž stretnúť s názorom, že somálski piráti sa nepovažujú za zločincov. Polovicu peňazí dávajú totiž rodinám, stavajú domy, podporujú ďalších príbuzných a rozvíjajú obchod. Okrem toho sa tešia úcte miestnych obyvateľov, lebo vďaka nim prospieva miestny obchod a služby. Tieto fakty obnažujú bezmocnosť medzinárodného spoločenstva proti pirátstvu. Jeho účinné potlačanie si však vyžaduje vyriešiť celý rad politických a hospodárskych problémov v mnohých oblastiach sveta. V Somálsku bez vybudovania normálnych mocenských štruktúr sa nedá ani pomyslieť na porazenie tamojších pirátov.

1.2 Pirátstvo – súčasný pohľad a právne aspekty

Medzinárodnoprávna definícia pirátstva vychádza z kodifikovanej verzie námorného práva, ktorá vznikla pod patronátom Organizácie Spojených národov. Hovoríme teda o Dohovore o morskom práve, ktorý sme predstavili v predchádzajúcom texte.¹⁶

Ďalšiu definíciu námorného pirátstva nám ponúka Medzinárodná námorná organizácia (International Maritime Organization – IMO), ktorá definuje ďalšie nezákonné aktivity pirátstva, a to ozbrojené námorné lúpeže. Tu sa pod vyšetrovaním zločinov pirátstva a ozbrojenej námornej lúpeže rozumie: „Akékoľvek protiprávne a násilné konanie zahŕňajúce obmedzenia osobnej slobody či vydieranie, ktoré nie je pirátstvom, avšak je uskutočňované na účely obohacovania, ktoré je namierené proti lodiam,

¹⁵ PERZYNSKI, M.: *Piráti svetových morí*. Bratislava: Perfekt, 2018, s. 488.

¹⁶ Q.v. kapitola 1.1.

osobám či majetku na palubách lodí v rámci teritoriálnych vôd či súostrov-
ných vôd.¹⁷

IMO, ako medzinárodná organizácia, si je vedomá hrozby, ktorú so sebou prináša piráctvo a ozbrojené lúpeže proti lodiam, preto sú práve tieto na jej programe od 80. rokov 20. storočia. Od roku 2005 sa Medzinárodná námorná organizácia zameriava na pobrežie Somálska v Adenskom zálive a snaží sa o implementovanie stratégie na zvýšenie námornej bezpečnosti v súlade s požiadavkami regiónu. Ďalší význam tejto organizácie vidíme v napomáhaní členským štátom, ktoré sa usilujú vypracovať svoje vlastné vnútroštátne či regionálne opatrenia na riešenie hrozby piráctva a iných nezákonných námorných činností. To bol aj prípad Kódexu správania týkajúceho sa potlačania piráctva a ozbrojených lúpeží proti lodiam v západnom Indickom oceáne a Adenskom zálive (Kódex správania Džibuti).

Džibutský kódex správania, ktorý prispel k potlačeniu piráctva a ozbrojených lúpeží proti lodiam v západnom Indickom oceáne a v Adenskom zálive, sa významne rozšíril o ďalšie oblasti pôsobnosti týkajúce sa ďalších nezákonných námorných aktivít vrátane obchodovania s ľuďmi. Na stretnutí signatárov Džibutského kódexu správania na vysokej úrovni, ktoré sa konalo v Saudskej Arábii v Džidde (10. až 12. januára 2017), bol prijatý revidovaný Kódex správania, ktorý je označovaný ako „Dodatok k Džibutskému kódexu správania z Džiddy 2017“. Zúčastnené štáty sa dohodli, že budú s podporou IMO a ďalších zainteresovaných strán spolupracovať na budovaní národných a regionálnych kapacít na riešenie širších otázok námornej bezpečnosti ako základu pre trvalo udržateľný rozvoj námorného sektoru. Pozmeňujúci a doplňujúci návrh z Džiddy uznáva dôležitú úlohu „modrej ekonomiky“ vrátane lodnej dopravy, námornej dopravy, rybolovu a cestovného ruchu pri podpore udržateľného hospodárskeho rastu, potravinovej bezpečnosti, zamestnanosti, prosperity a stability. Vyjadruje však hlboké znepokojenie nad zločinmi piráctva, ozbrojenými lúpežami proti lodiam a inými nezákonnými námornými činnosťami v západnom Indickom oceáne a v Adenskom zálive vrátane trestnej činnosti v oblasti rybolovu. Takéto činy predstavujú vážne nebezpečenstvo pre bezpečnosť a ochranu osôb a lodí na mori a pre ochranu morského prostredia.¹⁸

¹⁷ International Maritime Organization – definition.

¹⁸ Dostupné z: <http://www.imo.org/en/OurWork/Security/PIU/Pages/DCoC.aspx>.

Revidovaný kódex správania vychádza z predchádzajúceho kódexu, ktorý bol prijatý pod záštitou IMO v roku 2009. Pozmeňujúci a doplnujúci návrh z Džiddy vyzýva signatárske štáty, aby v čo najväčšej miere spolupracovali na potlačaní nadnárodného organizovaného zločinu v námornej oblasti, námorného terorizmu a iných nezákonných činností na mori. Medzi nadnárodný organizovaný zločin uvedený v kódexe patrí obchodovanie so zbraňami, obchodovanie s omamnými a psychotropnými látkami, nelegálny obchod s divočinou, krádež ropy, obchodovanie s ľuďmi a prevádzacstvo a nelegálne ukladanie toxického odpadu. V rámci nových opatrení týkajúcich sa národnej organizácie námornej bezpečnosti sa účastníci zaväzujú k vytvoreniu multiinštitucionálnych, multidisciplinárnych národných výborov pre námornú bezpečnosť a uľahčenie s podobnými opatreniami na úrovni prístavov, s cieľom vypracovať akčné plány a vykonávať účinné bezpečnostné postupy.

Ďalším sľubom je úmysel účastníkov udržiavať styky a spolupracovať so štátmi (ktoré môžu zahŕňať vlajkový štát, štát podozrivého pôvodu páchatelov, štátnu príslušnosť osôb na palube lode a štát vlastníctva nákladu a ďalšie zainteresované strany) a navzájom koordinovať činnosti na uľahčenie záchranu, zákazu, vyšetrovania a stíhania. Dodatok k Džibutskému kódexu správania z roku 2017, ktorý prijal Džidda, podpísalo dvanásť zo sedemnástich zúčastnených štátov spôsobilých na podpis. Medzi 12 podpísaných štátov patrili: Komory, Džibuti, Etiópia, Jordánsko, Madagaskar, Maldivy, Mozambik, Saudská Arábia, Seychely, Spojené arabské emiráty, Tanzánijská zjednotená republika a Jemen. Dodatok odvtedy podpísali aj Keňa, Somálsko a Maurícius.¹⁹

IMO taktiež neustále zverejňuje informácie prostredníctvom modulu Globálneho integrovaného informačného systému organizácie – GISIS.²⁰

„Námorná doprava sa bude vždy spájať s liberalizmom a so slobodou, ale cenou za to bude vo väčšej či menšej miere pirátstvo. Je to cena, ktorú platíme všetci za slobodu morí, ale v podstate nie je taká vysoká, aby sme na moriach rezignovali z nádherného pocitu slobody.“

¹⁹ Ibid.

²⁰ Dostupné z: <https://gisis.imo.org/Public/Default.aspx/>.

2 Organizovaný zločin

Pojem organizovaný zločin je v našich končinách, na rozdiel od pirátstva, výrazom často používaným. Možno povedať, že s pojmom organizovaný zločin sa stretávame denne takmer všetci. Masovokomunikačné prostriedky chrlia informácie o tom, ako preniká do štátnych a politických štruktúr, hovoria o korupcii či úplatkárstve. Toto všetko sú pritom pojmy, ktoré s problematikou organizovaného zločinu súvisia.

Napriek značnej potrebe vymedzenia tohto druhu trestnej činnosti nejde o úlohu jednoduchú. Dôkazom našich tvrdení je fakt, že rôzne medzinárodné organizácie či politické zložky definujú organizovaný zločin odlišne.

Organizovaný zločin možno charakterizovať ako veľmi komplexný fenomén postihujúci sociálnu, ekonomickú, politickú aj právnu sféru života spoločnosti. Pokusy vytvoriť jednotnú definíciu, iniciovali diskusiu tak na akademickej, ako aj na legislatívnej pôde, pričom ich výsledkom sú viac ako dve stovky definícií organizovaného zločinu, s ktorými sa možno stretnúť v odbornej právnej literatúre.²¹

Medzi hlavné definície organizovaného zločinu zaraďujeme definíciu Federálneho úradu pre vyšetrovanie (ďalej len „FBI“), ktorá organizovaný zločin považuje za „... samostatný, štruktúrovaný a disciplinovaný spolok jednotlivcov alebo skupín vytvorený za účelom získania zisku, celkovo alebo čiastočne ilegálnymi prostriedkami“. Uvedené skupiny pritom svoje aktivity chránia prostredníctvom korupcie a úplatkárstva.²²

Ďalšiu definíciu nám ponúka Dohovor OSN proti nadnárodnému organizovanému zločinu (United Nations Convention Against Transnational Organized Crime, UNCTOC), podpísaný v roku 2000 (ďalej len „Dohovor proti nadnárodnému organizovanému zločinu“), ktorý uvádza, že ide o „... štruktúrovanú skupinu troch a viac osôb jednajúcich v zhode na účely spáchania jedného alebo viac závažných trestných činov na účely získania hmotného prospechu“.²³

²¹ SOULEIMANOV, E.: *Organizovaný zločin*. Praha: Auditorium, 2012, s. 18.

²² Ibid.

²³ LUNDE, P.: *Organizovaný zločin: Zsväcený průvodce nejúspěšnějším odvětvím světa*. Praha: Mladá fronta, 2009, s. 8.

Neapolská politická deklarácia a Celosvetový akčný plán menuje nasledujúce charakteristiky organizovaného zločinu:

- a) organizácia skupiny na účely páchania zločinu,
- b) hierarchické väzby, respektíve personálne vzťahy, ktoré umožňujú lídrom kontrolovať skupinu,
- c) použitie násilia, zastrašovania a korupcie k ziskom alebo kontrole územia či trhov,
- d) infiltrácia legálnej ekonomiky,
- e) potenciál pre expanziu do nových aktivít mimo národné hranice,
- f) kooperácia s ďalšími organizovanými transnacionálnymi kriminálnymi skupinami.²⁴

Považujeme za dôležité dodať, že organizovaný zločin nie je založený na žiadnej ideológii. Nehlásia sa k nijakej politickej alebo inej ideológii, a to napriek už uvedenej skutočnosti, že zasahuje do politickej sféry. Politika je „iba“ nástrojom na dosiahnutie a udržanie ochrany zisku prostredníctvom korupcie, úplatkárstva či vydierania.

2.1 Historické aspekty organizovaného zločinu

Tak, ako sme si vymedzili historický koncept pri piráctve, urobíme tak aj pri organizovanom zločine. Myslíme si totiž, že iba vymedzenie historického kontextu nám umožní pochopenie oboch fenoménov aj v súčasnosti.

Pokiaľ ide o vznik organizovaného zločinu, historici ho datujú do 19. storočia. V tejto súvislosti je však možné považovať za prelomové už 17. storočie. Ide o obdobie, v ktorom v Európe zúrila tridsaťročná vojna, v južnej Európe (konkrétne v Itálii) sa striedali cudzinci zo Španielska a Francúzska, ktorí vykorisťovali ľud. V Číne vystriedala mandžuská dynastia Ching staročínsku dynastiu Ming a v Japonsku nastúpilo po občianskej vojne obdobie pokoja.²⁵ Práve v tomto období sa začali vytvárať rôzne zoskupenia a skupiny na podporu a ochranu jednotlivcov vykorisťovaných nadvládou cudzincov. Tieto tajné organizácie, respektíve tajné spolky vznikali buď spojením rodín v pokrvne zviazanú „veľkorodinu – klan“, alebo vznikali spojením jednotlivcov bez krvnej väzby, ktorí skladali hlave takejto rodiny

²⁴ SOULEIMANOV, E.: *Organizovaný zločin*. Praha: Auditorium, 2012, s. 18.

²⁵ NĚMEC, M.: *Organizovaný zločin: Aktuální problémy organizované kriminality a boje proti ní*. Praha: Naše vojsko, 1995, s. 13.

krvnú prisahu. Tieto klany boli budované na hierarchickej štruktúre, mali vytvorené vlastné princípy správania, ale rovnako aj sankčné princípy na potrestanie prípadnej nedisciplinovanosti svojich členov. Bolo by naivné domnievať sa, že na týchto začiatkoch boli tieto skupiny či klany vytvárané na účely páchania kriminálnych trestných činov. Pravdou totiž ostáva, že prvotná myšlienka ich zakladateľov bolo nastolenie sociálnej spravodlivosti a odstránenie cudzej nadvlády zo svojej krajiny.

Vývojom spoločnosti sa pomaly, ale isto, menila aj prvotná myšlienka zakladateľov spolkov. Od polovice 19. storočia po prvú svetovú vojnu sa po politických zmenách viaceré zo spolkov začali orientovať na páchanie trestnej činnosti, v snahe rozmnožiť svoj kapitál, no najmä s vidinou získania moci.

2.2 Štruktúra organizovaného zločinu

Cieľom nasledujúcej podkapitoly je vymedzenie štruktúry organizovaného zločinu. Domnievame sa, že práve štruktúrovanosť kriminálnych zoskupení ich robí tak ťažko čitateľnými pre vyšetrovateľov a spôsobuje tak značné problémy na vypátranie šéfa takéhoto organizovaného zoskupenia.

Štruktúra organizovaného zločinu je takmer vždy hierarchicky členitá, vykazuje väzby členov skupiny voči svojmu bosovi. Zločineckú skupinu robí neprehľadnou skutočnosť, že samotní členovia skupiny poznajú iba svoje najbližšie články. Je teda takmer nemožné, aby obyčajný „pešiak“, ako sú často nazývaní bežní členovia skupiny, ktorí sú jej vykonávacou zložkou, poznal osobu na úplnom vrchole hierarchického rebríčka.

2.2.1 Štruktúra zločineckej organizácie mafiánskeho typu

Pri tomto type na vrchole rebríčka stojí šéf organizácie, jeho ochranka a poradcovia. Práve toto sú články organizácie, ktoré zabezpečujú jej chod, prácu v organizácii, spôsob komunikácie, výber vhodných ľudí ako nových členov organizácie a rozdeľovanie zisku.²⁶

Stredný stupeň zločineckej organizácie tvoria vedúci jednotlivých skupín spolu so svojimi ochrankármi, poradcami a finančným personálom. Tí sú zodpovední za jednotlivé úlohy v rámci svojej skupiny, koordinujú ich úlohy a riešia strategické otázky, pri ktorých však vždy rešpektujú záujmy

²⁶ Ibid. s. 33.

a zámery hlavy organizácie. Na najnižšom stupni organizácie sú spomínaní pešiaci, prechovávači, kuriéri a falšovatelia dokladov. Väčšina z týchto osôb nie sú internými členmi skupiny, iba najaté sily.

Medzi organizácie mafiánskeho typu možno zaradiť taliansku organizáciu „Cosa Nostra“, ktorá je zriadená na vodcovskom princípe a rodinnej tradícii. Trestný právnik Deset vo svojom článku uvádza, že pozícia vodcu takejto organizácie je prísne determinovaná jeho ekonomickým zázemím, rodinným pôvodom, spoločenským postavením, konexiami, inteligenciou, skúsenosťou, silou, predchádzajúcou kriminálnou kariérou, ale aj ďalšími kritériami.²⁷

S ohľadom na uvedené skutočnosti tvrdíme, že takýto typ organizácie má pevnú hierarchickú štruktúru, vojenský spôsob riadenia s prepracovanými metódami utajenia ilegálnej činnosti, súdržnosťou, disciplinovanosťou, vlastnými tradíciami, no najmä hodnotami, vendetou a starostlivosťou o svojich členov.

Druhý typ organizovanej zločineckej skupiny podľa Musila a Scheinstoma má voľnejší charakter a je typický skôr pre západnú Európu, s výnimkou Talianska. Podľa autorov v takejto skupine nie je osoba vodcu – autority až taká silná ako v predchádzajúcom type. Pozícia vodcu skupiny nemusí byť dokonca ani determinovaná rodinnou príslušnosťou či tradíciami. Najdôležitejšou vlastnosťou je v tomto prípade sila jednotlivca viesť svojich ľudí. Štruktúrovo je skupina jednoduchšia, súdržnosť je menšia, a tým aj trvácnosť skupiny. Chýbajú zvyky a tradície typické pre mafiánske zoskupenia, rozhodujúcim faktorom je obchodný záujem – dosiahnutie zisku.

Falcone už v osemdesiatych rokoch minulého storočia tvrdil, že neapolská „Camorra“ a kalábrijská „N´dranghetta“ nemajú pevnú hierarchickú štruktúru, sú organizované horizontálne a obe organizácie pozostávajú z niekoľkých lokálnych konglomerátov („Camorra“), respektíve rodinných klanov („N´dranghetta“). „Cosa Nostra“ sa na rozdiel od nich vyznačuje pevnou hierarchickou štruktúrou, pravidlami fungovania organizácie a správania jednotlivých členov, čo ju robí súdržnejšou a silnejšou jednak voči štátu, čím si vytvára predpoklady svojej kontinuity a jednak voči ostatným kriminálnym organizáciám, ktoré jej veľkosť a silu nedosahujú.²⁸

²⁷ DESET, M.: Kriminologická charakteristika skupiny organizovaného zločinu. In *Bulletin Slovenskej advokácie*. Roč. 17 (2011), č. 5.

²⁸ Ibid.

2.2.2 Skupiny organizovateľného zločinu s hierarchizovanou štruktúrou

Falcone vo svojej knihe uvádza, že základným stavebným kameňom sicílskej Cosa Nostry je rodina – „cosca“. Účelom jej detailného prepracovania je v prvom rade zabrániť zásahom štátu či iných rodín do jej organizácie. Na čele takejto organizácie je jej vodca – „capo“, ktorý chráni záujmy rodiny voči celej Cosa Nostre a zároveň si vyberá svojho zástupcu a svojich poradcov.

Šéfovia jednotlivých „rodín“, napríklad z Trapani, Katánie, Agrigenta sa združujú vo výboroch provincií – „commissione“, respektíve „cupola“ a volia medzi sebou šéfa celej provincie, ktorý sa nazýva provinčný zástupca a zároveň zastupuje danú provinciu v regionálnom výbore zloženého zo všetkých šéfov všetkých provincií – „commissione interprovinciale“ – ide o riadiaci orgán celej Cosa Nostry.²⁹

Štruktúrou veľmi podobné je usporiadanie americkej Cosa Nostry. Na čele rodiny stojí bos, ktorý „... vykonáva dohľad nad rodinou a prijíma výkonné rozhodnutia. Pod ním je „underbos“, druhý muž. Radí im poradca alebo „consigliere“. Pod nimi je určitý počet „capo regimes“, ktorí vedú posádky skladajúce sa z vojakov“.³⁰

Podľa vyšetrovania FBI pôsobia „rodiny“ v amerických veľkomestách, e.g. Boston, Chicago alebo Miami. Tie sa združujú vo vyšších riadiacich orgánoch, v tzv. Komisii („the Commission“), ktorú založil Salvatore „Lucy“ Luciano, jeden zo samotných zakladateľov americkej Cosa Nostry.

Štruktúra japonskej kriminálnej skupiny je štruktúrovaná obdobne ako predchádzajúce dve skupiny, zásadným rozdielom je však faktor usporiadania. Ako sme už uviedli, rozhodujúcou zložkou tu nie je „rodina“, ale vojenský pôvod jej prvých členov – samurajov, ktorí si vytvárali svoj vlastný kódex bojovej cti a ktorí sa aj neskôr zgrupovali v zločineckých skupinách so silne hierarchizovanou štruktúrou.

Na čele skupiny stojí šéf, v ktorého rukách sa koncentruje moc a bohatstvo celej skupiny a ktorý spoločne s vysokopostavenými členmi skupiny kontroluje príjmy z jej činnosti. Každodenné záležitosti prenecháva na

²⁹ FALCONE, G.: *Cosa nostra*. Bratislava: Kaligram, 2003, s. 154.

³⁰ *Ibid.*, s. 26.

podriadených členov. Trestnú činnosť páchajú členovia postavení v organizácii na nižších miestach, no príjmy z nej plynú ich nadriadenému.³¹

3 Vymedzenie prienikov medzi pirátstvom a organizovaným zločinom

Vychádzajúc z definícií organizovaného zločinu, ktoré sme už uviedli, teda definícií organizovaného zločinu ako kriminálneho zoskupenia, ktorého cieľom je dosiahnuť maximálny zisk pri vynaložení minimálnych nákladov, a to nielen materiálneho, ale aj vo forme spoločenského, ekonomického a politického vplyvu, pirátstvo im vyhovuje. Tak isto platí, že pirátstvo ako špecifická forma organizovaného zločinu predstavuje mimoriadne bezpečnostné riziko ohrozujúce stabilitu svetového hospodárstva a politického systému.

Naše slová potvrdzuje aj definícia Úradu pre drogy a kriminalitu („United Nations Office on Drugs and Crime“ – UNODC), podľa ktorej je pirátstvo špecifickým druhom organizovaného zločinu a spolu s ostatnými nezákonnými aktivitami predstavuje nelegálnu činnosť realizovanú na účely dosahovania nelegálneho zisku, avšak s určitými špecifickými charakteristikami. V nasledujúcom texte sa zameriame práve na tieto špecifiká, ktoré odlišujú tento trestný čin od organizovaného zločinu. Po prvé ide o aktivitu, ktorej podmienkou je spáchanie fyzického násillia proti objektom útoku, alebo pod hrozbou takéhoto násillia. Po druhé pirátsky akt prebieha na otvorenom mori či oceáne, a teda mimo jurisdikcie členov medzinárodného spoločenstva. A po tretie súčasné narastanie pirátskych aktivít je previazané s prostredím slabých štátov. Dovoľíme si ešte jednu poznámku v súvislosti s prostredím slabých štátov, kde sa pirátstvu mimoriadne darí. Je dôležité uvedomiť si v tomto ohľade paralelu medzi pirátstvom a organizovaných zločinom. V zásade zastávame názor, že oba tieto javy, tak pirátstvo, ako aj organizovaný zločin, sú reakciou na slabú spoločenskú a občiansku vybavenosť, ale najmä na slabý štát, nedostatočné štátne orgány a nefungujúce právne povedomie. Pirátstvo síce prekvitá práve v sociálne slabých krajinách, no organizovaný zločin podkopáva akýkoľvek vyspelý

³¹ DESET, M.: Kriminologická charakteristika skupiny organizovaného zločinu. In *Bulletin Slovenskej advokácie*. Roč. 17 (2011), č. 5.

režim spoločnosti, v ktorom sa zakorení. Oba tieto determinanty sú spoločnosťou nežiaduce a je len na predstaviteľoch tej-ktorej krajiny, ako sa s ním vysporiadajú.

V neposlednom rade je nutné spomenúť fakt, že samotnému pirátstvu veľmi napomáha rozrastajúci sa fenomén globálnej ekonomickej previazanosti, teda globálneho obchodu, prebiehajúceho vo vodách svetového obchodu.³²

Ako základný a najdôležitejší spoločný znak oboch týchto veličín považujeme ich spoločný cieľ, a to vytvorenie zisku za každú cenu. Oba tieto fenomény vznikli, ale najmä rokmi si udržali svoju pozíciu. Vytvorili si vlastné pravidlá a zásady, podľa ktorých žili a utiekali sa k nim ľudia, ktorí nenachádzali spravodlivosť v inštitúciách na to určených. Nesnažíme sa obhajovať takéto správanie, ale taktiež nezatvárame oči pred faktom, že veľká časť problémov tkvie v narastajúcich sociálnych rozdieloch a ekonomických podmienkach globálnej spoločnosti či v nestabilnej politickej situácii. Maximalizácia ziskov na oboch stranách zároveň vyvoláva otázky, kam sa nelegálne získané finančné prostriedky premiestňujú, respektíve kde končia. Veľká časť finančných prostriedkov z pirátskych lupov je totiž investovaná do moderného vybavenia slúžiaceho k ďalšiemu pirátstvu. Organizovaný zločin ohrozuje ekonomiku najmä zavádzaním nelegálnych praktík do ekonomického systému. Taktiež sa infiltruje do finančných kruhov v jednotlivých ekonomických systémoch pod zásterkou legálneho podnikania, a tak sa snaží o legalizáciu príjmov z trestnej činnosti. V neposlednom rade organizovaný zločin oslabuje ekonomiku aj tým, že na boj s ním sa vynakladá značné množstvo finančných prostriedkov.

Záver

Piráctvo bolo v staroveku považované za obvyklé remeslo a legálny spôsob získavania obživy. Na druhej strane ľudí ním sa živiacich spoločnosť považovala za *hostes humani generis*, teda ako nepriateľov ľudského rodu. Žiaľ, musíme skonštatovať, že tento fakt vyplýval jednak z meniacich sa morálnych zásad a jednak z nedôsledných právnych predpisov. V predkladanom texte spomínané kaperské listy legalizovali činnosť pirátov, vzápätí na

³² The Economic Cost of Maritime Piracy – v súčasnosti sa ročne prepravuje viac ako 6 ton nákladu, čo predstavuje viac ako 90 % celkového objemu svetového obchodu.

to boli proti pirátom organizované trestné výpravy. Od čoho teda závisela táto skutočnosť? Kde bola pomyselná hranica medzi označením pirátstva za poctivý obchod či lúpežníctvo? Všetko záviselo od toho, do akej miery bola pre krajinu dôležitá bezpečnosť námornej plavby a, samozrejme, čo prinášalo vládcom väčšie zisky, legálny obchod či kriminálne zoskupenie.

V súčasnosti sú na potreby ochrany pred pirátskymi činmi často využívané bezpečnostné firmy, označované ako „private military companies“, „private military contractors“ alebo „private security contractors“. Ide o oficiálne zaregistrované spoločnosti, ktoré podliehajú právnej kontrole, platia dane a ich zamestnanci majú povolenie nosiť zbrane. Na jednej strane možno povedať, že nahradili a vyplnili pomyselnú „medzeru“ v spoločnosti a poskytujú pomoc a ochranu tam, kde je to potrebné pre bezproblémovú prepravu tovarov, na druhej strane sú tieto spoločnosti nazývané žoldnierskymi firmami, pretože skutočne zamestnávajú žoldnierov. Autorka zastáva názor, že najúčnejšou metódou boja s pirátstvom je odstraňovanie príčin násilia v oceánoch, ktoré je výsledkom rastúcich rozdielov medzi hospodárskym rozvojom rôznych oblastí sveta.

V neposlednom rade spoločnosť zareagovala na stále pretrvávajúci problém pirátstva aj využívaním tzv. nesmrtonostných zbraní. Ide o zariadenia slúžiace na ochranu lodí pred útokmi pirátov. Tieto nesmrtonostné zbrane možno rozdeliť do niekoľkých kategórií: akustické prostriedky (ohlušujúce a ultrazvukové), optické (spôsobujúce dočasnú slepotu), akusticko-optické, elektrické (na zastavenie motorov prichádzajúcich člnov), mechanické, chemické a ochromujúce, sťažujúce alebo znemožňujúce pohyb.

História pirátstva má vyše 3000 rokov, ale jeho podstata je stará ako ľudstvo samotné. V boji s ním však nemožno siahnuť k príliš radikálnym riešeniam, pretože tým by sme mohli obmedziť zásadu liberalizmu, ktorá je základom svetovej námornej dopravy. Pirátstvo je súčasťou mechanizmu námornej plavby, ktorá pôsobí na medzinárodnom trhu a z toho dôvodu nepodlieha žiadnej národnej kontrole.

I keď sa čitateľovi môže zdať, že región Afrického rohu nepatrí medzi prioritné záujmy zahraničnej politiky Slovenskej republiky a taktiež s ohľadom na geograficko-historické východiská nepatrí problematika pirátstva ako taká medzi kľúčové témy našej zahraničnej politiky, je nutné sa tejto problematike venovať už len z pozície členstva v medzinárodných organizáciách a v neposlednom rade pre viac ako 90 % objem svetového obchodu, ktorý sa uskutočňuje vo vodách svetových morí a oceánov.

Keďže sme sa podrobne venovali historickým súvislostiam oboch javov, myslíme si, že sme dostatočne vysvetlili, v čom tkvel základ pre vytvorenie pirátstva či organizovaného zločinu. Domnievame sa, že pirátstvo ako fenomén z našej spoločnosti nikdy celkom nevymizne, a to už len z dôvodu stále narastajúceho svetového obchodu, ktorého rozhodujúca časť sa odohráva na svetových moriach a oceánoch.

Na to, aby sme žili v spoločnosti bez organizovaného zločinu, je potrebné zabezpečiť, aby riešenie problematiky boja proti nemu patrilo medzi dlhodobé výzvy celej spoločnosti. Boj proti organizovanému zločinu musia štáty rozvíjať vzájomnou pomocou a spoluprácou. Bojovať proti organizovanému zločinu na celosvetovej úrovni je čoraz zložitejšie. Rozdiely v súdnictve či nejednotná klasifikácia zločinov spôsobujú ťažkosti orgánom činným v trestnom konaní, v pátraní a potrestaní páchatelov, naopak, organizované skupiny sú schopné čoraz viac spolupracovať aj na medzinárodnej úrovni.³³

Spolupráca medzi štátmi by mala spočívať jednak vo výmene informácií medzi agentúrami jednotlivých štátov, ako aj vo vytváraní konzistentných protizločineckých politík na medzinárodnej úrovni, ktorých cieľom by bol boj nielen proti zločinu samotnému, ale aj boj za zachovanie základných hodnôt ľudskej spoločnosti organizovaným zločinom nerešpektovaných a dehonestovaných.

Slovenská republika si je vedomá nebezpečenstva, ktoré so sebou prináša organizovaný zločin a organizovaná kriminalita, preto sa aktívne zapája do bilaterálnych a multilaterálnych spoluprác rôznych medzinárodných inštitúcií.

Bibliografia

- BAER, J. *Piráti*. Praha: Area, 2008. ISBN 978-80-87124-38-3.
- DESET, M. Kriminologická charakteristika skupiny organizovaného zločinu. *Bulletin slovenskej advokácie*. 2011, roč. 17, č. 5.
- FALCONE, G. *Cosa Nostra*. Bratislava: Kaligram, 2003. ISBN 978-80-7149-561-1.
- GRATTERI, N., NICASO, A. *Ndrangheta*. Bratislava: Ikar, 2018. ISBN 978-80-5516-430-4.
- LUNDE, P. *Organizovaný zločin: Zasvätený prívodce neúspešnejším odvetvám sveta*. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-2041-997-2.

³³ GRATTERI, N./NICASO, A.: *Ndrangheta*. Bratislava: Ikar, 2018.

- NĚMEC, M. *Organizovaný zločin: Aktuální problémy organizované kriminality a boje proti ní*. Praha: Naše vojsko, 1995. ISBN 978-80-2060-472-3.
- PERZYNSKI, M. *Piráti světových moří*. Bratislava: Perfekt, 2018. ISBN 978-80-8046-882-8.
- SMOLÍK, J., ŠMÍD, T. a kol. *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. Brno: Muni Press, 2010. ISBN 978-80-210-5288-8.
- SUETONIUS, G. T. *Životy dvanácti císařů*. Praha: Svoboda, 1974. ISBN 978-80-7407-338-0.
- SOULEIMANOV, E. *Organizovaný zločin*. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-8728-427-8.

VPLYV RÍMSKEHO PRÁVA A NIEKTORÝCH STAROVEKÝCH PRÁVNÝCH SYSTÉMOV NA VÝVOJ TRESTNÉHO PRÁVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, SO ZAMERANÍM NA TRESTNOPRÁVNU OCHRANU ŽIVOTA

Miloš Deset – Eva Szabová

Abstrakt: V príspevku sa zaoberáme historickými aspektmi trestnoprávnej ochrany života od čias niektorých starovekých civilizácií, cez stredovek až po súčasnosť, samozrejme, so zameraním na podmienky Slovenskej republiky. V tomto príspevku skúmame niektoré trestnoprávne a spoločenské aspekty trestnoprávnej ochrany života poskytovanej jednotlivcom v histórii ľudstva a poukazujeme na význam osvietenstva pre vývoj trestného práva na území dnešného Slovenska, ktorý sa najvýznamnejšie legislatívne prejavil v období absolutistickej monarchie v podobe uhorského trestného zákonníka z roku 1878, ktorý bol na území dnešného Slovenska v znení neskorších noviel účinný až do roku 1950.

Kľúčové slová: právo na život, trestnoprávna ochrana života, úmyselné usmrtenie iného, vražda, základná skutková podstata trestného činu vraždy, kvalifikovaná skutková podstata trestného činu vraždy, privilegovaná skutková podstata trestného činu vraždy, eutanázia.

Abstract: The article deals with historical aspects of criminal protection of life from the time of some ancient civilizations, through the Middle Ages to the present, of course with a focus on the conditions of the Slovak Republic. In this paper we examine some criminal and social aspects of criminal life protection provided to individuals in the history of mankind and point out the importance of the Enlightenment for the development of criminal law in today's Slovakia, which was most significantly legislated during the absolutist monarchy in the form of the Hungarian Criminal Code of 1878, that was valid in the territory of today's Slovakia until 1950.

Keywords: the right to life, criminal law protection of life, intentional killing of another person, homicide, basic subject matter of criminal offence of homicide, qualified subject matter of criminal offence of homicide, privileged subject matter of criminal offence of homicide, euthanasia.

Úvod

V axiologickej hierarchii našej spoločnosti, rovnako ako vo všetkých demokratických spoločnostiach, zaujíma hodnota ľudského života popredné miesto, čo sa odzrkadľuje i v našom právnom systéme. Podľa čl. 15 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. má každý právo na život, a preto „nikto nesmie byť pozbavený života“ a „trest smrti sa nepripúšťa“.¹ Rovnako tak aj podľa čl. 2 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd sa ľudskému životu priznáva zákonná ochrana.

Priorita ochrany života sa prejavuje i v trestnom práve. V centre pozornosti zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon (ďalej len „Trestný zákon“) je človek, jeho život, zdravie, telesná integrita.² Keďže ten za zákonom stanovených podmienok zakazuje usmrtenie človeka, ľudskému životu poskytuje náležitú trestnoprávnu ochranu.

Ale, prirodzene, nie vždy sa v histórii ľudstva ľudskému životu poskytovala rovnaká ochrana, ako je mu poskytovaná dnes. Ochrana života v jednotlivých kultúrach a štátoch mala v rôznych historických obdobiach mnohoraké podoby, ktoré ovplyvňovali rôznorodé aspekty. Účelom tohto príspevku je historickou metódou a metódou analýzy i komparácie podrobnejšie poukázať na tieto súvislosti ochrany života v dávnej i nedávnej minulosti oproti ochrane, ktorá sa životu poskytuje v súčasnosti v podmienkach Slovenskej republiky. V článku sa pritom nevenuje prílišná pozornosť podrobnému výpočtu historických údajov, ale skôr sa zameriava na analýzu súvislostí medzi stupňom rozvoja ľudskej spoločnosti a štátu na jednej strane a úrovňou trestnoprávnej ochrany života na strane druhej. Cieľom príspevku je preskúmať jednotlivé trestnoprávne normy, ktorými sa ochrana života upravovala v minulosti a formulovať východiská historického vývoja, významné pre trestnoprávnu ochranu života v platnom Trestnom zákone.

¹ Čl. 15 ods. 2 a 3 Ústavy Slovenskej republiky.

² IVOR, J. a kol.: *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 32.

1 Privilegovaná trestnoprávna ochrana života v staroveku

V starovekej otrokárskej spoločnosti je zreteľný charakter podmienenosti právnej ochrany života sociálnym statusom jednotlivca a prejavuje sa to aj v najvýznamnejších právnych prameňoch tohto obdobia, počnúc Cham-murapiho zákonníkom, vydanom za čias kráľa Chammurapiho (1792–1750 pred Kr.),³ ktorý bol všeobecne uznávaným dielom a právnym dokumentom svojej doby a vzorom práva pre niektoré iné staroveké štáty (e.g. Egypt či Grécko). Právnu nerovnosť a podmienenosť ochrany života sociálnym statusom vidíme v tom, že podľa Chammurapiho zákonníka sa síce i.a. postihovala i vražda ako úmyselné usmrtenie inej osoby, ale iba ak bol obeťou slobodný človek; otrok, keďže bol považovaný za vec, nebol chránený rovnako ako slobodný človek, a preto ho vlastník mohol bez-trestne zabiť.⁴

V starovekom Ríme bola situácia obdobná ako v Babylonskej ríši – otroci boli právne postavení na úroveň vecí – čo i.a. vyplýva aj z Akvíliovho zákona (*lex Aquilia*), podľa ktorého „... ten, kto cudzieho otroka alebo cudzie štvornohé zviera, ktoré patrí k stádu, protiprávne usmrtí, bude odsúdený zaplatiť vlastníčkovi toľko, aká bola maximálna hodnota veci v tom roku [...]. Uznáva sa, že protiprávne usmrtí ten, kto usmrtí bez akéhokoľvek práva. Preto nie je zodpovedný, kto usmrtí lupiča, najmä nie vtedy, keď sa nemohol nebezpečenstvu vyhnúť inak“.⁵ Podľa Akvíliovho zákona nebol zodpovedný ani ten, kto usmrtil iného náhodou, bez zavinenia.⁶

³ Chammurapiho zákonník, respektíve jeho text, bol vytesaný klinovým písmom na čadičovom stĺpe (stéle) na verejne prístupnom mieste, čo prakticky znamenalo jeho publikáciu. Zákonník bol vydaný na príkaz boha Marduka a z dnešného pohľadu obsahoval právnu úpravu občianskeho i trestného práva.

⁴ Obdobná situácia bola i v starovekom Egypte, kde okrem faraóna a jeho rodiny sa každý úmyselným usmrtením iného dopustil vraždy, ale opäť iba za predpokladu, že zavraždil slobodného človeka. Usmrtenie otroka sa za vraždu nepovažovalo.

⁵ Inst. Iust. 4,3pr.

⁶ Napríklad ak niekto, kto sa hral s vrhačským náradím alebo cvičil, prepichol práve prechádzajúceho otroka, rozlišovalo sa, či to urobil vojak na cvičisku (v takom prípade nebol zodpovedný za zavinenie), alebo či to urobil niekto iný, u koho sa zodpovednosť vyvodzovala. To isté platilo aj pre vojaka, ak to urobil na inom mieste ako na cvičisku alebo na mieste určenom na výcvik vojakov. Inst. Iust. 4,3,3.

Právna nerovnosť jednotlivcov sa prejavovala i pri trestaní jednotlivých deliktov, pretože zatiaľ čo vražda slobodnej osoby, ako jeden z deliktov proti životu,⁷ sa v Ríme zaraďovala medzi ťažké zločiny, usmrtenie otroka predstavovalo pre jeho vlastníka predovšetkým hospodársku ujmu, pretože podľa Akvíliovho zákona bol otrok postavený na úroveň veci, respektíve *de iure* na úroveň „štvornohého zvieraťa patriaceho k stádu“, a preto pri trestaní bola pre vlastníka rozhodujúca náhrada škody, na ktorej sa mohol dohodnúť s páchatelom.

Prísnejšia úprava ochrany života otrokov bola kreovaná v starozákonom Dekalógu, v ktorom je i.a. jediným slovom „Nezabiješ!“ apodikticky formulovaný striktný zákaz usmrtenia človeka. Izraeliti, uvedomujúc si svoje otrocké egyptské zajatie, venovali prostredníctvom Mojžiša ochrane života veľkú pozornosť, črtajúcu sa i.a. aj v Mojžišovom zákone, spísanom v jeho knihách.

V knihe Exodus Mojžiš i.a. píše: „Ten, kto niekoho udrie tak, že ho zabije, musí zomrieť,“ (Ex 21,12). A vzápätí dodáva: „Kto udrie svojho otca alebo svoju matku, musí zomrieť,“ (Ex 21,15). V týchto veršoch, najmä vo verši 12, pritom Mojžiš nešpecifikuje, či ide o slobodné osoby alebo otrokov. Zmieňuje sa však aj o otrokoch, ktorých jeho zákon chránil pred útokmi zo strany ich vlastníkov, a to tak, že ak vlastník zranil svojho otroka, ten musel byť prepustený na slobodu a ak otrok zomrel v dôsledku útoku svojho vlastníka, vlastník musel byť prísne potrestaný. Aký trest vlastníkovi hrozil, však Mojžišov zákon nešpecifikoval.⁸

Z toho vyplýva, že podľa starovekého hebrejského práva sa trestnoprávna ochrana neposkytovala iba slobodným osobám, ale aj otrokom, pretože v knihe Exodus (21,12) Mojžiš formuluje zákaz úmyselného usmrtenia iného človeka, pričom v zmysle tohto verša nerozlišuje medzi slobodnou osobou a otrokom. Okrem toho sa v knihe Exodus chránili aj otroci, pre-

⁷ Vražda slobodného občana bola upravená aj Zákonom dvanástich tabúl (*Lex duodecim tabularum*). Obdobná úprava platila i v starovekom Grécku, kde sa vražda zaraďovala medzi delikty proti osobe. Cf. VOJÁČEK, L. a kol.: *Dejiny verejného práva v Európe*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2004, s. 64 – 65.

⁸ „Kto tak udrie svojho otroka alebo svoju slúžku palicou, že zomrie pod jeho rukou, treba ho prísne potrestať; ak ostane jeden alebo dva dni nažive, nepodlieha nijakému trestu, lebo oni sú jeho majetkom.“ Ex 21,20. „Ak niekto udrie svojho otroka alebo svoju slúžku po oku a zničí mu ho, za jeho oko daruje mu slobodu. Ak vybijie svojmu otrokovi alebo svojej slúžke zub, prepustí ho za jeho zub na slobodu.“ Ex 21, 26–27.

dovšetkým pred takými útokmi ich vlastníkov, ktoré ohrozovali ich životy a zdravie. Ak by sa totiž ich vlastníci takýchto útokov dopustili, boli takpovediac sankcionovaní povinnosťou prepustenia otrokov na slobodu (i.e. stratou dispozičných práv nad otrokmi).

2 Trestnoprávna ochrana života v stredoveku a vývoj do konca 19. storočia

Ani v období stredoveku nezaujímala ochrana života v trestnom práve popredné miesto, naopak, najmä v ranofeudálnom období stála v úzadí ochrany vlastníctva čoraz silnejšej Cirkvi a štátu. Usmrtenie človeka „... síce bolo vnímané ako čin odporujúci hodnotám spoločnosti, nebolo však vnímané ako útok proti spoločnosti alebo štátu (teda ako útok proti verejnému záujmu), ale ako poškodenie súkromného záujmu. O tom, že ľudský život nepodliehal prioritnej trestnoprávnej ochrane, svedčí aj skutočnosť, že oveľa väčšej ochrane (vyvodzovaním prísnejšieho trestnoprávneho postihu) podliehal majetok, feudálne súkromné vlastníctvo“,⁹ čo zodpovedalo funkciám štátnej moci, ktorá trestnoprávnymi sankciami chránila súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, najmä feudálne vlastníctvo pôdy.¹⁰

Okrem toho, že súkromnoprávny charakter trestného práva pretrváva z tohto obdobia aj počas stavovskej monarchie, kvalitu trestnoprávnej ochrany života, respektíve jej vývoj, výrazne ovplyvnila neprehľadnosť trestnoprávných noriem, ktorá bola výsledkom neúspešných pokusov o ucelenú kodifikáciu obyčajového práva v oblasti trestného práva. Pokiaľ ide o naše územie, napriek vydaniu *Opus tripartitum* a *Corpus iuris Hungarici*, nebol vypracovaný jednotný trestnoprávny kódex a trestnoprávny partikularizmus sa v 14. a 15. storočí nepodarilo úplne odstrániť, naopak, vydávalo sa neprehľadné množstvo trestnoprávných predpisov. Vymedzením základných pojmov trestného práva, akými sú e.g. úmysel, pokus, spolupáchatelstvo, okolnosti vylučujúce protiprávnosť etc., sa nezaoberalo ani *Tripartitum*.¹¹

⁹ MARKOVÁ, M.: Historický vývoj trestného práva na našom území do konca 19. storočia. In *Acta Universitatis Tyrnaviensis Iuridica III. Ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2006, s. 213 – 214.

¹⁰ MALÝ, K./SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Obzor, 1992, s. 161.

¹¹ *Ibid.*, s. 162.

„Preto sudcovia, ktorí sa nevyznali v labyrinte zákonov a v nejednotných sankciách, rozhodovali v každom jednotlivom prípade podľa voľnej úvahy, podľa hospodárskych a spoločenských záujmov im blízkych. V dôsledku právnej neistoty sa upevňovala sudcovská zvoľa a každý komitátny, mestský a zemepanský súd súdil značne rozdielne.“¹² V tej dobe totiž ešte dnešné základné trestnoprávne zásady *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege* právo nepoznalo a do rakúsko-uhorského právneho poriadku sa dostali až v období absolutizmu pod vplyvom osvietenstva.

3 Trestné právo pod vplyvom osvietenstva

Výraznejší pokrok vo vývoji trestného práva bol možný až pod vplyvom osvietenstva, keď sa postupne do ústavnoprávnych systémov etablovala doktrína spoločenskej zmluvy ako fikcia vzniku štátu, podľa ktorej sa moc už neodvodzuje od Boha, ale od ľudí integrovaných v štáte, ktorí sa dobrovoľne zriekajú časti svojej slobody a svojich práv, a delegujú ich na vládu, výmenou za ochranu a garancie ponechanej časti slobody a práv, a tým ju legitimujú na výkon moci. V oblasti trestného práva to znamená, že štát ako svetská inštitúcia v sebe kumuluje dostatok jednotlivcami delegovanej moci, aby z pozície verejnej, legitímnej autority plnil záväzky, ku ktorým sa v spoločenskej zmluve zaviazal, a chránil tak práva občanov vrátane práva na život. Z toho dôvodu vyšetruje trestné činy, stíha ich páchatelov, ukladá tresty etc.¹³

V tejto dobe sa postupne presadzovala písaná forma práva na úkor obyčajového práva, a to najmä z dôvodu zvýraznenia etatizmu absolutistického panovníka (štátu). Významným osvietenským zákonníkom bol Všeobecný zákonník o zločinoch a trestoch za ne z roku 1787, pretože až v ňom sa upravili trestnoprávne zásady *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*. Až v tomto zákone bolo zrušené takpovediac arbitrárne rozhodovanie na základe voľného uváženia sudcov a na základe analógie a zaviedla sa

¹² Ibid., s. 162 – 163.

¹³ V tom čase sa tak menilo vnímanie trestu, ktorý už neznamenal pomstu a odplatu, ale vyznačoval sa i istým výchovným aspektom a ochrannou funkciou. V Beccariiovom diele „O zločinoch a trestoch“ z roku 1764 sa zdôrazňovala navyše aj prevencia. Q.v. ADA-MOVÁ, K.: *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě. Přehled vybraných otázek*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 100 – 101.

striktná viazanosť sudcu zákonom.¹⁴ Uvedené predstavovalo výrazný pokrok oproti právnemu stavu podľa Tereziánskeho trestného kódexu (*Constitutio criminalis Theresiana*), ktorý „... ešte v plnom rozsahu pripúšťal stíhanie deliktov *sine lege*“ a neobsiahol spomenuté trestnoprávne zásady.¹⁵

Koniec 18. storočia poznamenala právna neistota, ktorá pretrvala až do 19. storočia, pretože Všeobecný zákonník o zločinoch a trestoch za ne stratil účinnosť a akékoľvek kodifikačné pokusy v oblasti trestného práva sa skončili neúspechom. V roku 1792 síce regnikolárna komisia vypracovala návrh trestného zákona a trestného súdneho poriadku, ktorý pod názvom *Codex de delictis eorumque poenis* v roku 1795 predložila snemu, ale pre jeho liberálne idey, vychádzajúce z Beccariovho osvietenského diela, sa pre absolutistickú vládu stal neprijateľným. Domnievame sa, že z pohľadu trestnoprávnej ochrany života bol významný až zák. čl. V/1878 Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch, ktorým bola zavŕšená snaha o kodifikáciu trestného práva v Uhorsku.¹⁶

V Trestnom zákonníku o zločinoch a prečinoch, vychádzajúc z formálneho poňatia trestného činu (a prirodzene zo zásad *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*), bolo koncipovaných hneď niekoľko skutkových podstát na ochranu života. Ten sa čiastočne začínal chrániť už bezprostredne po narodení, pretože podľa § 284 zák. čl. V/1878 sa trestného činu zavraždenia dieťaťa dopustila matka, ktorá zabila svoje dieťa, zrodené mimo manželstva, pri pôrode alebo priamo po ňom.¹⁷

¹⁴ Sudcovské rozhodovanie na základe analógie upravoval trestný kódex Márie Terézie (*Constitutio criminalis Theresiana*), podľa ktorého rozhodovanie sudcov vychádzalo zo zásad voľného rozhodovania a analógie, čo v praxi znamenalo, že sudca mohol vyhlásiť za trestný i čin v zákone vyslovene neuvedený, ak vykazoval podobné charakteristické črty ako skutková podstata zákonne upraveného trestného činu, a taktiež zaň mohol uložiť trest, ktorý zákon nepoznal. Uvedené sa z toho dôvodu označovalo pojmom „arbitrárne tresty“.

¹⁵ MALÝ, K./SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Obzor, 1992, s. 225.

¹⁶ Zákon vychádzal z tripartície deliktov, ktoré delil na zločiny a prečiny, pričom zák. čl. XL/1879 (Trestný zákonník o priestupkoch) upravoval priestupky. Oba zákony nadobudli účinnosť 1. septembra 1880. Kategória zločinov bola z pohľadu ukladania trestov doplnená o kategóriu zvlášť zavrhnutiahodných zločinov, a to zákonom č. 123/1931 Zb. z. a n. o štátnom väzení.

¹⁷ MARKOVÁ, M.: Historický vývoj trestného práva na našom území do konca 19. storočia. In *Acta Universitatis Tyrnaviensis Iuridica III. Ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2006, s. 227.

Podľa § 278 zák. čl. V/1878 sa za vraždu považovalo iba úmyselné usmrtenie človeka, ktoré muselo byť vopred uvážené a nie iba úmyselné, ako je to v dnešnom poňatí trestnoprávnej úpravy vraždy.¹⁸ Ak páchatel úmyselne usmrtil iného bez toho, aby si takýto čin vopred uvážil, dopustil sa trestného činu úmyselného zabitia podľa § 279 zák. čl. V/1878. Prečinu zabitia z nedbanlivosti podľa § 290 zák. čl. V/1878 sa dopustil ten, kto iného usmrtil bez úmyselného zavinenia, pretože, ako napokon aj vyplýva už z rubriky citovaného ustanovenia, na naplnenie tejto skutkovej podstaty postačilo nedbanlivostné zavinenie. Nedbanlivostné zavinenie pri usmrtení človeka bolo upravené aj v § 306 zák. čl. V/1878, podľa ktorého sa postihovalo usmrtenie človeka pri zamýšľanom spôsobiť ťažkého poškodenia jeho tela. V takomto prípade sa páchatel dopustil trestného činu smrteľného poškodenia tela.

Pozoruhodná je i trestnoprávna úprava trestného činu usmrtenia človeka na jeho žiadosť podľa § 282 zák. čl. V/1878, ktorého sa dopustil ten, kto rozhodným a vážnym prianím iného bol pohnutý, aby ho usmrtil. Vo vzťahu k skutkovej podstate trestného činu vraždy bola skutková podstata trestného činu usmrtenia človeka na jeho žiadosť privilegovanou skutkovou podstatou.

Domnievame sa, že trestnoprávna ochrana života podľa uhorského trestného kódexu má viacero spoločných charakteristických črt s trestnoprávnou ochranou života podľa súčasného slovenského Trestného zákona, pretože aj napriek tomu, že podľa neho sa usmrtenie človeka na jeho žiadosť posudzuje ako vražda alebo úkladná vražda, keďže zákonodarca privilegovanú skutkovú podstatu pre eutanáziu nekoncepivoval, zák. čl. V/1878 rovnako ako Trestný zákon rozlišoval vopred uvážené úmyselné usmrtenie človeka od vopred neuváženého, ale úmyselného usmrtenia; taktiež, obdobne ako Trestný zákon, upravoval usmrtenie človeka z nedbanlivosti, a nakoniec, uhorským trestným zákonníkom bolo kriminalizované i nedbanlivostné usmrtenie človeka, ak páchatel zamýšľal spôsobiť obeti ťažké poškodenie tela, pri ktorom sa črtajú spoločné charakteristické znaky s trestným činom zabitia podľa § 147 Trestného zákona. Zák. čl. V/1878

¹⁸ Okrem spomínaných skutkových podstát sa v zák. čl. V/1878 rozlišovali vražda panovníka, vražda vysokého štátneho úradníka a lúpežná vražda. Q.v. ZACHAR, A.: Historický vývoj trestnoprávnej úpravy vražd od prvopočiatkov po prijatie zákona č. 140/1961 Zb. Trestný zákon. In *Trestní právo*. No. 1 (2007), s. 22.

platil na území Slovenska až do roku 1950,¹⁹ keď bol schválením zákona č. 86/1950 Zb. Trestný zákon v Československu odstránený právny dualizmus, keďže na území Českej republiky platil zákon trestný o zločinoch a ťažkých policajných priestupkoch č. 117/1852.²⁰

4 Trestnoprávna ochrana života do schválenia Trestného zákona č. 300/2005 Z. z.

Systematika trestnoprávnej úpravy ochrany života podľa zákona č. 86/1950 Zb. Trestný zákon sa po dvoch novelizáciách stala obdobnou ako podľa zákona č. 140/1961 Zb. Trestný zákon.²¹ V oboch zákonoch sa vraždou rozumie úmyselné usmrtenie človeka,²² oba totožne upravujú účasť na samovražde a vraždu novonarodeného dieťaťa matkou, ktorá sa tohto trestného činu dopustí, iba ak svoje novonarodené dieťa úmyselne usmrtí v rozrušení spôsobenom pôrodom, pri pôrode alebo hneď po ňom. Taktiež medzi trestnoprávnymi úpravami ublíženia na zdraví s následkom smrti podľa citovaných zákonov sú iba nepatrné rozdiely, ktoré spočívajú v odlišnej úprave špeciálneho subjektu v § 224 ods. 4 zákona č. 140/1961 Zb. Podľa § 218 zákona č. 86/1950 Zb. sa chránil i život tehotnej ženy pred ohroze-

¹⁹ V roku 1923 bol schválený zákon č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky, podľa ktorého sa postihovala vražda na ústavnom činiteľovi (prezidentovi, členovi vlády alebo zákonodarného zboru). Touto právnou normou sa nahradila vražda panovníka a vysokého štátneho úradníka podľa zák. čl. V/1878.

²⁰ Zákonník bol prakticky novelizáciou Zákonníka o zločinoch a ťažkých policajných priestupkoch z roku 1803, ktorý bol vydaný za vlády Leopolda II. Zákon však platil aj na území Slovenska až do roku 1860, keď panovník tzv. Októbrovým diplomom nariadil reštitúciu uhorského práva, vykonanú judexkuriálnou konferenciou, ktorej výsledkom normotvornej činnosti boli Dočasné súdne pravidlá z roku 1861, platné aj na území Slovenska.

²¹ Podľa § 104 zákona č. 86/1950 Zb. bola kvalifikovanou skutkovou podstatou upravená vražda ústavného činiteľa, čo je možné považovať za obdobu prežitej ochrany príslušníkov vládnucej vrstvy v stredoveku, keďže táto skutková podstata nahradila skutkovú podstatu zločinu vraždy panovníka podľa zák. čl. V/1878. Cf. ZACHAR, A.: Historický vývoj trestnoprávnej úpravy vrážd od prvopočiatkov po prijatie zákona č. 140/1961 Zb. Trestný zákon. In *Trestní právo*. No. 1 (2007), s. 24.

²² K tomuto poruchovému trestnému činu je po prvýkrát koncipovaný ohrozovací trestný čin, konkrétne trestný čin všeobecného ohrozenia podľa § 190 zákona č. 86/1950 Zb., ktorého sa páchatel dopustil aj vtedy, ak úmyselne vydal ľudí do nebezpečenstva smrti alebo ťažkej ujmy na zdraví v citovanom ustanovení konkretizovaným spôsobom. Takýto ohrozovací trestný čin sa prevzal aj do neskorších trestných kódexov.

ním jej zdravia a života, vzniknutom pri nedovolenom prerušení jej tehotenstva, ktorého trestnoprávna úprava bola neskoršími trestnými kódexmi ďalej zdokonaľovaná. Zákon č. 86/1950 Zb. upravoval nielen konanie zakázané, ale v určitých prípadoch explicitne prikazoval určité konanie v záujme ochrany života, konkrétne podľa § 227 ods. 1 prikazoval poskytnúť pomoc osobe, ktorá bola v nebezpečenstve smrti, ak tak pomáhajúci mohol urobiť bez nebezpečenstva pre seba alebo niekoho iného. Ak si povinný svoju povinnosť podľa citovaného ustanovenia úmyselne nesplnil, dopustil sa trestného činu neposkytnutia pomoci. Podľa § 227 ods. 1 zákona č. 86/1950 Zb. sa trestalo neposkytnutie pomoci vyplývajúce z povahy povolania páchatela a podľa § 228 bolo trestné neposkytnutie pomoci vodičom dopravného prostriedku, ktorý mal účasť na dopravnej nehode. Obdobným spôsobom sa trestný čin neposkytnutia pomoci upravil aj v zákone č. 140/1961 Zb. ako súčasť piatej hlavy Osobitnej časti s rubrikou Trestné činy hrubo narušujúce občianske spolužitie. Zákonom č. 300/2005 Z. z. sa trestný čin neposkytnutia pomoci opäť zaradil medzi Trestné činy proti životu a zdraviu, tak ako to bolo podľa zákona č. 86/1950 Zb., konkrétne do tretieho dielu prvej hlavy Osobitnej časti – Trestné činy ohrozujúce život a zdravie. Domnievame sa, že podobu právnej úpravy ochrany života podľa oboch trestných zákonov (zákona č. 86/1950 Zb. a zákona č. 140/1961 Zb.) ovplyvnila i.a. aj skutočnosť, že oba kódexy vychádzali z materiálneho poňatia trestného činu. Zákonodarca v účinnom Trestnom zákone upustil od materiálneho poňatia trestného činu, ktoré nahradil jeho formálno-materiálnym vymedzením a zároveň pristúpil k precíznejšej trestnoprávnej úprave ochrany života, aby sa zreteľnejšie odlíšilo závažnejšie konanie od menej závažného, ktoré by v dôsledku jeho absencie mohlo byť postihované príliš prísne; alebo naopak, závažnejšie konanie by mohlo byť postihované benevolentnejšie, ako by bolo žiaduce, čo by v konečnom dôsledku mohlo viesť k nespravodlivému ukladaniu trestov.²³

²³ Napríklad zákon č.140/1961 Zb. nerozlišoval „jednoduchú“ vraždu od úkladnej, za ktorej spáchanie hrozil páchatelovi vyšší trest, a preto sa konanie, ktoré by sa podľa účinného Trestného zákona kvalifikovalo ako zločin úkladnej vraždy, podľa skoršieho zákona posudzovalo „iba“ ako vražda, a za oba skutky, hoci s rozdielnou spoločenskou nebezpečnosťou, sa ukladali rovnaké tresty. Páchatel mohol naplniť kvalifikovanú skutkovú podstatu vraždy podľa § 219 ods. 2 písm. j) zákona č. 140/1961 Zb., v ktorom sa hovorí o „obzvlášť zavrhnutiahodnej pohnútke“, z čoho vyplýva, že páchatel s pohnútkou vopred uväznenou, ktorá nebola zároveň aj obzvlášť zavrhnutiahodná, mohol byť trestaný iba za spáchanie „jednoduchej vraždy“.

Z toho dôvodu zákonodarca koncipoval nové skutkové podstaty trestného činu úkladnej vraždy, trestného činu zabitia a trestného činu usmrtenia, čím dosiahol precíznejšiu trestnoprávnu ochranu života, pretože podľa ustanovení upravujúcich tieto i ďalšie trestné činy (vraždu, vraždu novonarodeného dieťaťa matkou, nedovolené prerušenie tehotenstva a účasť na samovražde), zreteľne odlišil závažnejšie konania od menej závažných, čomu prispôbil i trestné sadzby trestu odňatia slobody. Z tohto dôvodu, a so zreteľom na formálno-materiálne vymedzenie trestného činu, sa trestnoprávna úprava ochrany života podľa účinného Trestného zákona približuje trestnoprávnej ochrane života podľa uhorského trestného kódexu (v podobe účinnej v roku 1950), čím sa zaiste nadväzuje na vývoj trestného práva z 19., respektíve z polovice 20. storočia,²⁴ na päťdesiat rokov prerušeného právnym poriadkom obdobia komunizmu, respektíve jeho rezíduami.

5 Rekodifikácia trestného práva na Slovensku a trestnoprávna ochrana života v súčasnosti

Rekodifikácia trestného práva, na Slovensku zavŕšená v roku 2005, v podobe schválenia Trestného zákona a Trestného poriadku sa dotkla aj trestnoprávnej ochrany života. Zákonodarca odlišil takpovediac dve kategórie, respektíve dva spôsoby úmyselného usmrtenia iného, a to úmyselné usmrtenie iného s vopred uváženou pohnútkou (trestný čin úkladnej vraždy podľa § 144 Trestného zákona) a úmyselné usmrtenie iného bez vopred uváženej pohnútky (trestný čin vraždy podľa § 145 Trestného zákona). Z toho vyplýva, že rozdiel medzi oboma spôsobmi úmyselného usmrtenia iného spočíva vo vopred uváženej pohnútke.

Azda najznámejšia definícia pohnútky (motívu) pochádza z diela „Motív a trestný čin“ od profesora Hatalu, ktorý svoju definíciu založil na prirodzenej vlastnosti každého človeka, a tou je nespokojnosť so skutočnosťou, s aktuálnym stavom. Nespokojnosť – vlastná človeku, rôzne vzbudzovaná a rozmanite sa prejavujúca – nespokojnosť s tým, čo je, je základom pre motív činnosti i motív trestnej činnosti, ktorá nie je ničím iným, iba urči-

²⁴ Cf. MARKOVÁ, M.: Historický vývoj trestného práva na našom území do konca 19. storočia. In *Acta Universitatis Tyrnaviensis Iuridica III. Ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2006, s. 227.

tým spôsobom kvalifikovaným fenoménom činnosti.²⁵ Na základe takto poňatej nespokojnosti človeka Hatala definoval motív ako stav subjektívnej nespokojnosti človeka so *status quo* okolo neho a v ňom. Ide o stav subjektívnej nespokojnosti, to znamená, že to, čo je pre jedného človeka dôvodom jeho nespokojnosti, pre iného ním byť nemusí.²⁶

Podľa Hatalu celý motivačný proces vrcholí sformulovaním rozhodnutia tento nedostatok určitým spôsobom odstrániť. Motivujúca nespokojnosť a proces ňou vyvolaný vedú a celkom prirodzene sa stupňujú k rozhodnutiu ako ťažiskovému štádiu, v ktorom dochádza k voľbe spôsobov a prostriedkov, akými sa motivujúca nespokojnosť má odstrániť.²⁷ Rozhodovanie je procesom voľby, potvrdenia alebo zamietnutia smeru dovtedajšieho motivačného priebehu, potvrdenia alebo zamietnutia cieľa a po potvrdení cieľa je potvrdením alebo zamietnutím konkrétnej alternatívy spôsobu jeho dosiahnutia. Výsledkom a záverom procesu rozhodovania je rozhodnutie ako akt vôle, ktorá, vychádzajúc z predchádzajúceho výberu, už celkom bezprostredne vzbudzuje v človeku úmysel vykonať to, čomu dal vo výbere prednosť.²⁸

K takto definovanému motívu, respektíve pohnútke, však na účely kvalifikovania skutku ako trestného činu úkladnej vraždy musia nevyhnutne pristúpiť ešte ďalšie skutočnosti, aby sme mohli odlíšiť jednoduchú vraždu od úkladnej, pretože pri úkladnej vražde sa vyžaduje vopred uvážená pohnútka.

Podľa Baláža si páchatel' pred spáchaním úkladnej vraždy ujasní a zváži rozhodujúce okolnosti, premyslí si miesto a dobu spáchania činu, použitie prostriedkov na jeho spáchanie, ale najmä motív, ktorý ho vedie k spáchaniu činu, i.e. prečo chce usmrtiť konkrétnu osobu.²⁹

To znamená, že pri úkladnej vražde nestačí, ak sa páchatel' jednoducho rozhodne usmrtiť iného človeka a potom toto rozhodnutie aj zrealizuje, ale vyžaduje sa, aby v rámci motivačného procesu, ktorý je zavŕšený takýmto rozhodnutím, vzal do úvahy a premyslel si aj niektoré ďalšie skutočnosti – najmä svoj čin naplánuje a pripraví sa naň, určí si čas a miesto spáchania,

²⁵ HATALA, V.: *Motív a trestný čin*. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 22.

²⁶ *Ibid.*, s. 23 – 24.

²⁷ *Ibid.*, s. 151.

²⁸ *Ibid.*, s. 159.

²⁹ BALÁŽ, P.: Trestné činy proti životu a zdraviu. In MAŠLANYOVÁ, D. a kol.: *Trestné právo hmotné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 203.

aby znížil riziko, že mu čin niekto prekaží, a taktiež si vyberie a zaobstará adekvátne nástroje (zbrane) na jeho spáchanie, a čin napokon spácha až potom, čo zväzi všetky tieto skutočnosti, prípadne aj niektoré ďalšie, e.g. očakávaný majetkový prospech. Ak je páchatelov viac a konajú v spolupáchatelstve alebo v určitej forme účastníctva, môžu svoje kroky navzájom koordinovať a riadiť, aby tak zvýšili pravdepodobnosť úspešného vykonania činu. Z takto charakterizovaného konania páchatela úkladnej vraždy vyplýva, že tento páchatel koná premyslenejšie, obozretnejšie, chladnokrvnejšie a dalo by sa povedať, že aj zákernejšie ako páchatel jednoduchej vraždy. Ide preto o závažnejšie konanie páchatela, prípadne páchatelov ako pri jednoduchej vražde, ktorému zodpovedá aj prísnejší trest.

Z toho vyplýva, že zákonodarca v rámci rekonštrukcie trestného práva na Slovensku, v záujme trestnoprávnej ochrany života, vytvoril novú skutkovú podstatu, a to skutkovú podstatu trestného činu úkladnej vraždy, ktorou na základe vopred uváženej pohnútky stanovil podmienky pre prísnejšie postihovanie úmyselných usmrtení s vopred uváženou pohnútkou, ktorou odlišil takéto úmyselné usmrtenia od úmyselných usmrtení bez vopred uváženej pohnútky.

No z hľadiska *de lege ferenda*, aj vzhľadom na historický vývoj trestnoprávnej ochrany života na území dnešnej Slovenskej republiky načrtnutý v tomto príspevku, pri trestnoprávnej ochrane života sa netreba zamýšľať iba nad kvalifikovanými skutkovými podstatami a sprísňovaním trestných sadzieb trestu odňatia slobody, ale rovnakú relevanciu treba priznávať aj okolnostiam podmieňujúcim možné formulácie privilegovaných skutkových podstát, vďaka ktorým by sa za istých výnimočných okolností mohli osoby dopúšťajúce sa úmyselných usmrtení iných osôb postihovať miernejšími trestmi.

Záver

Človek si uvedomoval hodnotu svojho života takpovediac odnepamäti. Počnúc Chammurapiho zákonníkom sa trestnoprávne upravovali trestné činy proti životu človeka, ktorých úprava sa v nasledujúcich obdobiach histórie ľudstva vyvíjala v závislosti od rozvoja spoločnosti a štátu. Kým v staroveku sa chránila iba slobodná časť obyvateľstva (s istými výnimkami, ktoré predstavovalo hebrejské právo) a v stredoveku bola pred trestno-

právnou ochranou života uprednostnená trestnoprávna ochrana vlastníctva (v období stavovskej monarchie bola úroveň trestnoprávnej ochrany života ovplyvnená i právnou neistotou), pod vplyvom osvietenstva (a neskôr po páde absolutizmu, keď sa presadzovali idey právnej rovnosti) sa postupne začali vytvárať podmienky pre bezvýnimočnú trestnoprávnu ochranu života, obsiahnutú v najvýznamnejšej uhorskej kodifikácii trestného práva na našom území, ktorú predstavoval zák. čl. V/1878 Trestný zákon o zločinoch a prečinoch a na ktorú v oblasti trestnoprávnej ochrany života (so zreteľom aj na formálne-materiálne vymedzenie trestného činu) vskutku nadviazal i Trestný zákon – na rozdiel od ním derogovaného trestného zákona, nadväzujúceho na trestnoprávnu ochranu života podľa zákona č. 86/1950 Zb.

Takýto záver sa dá vyvodiť komparáciou jednotlivých skutkových podstat trestných činov podľa uhorského trestného kódexu a zákona č. 300/2005 Z. z. na strane jednej a trestných činov podľa zákona č. 86/1950 Zb. a zákona č. 140/1961 Zb. na strane druhej. Prvé dva spomínané kódexy obdobným spôsobom upravovali vopred uvážené úmyselné usmrtenie človeka, ktoré odlišovali od úmyselného, ale vopred neuváženého usmrtenia, a taktiež aj koncepcia trestnoprávnej úpravy nedbanlivostného usmrtenia človeka pri zamýšľanom spôsobení ublíženia na zdraví alebo ťažkej ujmy na zdraví (podľa zákona č. 300/2005 Z. z.), respektíve ťažkého poškodenia tela (terminológia podľa zák. čl. V/1878 bola veľmi príbuzná). Takýmto spôsobom sa chránil život približne osemdesiat rokov až do roku 1950, keď sa zákonom č.86/1950 Zb. upustilo od rozlišovania úmyselného a vopred uváženého usmrtenia človeka od úmyselného, ale vopred neuváženého (čo pretrvalo aj v zákone č. 140/1961 Zb.). Obdobne aj trestný čin smrteľného poškodenia tela podľa § 306 zák. čl. V/1878 netvoril podľa zákona č. 86/1950 Zb. a zákona č. 140/1961 Zb. samostatnú skutkovú podstatu, ale konanie naplňajúce skutkovú podstatu podľa § 306 zák. čl. V/1878 bolo posudzované ako ublíženie na zdraví s následkom smrti. Na trestnoprávnu úpravu smrteľného poškodenia tela podľa § 306 zák. čl. V/1878 zákonodarca nadviazal koncepciou samostatnej skutkovej podstaty trestného činu zabitia podľa § 147 zákona č. 300/2005 Z. z. So zreteľom na uvedené, zákonom č. 300/2005 Z. z. zákonodarca dosiahol precíznejšiu trestnoprávnu ochranu života v porovnaní s trestnoprávnou ochranou života podľa skoršieho zákona i zákona č. 86/1950 Z. z. Zákonodarca však na uhorský zákonník nenadviazal v oblasti trestnoprávnej úpravy usmrtenia človeka

na jeho žiadosť, ktoré tvorilo privilegovanú skutkovú podstatu podľa § 282 zák. čl. V/1878 ku skutkovej podstate vraždy, respektíve *de iure* úmyselného zabitia podľa § 290 zák. čl. V/1878.

Z dnešného pohľadu tak už v konzervatívnom absolutistickom Uhorsku bolo usmrtenie na žiadosť, ktoré možno v súčasnosti považovať aj za jednu z foriem eutanázie, postihované miernejším trestom ako vražda. V našom trestnom práve sa trestnoprávna úprava eutanázie (respektíve jej trestanie) nezmenila, pretože rovnako ako podľa skoršieho trestného zákona, ani zákon č. 300/2005 Z. z. v tomto smere nepriniesol žiadne zmeny a naďalej sa eutanázia kvalifikuje ako vražda, respektíve podľa zákona č. 300/2005 Z. z. by mohla byť kvalifikovaná aj ako úkladná vražda, a tomu zodpovedá i výška trestu hroziaca páchatelovi.

Toto je, samozrejme, len jeden z možných záverov plynúcich z historického vývoja trestného práva, platného na území dnešného Slovenska. No paradoxne, aj napriek jeho nespochybniteľnému vývoju, ktorý bol zavŕšený v dnešnej slovenskej liberálnej demokracii, súčasné slovenské trestné právo v oblasti ochrany života nezohľadnilo všetky pozitívne vývojové tendencie, ktoré sa v minulosti objavili. Nejde ani tak o formulovanie kvalifikovaných skutkových podstat a sprísňovanie trestných sankcií, ale skôr o formulovanie privilegovaných skutkových podstat trestných činov, za ktorých spáchanie by ich páchatelia mohli byť trestaní nižšími trestnými sadzbami. Trestný čin usmrtenia na žiadosť podľa § 282 zák. čl. V/1878 Trestného zákona o zločinoch a prečinoch je v tomto smere jasným príkladom, pretože už v konzervatívnom Rakúsko-Uhorsku, ktoré bolo oveľa konzervatívnejšie ako dnešné Slovensko, sa v zmysle cit. ustanovenia bral ohľad na okolnosti spojené s takýmto spôsobom usmrtenia. Z dnešného pohľadu by sme, samozrejme, v závislosti od konkrétnych okolností, takéto konanie mohli považovať za jednu z foriem eutanázie, no na rozdiel od rakúsko-uhorskej trestnoprávnej úpravy by sme ho nevyhnutne museli kvalifikovať ako úkladnú vraždu podľa § 144 Trestného zákona, eventuálne ako vraždu podľa § 145 Trestného zákona. Tak či onak by to znamenalo oveľa prísnejšie tresty pre páchatelov, ktorí by sa dopúšťali takýchto trestných činov. To nás nevyhnutne privádza k úvahe o spravodlivosti trestania či spravodlivosti trestov, ktoré podľa príslušných ustanovení Trestného zákona (§ 144 a 145 Trestného zákona) možno uložiť páchatelom takýchto trestných činov proti životu.

Bibliografia

Pramene:

- Sväté Písmo. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2005.
BLAHO, P. *Justiniánske Inštitúcie*. Trnava: Iura edition, 2000.
Zák. čl. V/1878 Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch.
Zákon č. 123/1931 Zb. z. a n. o štátnom väzení.
Zákon č. 86/1950 Zb. Trestný zákon.
Zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon.
Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon.

Literatúra:

- ADAMOVÁ, K. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě. Přehled vybraných otázek*. Praha: C. H. Beck, 2000.
BALÁŽ, P. Trestné činy proti životu a zdraviu. In: MAŠLANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011.
HATALA, V. *Motív a trestný čin*. Bratislava: Iura edition, 2003.
IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. Bratislava: Iura edition, 2006.
MALÝ, K., SIVÁK, F. *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Obzor, 1992.
MARKOVÁ, M. Historický vývoj trestného práva na našom území do konca 19. storočia. In: *Acta Universitatis Tyrnaviensis Iuridica III. Ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2006.
VOJÁČEK, L. a kol. *Dejiny veřejného práva v Európe*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2004.
ZACHAR, A. Historický vývoj trestnoprávnej úpravy vrážd od prvo počiatkov po prijatie zákona č. 140/1961 Zb. Trestný zákon. *Trestní právo*. No. 1 (2007).

VPLYV RÍMSKEHO PRÁVA NA TRESTANIE¹

Michal Aláč

Abstrakt: Inštitútmi rímskeho práva sú často inšpirované zákony vyspelých demokratických krajín, pričom Slovenská republika nie je v tomto ohľade výnimkou. V oblasti vyvodzovania zodpovednosti za protiprávne konanie, i.e. trestanie, ide dokonca o inštitúty najdôležitejšie. Inštitút nutnej obrany vychádza zo zásady *vim vi repellere licet* a vytvára podmienky na ochranu života, zdravia a majetku v prípadoch, keď to nie sú spôsobilé zaistiť orgány štátu. Zásada *ne bis in idem* zabezpečuje ochranu pred opakovaným postihom páchatela za ten istý skutok a predstavuje jednu z najväčších záruk zachovania právnej istoty.

Kľúčové slová: správne trestanie, trest, princípy, nutná obrana, prezumpcia nevinny.

Abstract: The laws of advanced democracies are often inspired by the Roman law. The Slovak Republic is no exception. In the area of punishment, it is even one of the most important institutes. The Institute of Necessary Defense is based on the principle of *vim vi repellere licet* and creates conditions for the protection of life, health and property in cases where these are not capable of being ensured by the state authorities. The principle of *ne bis in idem* provides protection against repeated punishment of the offender for the same act and is one of the greatest guarantees of maintaining legal certainty.

Keywords: administrative punishment, punishment, principles, necessary defense, presumption of innocence.

Úvod

Rímsky prístup k trestaniu za protiprávne konanie možno jednoducho zhrnúť do dvoch slov: trest a odstrašovanie. Vyvodenie zodpovednosti formou súdneho konania bolo rýchle a ešte rýchlejšie bol uložený trest vykonaný. Tresty boli často kruté a vykonávané verejne, aby odstrašili prípadných páchatelov, a tým naplňali svoju preventívnu úlohu. Nejde však o všeobecné

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

pravidlo. V niektorých prípadoch bolo príslušníkom vyšších vrstiev umožnené, aby namiesto verejného vykonania trestu spáchali samovraždu.

V rímskom systéme trest za daný zločin závisel od občianskeho stavu a sociálnej triedy, do ktorej páchatel patrila. Počas trvania republiky a na začiatku cisárstva bol trest pre občana (*civis*) menej prísny ako pre cudzinca (*peregrinus*) a občania navyše disponovali právom odvolať sa voči rozsudku smrti k ľudu (*provocatio ad populum*). Ak bol človek otrokom, tresty boli najprísnejšie.

Moderné zákony upravujúce trestnoprávnu a administratívnu zodpovednosť sa od postupov v rímskom práve odklonili, a to najmä v oblasti diferenciacie trestov v závislosti od sociálneho statusu páchatela, avšak aj v súčasnosti v nich možno nájsť niektoré inštitúty, prípadne zásady, ktoré sa uplatňujú a majú základ v rímskom práve.

1 Trestnosť skutku a princíp *vim vi repellere licet*

Úlohou štátneho aparátu je, okrem iného, zabezpečiť vnútorný poriadok štátu a súčasne s tým aj ochranu spoločnosti ako celku. Objektívne nebolo možné zabezpečiť osobnú ochranu jednotlivca, a preto každý bol nútený chrániť si život, zdravie alebo majetok, prípadne život, zdravie alebo majetok svojich blízkych sám. Ak však fyzicky zabráni poškodeniu života, zdravia alebo majetku seba alebo svojich blízkych, s najväčšou pravdepodobnosťou poškodí život, zdravie alebo majetok niekoho iného. Tu sa však čisto hypoteticky dostáva z pohľadu práva do nevýhodnej situácie, pretože svojím konaním naplnil znaky skutkovej podstaty niektorého trestného činu alebo priestupku. Napríklad, ak by došlo k fyzickému stretu dvoch osôb, pri ktorom by prvá osoba – útočník napadla druhú osobu – obrancu a obranca by v snahe ochrániť svoj život, zdravie alebo majetok odvrátil útok tým, že by poškodil zdravie útočníka niekoľkými údermi zatvorenou rukou v päť do oblasti tváre, čím by mu spôsobil zranenia, i.e. poškodil jeho zdravie. Svojím konaním by tak obe osoby, i.e. útočník aj obranca, mohli naplniť skutkovú podstatu ublíženia na zdraví podľa § 156 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení, podľa znenia ktorého sa trestného činu ublíženia na zdraví dopustí ten, kto inému úmyselne ublíži na zdraví. Pri konaní útočníka je úmysel ublížiť na zdraví takmer zjavný, respektíve očakávaný, keďže s veľkou pravdepodobnosťou je

poškodenie zdravia obrancu cieľom, ktorý chce útočník dosiahnuť. Cieľom obrancu je odvrátiť hroziaci alebo trvajúci útok a ochrániť tak svoje zdravie, prípadne život, a nie poškodiť zdravie útočníka. Do úvahy by však prichádzala aplikácia ustanovenia § 157 Trestného zákona, podľa ktorého sa trestného činu ublíženia na zdraví dopustí aj ten, kto inému z nedbanlivosti spôsobí ťažkú ujmu na zdraví. V prípade menej závažného poškodenia zdravia by mohlo dôjsť k spáchaniu priestupku. Priestupku sa podľa § 49 ods. 1 písm. b) alebo d) zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v platnom znení (ďalej len „zákon o priestupkoch“) dopustí ten, kto inému z nedbanlivosti ublíži na zdraví alebo úmyselne naruší občianske spolunažívanie vyhrázaním ujmu na zdraví, drobným ublížením na zdraví, nepravdivým obvinením z priestupku, schváľnosťami alebo iným hrubým správaním.

Na základe uvedeného popisu skutkového a právneho stavu možno konštatovať, že obranca by sa obranou svojho života, zdravia alebo majetku dopustil protiprávneho konania, ktoré by mohlo byť posúdené ako priestupok alebo trestný čin. Takouto právnou úpravou by štát nútil svojich občanov strpieť násilie, ktorého sa na nich dopúšťa iný občan s cieľom ohroziť alebo poškodiť ich život, zdravie, majetok a zdržať sa akejkoľvek individuálnej fyzickej obrany, zároveň mu však nezabezpečil ochranu. Tým by páchatelov postavil do veľmi výhodného postavenia, keď by jediným prostriedkom ochrany bola výlučne hrozba trestnoprávneho alebo administratívneho postihu páchatela.

Z pohľadu práva by išlo o veľmi nevýhodnú pozíciu obrancu, a preto zákonodarca musel vytvoriť právne podmienky umožňujúce obrancovi – potenciálnemu poškodenému, aby mohol efektívne svojpomocne chrániť svoj život, zdravie alebo majetok. Práve v rímskom práve mohol zákonodarca hľadať inšpiráciu. *Vim vi repellere licet* je princíp, ktorý umožňoval bezprostrednú svojpomocnú ochranu v prípadoch, že došlo k ohrozeniu života, zdravia a majetku dotknutej, respektíve napadnutej osoby. Ide o princíp, od ktorého sa v moderných právnych poriadkoch odvíja právna úprava inštitútu nutnej obrany ako okolností vylučujúcich protiprávnosť činu.

Podľa § 2 ods. 2 písm. a) zákona o priestupkoch priestupkom nie je konanie, ktorým niekto odvracia primeraným spôsobom priamo hroziaci útok na záujem chránený zákonom. Trestný zákon v § 25 ods. 1 ustanovuje, že čin, inak trestný, ktorým niekto odvracia priamo hroziaci alebo trva-

júci útok na záujem chránený týmto zákonom, nie je trestným činom. Inštitút nutnej obrany obsahovali aj predchádzajúce právne úpravy.

Podľa § 13 zákona č. 140/1961 Zb. Trestného zákona čin ináč trestný, ktorým niekto odvracal priamo hroziaci alebo trvajúci útok na záujem chránený týmto zákonom, nebol trestným činom. Nešlo o nutnú obranu, ak obrana bola zrejme neprimeraná povahe a nebezpečnosti útoku. Zákon č. 86/1950 Zb. Trestný zákon v § 8 ustanovoval, že konanie ináč trestné, ktorým niekto odvracal útok na ľudovodemokratickú republiku, jej socialistickú výstavbu, záujmy pracujúceho ľudu alebo na jednotlivca, nebol trestným činom, ak útok priamo hrozil alebo trval a obrana bola útoku primeraná.

Z dikcie citovaných ustanovení vyplýva, že zákonodarca zohľadnil potrebu svojpomocnej obrany života, zdravia a majetku. Zároveň zohľadnil aj skutočnosť, že ten, proti ktorého zákonom chráneným záujmom útok smeruje alebo hrozí, nemusí byť tou osobou, ktorá bude útok odrážať (eliminovať). Môže napríklad nastať situácia, že po prvom zásahu poškodený stratí vedomie a obrancom bude náhodný okoloidúci. Alebo poškodený nebude objektívne spôsobilý sám odvrátiť útok, napríklad z dôvodu početnej prevahy útočníkov. Konať v nutnej obrane teda môže hociktorá osoba, ktorá vidí, že iná osoba útočí alebo hrozí útokom na záujem chránený zákonom.

Aby však nedochádzalo k zneužitiu tohto inštitútu, zákon ustanovuje podmienky, za splnenia ktorých čin inak trestný nie je trestným činom. Prvou podmienkou je, že musí ísť o útok, i.e. o konanie osoby s úmyslom ohroziť alebo poškodiť Trestným zákonom chránený záujem. Tento útok musí v čase konania obrancu, i.e. v čase odvracania útoku, trvať alebo hroziť. Pôjde o moment, keď racionálne zmýšľajúca osoba môže na základe aktuálnych skutkových okolností dospieť k záveru, že útočník smeruje k tomu, aby ohrozil, respektíve poškodil záujem chránený zákonom. Hrozba musí byť takej intenzity, že „obranca“ sa odôvodnene domnieva, že útočník skutok dokoná.

Taktiež je nevyhnutné vyhodnotiť, dokedy útok trvá. Nemožno sa zbaviť trestnoprávnej zodpovednosti, ak obranca koná v čase, keď útok netrval a už ani nehrozil, napríklad keď útočník už odišiel od poškodeného. V takom prípade by zo strany obrancu išlo o útok a mohol by sám sebe privodiť trestnoprávnu zodpovednosť; alebo ak sa páchatel protiprávne zmocní veci, útok trvá, kým má páchatel vec v držbe. Útok trvá aj v prípade, že po-

čas fyzického napadnutia si páchatel potrebuje oddýchnuť a na chvíľu prestane napadnutú osobu udierať. Útok trvá, ak útočník kontinuálne pokračuje v konaní, ktorým porušuje záujem chránený zákonom.

Zákon o priestupkoch neuvádza, že by mohlo ísť aj o odvracanie trvajúceho útoku, ale argumentmi formálnej logiky, respektíve výkladovými pravidlami možno dospieť k záveru, že dotknutá osoba svojím konaním neaplní skutkovú podstatu priestupku, ak sa primeraným spôsobom bude brániť útoku, ktorý trvá, i.e. bude sa brániť prebiehajúcemu útoku. Aj zo samotnej podstaty inštitútu nutnej obrany vyplýva, že zákonodarca chcel vytvoriť podmienky, aby osoba mohla poskytnúť ochranu zákonom chránenému záujmu, voči ktorému útok smeruje, a preto je nevyhnutné citované ustanovenie zákona o priestupkoch vykladať extenzívne vo vzťahu k skutkovému priebehu útoku a aplikovať ho nielen na priamo hroziaci útok, ale aj na trvajúci útok.

Aby nedošlo k zneužívaniu inštitútu nutnej obrany, musí zákon ustanoviť aj akou intenzitou môže obranca konať, aby jeho konanie bolo subsumentálne pod inštitút nutnej obrany. Podľa § 25 ods. 2 Trestného zákona nejde o nutnú obranu, ak obrana bola celkom zjavne neprimeraná útoku, najmä k jeho spôsobu, miestu a času, okolnostiam vzťahujúcim sa k osobe útočníka alebo k osobe obrancu. Zákon o priestupkoch ustanovuje, že konanie v nutnej obrane musí byť realizované primeraným spôsobom. Aj keď zákon o priestupkoch neuvádza, akým spôsobom sa má hodnotiť primeranosť, *per analogiam* je možné aplikovať výkladové pravidlo ustanovené práve v § 25 ods. 2 Trestného zákona a primeranosť hodnotiť vo vzťahu k spôsobu útoku, miestu a času, okolnostiam vzťahujúcim sa k osobe útočníka alebo k osobe obrancu. Je taktiež potrebné poukázať na skutočnosť, že obrana bude vo väčšine prípadov efektívna len vtedy, ak bude mať vyššiu intenzitu ako útok, a preto nie je možné *a priori* konštatovať, že ide o exces, ak je konanie v nutnej obrane intenzívnejšie ako konanie útočníka. Práve naopak, obranné konanie je vo väčšine prípadov intenzívnejšie ako konanie útočníka, pretože konaním v nutnej obrane je potrebné útok odvrátiť a eliminovať vôľu útočníka, v útoku pokračovať alebo ho opakovať.

Postupom času aplikačná prax ukázala, že v rámci konania v nutnej obrane dochádza k nezavineným excesom spôsobeným silným rozrušením osoby, ktorá bráni záujem chránený zákonom, keď sa stáva, že táto osoba neodhadne správne intenzitu obranného konania a ohrozený záujem chráni neprimeraným spôsobom. Zákonodarca to upravil v § 25 ods. 3

Trestného zákona, kde ustanovil, že ten, kto odvracia útok neprímeraným spôsobom, nebude trestne zodpovedný, ak konal v silnom rozrušení spôsobom útokom, najmä v dôsledku zmätku, strachu alebo zľaknutia. Ide o vytvorenie podmienok na zánik trestnosti, ak obranca v dôsledku nadmerného stresu, ktorému bol počas útoku vystavený, neprímerane reagoval na vzniknutú hrozbu, respektíve útok. Zákonodarca taktiež zohľadnil prípady tzv. putatívnej obrany, teda domnej obrany alebo obrany proti domnelému útoku. Podľa § 25 ods. 4 Trestného zákona, ak sa niekto vzhľadom na okolnosti prípadu mylne domnieva, že útok hrozí, nevyklucuje to trestnú zodpovednosť za čin spáchaný z nedbanlivosti, ak omyl spočíva v nedbanlivosti.

Vo vzťahu k inštitútu nutnej obrany je potrebné konštatovať, že jej právna úprava obsiahnutá v zákone o priestupkoch je veľmi strohá, a preto je nevyhnutné *per analogiam* aplikovať aj ustanovenia Trestného zákona upravujúce excus z nutnej obrany, i.e. treba vnímať intenzitu útoku a obrany a upravujúce putatívnu obranu. Nutná obrana je inštitút, ktorý umožňuje sa brániť proti útoku alebo hrozbe na záujem chránený zákonom bez hrozby vyvodenia právnej zodpovednosti. V čase útoku však osoba konajúca v nutnej obrane nevie posúdiť, či útok bude neskôr kvalifikovaný ako trestný čin alebo ako priestupok, a preto by mala mať vytvorené jednotné kritériá na konanie v nutnej obrane bez ohľadu na neskoršiu právnu kvalifikáciu skutku.

Na záver je potrebné zdôrazniť skutočnosť, že v prípade subsumpcie konania pod inštitút nutnej obrany stráca toto konanie jeden z predpokladov na vznik trestnoprávnej alebo administratívnoprávnej zodpovednosti, a to protiprávnosť konania.

2 *Ne bis in idem*

Prvý historický základ zásady *ne bis in idem* je chrániť jednotlivca proti svojvôli, ktorá by spočívala v súdení toho istého jednotlivca niekoľkokrát za rovnaký čin na základe rôznych kvalifikácií. Prvé uvedenia tejto zásady sa nachádzajú v rímskom období, kde jej zákaz prétora dal túto formu: *bis de eadem re ne sit actio*. Nie je možné spochybniť, že táto zásada predstavu-

je jedno zo základných občianskych práv voči súdnej právomoci, ktorá sa aj preto stala základnou zásadou trestného práva.²

V netrestnom (súkromnom) práve sa tento prístup zdôrazňuje viac pod názvom *res iudicata* ako odraz relatívnej nezmeniteľnosti rozhodnutia a všeobecnejšie chápanej istoty v podobe predvídateľnosti rozhodnutia v intenciách dovtedajšej ustálenej judikatúry.³

Zásada *ne bis in idem* a zásada *res iudicata* majú vo svojej podstate dosiahnuť jedinú, a to zachovanie právnej istoty účastníka konania v prípade, že už vo veci bolo právoplatne rozhodnuté. Samozrejme, že uvedené zásady vo svojej podstate predstavujú aj prekážku postupu, ak vo veci koná iný orgán. Vtedy môžeme hovoriť o prekážke litispendencie.

Podstatou predmetnej zásady je zamedzenie dvojitému postihu za jeden skutok, i.e. osobe nemôže byť uložený trest za konanie, za ktoré bola právoplatne odsúdená, bola jej zaň uložená sankcia, oprávnený orgán uznal osobu za nevinnú alebo iným spôsobom meritórne rozhodol. Pri posudzovaní, či nejde o porušenie zásady *ne bis in idem*, musí príslušný orgán skúmať, či ide o identický skutok z hľadiska skutkového (priebeh okolností), vecného (tie isté skutočnosti) a spravidla aj personálneho (tie isté zúčastnené osoby, respektíve subjekty).

Procesnoprávne predpisy upravujú niekoľko alternatív postupov orgánov za rešpektovania zásady *ne bis in idem*.

Podľa § 9 ods. 1 písm. e) zákona č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku v znení neskorších predpisov trestné stíhanie nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené, ak ide o osobu, proti ktorej sa skoršie stíhanie pre ten istý skutok skončilo právoplatným rozsudkom súdu alebo bolo právoplatne zastavené, podmienčne zastavené a obvinený sa osvedčil, alebo sa skončilo schválením zmiernu a zastavením trestného stíhania, ak rozhodnutie nebolo v predpísanom konaní zrušené.

² Návrh generálneho advokáta YVES BOT vo veci C-486/14.

³ MACH, P.: *Ne bis in idem* – aktuálne variácie starej zásady. In VLADÁR, V. (ed.): *Verejné právo na Slovensku a v Európe – aktuálne problémy a rímsko-kanonické súvislosti*. Zborník z medzinárodnej vedeckej interdisciplinárnej konferencie, uskutočnenej 27. septembra 2019 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Praha: Leges, 2019, s. 158.

Podľa § 215 ods. 1 písm. d) Trestného poriadku prokurátor zastaví trestné konanie, ak je trestné stíhanie neprípustné podľa § 9 Trestného poriadku. Z rovnakého dôvodu zastaví konanie aj súd.⁴

Obdobná právna úprava reflektujúca zásadu *ne bis in idem* je obsiahnutá aj v zákone o priestupkoch. Podľa § 76 ods. 1 písm. g) cit. zákona správny orgán konanie o priestupku zastaví, ak sa v ňom zistí, že o skutku už bolo právoplatne rozhodnuté správnym orgánom alebo orgánom činným v trestnom konaní.

Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov v § 30 ods. 1 ustanovuje, že správny orgán konanie zastaví, ak zistí, že vo veci už začal konať iný príslušný správny orgán, ak sa správne orgány nedohodli inak, zistí, že pred podaním návrhu vo veci začal konať súd, ak osobitný zákon neustanovuje inak alebo ak v tej istej veci sa právoplatne rozhodlo a skutkový stav sa podstatne nezmenil.

Z dikcie citovaných ustanovení vyplýva, že konajúci orgán je povinný zastaviť konanie, ak sa už vec právoplatne skončila, prípadne v predmetnej veci už predtým začalo iné konanie. Ide teda o obligatórne zastavenie konania, čo vyplýva z imperatívneho tvaru slovesa „zastaví“.

V praxi však často dochádza k zdanlivej kolízii, keď príslušné orgány vedú konanie s cieľom vyvodiť trestnoprávnu alebo administratívno-právnu zodpovednosť a účastníci namietajú porušenie princípu *ne bis in idem*, a tým spochybňujú zákonnosť celého konania. Najmä v oblasti vyvodzovania administratívno-právnej zodpovednosti často dochádza k domnelému a účastníkmi konania proklamovanému porušeniu zásady *ne bis in idem*, a tým k narušeniu právnej istoty účastníka konania. Prvou je proklamovaná kolízia disciplinárneho konania a prepustenia zo služobného pomeru podľa § 192 ods. 1 písm. e) zákona č. 73/1998 Z. z. o štátnej službe príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky a Železničnej polície v znení neskorších predpisov. Druhou je kolízia trestnoprávneho postihu a prepustenia zo služobného pomeru podľa § 192 ods. 1 písm. e) cit. zákona.

Zásada *ne bis in idem* je vyjadrená v ust. § 59 zákona č. 73/1998 Z. z., ktoré ustanovuje, že disciplinárne opatrenie nemožno uložiť, ak bol príslušník za ten istý skutok už právoplatne odsúdený; ak bolo disciplinárne opatrenie uložené skôr, zruší sa s účinnosťou odo dňa uloženia. Zároveň

⁴ § 281 ods. 1 Trestného poriadku.

citované ustanovenie *expressis verbis* uvádza, že uloženie disciplinárneho opatrenia za disciplinárne previnenie alebo za konanie, ktoré má znaky priestupku, nevylučuje skončenie služobného pomeru príslušníka za takéto konanie, ak po uložení disciplinárneho opatrenia vyšli najavo skutočnosti odôvodňujúce skončenie služobného pomeru príslušníka. V aplikačnej praxi spôsoboval § 59 v spojení s § 192 ods. 1 písm. e) značné problémy a bol predmetom veľkého množstva súdnych sporov.

Krajský súd v Bratislave v konaní vedenom pod sp. zn. 5SŽ 110/2002 konštatoval: „V súvislosti s námietkou žalobcu, že bol už za predmetný skutok disciplinárne potrestaný, súd konštatuje, že prijatie disciplinárneho opatrenia samo osebe nevylučuje, aby nadriadený voči príslušníkovi prijal aj personálne opatrenie podľa § 192 ods. 1 písm. e) zákona č. 73/1998 Z. z.“

Taktiež je dôležité poukázať na ďalší právny názor Krajského súdu v Bratislave, keď v konaní vedenom pod sp. zn. 1 S 2/2007 konštatoval: „Súd sa stotožňuje s názorom žalovaného, že konanie o prepustení zo služobného pomeru podľa § 192 ods. 1 písm. e) zákona č. 73/1998 Z. z. nemožno umelo spájať so samostatným, či už trestným konaním alebo samostatným priestupkovým konaním. Samostatným trestným konaním alebo konaním o priestupku sa zisťuje, či sú naplnené všetky znaky skutkovej podstaty trestného činu alebo priestupku v zmysle zákona o priestupkoch. O prepustení príslušníka zo služobného pomeru rozhoduje príslušný nadriadený a tento si podľa zákona vo veci robí vlastný úsudok a v samostatnom personálnom konaní rozhoduje nezávisle od výsledku samostatného trestného konania alebo samostatného konania o priestupku. K uvedenému postupu ho oprávňuje aj § 238 ods. 4 zákona. [...] Zákon je vybavený kompetenciou konať v personálnych veciach samostatne, bez povinnosti vyčekať na výsledok či už trestného konania alebo konania o priestupku. Príslušný nadriadený je viazaný len rozhodnutím príslušných orgánov o tom, či bol spáchaný trestný čin, priestupok alebo iný správny delikt a kto ho spáchal. Aj prípadný oslobodzujúci rozsudok (ak by išlo aj o tožný skutok) však ešte neznamená, že príslušník sa nedopustil porušenia služobnej prísahy. [...] Konanie žalobcu v samostatnom personálnom konaní nebolo posudzované ako priestupok, ale ako konanie v rozpore so služobnou prísahou príslušníka a ako také bolo aj v personálnom konaní dostatočne preukázané. [...] Súd konštatuje, že otázka viny z trestného činu, a tým aj z priestupku nie je predbežnou otázkou, od vyriešenia ktorej závisí rozhodnutie o prepustení žalobcu z dôvodu uvedeného v § 192

ods. 1 písm. e) zákona, preto súčasne vedené trestné konanie alebo konanie o priestupku voči žalobcovi nemá vplyv na priebeh samostatného personálneho konania. Žalovaný preto nie je povinný prerušiť konanie a vyčkať na rozhodnutie o tejto otázke orgánmi na to príslušnými.“

V kontexte druhej kolízie je potrebné konštatovať, že ide o dve samostatné, navzájom sa nepodmieňujúce konania. Otázka konštatovania viny nemá charakter predbežnej otázky a nepodmieňuje výsledok personálneho konania. Uvedený záver konštatoval aj Najvyšší súd Slovenskej republiky v konaní vedenom pod sp. zn. 1SŽ-o-NS 24/2004, kde uviedol, že „... odvolací súd sa stotožňuje s právnym názorom žalovaného, že otázka viny trestného činu nie je predbežnou otázkou, od vyriešenia ktorej závisí rozhodnutie o prepustení žalobcu z dôvodu uvedeného v § 192 ods. 1 písm. e) zákona č. 73/1998 Z. z. Preto súčasne vedené trestné konanie voči žalobcovi nemá vplyv na priebeh personálneho konania. Žalovaný preto nebol povinný prerušiť konanie a vyčkať na rozhodnutie o tejto otázke orgánmi na to príslušnými...“.

Taktiež v konaní vedenom pod sp. zn. 7SŽ 63/2003 konštatoval, že „... žalovaný, ak konal voči žalobcovi bez ohľadu na výsledok trestného stíhania, postupoval správne, pretože trestné konanie vo veci nemá vplyv na skončenie služobného pomeru vo vzťahu žalobcu a žalovaného...“.

Zásada *ne bis in idem* však neplatí absolútne. Môže byť prelomená inštitútom obnovy konania. Ide o mimoriadny opravný prostriedok, ktorý je upravený tak v Trestnom poriadku, ako aj v správnom poriadku. Keďže ide o výrazný zásah do práv dotknutých osôb, ustanovujú oba pramene striktné podmienky, keď môže byť obnova konania povolená.

Často dochádza k situácii, že policajt prepustený zo služobného pomeru pre porušenie služobnej prísahy alebo služobnej povinnosti sa domáha obnovy konania a zrušenia rozhodnutia z dôvodu, že ho súd oslobodil spod obžaloby, a teda sa dodatočne zistili nové skutočnosti alebo dôkazy, ktoré neboli policajtovi alebo nadriadenému bez jeho viny v čase konania známe, a nemohol ich uplatniť a ktoré mohli mať podstatný vplyv na rozhodnutie.

V uvedenom prípade však nemožno konštatovať, že automaticky sú naplnené podmienky na obnovu konania, keďže v rámci konania o prepustení zo služobného pomeru sa zisťujú a posudzujú iné skutočnosti než v trestnom konaní. Oslobodzujúci rozsudok teda nemôže mať automaticky za následok nutnosť konštatovania, že policajt sa nedopustil porušenia

služobnej disciplíny alebo služobnej prísahy zvlášť hrubým spôsobom a že nedošlo k porušeniu zákona vo vzťahu k príslušným ustanoveniam zákona. Uvedený právny názor opakovane konštatoval aj Najvyšší súd Slovenskej republiky napr. v konaní sp. zn. 1Sžo-NS-152/2005.

V konaní vedenom pod sp. zn. 8Sžo 48/2013 Najvyšší súd Slovenskej republiky konkrétne konštatoval, že „... otázka trestnoprávnej zodpovednosti nemusí byť zhodná so skutočnosťami, ktoré tvoria podklad pre prijatie personálneho opatrenia. Porušenie služobnej prísahy alebo služobnej povinnosti zvlášť hrubým spôsobom nemožno podmieňovať spáchaním trestného činu. Z uvedených dôvodov oslobodzujúci rozsudok predložený žalobcom sám osebe nie je dôkazom, že žalobca sa nedopustil protiprávneho konania uvedeného v preskúmanom rozhodnutí žalovaného...“.

Oslobodzujúci rozsudok v predmetnej veci môže, ale nemusí, zakladať dôvod na obnovu konania. Je úlohou príslušného orgánu, aby preskúmal, či skutočnosti, ktoré viedli k oslobodeniu spod obžaloby zakladajú právny dôvod na obnovu konania.

3 *Praesumptio boni viri a in dubio pro reo*

Prezumpcia nevinny je jeden z najdôležitejších inštitútov zaručujúcich osobe, ktorá je podozrivá z protiprávneho konania, status nevinného, kým oprávnený orgán právoplatne nekonštatuje jej vinu.

Tento princíp je jednou zo základných záruk dodržiavania občianskych práv a slobôd obvineného alebo obžalovaného a nachádza sa v mnohých medzinárodných dohovoroch, ako napríklad Všeobecná deklarácia ľudských práv, Listina základných práv a slobôd (článok 40 ods. 2) alebo Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (článok 6 ods. 2).

Prezumpcia nevinny je garantovaná Ústavou Slovenskej republiky, ktorá v čl. 50 ods. 2 ustanovuje, že každý, proti komu sa vedie trestné konanie, sa považuje za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu. Na ústavnoprávnu úpravu nadväzuje aj zákon o priestupkoch a Trestný poriadok.

Zákon o priestupkoch v § 73 ods. 1 ustanovuje, že občan je obvineným z priestupku, len čo správny orgán vykonal voči nemu prvý procesný úkon. Na takého občana sa hľadí ako na nevinného, kým jeho vina nebola vyslovená právoplatným rozhodnutím. Trestný poriadok v § 2 ods. 4 ustanovu-

je, že každý, proti komu sa vedie trestné konanie, sa považuje za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu.

V nadväznosti na uvedené je potrebné konštatovať, že konanie o priestupkoch a trestné konanie spočívajú na rovnakých zásadách, keďže ich podstata je rovnaká, a to objasniť skutkové okolnosti protiprávneho konania, subsumovať ich pod príslušnú skutkovú podstatu, zistiť osobu páchatela, posúdiť príslušnú právnu reguláciu a vyvodiť voči páchatelovi zodpovednosť za protiprávne konanie. K záveru, že v podstatných rysoch ide o rovnaké konanie dospel aj Ústavný súd Slovenskej republiky v konaní vedenom pod sp. zn. II. ÚS 134/2011, keď konštatoval: „Z hľadiska ústavného súdu treba prisvedčiť sťažovateľovi, ktorý tak v priebehu správneho konania, ako aj konania vedeného všeobecnými súdmi poukazoval na to, že konanie o priestupkoch treba v podstate považovať za trestné konanie s aplikáciou tých zásad, ktoré sú pre trestné konanie neopomenuteľné. Ide najmä o zásadu prezumpcie neviny, ako aj o právo stíhanej osoby slobodne sa rozhodnúť o tom, akým spôsobom sa bude počas konania, respektíve v tom-ktorom štádiu konania obhajovať. Súčasťou uvedeného oprávnenia bude aj slobodné rozhodnutie o tom, či a v akom rozsahu sa bude stíhaná osoba vyjadrovať k obvineniu, ktorému čelí. Rozhodnutie stíhanej osoby o týchto otázkach tvorí zároveň súčasť procesnoprávnej zodpovednosti stíhanej osoby za výsledok konania. Je totiž vecou stíhanej osoby rozhodnúť sa, aká obrana bude pre ňu najvýhodnejšia, no zároveň, ak sa toto rozhodnutie ukáže ako nesprávne, musí za to niesť procesnoprávnu zodpovednosť.“

Na obvineného z priestupku, ako aj na obvineného z trestného činu, respektíve obžalovaného sa hľadí ako na nevinného, pokiaľ nie je jeho vina zákonným spôsobom preukázaná, i.e. pokiaľ nie je právoplatným rozhodnutím správneho orgánu alebo súdu uznaným za vinného. Zároveň platí, že nepreukázaná vina má rovnakú váhu ako preukázaná nevina a obvinený, respektíve obžalovaný nie je povinný preukazovať svoju nevinu, pretože dôkazné bremeno spočíva na správnom orgáne, respektíve na súde.⁵

Najvyšší súd Slovenskej republiky v konaní vedenom pod sp. zn. 10Sžd 23/2011 konštatoval, že „zákon o priestupkoch v § 73 ods. 2 zakotvuje základné procesné práva a povinnosti obvineného z priestupku. V porovna-

⁵ SPIŠIAKOVÁ, H.: *Zákon o priestupkoch. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, s. 447.

ní so všeobecným správnym konaním, ktoré je upravené v správnom poriadku, poskytuje obvinenému z priestupku širší okruh procesných práv. Realizácia zásady prezumpcie nevinu znamená, že správny orgán je povinný dokázať vinu obvineného z priestupku a ak sú o nej pochybnosti, musí rozhodnúť v prospech obvineného z priestupku“. V konaní sp. zn. 6Sžo 34/2007 (R 111/2014) tiež konštatoval, že „... realizácia zásady prezumpcie nevinu v priestupkovom konaní znamená, že správny orgán je povinný dokázať vinu obvineného z priestupku, a ak sú o nej pochybnosti, musí rozhodnúť v prospech obvineného z priestupku (*in dubio pro reo*)...“.

V kontexte citovaného názoru Najvyššieho súdu Slovenskej republiky je potrebné poukázať na skutočnosť, že so zásadou prezumpcie nevinu úzko súvisí zásada *in dubio pro reo*. Formulácia v tejto podobe je známa až z obdobia stredoveku, zásada však vychádza z myšlienok rímskeho práva, kde sa objavuje v inak formulovaných vetách predovšetkým u právnika Ulpiana. Podstatou predmetnej zásady je povinnosť správneho orgánu, respektíve súdu rozhodnúť v prospech obvineného, respektíve obžalovaného, ak sa v rámci konania nepodarilo náležite zistiť skutkový stav vecí bez pochybností, kto daný skutok spáchal. Najvyšší súd Slovenskej republiky v konaní sp. zn. 3Sžo 35/2011 konštatoval: „Skutková podstata priestupku je charakteristická štyrmi obligatónnymi znakmi, ktorými sú subjekt, subjektívna stránka, objekt, objektívna stránka. Na objasnenie a sankcionovanie priestupku musia byť obligatórne naplnené a zistené kumulatívne. Ak by čo i len jeden znak skutkovej podstaty nebol objasnený, nemožno hovoriť o priestupku. Ak pri niektorej časti skutkovej podstaty existujú pochybnosti o jej existencii a nebola preukázaná nadovšetko pochybnosť, uplatní sa zásada *in dubio pro reo* (v pochybnostiach v prospech obvineného).“

Bibliografia

Pramene:

Nálezy Ústavného súdu Slovenskej republiky:

II. ÚS 134/2011.

Rozsudky Najvyššieho súdu Slovenskej republiky:

10Sžd 23/2011.

6Sžo 34/2007 (R 111/2014).

3Sžo 35/2011.

1Sžo NS 24/2004.

7Sž 63/2003.

1Sžo-NS-152/2005.

8Sžo 48/2013.

Rozsudky Krajského súdu v Bratislave:

5Sž 110/2002.

1S 2/2007.

Literatúra:

MACH, P. *Ne bis in idem* – aktuálne variácie starej zásady. In: VLADÁR, V. (ed.). *Verejné právo na Slovensku a v Európe – aktuálne problémy a rímsko-kanonické súvislosti*. Zborník z medzinárodnej vedeckej interdisciplinárnej konferencie, uskutočnenej 27. septembra 2019 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Praha: Leges, 2019. ISBN 978-80-7502-424-4.

SPIŠIAKOVÁ, H. *Zákon o priestupkoch. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-8168-187-5.

CODEX THEODOSIANUS JAKO PRAMEN INSTITUTŮ ČESKÉHO A SLOVENSKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA PROCESNÍHO

Jan Ullmann

Abstrakt: Autor se v tomto příspěvku zabývá úpravou vybraných institutů trestního práva procesního *Codice Theodosiano*, a to konkrétně místní příslušností soudu, peněžitou zárukou (kaucí) a vazbou. Autor dále srovnává římskoprávní úpravu těchto institutů s jejich současnou úpravou v českém a slovenském právním řádu.

Klíčová slova: *Codex Theodosianus* – trestní právo – trestní proces – místní příslušnost soudu – vazba – kauce

Abstract: The author in this article deals with the regulation of selected institutes of criminal procedural law in the *Codex Theodosianus*, namely the local jurisdiction of the court, bail and detention. The author also compares the Roman law regulation of these institutes with their current regulation in the Czech and Slovak legal systems.

Keywords: *Codex Theodosianus* – criminal law – criminal process – local jurisdiction of court – detention – bail

Úvod

Hovoří-li se o římském právu jako o pramenu současného práva států kontinentální Evropy, mívá se tím obvykle právo soukromé, nejčastěji právo občanské. Jistě tomu tak i skutečně je. Avšak bylo by chybou domnívat se, že podobnosti mezi instituty římského práva a instituty současných právních řádů evropských států lze nalézt pouze v soukromém právu a zcela opomínat právo veřejné. Cílem tohoto příspěvku je poukázat na několik institutů trestního práva procesního, které jsou zakotveny v českém a slovenském právním řádu a jsou aktivně používány, a zároveň jsou shodně nebo značně podobně upraveny i *Codice Theodosiano*. V rámci tohoto příspěvku tedy autor představí současnou právní úpravu procesních institutů místní příslušnosti soudu (v rámci trestního procesu), vazby a peněžitě zá-

ruky v českém i slovenském právním řádu, uvede přeložené fragmenty *Codicis Theodosiani* upravující tyto instituty a rozebere případné odlišnosti.

1 Místní příslušnost soudu

Prvním z institutů současného trestního práva procesního, kterému se autor v tomto příspěvku věnuje, je místní příslušnost soudu. V českém právním řádu je místní příslušnost soudu v rámci trestního procesu upravena v ustanovení § 18 zák. č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále též jen „trestní řád“):

§ 18

- (1) Řízení koná soud, v jehož obvodu byl trestný čin spáchán.
- (2) Nelze-li místo činu zjistit nebo byl-li čin spáchán v cizině, koná řízení soud, v jehož obvodu obviněný bydlí, pracuje nebo se zdržuje; jestliže se nedají tato místa zjistit nebo jsou mimo území České republiky, koná řízení soud, v jehož obvodu čin vyšel najevo.

Ve slovenském právním řádu je místní příslušnost soudu v rámci trestního procesu upravena velmi podobně, a to v ustanovení § 17 zák. č. 301/2005 Z.z., trestný poriadok, ve znění pozdějších předpisů (dále též jen „Trestný poriadok“):

§ 17

- (1) Konanie vykonáva súd, v ktorého obvode bol trestný čin spáchaný.
- (2) Ak osobitný predpis neustanovuje inak, obvodom okresného súdu v sídle krajského súdu pre konanie o trestných činoch uvedených v § 16 ods. 1 je obvod tohto krajského súdu.
- (3) Ak miesto činu nemožno zistiť alebo bol čin spáchaný v cudzine, konanie vykonáva súd, v ktorého obvode obvinený býva, pracuje alebo sa zdržiava; ak sa nedajú tieto miesta zistiť alebo sú mimo územia Slovenskej republiky, konanie vykonáva súd, v ktorého obvode čin vyšiel najavo.

Codex Theodosianus obsahuje dva fragmenty, upravující místní příslušnost soudu v rámci trestního procesu:

Cod. Theod. 9,1,1: Císař Constantinus Augustus k Octavianovi, vojenskému správci Hispanie

Pokud jakákoli osoba nejvznešenějšího stavu spáchá znásilnění, násilím vstoupí či uzme majetek jiného, nebo bude zadržena při páchání zločinu, musí být okamžitě předána veřejnému právu, a to v provincii, v níž spáchala zločin. Jeho jméno nebude sděleno Nám a nesmí uplatnit *praescriptio fori*. Protože obvinění vylučuje všechny stavovské výsady, jedná-li se o trestní proces a nikoli o civilní žalobu. Interpretace: Pokud kdokoli spáchá zločin, za nějž jej zákon může odsoudit a potrestat, nemůže tvrdit, že by měl být stíhán a souzen ve svém vlastním fóru, to jest v místě, kde žije, ale musí být potrestán v místě, kde byl zločin spáchán; a císaři nesmí být o takové osobě referováno.¹

Cod. Theod. 9,1,10: Stejní císařové a císař Gratianus k hraběti Florianovi

(Po jiných záležitostech.) Obvinění nesmí překročit hranice provincie; souzení zločinu musí být provedeno v místě, kde je tvrzeno, že byl zločin spáchán. Mimoto, podle stávajících zákonů, omezujeme takové soudy v cizině. Interpretace: Soudní proces musí být proveden v místě, kde byl zločin spáchán; jelikož osoba obviněná ze spáchání zločinu nesmí být vyslýchána jinde.²

¹ Cod. Theod. 9,1,1: *Imp. Constantinus a. ad Octavianum comitem Hispaniarum. Quicumque* clarissimae dignitatis virginem rapuerit, vel fines aliquos invaserit, vel in aliqua culpa seu crimine fuerit deprehensus, statim intra provinciam, in qua facinus perpetravit, publicis legibus subiugetur, neque super eius nomine ad scientiam nostram referatur, nec fori praescriptione utatur. Omnem enim honorem reatus excludit, quum criminalis causa et non civilis res vel pecuniaria moveatur. Dat. prid. non. dec. Serdicae. acc. V. non. mart. Cordubae, Gallicano et Basso coss. Interpretatio. Quicumque* damnabile vel puniendum legibus crimen admiserit, non se dicat in foro suo, id est in loco, ubi habitat, debere pulsari: sed ubi crimen admissum est, ab eius loci iudicibus vindicetur, nec de eius persona ad principem referatur.*

² Cod. Theod. 9,1,10: *Idem aa. et Gratianus a. ad Florianum comitem. Post alia: ultra provinciae terminos accusandi licentia non progrediatur. oportet enim illic criminum iudicia agitari, ubi facinus dicitur admissum. Peregrina autem iudicia praesentibus legibus coercemus. Dat. V. id. nov. Martianopoli, Valentiniano et Valente IV. aa. coss. Interpretatio.*

Z výše uvedených fragmentů *Codicis Theodosiani* je patrné, že právní úprava místní příslušnosti soudů v trestním procesu se v římském právu příliš nelišila od současné úpravy v českém a slovenském právu. První z uvedených fragmentů sice hovoří pouze o osobách nejvznešenějšího stavu, přičemž tímto pojmem byli obvykle označováni příslušníci senátorského stavu, ovšem vzhledem k textaci interpretační části prvního fragmentu a vzhledem ke znění druhého fragmentu není důvod domnívat se, že by se pravidlo týkající se místní příslušnosti nevztahovalo obecně na jakýkoli trestní proces, ať už byl pachatelem kdokoli. Lze se domnívat, že první fragment jmenovitě hovoří o příslušnících *ordo senatorii* pravděpodobně v návaznosti na nějaký konkrétní případ trestního procesu s příslušníkem senátorského stavu, který byl řešen přímo s císařem.

Pro úplnost je nutno uvést, že *Codex Theodosianus* ve fragmentu 2,1,4 obecně stanoví, že žalobce má následovat fórum žalovaného. Tato úprava je však obecná a v případě trestních procesů se tedy místní příslušnost soudu stanoví, v souladu s výše uvedenými fragmenty, podle místa spáchání trestného činu.

Současný český a slovenský právní řád kromě základního způsobu určení místně příslušného soudu v trestním procesu podle místa, kde byl trestný čin spácháný, obsahují (v § 18 odst. 2 trestního řádu, respektive v § 17 ods. 3 Trestného poriadku) i alternativní způsoby určení místně příslušného soudu pro situaci, kdy základní způsob není aplikovatelný. Z tohoto pohledu je výše uvedená římskoprávní úprava méně dokonalá, jelikož jistě i v římském právu muselo docházet k případům, kdy místo činu nebylo možné zjistit, nicméně ani jeden z uvedených fragmentů na takovou situaci nepamatuje. Římskoprávní úprava však je, alespoň z pohledu autora, dokonalejší, respektive přesnější v jiném ohledu – český i slovenský zákon stanoví, že soudní řízení se koná před soudem, v jehož obvodu byl trestný čin spáchán. To však není zcela přesná formulace, jelikož v praxi je vždy nutné místně příslušný soud určit již před samotným zahájením soudního řízení, kdy ale samozřejmě z pohledu práva ještě není rozhodnuto, zda se trestný čin vůbec stal. Druhý výše uvedený fragment, který hovoří o tom, že soud by se měl konat v místě, kde je tvrzeno, že byl zločin spáchán, je tedy z pohledu autora rozhodně mnohem přesnější a jde tedy o názorný

Criminum discussio ibi agitanda est, ubi crimen admissum est; nam alibi criminis reus prohibetur audiri.

případ toho, že i v současnosti, při případné novelizaci zákonů upravujících trestní proces, by určitá inspirace *Codicis Theodosiani* mohla být pro naše právní řády přínosem.

2 Vazba

Dalším z institutů současného trestního práva procesního, jehož obdobu lze nalézt i *Codice Theodosiano*, je vazba. Ta je v českém právním řádu upravena (z pohledu trestního procesu) v ustanoveních § 67 až 73 trestního řádu, nicméně pro účely tohoto příspěvku, tedy pro porovnání současné právní úpravy a právní úpravy *Codicis Theodosiani*, jsou relevantní zejména ustanovení § 67 a 68 (z hlediska samotného procesu vzetí obviněného do vazby), § 71 a 72 odst. 1 a § 72a odst. 1 až 4 (z hlediska trvání vazby):

§ 67

Obviněný smí být vzat do vazby jen tehdy, jestliže z jeho jednání nebo dalších konkrétních skutečností vyplývá důvodná obava,

- a) že uprchne nebo se bude skrývat, aby se tak trestnímu stíhání nebo trestu vyhnul, zejména nelze-li jeho totožnost hned zjistit, nemá-li stálé bydliště anebo hrozí-li mu vysoký trest,
- b) že bude působit na dosud nevyslechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, nebo
- c) že bude opakovat trestnou činnost, pro niž je stíhán, dokoná trestný čin, o který se pokusil, nebo vykoná trestný čin, který připravoval nebo kterým hrozil,

a dosud zjištěné skutečnosti nasvědčují tomu, že skutek, pro který bylo zahájeno trestní stíhání, byl spáchán, má všechny znaky trestného činu, jsou zřejmé důvody k podezření, že tento trestný čin spáchal obviněný, a s ohledem na osobu obviněného, povahu a závažnost trestného činu, pro který je stíhán, nelze v době rozhodování účelu vazby dosáhnout jiným opatřením, zejména uložením některého z předběžných opatření.

§ 68

(1) Vzít do vazby lze toliko osobu, proti níž bylo zahájeno trestní stíhání. Rozhodnutí o vazbě musí být odůvodněno též skutkovými okolnostmi.

(2) Vzít do vazby nelze obviněného, který je stíhán pro úmyslný trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje dvě léta, nebo pro trestný čin spáchaný z nedbalosti, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta.

(3) Omezení uvedená v odstavci 2 se neužijí, jestliže obviněný

- a) uprchl nebo se skrýval,
- b) opakovaně se nedostavil na předvolání a nepodařilo se jej předvést ani jinak zajistit jeho účast při úkonu trestního řízení,
- c) je neznámé totožnosti a dostupnými prostředky se ji nepodařilo zjistit,
- d) již působil na svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařil objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, nebo
- e) již opakoval trestnou činnost, pro niž je stíhán, nebo v takové trestné činnosti pokračoval, nebo byl za takovou trestnou činnost v posledních třech letech odsouzen nebo potrestán.

(4) Omezení uvedená v odstavci 2 pro úmyslný trestný čin se neužijí, jestliže je dán důvod vazby uvedený v § 67 písm. c) a s přihlédnutím k povaze takového trestného činu vyžaduje vzetí do vazby účinná ochrana poškozeného, zejména ochrana jeho života, zdraví nebo jiného obdobného zájmu.

§ 71

Přezkoumávání trvání důvodů vazby

(1) Orgány činné v trestním řízení jsou povinny průběžně zkoumat, zda důvody vazby u obviněného ještě trvají nebo se nezměnily a zda nelze vazbu nahradit některým z opatření uvedených v § 73 a 73a. Přihlížejí při tom také k tomu, zda ponechání obviněného ve vazbě vyžaduje obtížnost věci nebo jiné závažné důvody, pro které nelze trestní stíhání skončit, a zda by propuštěním obviněného z vazby bylo zmařeno nebo podstatně ztíženo dosažení účelu trestního stíhání. Soudce tak činí v přípravném řízení pouze při rozhodování o

- a) žádosti obviněného o propuštění z vazby,
 - b) návrhu státního zástupce na rozhodnutí o ponechání obviněného ve vazbě,
 - c) změně důvodů vazby, jestliže byl shledán nový důvod vazby, nebo
 - d) stížnosti proti usnesení státního zástupce o vazbě.
- (2) Obviněný musí být neprodleně propuštěn z vazby, jestliže
- a) pomine důvod vazby, nebo
 - b) je zřejmé, že vzhledem k osobě obviněného a k povaze a závažnosti věci trestní stíhání nepovede k uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody, a nejsou-li dány okolnosti uvedené v § 68 odst. 3 a 4.

§ 72

(1) Nejpozději každé tři měsíce od právní moci rozhodnutí o vzetí do vazby nebo právní moci jiného rozhodnutí o vazbě je v přípravě řízení soudce povinen rozhodnout na návrh státního zástupce o tom, zda se obviněný i nadále ponechává ve vazbě, nebo zda se z vazby propouští. Jinak musí být obviněný neprodleně propuštěn z vazby.

§ 72a

(1) Vazba může trvat v přípravném řízení a v řízení před soudem jen nezbytně nutnou dobu. Celková doba trvání vazby v trestním řízení nesmí přesáhnout

- a) jeden rok, je-li vedeno trestní stíhání pro přečin,
- b) dva roky, je-li vedeno trestní stíhání pro zločin,
- c) tři roky, je-li vedeno trestní stíhání pro zvlášť závažný zločin,
- d) čtyři roky, je-li vedeno trestní stíhání pro zvlášť závažný zločin, za který lze podle trestního zákona uložit výjimečný trest.

(2) Z doby uvedené v odstavci 1 připadá jedna třetina na přípravné řízení a dvě třetiny na řízení před soudem. Není-li přípravné řízení nebo řízení před soudem před uplynutím této doby skončeno, musí být nejpozději v poslední den této lhůty obviněný propuštěn z vazby. (...)

(3) Vazba z důvodu uvedeného v § 67 písm. b) může trvat nejdéle tři měsíce. Nebyl-li obviněný, který není ve vazbě současně i z jiného důvodu, propuštěn z vazby před uplynutím lhůty uvedené ve

věť první, musí být propuštěn nejpozději poslední den této lhůty. Bylo-li zjištěno, že obviněný již působil na svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařil objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání [§ 68 odst. 3 písm. d)], rozhodne o ponechání obviněného ve vazbě nad stanovenou lhůtu v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce a po podání obžaloby nebo návrhu na schválení dohody o vině a trestu soud.

(4) Doba trvání vazby se počítá ode dne, kdy došlo k omezení osobní svobody obviněného. Při vrácení věci státnímu zástupci k došetření pokračuje běh lhůty, která připadá na přípravné řízení, ode dne, kdy byl spis doručen státnímu zástupci.

Slovenský Trestný poriadok vazbu upravuje v ustanoveních § 71 až 79. Shodně s postupem výše autor uvádí pouze ustanovení relevantní pro účely tohoto příspěvku, ustanovení §§ 71 ods. 1; 72 ods. 2; 76 ods. 1, 2, 6, 7 a 10; 76a a 79 ods. 1 až 3:

§ 71

(1) Obviněný môže byť vzatý do väzby len vtedy, ak doteraz zistené skutočnosti nasvedčujú tomu, že skutok, pre ktorý bolo začaté trestné stíhanie, bol spáchaný, má znaky trestného činu, sú dôvody na podozrenie, že tento skutok spáchal obviněný a z jeho konania alebo ďalších konkrétnych skutočností vyplýva dôvodná obava, že

- a) ujde alebo sa bude skrývať, aby sa tak vyhol trestnému stíhaniu alebo trestu, najmä ak nemožno jeho totožnosť ihneď zistiť, ak nemá stále bydlisko alebo ak mu hrozí vysoký trest,
- b) bude pôsobiť na svedkov, znalcov, spoluobviněných alebo inak mařit objasňovanie skutočností závažných pre trestné stíhanie, alebo
- c) bude pokračovať v trestnej činnosti, dokoná trestný čin, o ktorý sa pokúsil, alebo vykoná trestný čin, ktorý pripravoval alebo ktorým hrozil.

§ 72

(2) Konať a rozhodovať možno len o väzbe osoby, proti ktorej bolo vznesené obvinenie. Odôvodnenie rozhodnutia o väzbe obsahuje aj uvedenie skutkových okolností, o ktoré sa výrok rozhodnutia o väzbe opiera. [...]

§ 76

(1) Väzba v rámci základnej alebo predĺženej lehoty väzby v prípravnom konaní a väzba v konaní pred súdom môže trvať len nevyhnutný čas.

(2) Základná lehota väzby v prípravnom konaní je sedem mesiacov; prokurátor je povinný prepustiť obvineného na slobodu najneskôr v posledný deň tejto lehoty, ak nepodá najmenej dvadsať pracovných dní pred jej uplynutím obžalobu, návrh na schválenie dohody o vine a treste alebo sudcovi pre prípravné konanie návrh na predĺženie tejto lehoty.

(6) Celková lehota väzby v prípravnom konaní spolu s väzbou v konaní pred súdom nesmie presiahnuť

- a) dvanásť mesiacov, ak je vedené trestné stíhanie pre prečin,
- b) tridsaťšesť mesiacov, ak je vedené trestné stíhanie pre zločin,
- c) štyridsaťosem mesiacov, ak je vedené trestné stíhanie pre obzvlášť závažný zločin.

(7) Z lehoty uvedenej v odseku 6 pripadá na prípravné konanie najviac

- a) sedem mesiacov, ak je vedené trestné stíhanie pre prečin,
- b) devätnásť mesiacov, ak je vedené trestné stíhanie pre zločin,
- c) dvadsaťpäť mesiacov, ak je vedené trestné stíhanie pre obzvlášť závažný zločin.

Ustanovenie § 78 tým nie je dotknuté.

(10) Lehoty uvedené v odsekoch 6 a 7 začínajú plynúť odo dňa zadržania alebo zatknutia obvineného; ak nepredchádzalo zatknutie alebo zadržanie obvineného, odo dňa obmedzenia osobnej slobody obvineného na základe rozhodnutia o väzbe. V prípadoch odmietnutia obžaloby a vrátenia veci prokurátorovi, vrátenia veci prokurátorovi na konanie o dohode o vine a treste, vrátenia veci prokurátorovi do prípravného konania podľa § 334 ods. 3, odmietnutia návrhu dohody o vine a treste podľa § 331 ods. 1 písm. b) alebo v prípadoch vrátenia veci prokurátorovi do prípravného konania, alebo ak prokurátor vzal obžalobu alebo návrh na schválenie dohody o vine a treste späť, plynie nová základná sedemmesačná lehota väzby v rámci lehoty uvedenej v odseku 7 odo dňa, keď bol spis doručený prokurátorovi.

§ 76a

Ak sa vedie trestné stíhanie pre obzvlášť závažný zločin, za ktorý možno uložiť trest odňatia slobody na 25 rokov alebo trest odňatia

slobody na doživotie alebo pre trestné činy terorizmu, ktoré nebolo možné pre obťažnosť veci alebo z iných závažných dôvodov skončiť do uplynutia celkovej lehoty väzby v trestnom konaní a prepustením obvineného na slobodu hrozí, že bude zmarené alebo podstatne sťažnené dosiahnutie účelu trestného konania, môže súd rozhodnúť o predĺžení celkovej lehoty väzby v trestnom konaní na nevyhnutnú dobu, a to aj opakovane. Celková lehota väzby v trestnom konaní spolu s jej predĺžením podľa predchádzajúcej vety však nesmie presiahnuť šesťdesiat mesiacov.

§ 79

(1) Ak pominie dôvod väzby, dôvod na jej ďalšie trvanie alebo uplynie lehota uvedená v § 76 ods. 6 alebo 7 alebo § 78, musí byť obvinený ihneď prepustený na slobodu. V prípravnom konaní o tom rozhodne prokurátor.

(2) Policajt, prokurátor, sudca pre prípravné konanie a súd sú povinní skúmať v každom období trestného stíhania, či dôvody väzby trvajú, alebo či sa zmenili. Sudca pre prípravné konanie tak koná iba pri rozhodovaní o návrhu prokurátora na predĺženie lehoty väzby alebo o zmene dôvodov väzby a pri rozhodovaní o žiadosti obvineného o prepustenie z väzby podľa odseku 3. Ak v prípravnom konaní prokurátor zistí, že dôvody väzby sa zmenili, podá návrh sudcovi pre prípravné konanie na rozhodnutie o zmene dôvodov väzby. Sudca pre prípravné konanie o takom návrhu rozhodne bez meškania. Ak súd vyhlásil oslobodzujúci rozsudok, predseda senátu bezodkladne vydá príkaz na prepustenie obvineného z väzby s uvedením dôvodu prepustenia a uvedie túto okolnosť v zápisnici; takto postupuje predseda senátu aj vtedy, ak v súdnom konaní uplynula lehota väzby podľa § 76 ods. 6.

(3) Obvinený má právo kedykoľvek žiadať o prepustenie na slobodu. Ak v prípravnom konaní prokurátor takej žiadosti nevyhoví, predloží ju bez meškania so svojím stanoviskom a s návrhom na rozhodnutie sudcovi pre prípravné konanie, o čom upovedomí obvineného a jeho obhajcu. O takej žiadosti sa musí bez meškania rozhodnúť. Ak sa žiadosť zamietla, môže ju obvinený, ak v nej neuvedie iné dôvody, opakovať až po uplynutí tridsiatich dní odo dňa, keď rozhodnutie o jeho predchádzajúcej žiadosti nadobudlo právoplatnosť.

Při srovnání české a slovenské právní úpravy institutu vazby lze nalézt drobné odchylky – e.g. nemožnost aplikace vazby na obviněné z trestných činů s nízkou horní hranicí trestní sazby, která je zakotvena v § 68 odst. 2 trestního řádu a nemá ve slovenském Trestnom poriadku ekvivalent, dále e.g. rozdílnost maximálních délek trvání vazby pro jednotlivé kategorie trestných činů nebo rozdílné maximální délky trvání vazby v přípravném řízení. I přesto však lze konstatovat, že v hlavních rysech, jakými jsou důvody možné aplikace vazby či pravidelný přezkum důvodnosti vazby, je současná právní úprava vazby v českém i slovenském právním řádu velmi podobná.

Codex Theodosianus neupravuje pouze samotnou možnost vzetí obviněného do vazby, nýbrž i délku trvání vazby a podmínky, které v ní mají pannotovat (jednotlivé fragmenty jsou řazeny tak, že nejprve jsou uvedeny fragmenty upravující samotnou aplikaci vazby a následně fragmenty týkající se trvání vazby):

Cod. Theod. 9,2,2: Císařové Valentinian a Valens k Valentinovi, guvernéro Picena

Pokud je kdokoli obviněn ze spáchání zločinu či je součástí trestního procesu, soudce by jej měl uvěznit ve vazbě a Nám sdělit podstatu případu nebo status obviněného. Budeme-li zaneprázdněni, podrobnosti o případu by měly být sděleny proslulému prefektu praetoriánů, či vojenskému veliteli, bude-li obviněným příslušník armády, aby zajistili, že zločiny nezůstanou nepotrestány kvůli skutečnému či tvrzenému vysokému postavení (obviněného). Proto stanovíme toto nařízení, týkající se obviněných osob, kterým se každý soudce musí řídit. Mezitím, bude-li kdokoli podezřelý ze spáchání zločinu, bez ohledu na to, jak čestnou pozici tvrdí že zastává, musí být uvržen do vězení a nesmí být propuštěn.³

³ Cod. Theod. 9,2,2: *Impm. Valentinianus et Valens aa. Valentino consulari Piceni. Quisquis fuerit, quem crimen pulsat, quem negotium tangit, comprehensum eum iudex sub custodia constituat atque ita vel causae meritum vel personae qualitatem ad nos referat, vel, si longius fuerimus, ad illustres viros praefectos praetorio, sive ad magistros militum, si militaris fuerit persona, ne sub specie vel verae vel eminentiae dignitatis facinora dilabantur. Dabimus enim formam, quam unusquisque iudex sequetur in eo, qui reus fuerit inventus. Interim ille, qui in suspicionem venerit negotii criminalis, cuiuscumque honoris esse dicatur,*

Cod. Theod. 9,3,1: Císař Constantinus k Florentiovi, správci pokladnice

Pokud byl před soud předveden obviněný, ať již soukromým žalobcem nebo úsilím státních úředníků, musí být souzen a potrestán, je-li vinen, či osvobozen, je-li nevinný. Pokud však hrozí nepřítomnost žalobce nebo je u soudu nezbytná přítomnost spolupachatelů zločinu, musí být taková věc vyřízena tak rychle, jak jen to bude možné. Mezitím musí být obviněný držen nikoli v železných okovech, které řezou až na kost, ale ve volnějších okovech tak, aby se nejednalo o mučení, ale zajištění obviněného bylo zabezpečeno. Během tohoto uvěznění nesmí obviněný trpět temnotou vnitřních věznic, ale musí být držet v dobrém zdraví tím, že si bude moci užívat světla, a když noc zdvojnásobí nezbytnost jeho dohledu, měl by být odveden do předsálí vězení a na zdraví neškodná místa. Když se den navrátí, měl by být již za raného svítání odveden na denní světlo, aby nezemřel kvůli utrpení z věznění, což je osud, který je považován za politováníhodný pro nevinného a nedostatečně přísný pro vinného.⁴

Cod. Theod. 9,1,7: Císař Constantinus k Domitii Leontiovi, prefektu praetoriánů

Pokud kdokoli bude uvržen do vězení kvůli obvinění ze zločinů, která vůči němu byla vznesena, měl by být vyslechnut a vyšetřování by mělo být dokončeno během jednoho měsíce, jinak, pokud by nečinnost liknavého soudce měla pozdržet takový proces, může být soudci udělen stejný trest.⁵

comprehensus ex officio non recedat. Dat. XI kal. feb. Mediolano Valentiniano et Valente aa. cons. (365 ian. 22).

⁴ Cod. Theod. 9,3,1: *Imp. Constantinus a. ad Florentium rationalem. pr. In quacumque causa reo exhibito, sive accusator existat sive eum publicae sollicitudinis cura perduxerit, statim debet quaestio fieri, ut noxius puniatur, innocens absolvatur. Quod si accusator aberit ad tempus aut sociorum praesentia necessaria videatur, id quidem debet quam celerissime procurari. Interea vero exhibito non ferreas manicas et inhaerentes ossibus mitti oportet, sed prolixiores catenas, ut et cruciatio desit et permaneat fida custodia. Nec vero sedis intimae tenebras pati debebit inclusus, sed usurpata luce vegetari et, ubi nox gemnaverit custodiam, vestibulis carcerum et salubribus locis recipi ac revertente iterum die ad primum solis ortum ilico ad publicum lumen educi, ne poenis carceris perimatur, quod innocentibus miserum, noxiis non satis severum esse cognoscitur.*

⁵ Cod. Theod. 9,1,7: *Imp. Constantius a. Domitio Leontio praefecto praetorio. Ii, quos custodia delatae criminationis includit, intra unius mensis spatium audiantur inquisitione*

Cod. Theod. 9,1,18: Císařové Arcadius a Honorius

Aby bylo zajištěno, že osoby obviněné z různých zločinů a držené kvůli tomu ve vězení v provinciích nebudou příliš trpět odklady jejich procesů, a to buď kvůli neaktivitě soudce, nebo kvůli snaze některých soudců působit shovívavě, všechny soudce vyzýváme, aby obviněné z vězení předvolali k procesu a vynesli rozsudek v souladu se zákony. Interpretace: Obvinění by neměli být dlouho drženi ve vězení, ale měli by být rychle osvobozeni, pokud jsou nevinní, či odsouzeni, pokud jsou usvědčeni ze zločinu.⁶

Cod. Theod. 9,3,6: Císařové Gratianus, Valentinianus a Theodosius k Eutropiovi, prefektu praetoriánů

Stanovíme tímto nezpochybnitelným nařízením, že obvinění uvěznění ve vězení mají být buď rychle potrestáni, jsou-li usvědčeni, nebo nemají být mučeni dlouhým vězněním, mají-li být osvobozeni. Přísným příkazem navíc stanovíme, že nevinným vězňům nesmí být ublíženo na zdraví, a nařizujeme, aby vězeňským úředníkům bylo znemožněno přijímat z nedbalosti provinčních soudců úplatky a vydírat vězně. Nenahlásí-li každých 30 dní vězeňský úředník počet vězňů, druhy jejich zločinů, důvod k uvěznění a věk uvězněných, nařizujeme tomuto úřadu zaplatit 20 liber zlata do Naší pokladnice. Soudce, který je líný a pouze se chlubí svým titulem, nařizujeme poslat do vyhnanství a udělit mu pokutu deseti liber zlata, jeho majetek mu je nicméně možné na jeho žádost vydat.⁷

completa, ne, si delati criminis causam segnius iudicantis lenitudo distulerit, recipros poenae sortiatu incursus.

⁶ Cod. Theod. 9,1,18: *Impp. Arcadius et Honorius aa. Ne diversorum criminum rei vel desidia iudicum vel quadam lenitatis ambitione per provincias detenti in carcere crudelius differantur, moneantur omnes iudices, productos e custodiis reos disceptationi debita subdere et, quod leges suaserint, definire. Dat. III. non. aug. Constantinopoli, Arcadio IV. et Honorio III. aa. coss. Interpretatio. Rei non multo tempore in carcere vel in custodia teneantur, sed celeriter aut innocentes absolvantur, aut si convicti fuerint criminosi, sententia puniantur.*

⁷ Cod. Theod. 9,3,6: *Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius aaa. Eutropio praefecto praetorio. De his quos tenet carcer id aperta definitione sancimus, ut aut convictum velox poena subducat aut liberandum custodia diuturna non maceret. Temperari autem ab innoxiiis austera praeceptione sancimus et praedandi omnem segetem de neglegentia iudicum provinciarum ministris feralibus amputamus. Nam nisi intra tricensimum diem semper commentariensis ingesserit numerum personarum, varietatem delictorum, clausorum ordinem aetatemque vincitorum, officium viginti auri libras aerario nostro iubemus*

Na základě výše uvedených fragmentů lze konstatovat, že již *Codice Theodosiano* byl institut vazby (byť nebyl takto specificky pojmenováván) poměrně podrobně upraven, a to jak z pohledu pravidel pro jeho aplikaci, tak i z pohledu pravidel pro chování se k uvězněným obviněným a pro omezení délky trvání vazby. Oproti výše popisované právní úpravě institutu vazby v českém a slovenském právním řádu však můžeme nalézt řadu odlišností, a to i zásadních.

Na první pohled se nejvýznamnějším rozdílem jeví být pravidlo pro aplikaci vazby – zatímco v české i slovenské právní úpravě je taxativně vymezeno, v jakých konkrétních případech může být obviněný vzat do vazby, podle fragmentů 9,2,2 a 9,3,1 takovéto omezení římské právo neznalo a bylo tedy možné uvrhnout do vězení obviněného z jakéhokoli zločinu, a to bez ohledu na jeho případné chování či na jiné skutečnosti. Z tohoto pohledu tedy obviněný podle římského práva požíval menší ochrany než obviněný dnes. Pro úplnost je zde nicméně nutné poukázat i na značný nepochopitelný poměr mezi množstvím zločinů zakotvených v českém trestním zákoníku respektive ve slovenském Trestnom zákone, a množstvím *crimina*, které znalo římské právo v době vydání výše uvedených fragmentů. Vzhledem k tomu, kolik zločinů z pohledu platného práva podle římského práva nebylo kategorizováno jako *crimen*, nýbrž pouze jako *delictum* (u nichž samozřejmě aplikace vazby nedává smysl), dává širší možnost aplikace vazby v případě zločinů z pohledu římského práva smysl. Tento rozdíl mezi římským a současným českým respektive slovenským právem tedy nemusí být nutně způsoben pouze lidskoprávním vývojem posledního století (byť jeho význam pro práva obviněných v trestním řízení nelze opomenout).

Dalším patrným rozdílem je délka trvání vazby. Český i slovenský právní řád sice, jak je již uvedeno výše, stanoví rozdílné maximální lhůty trvání vazby ve vztahu k jednotlivým typům zločinů, avšak oba právní řády umožňují držet obviněného ve vazbě až po dobu několika let. Nicméně zároveň podrobně upravují povinný pravidelný přezkum důvodnosti vazby a možnost propuštění obviněného z vazby. Fragmenty *Codicis Theodosiani* 9,1,7; 9,1,18. a 9,3,6 upravující trvání vazby oproti tomu možnost propuštění obviněného z vězení ještě během samotného procesu vůbec ne-

inferre, iudicem desidem ac resupina cervice tantum titulum gerentem extorrem impetrata fortuna decem auri libris multandum esse censemus. Dat. III kal. ian. Constantinopoli Gratiano V et Theodosio I aa. cons. (380 dec. 30).

zmiňují. Nicméně stejně jako v českém trestním řádu respektive ve slovenském Trestnom poriadku i v uvedených fragmentech *Codicis Theodosiani* je výslovně uvedeno, že vyšetřování a celý proces byl měl trvat co nejkratší možnou dobu, a to právě s ohledem na možné nespravedlivé věznění obviněného, který by byl shledán nevinným. Fragment 9,1,7 dokonce stanoví lhůtu pro vyšetřování zločinu a vyslechnutí svědků na pouhý jeden měsíc, čímž by maximální délka trvání vazby v římském právu byla omezena výrazně více, než je tomu dnes.

Při tomto srovnávání je nutné rovněž poukázat i na římskoprávní úpravu životních podmínek ve vazbě, které jsou uvedeny ve fragmentu 9,3,1. Výslovně je zde uvedeno, že uvěznění obvinění mají být drženi ve volnějších okovech a na denním světle, aby nedošlo k přílišné újmě na zdraví potenciálně nevinné osoby. Dnešní česká a slovenská právní úprava vazby sice neobsahuje žádná ustanovení, která by jednoznačně určovala, zda je z hlediska životních podmínek vazba lepší či horší než standardní vězení, avšak z praxe je možné vzpomenout na šetření českého úřadu ombudsmana z roku 2010, kdy bylo zástupkyní ombudsmana veřejně konstatováno, že podmínky ve vazebních věznicích jsou mnohdy horší než ve standardních vězeních, přičemž, mimo jiné, bylo zástupkyní ombudsmana kritizováno i málo denního světla ve vazebních celách.⁸ Pokud tedy v římských věznicích bylo plněno nařízení císaře Constantina zachycené ve fragmentu 9,3,1 (což ovšem nijak ověřit bohužel nelze), byli by na tom věznění obvinění v Římské říši lépe, než v dnešní České republice.

3 Peněžitá záruka (kauce)

Dalším institutem trestního práva procesního, jemuž bude v tomto příspěvku věnován prostor, je peněžitá záruka neboli kauce (dále jen „kauce“). V českém trestním řádu kauci upravuje ustanovení § 73a:

§ 73a

(1) Je-li dán důvod vazby uvedený v § 67 písm. a) nebo c), může orgán rozhodující o vazbě ponechat obviněného na svobodě nebo ho propustit na svobodu též tehdy, jestliže přijme složenou peněži-

⁸ https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/seitlova-vazba-pro-obvinene-je-horsi-nez-vezeni_170106.html.

tou zárukou, jejíž výši určil. (...) Se souhlasem obviněného může peněžitou zárukou složit i jiná osoba, musí však být před jejím přijetím seznámena s podstatou obvinění a se skutečnostmi, v nichž je shledáván důvod vazby.

(2) Na návrh obviněného nebo osoby, která nabízí složení peněžitě záruky, orgán uvedený v odstavci 1 rozhodne, že

- a) přijetí peněžitě záruky je přípustné, a zároveň s přihlédnutím k osobě a k majetkovým poměrům obviněného nebo toho, kdo za něho složení peněžitě záruky nabízí, k povaze a závažnosti trestného činu, pro který je obviněný stíhán, a závažnosti důvodů vazby určí výši peněžitě záruky v odpovídající hodnotě od 10 000 Kč výše a způsob jejího složení, nebo
- b) vzhledem k okolnostem případu nebo závažnosti skutečností odůvodňujících vazbu nabídku peněžitě záruky nepřijímá.

(3) Pokud orgán uvedený v odstavci 1 rozhodne, že přijetí peněžitě záruky je přípustné, může zároveň rozhodnout o uložení omezení spočívajícího v zákazu vycestování do zahraničí. Pro případy podle věty první se § 73 odst. 5 až 7 použijí obdobně.

(4) Soud a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce rozhodne, že peněžitá záruka připadá státu, jestliže obviněný

- a) uprchne, skrývá se nebo neoznámí změnu svého pobytu, a znemožní tak doručení předvolání nebo jiné písemnosti soudu, státního zástupce nebo policejního orgánu,
- b) zaviněně se nedostaví na předvolání k úkonu trestního řízení, jehož provedení je bez jeho přítomnosti vyloučeno,
- c) opakuje trestnou činnost nebo se pokusí dokonat trestný čin, který dříve nedokonal nebo který připravoval nebo kterým hrozil, nebo
- d) se vyhýbá výkonu uloženého trestu odnětí svobody nebo peněžitěho trestu nebo výkonu náhradního trestu odnětí svobody za peněžitý trest.

(5) Peněžitou zárukou zruší nebo změní její výši na návrh obviněného nebo osoby, která ji složila, anebo i bez návrhu soud nebo státní zástupce, který v té době vede řízení, jestliže pomínuly důvody, které k jejímu přijetí vedly, nebo se změnily okolnosti rozhodné pro určení její výše. Rozhodne-li o zrušení peněžitě záruky nebo o jejím případnutí státu, přezkoumá zároveň, zda nejsou dány důvody pro rozhodnutí o vzetí do vazby, a případně provede potřebné úkony.

(6) Nerozhodne-li soud jinak, trvá peněžitá záruka u obviněného, který byl pravomocně odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nebo peněžitému trestu, do dne, kdy obviněný nastoupí výkon trestu odnětí svobody, zaplatí peněžitý trest a náklady trestního řízení; odstavec 7 tím není dotčen. Nezaplatí-li obviněný peněžitý trest nebo náklady trestního řízení ve stanovené lhůtě, na jejich zaplacení se použijí prostředky z peněžitě záruky.

(7) Byla-li odsuzujícím rozsudkem obviněnému uložena povinnost nahradit poškozenému majetkovou škodu nebo nemajetkovou újmu v penězích a poškozený o to ve stanovené lhůtě požádá, peněžitá záruka se poté, co odsouzený splnil své povinnosti uvedené v odstavci 6, použije k úhradě pohledávky poškozeného. Nepostačující-li prostředky z peněžitě záruky k uspokojení pohledávek všech poškozených, tyto pohledávky se uspokojí poměrně.

Slovenský Trestný poriadok upravuje kauciu v ustanovení § 81, pričemž relevantní jsou ods. 1 až 3 a 5:

§ 81

(1) Ak je daný dôvod väzby podľa § 71 ods. 1 písm. a) alebo c), môže súd a v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie rozhodnúť o ponechaní obvineného na slobode alebo o jeho prepustení na slobodu aj vtedy, ak obvinený zložil peňažnú záruku a súd alebo sudca pre prípravné konanie ju prijme. Ak je obvinený stíhaný pre obzvlášť závažný zločin, je daný dôvod väzby podľa § 71 ods. 3 písm. a) až c) alebo e), alebo obvinený bol vzatý do väzby podľa odseku 4 alebo podľa § 80 ods. 3, možno peňažnú záruku prijať, len ak to odôvodňujú výnimočné okolnosti prípadu. Ak je obvinený stíhaný pre trestné činy terorizmu, možno peňažnú záruku prijať, len ak to odôvodňujú výnimočné okolnosti prípadu. Obvinenému sa vždy uloží povinnosť oznámiť policajtovi, prokurátorovi alebo súdu zmenu miesta pobytu. So súhlasom obvineného môže peňažnú záruku zložiť aj iná osoba, ale pred jej prijatím musí byť oboznámená s podstatou obvinenia a so skutočnosťami, v ktorých sa nachádza dôvod väzby. Na dôvody, pre ktoré peňažná záruka môže pripadnúť štátu, musí sa obvinený a osoba, ktorá peňažnú záruku zložila, vopred upozorniť.

(2) S prihliadnutím na osobu a majetkové pomery obvineného alebo toho, kto za neho zloženie peňažnej záruky ponúka, povahu činu, jeho následok a iné okolnosti prípadu predseda senátu alebo v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie

- a) v rámci postupu podľa § 72 ods. 2 alebo § 302 ods. 2 opatrením určí výšku peňažnej záruky a spôsob jej zloženia a doručí opatrenie tomu, kto má peňažnú záruku zložiť, alebo
- b) postupuje podľa § 72 ods. 2 alebo § 302 ods. 2 bez vydania tohto opatrenia.

(3) Súd a v prípravnom konaní na návrh prokurátora sudca pre prípravné konanie rozhodne, že peňažná záruka pripadá štátu, ak obvinený

- a) ujde, skrýva sa alebo neoznami zmenu svojho pobytu a zneвозмоžní tak doručenie predvolania alebo inej písomnosti policajta, prokurátora alebo súdu,
- b) pôsobí na svedkov, znalcov, spoluobvinených alebo inak marí objasňovanie skutočností závažných pre trestné stíhanie,
- c) zavinene sa nedostaví na predvolanie na úkon trestného konania, ktorého vykonanie je bez jeho prítomnosti vylúčené,
- d) pokračuje v trestnej činnosti alebo sa pokúsi dokončiť trestný čin, ktorý prv nedokončil alebo ktorý pripravoval, alebo ktorým hrozil,
- e) nesplní povinnosti alebo nedodrží obmedzenia, ktoré mu uložil súd a v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie,
- f) sa vyhýba výkonu uloženého trestu odňatia slobody alebo peňažného trestu, alebo výkonu náhradného trestu odňatia slobody za peňažný trest, alebo
- g) nevedie riadny život.

(5) Peňažnú záruku zruší na návrh prokurátora alebo obvineného, alebo osoby, ktorá ju zložila, alebo aj bez návrhu súd a v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie, ktorý o jej prijatí rozhodol, ak pomínuli alebo sa zmenili dôvody, ktoré k jej prijatiu viedli. Ak bol obvinený právoplatne odsúdený na trest odňatia slobody alebo peňažný trest, alebo trest povinnej práce, môže súd rozhodnúť, že peňažná záruka trvá do dňa, keď odsúdený nastúpi výkon trestu odňatia slobody alebo zaplatí peňažný trest, alebo vykoná trest povinnej práce, alebo uhradí náklady trestného konania. Obvinený, ktorý bol právoplatne odsúdený na peňažný trest, môže tiež požiadať, aby

sa záruka, kterou zložil, použila na zaplacení peňažného trestu alebo uspokojenie priznaného nároku na náhradu škody.

Opět i v tomto případě obsahuje česká a slovenská právní úprava určité odlišnosti. Lze říci, že slovenská úprava je přísnější, jelikož v případě obzvláště závažných zločinů nebo terorismu uvádí, že kauci lze aplikovat jen ve výjimečných případech. Rovněž i seznam důvodů, pro které může kauce propadnout státu, je ve slovenském Trestnom poriadku takřka dvojnásobný, přičemž jedním z důvodů, pro které může podle Trestného poriadku kauce propadnout, je i „nevedení řádného života“, pod což lze podřadit mnoho různých způsobů chování.

Codice Theodosiano je kauci (respektive předchůdci tohoto institutu) věnován pouze jediný fragment:

Cod. Theod. 9,1,2: Císař Constantinus k Januariovi

Nebude-li obviněný ochotný předstoupit před soud do roka ode dne, kdy byl obviněn, jeho majetek propadne císařské pokladnici, a pokud následně bude shledán vinným, bude mu udělen přísnější trest. Ale i pokud by pomocí důkazů prokázal svoji nevinu, jeho majetek přesto zůstane císařské pokladnici.⁹

Zásadním rozdílem mezi římskoprávní úpravou a současnou výše popsanou právní úpravou je plošná aplikace římskoprávní úpravy na všechny obviněné, nikoli pouze na vybrané jedince, u nichž k aplikaci kauce existují závažné důvody, jako je tomu v českém i slovenském právním řádu. Rovněž zde chybí možnost rozhodnutí obviněného, že kauci nesloží (a tedy nebude ponechán na svobodě nebo propuštěn z vazby). Podle výše uvedeného fragmentu tedy byla kauce aplikována v případě každého obviněného, byla stanovena v hodnotě celého majetku obviněného a obviněný se nemohl rozhodnout, že kauci nesloží. V těchto ohledech tedy byl tento institut výrazně přísnější než podle dnešního českého a slovenského právní-

⁹ Cod. Theod. 9,1,2: *Idem a. ad Ianuarinum. Quicumque ex eo die, quo reus fuerit in iudicio petitus, intra anni spatium noluerit adesse iudicio, res eius fisco vindicentur et si postea repertus nocens fuerit, deprehensus saeviori sententiae subiugetur. Sed et si argumentis evidentibus et probatione dilucida innocentiam suam purgare suffecerit, nihilo minus facultates eius penes fiscum remaneant. Dat. id. ianuar., acc. V kal. aug. Corintho Constantino a. V et Licinio caes. cons. (319 ian. 13).*

ho řádu. Naopak mírněji než dnes byly stanoveny důvody pro propadnutí kauce státu – zatímco český trestní řád i slovenský Trestný poriadok uvádí důvodů pro propadnutí několik, podle výše uvedeného fragmentu mohlo k propadnutí majetku dojít jen tehdy, nebyl-li obviněný ochoten předstoupit před soud do roka ode dne, kdy by obviněn.

Závěr

Z výše uvedených ustanovení českého trestního řádu, slovenského Trestného poriadku a fragmentů *Codicis Theodosiani* je patrné, že trestněprocesní instituty místní příslušnost soudu, vazba a kauce se objevují již v římském právu a rozhodně tedy nejsou vynálezem moderní civilizace. Největší míru podobnosti vykazují právní úpravy místní příslušnosti soudu, avšak to může být dáno i skutečností, že z analyzovaných institutů je tento tím z hlediska svého fungování i popisu nejjednodušším. Zároveň, jak je již uvedeno výše, se jedná o institut, jehož právní úprava byla v uvedených fragmentech *Codicis Theodosiani* popsána výstižněji než v dnešních zákonících. Největší rozdíly naopak vykazují právní úpravy kauce, která by v římském právu mohla být, vzhledem ke svému rozsahu, považována za dodatečný trest. Z rozboru právních úprav vazby se pak dozvídáme, že co se týče praktických problémů v aplikační praxi, jako je například dostatek denního světla pro vězně držené ve vazbě, čtvrté století se příliš neliší od dvacátého prvního.¹⁰

¹⁰ K psaní tohoto příspěvku byly použity verze trestního řádu a Trestného poriadku účinné k 25. 9. 2020.

DĚLENÍ PRÁVA NA VEŘEJNÉ A SOUKROMÉ TAKÉ V KANONICKÉM PRÁVU?¹

Stanislav Příbyl

Abstrakt: Článek zkoumá, jestli lze v kanonickém právu hovořit o dělení na právo soukromé a veřejné tak, jako je to v právu civilním. Odmítá, že by absence tohoto dělení v kanonickém právu znamenala něco obdobného právu totalitních režimů, které občanům upírají sféru soukromí. Prostřednictvím tzv. kanonizace civilněprávních norem pak kanonickoprávní řád přejímá mnohé civilní normy, které jsou normami soukromého či veřejného práva. Z vnitrocírkevního práva je tomuto dělení nejbližší úprava sdružení věřících, která se podle současného Kodexu kanonického práva dělí na veřejná a soukromá.

Klíčové slová: právo veřejné, právo soukromé, právo kanonické, právo mezinárodní, Katolická církev, Kodex, adopce, smlouvy, preskripce, sdružení.

Abstract: The article assesses whether it is possible to speak of the branching of canon law into private and public, as seen in civil law. It rejects, that the absence of such branching would signify commonalities with the law of totalitarian regimes, which deny citizens their sphere of privacy. In addition, utilizing the so called canonization of civil law norms the canon law order incorporates numerous civil norms, which are norms of private and/or public law. Closest to such branching, within internal Church law, is the branching of the regulation of the believer's consociations, which according to the present valid Code of Canon Law branches into public and private.

Keywords: public law, private law, canon law, international law, Catholic Church, Code, adoption, contract, prescription, consociations.

1 Církev a stát

Oproti Kodexu kanonického práva z roku 1917 obsahuje v současnosti platný Kodex² zvláštní ustanovení o tzv. kanonizovaných zákonech: „Světské zákony (*leges civiles*), na něž odkazuje právo církve, mají v kanonic-

¹ Příspěvek je publikován v rámci vědeckého projektu APVV-17-0022 „Římsko-kánonicke vplyvy na slovenské verejné právo“.

² CIC 1983: *Codex iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*. In: AAS 75, Pars II (1983), s. 1–317.

kém právu tytéž účinky, pokud nejsou v rozporu s Božským právem a pokud kanonické právo nestanoví jinak.“³ Taktó nastavená otevřenost vůči zákonodárství států a deklarovaná ochota se jím za určitých podmínek řídit neměla ještě místo ve starém Kodexu, a to především z důvodu odlišných představ o vztahu státu a Církve, respektive světské a církevní moci. V době promulgace Kodexu z roku 1917 totiž Katolická církev pojímala sebe samu jako „právně dokonalou společnost“ (*societas iuridice perfecta*), disponující – obdobně jako stát – všemi institucemi i prostředky k dosažení svých cílů, tedy též mocí zákonodárnou, výkonnou a soudní, přičemž ani jediná z nich nemá zapotřebí podpory či doplňování odkudkoli zvnějšku.⁴ Nebylo proto důvodu, aby Katolická církev přejímala něco chybějícího z právních řádů jiných subjektů, především státu nebo i jiných církví, jejichž samu existenci pokládala navíc Církev za nelegitimní. Spíše naopak: Katolická církev se nadále utvrzovala v přesvědčení, že disponuje „nepřímou“ mocí i v časných, světských záležitostech (*potestas indirecta in temporalibus*), které zůstávají jinak doménou moci státní.⁵

Pro své duchovní požadovala církev ještě v Kodexu z roku 1917 *privilegium fori*: „Duchovní musejí být ve všech věcech, ať sporných, ať trestních, žalováni u soudce církevního, leč by to pro jednotlivá místa bylo právoplatně zařízeno jinak.“⁶

³ Can. 22 CIC 1983.

⁴ „*Za societates iuridice perfectae* se považovaly takové společenské instituce, které neodvozují svůj původ od jiných institucí, jejich směřování vede k naplňování obecných cílů, a také disponují všemi potřebnými prostředky k naplňování těchto cílů. Tedy, podle klasické definice kardinála Ottavianiho, byla právně dokonalá společnost taková, jež ... *bonum in suo ordine completum tamquam finem habens, ac media omnia ad illud consequendum iure possidens, est in suo ordine sibi sufficiens et independens, id est plene autonoma*“. DALLA TORRE, G.: *La città sul monte. Contributo ad una teoria canonistica sulle relazioni fra Chiesa e Comunità politica*. Roma: Editrice a.v.e., 1996, s. 61–62.

⁵ „Nepřímá moc se vztahuje na všechny duchovní věci spojené s časnou stránkou: manželství je nejen smlouvou před státem, nýbrž svátost, výchova a prodloužení výchovy výukou dítěte není jen výchovou a výukou občana, nýbrž též dítěte Božího. Nevázaná volnost ‚svědomí‘ a jeho projevu, mylně nazývaná svobodou, není jen věcí občanských práv, nýbrž také otázkou, zdali má pravda a blud stejné právo a zda může zloba a blud, jakožto rozpínavější než pravda, svobodně se rozšiřovati na škodu duchovní pravdy“. BRAITO, S. M.: *Církev. Studie apologeticko-dogmatická*. Olomouc: Krystal, 1946, s. 440. Q.v. VLADÁR, V.: *Dejiny cirkevného práva*. Praha: Leges, 2017, s. 295–296.

⁶ Can. 120 § 1 CIC 1917.

Na Druhém vatikánském koncilu Katolická církev v pastorální konstituci *Gaudium et spes* o Církvi v dnešním světě⁷ redefinovala svůj vztah k veřejné moci směrem k uznání oprávněné autonomie státu: „Stát a Církev, každý ve své oblasti, jsou jeden na druhém nezávislí a autonomní. Obě společenství však slouží, i když z různého titulu, osobnímu i společenskému povolání člověka. Tuto službu pro dobro všech mohou vykonávat tím účinněji, čím lépe pěstují mezi sebou zralou spolupráci, ovšem s přihlédnutím k místním a dobovým okolnostem.“⁸ Koncil tak načrtl obecný kooperační model vztahu státu a církve, respektující vzájemnou autonomii obou subjektů. Nikoli náhodou je koncilní formulace o jejich vzájemné nezávislosti převzatá z italské ústavy z roku 1947: „Stát a Katolická církev jsou, každý ve své oblasti, nezávislé a svrchované. Jejich vztahy se řídí lateránskými smlouvami.“⁹

2 Mezinárodněprávní aspekty

Po Druhém vatikánském koncilu se tak změnil rovněž pohled na smlouvy konkordátního typu, které církev odedávna uzavírala se státy a jinými subjekty mezinárodního práva. Dříve se na smlouvy Svatého stolce se státy často hledělo optikou tzv. kurialistické teorie neboli teorie privilegií, podle níž jsou takové smlouvy projevem blahovůle Církve, udílející privilegia státům.¹⁰ V současnosti se na konkordáty nahlíží spíše jako na dohody rovných, byť svébytných a odlišných subjektů. Je-li pak sjednaná smlouva státem ratifikována, stává se součástí tří právních řádů současně: kanonického práva Katolické církve prostřednictvím promulgace v oficiálním věstníku Apoštolského stolce *Acta Apostolicae Sedis*, vnitrostátního práva prostřednictvím vyhlášení v příslušné sbírce zákonů daného státu, a rovněž mezinárodního práva veřejného jakožto standardní mezinárodněprávní smlouva. Otázku, zda lze v kanonickém právu nalézt veřejnoprávní normy, lze tak částečně odpovědět právě poukazem na konkordátní právo.

⁷ In AAS 58 (1966), s. 1025–1115.

⁸ Cf. *Gaudium et spes* 76,3.

⁹ Cf. Ústava Italské republiky, čl. 7. In JIRÁSKOVÁ, V.: *Dokumenty k ústavním systémům*. Praha: Karolinum, 1996, s. 45.

¹⁰ Cf. GARCÍA MARTÍN, J.: *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*. Roma: Ediurcla, 1996, s. 27.

Co se týče mezinárodního práva soukromého, zde se věřících Katolické církve týkají například normy o formě uzavření manželství. Existují státy, které neuznávají civilní účinky církevních sňatků a požadují od svých občanů, aby uzavírali občanská manželství ještě před církevním sňatkem, přestože církevní manželství uzavírají na území jiného státu, pro který by samotný církevní sňatek byl dostačující. Byl to také československý totalitní režim, jehož právní úprava¹¹ občanům vnutila obligatorní civilní sňatek i v zahraničí.¹² Teprve novela zákona o rodině vydaná po roce 1989¹³ opětne umožnila fakultativní církevní sňatek, zrušený komunistickým režimem k počátku roku 1950,¹⁴ a rovněž sanovala *ex tunc* církevní manželství československých občanů uzavřená v zahraničí.

Příklad manželství ukazuje na neexistující hranici mezi veřejným a soukromým právem v právu totalitního státu, jež nehodlá vymezit adekvátní prostor individuální svobody pro své občany. Do všech oblastí života se musel promítat společenský a veřejný zájem, proto ani manželství nezůstalo ušetřeno zvýšené pozornosti státu.¹⁵ Svědčí o tom i samo vyčlenění manželské a rodinné problematiky z občanského zákoníku a vytvoření

¹¹ Zákon č. 97/1963 Sb. o mezinárodním právu soukromém a procesním.

¹² „Princip závaznosti civilní formy vylepšila nová úprava mezinárodního práva soukromého, a to průlomem do zásady *locus regit actum*, pokud šlo o manželství československých státních občanů uzavíraná v cizině. Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním, který nabyl účinnosti (stejně jako zákon o rodině) dne 1. 4. 1964, v kolizní normě § 20 ods. 1 sice deklaruje, že manželství se řídí právem místa, kde je uzavíráno, avšak následující druhý odstavce jakožto *lex specialis* určoval, že k platnosti sňatku československého občana v zahraničí je třeba zachovat občanskou formu. To se týkalo případů, kdy právní řád státu, v němž mělo být manželství uzavřeno, připouštěl vedle civilní formy jako rovnocennou též formu církevní.“ HRDINA, A. I.: *Náboženská svoboda v právu České republiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 128.

¹³ Publikovaná pod č. 234/1992 Sb.

¹⁴ Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném: „§ 1 (1) Manželství se uzavírá souhlasným prohlášením muže a ženy před místním národním výborem, že spolu vstupují v manželství. (2) Nebude-li toto prohlášení snoubenců učiněno před místním národním výborem, manželství nevznikne.“

¹⁵ „Typickým příkladem může být charakter manželství nebo právní úprava výchovy dětí, které byly založeny na kolektivistickém přístupu vyplývajícím z tezí marxismu-leninismu. Manželství a rodina byly chápány jako společenská jednotka, jejíž účel a funkce jsou podřízeny zájmům veřejnosti, respektive státu. Již Manifest komunistické strany prezentuje manželství a rodinu jako jeden z klíčových institutů komunistické revoluce“. BĚLOVSKÝ, P.: *Rodinné právo*. In BOBEK, M./MOLEK, P./ŠÍMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 463.

zákona o právu rodinném, respektive zákona o rodině podle sovětského vzoru. Inkorporace manželského a rodinného práva do nového občanského zákoníku měla pak v České republice znamenat symbolické opuštění tohoto pojetí, avšak tento návrat k posílení soukromoprávního charakteru manželství byl paradoxně provázen úsilím o opětovné vnučení obligatorního civilního sňatku.¹⁶ Toto úsilí bylo našťastí neúspěšné a fakultativní církevní sňatek zůstal zachován: „Projeví-li snoubenci vůli, že spolu vstupují do manželství, osobně před orgánem církve nebo náboženské společnosti oprávněné k tomu podle jiného právního předpisu (dále jen ‚oprávněná církev‘), jedná se o církevní sňatek.“¹⁷

Je zřejmé, že pokud by byl již v České republice parlamentem ratifikován vládní návrh konkordátní Smlouvy mezi Českou republikou a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů,¹⁸ zákonodárce by ani nemohl přijít s návrhem na zrušení fakultativního církevního sňatku. Schválený text návrhu smlouvy totiž stvrzoval stávající právní stav: „Katolická církev vykonává obřady, při nichž je uzavřeno manželství. Takto uzavřený sňatek, splňující podmínky pro uzavření manželství stanovené právním řádem České republiky, má stejnou platnost a stejné právní důsledky jako občanský sňatek.“¹⁹ Dosavadní ustanovení tehdy platného zákona o rodině ohledně církevní formy manželství by se v kombinaci s tímto ustanovením smlouvy posunulo mezi takové právní normy, jejichž právní síla je podepřena mezinárodněprávním závazkem, jedná se o tzv. „posílené“ zákony (*leggi rinforzate*). Jejich význam v současném konfesijně neutrálním demokratickém právním státu posiluje fakt, že státy usilují o paritní postavení náboženských vyznání, a proto z konkordátní smlouvy profitují i další církve, ať již stát uzavře s nekatolickými vyznáními další obdobné smlouvy, nebo i když tak neučiní.²⁰ Církevní oddávající se však asistenci při manželství nestává

¹⁶ „Příprava odnětí svobody volby formy sňatku představuje výraznou změnu současných soukromoprávních poměrů. V tomto ohledu ji lze označit jako změnu k horšímu“. TEELEC, I.: Kritika přípravy odnětí svobody volby občanského nebo církevního sňatku. In *Revue církevního práva*. Vol. 33 (2006), No. 1, s. 57.

¹⁷ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 657 ods. 2.

¹⁸ *Revue církevního práva*. Vol. 22 (2002), No. 2, s. 163–175.

¹⁹ Smlouva mezi Českou republikou a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů, čl. 9.

²⁰ „Proto také současné státy uzavírají takové smlouvy, a to nejen s Apoštolským stolcem, který má právní subjektivitu v oblasti mezinárodního práva, nýbrž i s jinými církvemi. Díky tomu si stát uchovává svoji světonázorovou neutralitu a zákony založené na takových smlouvách a dohodách mají zesílenou právní moc (*leggi rinforzate*)“. SOBAŇ-

státním úředníkem; sama skutečnost církevní formy manželství uznávané státem zdůrazňuje tak spíše soukromoprávní charakter manželství.²¹ Jiné oblasti působení církve, které konkordátní smlouvy obvykle upravují, se týkají spíše veřejnoprávní oblasti, ať se jedná o působení církve ve školství, v armádě, ve vězeňství, ve zdravotnictví a sociální péči nebo při ochraně kulturních památek etc.

3 Kanonizované zákony

Jestliže na základě konkordátních smluv participuje Katolická církev na normotvorbě států především v oblasti veřejného práva, pak „kanonizované“ zákony, kterými Církev přejímá některé právní normy státu, se týkají především sféry práva soukromého. Církevní zákonodárce „kanonizuje“ občanské zákony tak, že prostřednictvím své zákonné úpravy prakticky zavazuje věřící, aby dodržovali normy platného civilního práva, a to na území, kde se věřící nacházejí, tedy na základě zásady *locus regit actum*. Obdobně jako konkordátní závazek „posiloval“ některé zákony státu závazky z mezinárodního práva, zde naopak kanonickoprávní řád vyzdvihuje některé potřebné právní normy vydané státem a rovněž „posiluje“ disciplínu věřících, kteří je jako státní občané mají i beztak dodržovat.

Že se jedná především o soukromoprávní normy, je zřejmé například z explicitního ustanovení o smlouvách v páté knize Kodexu, pojednávající o časném majetku Církve: „Obecné i zvláštní normy světského práva o smlouvách a jejich plnění, účinné na daném území, mají stejné účinky (*iisdem cum effectibus*) v kanonickém právu ve věcech, které podléhají církevní pravomoci, pokud tyto normy neodporují Božskému právu nebo pokud kanonické právo nestanoví jinak [...].“²² Zvláštní ustanovení o recepci

SKI, R.: Teoretické základy a praktické uskutečňování vztahu státu a církve v některých evropských zemích. In *Revue církevního práva*. Vol. 4 (1996), No. 2, s. 87.

²¹ „Na místě orgánu státu zde vystupuje ‚příslušný orgán‘ církve nebo náboženské společnosti [...]; tím samým se však nestává státním orgánem, ani neplní jeho funkci: je a zůstává orgánem církevním, plní funkci, kterou má právě jako orgán církve (ostatně i jeho způsobilost je dána církevněprávními předpisy), jemuž stát udělil zvláštní výsadu: úřední akt, který by jinak byl úředním aktem uznaným pouze církví, povýšil na akt, který uznává i on sám.“ RADVANOVÁ, S./ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanské práva. Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 23.

²² Can. 1290 CIC 1983.

civilního smluvního práva představuje převedení obecné normy o kanonizovaných zákonech na konkrétní oblast práva států, především občanské a obchodní. Je zřejmé, že se tak do kanonického práva transponuje rozsáhlá část civilních právních řádů.²³

Jsou ovšem i další příklady kanonizovaných zákonů. Pro církevní manželské právo má značný význam institut adopce, který mezi osvojující a adoptovanou osobou nastoluje vztah „zákonného příbuzenství“ (*cognatio legalis*): „Děti, které byly adoptovány podle ustanovení světského práva, se považují za děti osoby nebo osob, které je adoptovaly.“²⁴ Státy často odstupňovávají ve svém zákonodárství typy adopce podle intenzity či trvání pouta, které se mezi dvěma osobami právně ustavuje. Formulace Kodexu kanonického práva je ovšem proto tak obecná, že se církevní zákonodárce detailnější klasifikací adopce nechce zabývat a ponechává ji na právních úpravách států. Zásadní jsou ovšem právní účinky transformace těchto úprav do kanonického práva: komplex práv a povinností, který podle kanonického práva charakterizuje právní vztah mezi rodiči a dětmi, se *mutatis mutandis* aplikuje také na vztah osvojců a osvojitelů. Skutečnost osvojení se zaznamenává do knihy pokřtěných.²⁵ Vztah vzniklý osvojením je také základem kanonické překážky: „Platně nemohou uzavřít mezi sebou manželství ti, kdo jsou ve vztahu zákonného příbuzenství vzniklého z osvojení, a to v přímé linii nebo ve druhém stupni boční linie.“²⁶ Tato překážka je ovšem překážkou církevního práva, nikoli práva Božského, která by nastoupila v případě pokrevního příbuzenství v přímé linii nebo v druhém stupni boční linie,²⁷ proto lze od překážky adoptivního příbuzenství dispenzovat.

²³ „Klauzule *iisdem cum effectibus* (cf. can. 22) označuje důsledek formální recepce a zajišťuje, že transformaci do kanonického práva podléhají nejen ustanovení práva státu jako taková, nýbrž také jejich (často v jiných zákonech upravené) právní účinky, tedy sankční a prováděcí možnosti, pokud jsou v kanonickém právu přípustné: platnost a neplatnost, závaznost, žalovatelnost, ručení, nárok na navrácení a další. Taková recepce je otevřená neboli dynamická“. HEIMERL, H./PREE, H./PRIMETSHOFER, B.: *Handbuch des Vermögensrechts der katholischen Kirche*. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1993, s. 295.

²⁴ Can. 110 CIC 1983.

²⁵ Cf. can. 535 § 2 CIC 1983.

²⁶ Can. 1094 CIC 1983.

²⁷ Cf. can. 1091 § 4 CIC 1983.

Na civilní právo odkazuje také obecný kánon o preskripci:²⁸ „Vydržení a promlčení, jako způsob nabytí nebo pozbytí oprávnění, anebo zbavení se závazků, přejímá Církev tak, jak je upraveno ve světském zákonodárství té které země, kromě výjimek, stanovených v kánonech tohoto Kodexu.“²⁹ K nabytí práva či pozbytí povinnosti se vyžaduje dobré víry (*bona fides*),³⁰ která musí trvat nepřerušeně.³¹ Dobrá víra se zásadně předpokládá, důkazní břemeno tak zatěžuje toho, kdo chce prokázat opak. Zatímco na příkladu preskripce lze spatřovat blízkost kanonického a civilního práva, ba jejich společný římskoprávní základ, typickým příkladem občanského práva, které se ocitá v rozporu s právem Božským i kanonickým, je rozvodové zákonodárství států. Nový občanský zákoník stanoví jako obecnou podmínku rozvodu tzv. kvalifikovaný rozvrat manželství, čímž navazuje na dosavadní zákon o rodině: „Manželství může být rozvedeno, je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení.“³²

V rozporu s Božským i kanonickým právem je jistě také v České republice uzákoněné registrované partnerství stejnopohlavních osob.³³ To nejen že zpochybňuje „manželský svazek, kterým muž a žena mezi sebou vytvářejí nejvnitřnější společenství celého života“,³⁴ jak Církev učí v souladu

²⁸ „Kanonistika v latinské terminologii tradičně užívá slova *praescriptio* pro dva sice příbuzné, nicméně zřetelně odlišné právní instituty. V české právní terminologii se nazývají vydržení (*praescriptio acquisitiva*, též aktivní preskripce) jakožto jeden ze způsobů originárního nabývání práv (nejen majetkových) v důsledku uplynutí času, a promlčení (*praescriptio extinctiva*, též pasivní preskripce či promlčení v užším slova smyslu) jakožto způsob pozbytí subjektivního práva (vlastnického i jiného) nebo zbavení se závazku (právní povinnosti)“. HRDINA, I. A./SZABO, M.: *Teorie kanonického práva*. Praha: Karolinum, 2018, s. 225.

²⁹ Can. 197 CIC 1983.

³⁰ Cf. can. 198 CIC 1983.

³¹ „O trvání dobré víry se velmi diskutovalo. V římském justiniánském právu byla vyžadována v prvním okamžiku, tedy na samém počátku, ale nebyla nezbytná pro celý průběh, protože se mělo za to, že následná zlá víra preskripci nepřekáží (*Mala fides superveniens, non nocet*)“. GARCÍA MARTÍN, J.: *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*. Roma: Ediurcla, 1996, s. 641–642.

³² Zákon č. 89/2012 Sb., § 755 ods. 1.

³³ Zákon č. 115/2006 Sb. o registrovaném partnerství.

³⁴ Cf. can. 1055 § 1 CIC 1983.

s Písmem,³⁵ nýbrž představuje rovněž typický projev kumulace práv a nároků oproti povinnostem a závazkům.³⁶

4 Ústavní práva katolických křesťanů

Lze říci, že právě tato současná tendence, totiž exponenciální nárůst nejrůznějších nárokových práv bez stanovení odpovědnosti příslušných povinných subjektů, se přičítá kanonickému právu a postavení křesťana v Církvi vůbec. Na rozdíl od svého předchůdce z roku 1917 obsahuje v současnosti platný Kodex kanonického práva také katalog inspirovaný ústavami demokratických právních států, vypočítávající základní práva a svobody občanů. Avšak již sám název katalogu prozrazuje přístup zásadně odlišný od ústavního práva států: „Povinnosti a práva všech křesťanů (*De omnium christifidelium obligationibus et iuribus*).“³⁷ Předsazení a zdůraznění povinností neodpovídá současnému civilizačnímu trendu a svědčí o odlišnosti postavení katolického křesťana a občana demokratického státu. Stát má zajišťovat občanům maximální prostor svobody: „Každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“³⁸

Církev ve svém „ústavním“ katalogu sice postuluje základní rovnost katolických křesťanů „co do důstojnosti a činnosti“ (*quad dignitatem et aequalitatem*),³⁹ avšak tato rovnost se má pro křesťany stát především příležitostí a prostorem pro plnění povinností: „Křesťané jsou povinni i ve svém vnějším jednání vždy zachovávat společenství s Církví. S velkou pečlivostí plní povinnosti, které mají podle ustanovení práva jak vůči celé Církvi, tak vůči místní církvi.“⁴⁰ Je zřejmé, že takové pojetí nesměřuje k jednoznačnému „rozparcelování“ soukromé a veřejné sféry. Chybné by však bylo i srov-

³⁵ Gn 2,24; Mt 19,5; Mk 10,7; Ef 5,31n a 1K 6,16.

³⁶ „Mnoho vět, odstavců a paragrafů zákona je doslovným přepisem zákona o rodině, což pocit obdobnosti a tedy i stejné společenské důležitosti vyvolává. Překvapivé je jen to, že na rozdíl od zákona o rodině, kde mají manželé různé povinnosti (e.g. žít spolu), v zákoně o registrovaném partnerství žádné takové srovnatelné povinnosti – dokonce ani ono žít spolu – uvedeny nejsou.“ MACH, Petr (ed.): *Registrace partnerství: pokrok nebo nezodpovědné riziko?* Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, s. 13.

³⁷ Cf. cann. 208–223 CIC 1983.

³⁸ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, čl. 2 ods. 4.

³⁹ Cf. can. 208 CIC 1983.

⁴⁰ Can. 209 CIC 1983.

návání parametrů v kanonickém právu s absencí náležité soukromoprávní sféry v socialistickém právu totalitního státu, řídicího se marxisticko-leninskou doktrínou. Tam se totiž potlačení soukromé sféry stalo pro občany demotivující a celý systém se zhroutil též díky své neefektivnosti,⁴¹ zatímco v Církvi se naopak předpokládá angažovanost křesťanů, plynoucí z jejich vnitřního přesvědčení.

V Katolické církvi také došlo vlivem nového ekleziologického přístupu dokumentů Druhého vatikánského koncilu ke změně vnímání úlohy křesťanů laiků, kteří již nemají být pouze pasivními příjemci rozhodnutí svých pastýřů. Pověření k rozmanitým aktivitám nezískávají laici primárně plněním příkazů hierarchicky nadřízených pastýřů, neboť sami mají rozvíjet svoji činnost v Církvi především na základě iniciačních svátostí, které přijali: „Laici jsou stejně jako všichni křesťané Bohem povoláni skrze křest a biřmování k apoštolátu a jako takoví mají obecnou povinnost a právo, ať jako jednotlivci nebo ve sdruženích, spolupracovat, aby všichni lidé všude ve světě poznali a přijali Boží poselství spásy; tato povinnost je tím naléhavější v podmínkách, kdy lidé pouze od nich mohou slyšet Evangelium a poznat Krista.“⁴² Iniciativa k apoštolátní činnosti je proto v zásadě otevřena všem katolickým křesťanům, není třeba vyčkávat na pokyny shora: „Všichni křesťané se podílejí na poslání Církve, a proto jsou oprávněni i svou vlastní činností, každý podle svého stavu a postavení, konat nebo podporovat apoštolát; žádná činnost se nemůže nazývat katolická bez souhlasu příslušného církevního představeného.“⁴³

5 Sdružovací právo katolických křesťanů

Právě uvedený přívlastek „katolický“, který má být garancí církevnosti, představuje jakousi „ochrannou známku“, která má svědčit o tom, že autorita Církve stojí plně za dílem, které je takto označeno. Právní režim inici-

⁴¹ „Systém administrativně direktivního řízení za socialismu tendoval k likvidaci sféry volnosti subjektů zejména v oblasti socialistického hospodářství, a tedy i k zániku jakýchkoli korelací a rozlišování publicistických a privatistických metod regulace. Důsledkem bylo potlačení zájmu a iniciativy jedince, jejichž uplatnění je nezbytné pro efektivní rozvoj všech odvětví hospodářství a kultury“. BOGUSZAK, J./ČAPEK, J./GERLOCH, A.: *Teorie práva*. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 104.

⁴² Can. 225 § 1 CIC 1983.

⁴³ Can. 216 CIC 1983.

ativy označené za katolickou bude odlišný od těch, jež takto označeny nejsou. Právě v tom lze spatřovat jistý náznak přiblížení kanonického práva k dělení na sféru soukromoprávní a veřejnoprávní. Rozdíl je nejpatrnější v právní úpravě sdružení (konsociací), kde Kodex kanonického práva skutečně toto pojmosloví používá a dělí sdružení křesťanů na veřejná a soukromá.⁴⁴ Takové dělení ovšem zavedl až Kodex z roku 1983.⁴⁵

V žádném případě však nelze v právu Církve užít klasické Ulpiánovy definice, podle níž v soukromém právu sledují subjekty svůj vlastní, osobní zájem, odlišný od „celospolečenského“ (*publicum ius est, quod ad statum rei publicae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem*). Zájmová teorie v Církvi nemá své místo, neboť pro všechna, jak veřejná, tak i soukromá sdružení společně platí, že se v nich křesťané „... společně snaží o dokonalejší život nebo veřejnou bohoslužbu nebo šíření křesťanské nauky nebo o jinou apoštolátní činnost, jako je evangelizace, snaha o zbožnost, charitativní činnost a ožívování světského řádu křesťanským duchem“.⁴⁶

V kanonickém právu lze hovořit o určité gradualitě směřování od postavení soukromého sdružení (a dalších „soukromých“ iniciativ a institucí) k postavení veřejnému. Kanonické právo totiž v zásadě předpokládá reálnou existenci sdružení, která nemají žádnou právní formu nebo mají například pouze civilněprávní status. Jejich existenci lze brát na vědomí, avšak nejsou to ještě sdružení církevně uznaná.⁴⁷ Konstitutivním prvkem k dosažení postavení církevní právnické osoby je schválení příslušným hierarchou: „Soukromé sdružení křesťanů se může stát právnickou osobou formálním rozhodnutím příslušného církevního představeného [...]. Soukromé sdružení křesťanů se stává právnickou osobou teprve schválením jeho stanov od církevního představeného [...]; schválení stanov však nic nemění na soukromém charakteru sdružení.“⁴⁸ Navíc náleží církevní autoritě „... také dozírat a dbát, aby se zabránilo tříštění sil a aby jejich apoš-

⁴⁴ Cann. 298–329 CIC 1983.

⁴⁵ „Komise pověřená revizí kodexu se zabývala důkladným přezkumem (*recognitio*) do-
savadní právní úpravy, aby společovacímu právu dodala vhodný právní rámec. K tomu
významně přispěla tím, že zavedla rozlišování asociací na veřejné a soukromé.“ Redazi-
one di quaderni di diritto ecclesiale, Codice di Diritto Canonico commentato. Milano:
Ancora editrice, 2017, s. 302.

⁴⁶ Cf. can. 209 CIC 1983.

⁴⁷ Cf. can. 299 § 3 CIC 1983.

⁴⁸ Can. 322 § 1 a § 2 CIC 1983.

tolát směřoval ke společnému prospěchu (*ad bonum commune*)⁴⁹. Je tedy zřejmé, že církevní organismus sice poskytuje nezanedbatelnou míru autonomie, avšak na rozdíl od demokratického právního státu, který občanům zaručuje prostor zcela svobodné iniciativy,⁵⁰ do níž nezasahuje (*status negativus* nebo též *status libertatis*), Církev musí dbát o to, aby se veškeré iniciativy věřících rozvíjely ve vzájemné harmonii a v souladu s platnou kanonickoprávní disciplínou.

Novinkou v Kodexu kanonického práva oproti předchozí kodexové právní úpravě je také uznání majetku soukromých sdružení jakožto soukromého, nikoli církevního majetku: „Podle stanov svobodně spravuje soukromé sdružení křesťanů majetek, který má v držení, čímž se nemění právo příslušného církevního představeného dozírat, aby se majetku používalo k účelům sdružení. Toto sdružení podléhá místnímu ordináři [...], pokud jde o správu a používání majetku, který byl sdružení darován nebo odkázán na zbožné účely.“⁵¹ Právní režim tohoto majetku tak nespadá pod normativu páté knihy Kodexu kanonického práva *De bonis Ecclesiae temporalibus*, pojedávající specificky církevní majetek: „Majetek soukromé právnické osoby se řídí vlastními stanovami, ne však těmito kánony, pokud není výslovně stanoveno jinak.“⁵²

Církevní autorita také některá soukromá sdružení obzvláště chválí nebo doporučuje, což může být pro jejich faktické uplatnění v Církvi významné, avšak tím ještě nedosahují právní kvalifikace veřejných sdružení. Není ovšem vyloučeno, že by církevní autorita také přiznala dosud soukromé konsociaci status veřejného sdružení. Některé typy sdružení navíc nesmí mít nikdy status soukromých, neboť zde vystupuje výrazně do popředí zájem Církve: „Pouze příslušný církevní představený může zřídit sdružení

⁴⁹ Cf. can. 323 § 2 CIC 1983.

⁵⁰ „Jako projevy svobodné iniciativy věřících jsou spolky odkázány nikoli na specifickou, nýbrž ‚pouze‘ na obecnou funkci církevní autority. Ve vztahu ke spolkům přísluší církevní autoritě nikoli specifická (ústavněprávní) funkce zastoupení samotného Krista a s ní spojená komplexní pastýřská péče spočívající ve zvěstování, posvěcování a vedení, nýbrž ‚pouze‘ obecná (spolkověprávní) úloha dohledu, respektive obecné odpovědnosti, totiž bdít nad tím, aby se uvnitř spolků a skrze jejich působení nedělo nic, co by narušovalo jednotu a neporušenost víry. Proto jsou spolky nezávislé na církevní autoritě, avšak zároveň jsou založeny na spolupráci s ní“. DEMEL, S.: *Handbuch Kirchenrecht. Grundbegriffe für Studium und Praxis*. Freiburg im Breisgau: Herder, 2010, s. 607.

⁵¹ Can. 325 §§ 1 a 2 CIC 1983.

⁵² Can. 1257 § 2 CIC 1983.

křesťanů, které hodlá hlásat křesťanskou nauku jménem Církve nebo konat veřejné bohoslužby nebo směřuje k jiným cílům, které jsou svou povahou vyhrazeny těmto církevnímu představenému.⁵³

Další, z hlediska zde zkoumané posloupnosti nejvyšší dosažitelný stupeň pak představuje takové veřejné sdružení, jemuž je příznáno označení „katolické“.⁵⁴ V církvi platí všeobecný zákaz svévolného užívání tohoto označení.⁵⁵ Kodex kanonického práva aplikuje obdobnou diferenciaci také na školy: „Za katolickou školu se považuje ta, kterou řídí příslušný církevní představený nebo veřejná právnická osoba církevní, anebo kterou za katolickou písemně listinou uznal církevní představený. Vzdělání a výchova v katolické škole spočívá na zásadách katolického učení; učitelé se vyznačují správnou naukou a řádným životem. Název ‚katolická škola‘ může škola mít pouze se souhlasem příslušného církevního představeného.“⁵⁶

Závěrem

Dělení na soukromé a veřejné právo, které je známé z civilního práva, nenachází v právu Církve adekvátní paralelu. Kanonické právo Katolické církve se s ním přesto setkává. Například kanonizace civilních zákonů znamená převzetí právních norem státu včetně jejich soukromoprávního nebo naopak veřejnoprávního charakteru. Církev přejímá podle příslušných odkazujících norem Kodexu kanonického práva nejen celou komplexní normativu států ohledně smluv, nýbrž například civilní právní úpravu tak specifického meziosobního vztahu, jakým je adopce. Úprava sdružovacího práva v Kodexu kanonického práva dokonce rozlišuje mezi soukromými a veřejnými sdruženími, i když ani zde není rozlišovací hranice tak ostrá,

⁵³ Can. 301 § 1 CIC 1983.

⁵⁴ Cf. cann. 300 a 312 CIC 1983.

⁵⁵ „Zákaz je aplikací kánonu 216, jenž předepisuje, že vstupem nového kodexu v účinnost (norma nemá zpětný účinek, takže se netýká sdružení označených ‚katolická‘ již dříve) žádné dílo a žádná iniciativa si nesmí přisvojit název ‚katolický‘ bez souhlasu příslušné církevní autority [...]. Kánon se zjevně týká sdružení, jež nemají právní subjektivitu. Pro veřejná sdružení zřízená církevní autoritou a pro soukromá sdružení vybavená právní subjektivitou nemá význam, protože ta lze považovat za ‚katolická‘ *ex se*“. CHIAPPETTA, L.: *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale I*. Napoli: Edizioni Dehoniane, 1988, s. 384.

⁵⁶ Can. 803 §§ 1–3 CIC 1983.

neboť v Církvi nemá mít místo ostré rozlišování mezi soukromým zájmem jednotlivců a veřejným zájmem církve: „Křesťané, jak jednotlivě, tak sdružení ve spolicích, jsou povinni brát při výkonu svých práv ohled na obecný prospěch Církve, na práva jiných a na své povinnosti vůči jiným.“⁵⁷

Bibliografie

- BĚLOVSKÝ, P. Rodinné právo. In: BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V., eds. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 463–477.
- BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha: ASPI Publishing, 2004.
- BRAITO, S. M. *Církev. Studie apologeticko-dogmatická*. Olomouc: Krystal, 1946.
- DALLA TORRE, G. *La città sul monte. Contributo ad una teoria canonistica sulle relazioni fra Chiesa e Comunità politica*. Roma: Editrice a. v. e., 1996.
- DEMEL, S. *Handbuch Kirchenrecht. Grundbegriffe für Studium und Praxis*. Freiburg im Breisgau: Herder, 2010.
- GARCÍA MARTÍN, J. *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*. Roma: Edizioni Queriniane, 1996.
- HEIMERL, H., PREE, H., PRIMETSHOFER, B. *Handbuch des Vermögensrechts der katholischen Kirche*. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1993.
- HRDINA, A. I. *Náboženská svoboda v právu České republiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.
- HRDINA, I. A., SZABO, M. *Teorie kanonického práva*. Praha: Karolinum, 2018.
- CHIAPPETTA, L. *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale I*. Napoli: Edizioni Dehoniane, 1988.
- JIRÁSKOVÁ, V. *Dokumenty k ústavním systémům*. Praha: Karolinum, 1996.
- MACH, P., ed. *Registrace partnerství: pokrok nebo nezodpovědné riziko?* Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006.
- RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanské práva. Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999.
- SOBAŇSKI, R. Teoretické základy a praktické uskutečňování vztahu státu a církve v některých evropských zemích. *Revue církevního práva*. Vol. 4 (1996), No. 2, s. 83–94.
- TELEC, I. Kritika přípravy odnětí svobody volby občanského nebo církevního sňatku. *Revue církevního práva*. Vol. 33 (2006), No. 1, s. 51–60.

⁵⁷ Can. 223 § 1 CIC 1983.

PRÍNOS KÁNONICKÉHO PRÁVA K ROZVOJU MODERNÉHO TRESTNÉHO PRÁVA¹

Vojtech Vladár

Abstrakt: Kánonické právo bolo v histórii považované, spolu s rímskym právom, za najdôležitejšie dva právne systémy, čoho vonkajším vyjadrením sa stal dodnes používaný titul „JUDr.“, znamenajúci „doktor obojeho práva“, teda doktor práva rímskeho a práva kánonického. Po celé stáročia predstavovali v rámci univerzitného vzdelávania ako tzv. *iura docta* prakticky jediné právnické predmety, čo sa začalo meniť až v období novoveku. Kým rímske právo bolo kvalifikované ako právo „par excellence“ súkromné, kánonické právo ho na rovnakej kvalitatívnej úrovni dopĺňalo v rovine práva verejného. S ohľadom na dominantné postavenie pápežstva v období vrcholného stredoveku, keď sa formovali základy moderného právnictva, s určitou neprekvapuje, že právny systém Katolíckej cirkvi zaznamenal enormný vplyv aj na vývoj odvetvia trestného práva, v ktorom dlhodobo pretrvávali pozostatky starších pohanských konceptov reflektovaných či už v samotných trestných normách, alebo procesných postupoch. Hlavným cieľom článku je prehľadovo poukázať na jednotlivé aspekty prínosu kánonického práva k rozvoju moderného trestného práva.

Kľúčové slová: teológia, kánonické právo, gregoriánska reforma, pápežská teokracia vrcholného stredoveku, rímske právo, trestné právo, hriech, delikt, trestnoprávne procesné maximy, vplyvy na svetské právo.

Abstract: Canon law, alongside with Roman law, were considered to be the most important legal systems in the history and the external expression of this fact may be illustrated by still used title “JUDr.”, that is to say “the doctor of both laws”, thus the doctor of Roman and Canon law. For the whole centuries they represented as *iura docta* the only legal subjects within the frame of university education and this started to change only in the period of Modern Times. Whereas Roman law was regarded as “par excellence” in private-law area, Canon law supplemented it on the same qualitative level abreast of public law. Regarding the dominant status of papacy in the period of High Middle Ages, when the basis of modern jurisprudence were forming, it does not in all conscience surprise that legal system of the Catholic Church affected in enormous way also the development of the branch of Criminal law, where for the long time remained older pagan concepts reflected in the penal rules itself, as well as in the

¹ Článok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

law of procedure. The main goal of the article is to point out summarily the individual aspects of the contribution of Canon law to the advancement of modern Criminal law.

Keywords: theology, Canon law, Gregorian reform, papal theocracy of the High Middle Ages, Roman law, Criminal law, sin, trespass, Criminal-law procedural maxims, influences on secular law.

Úvod

Kánonické právo, ako najstarší platný právny systém vôbec, sa po celé stáročia považovalo za jeden z najvplyvnejších elementov ovplyvňujúcich vývoj ľudstva. Najvýraznejšie sa uvedené skutočnosti prejavili v období stredoveku, keď Katolícka cirkev prakticky nastavila fungovanie vtedajšej society podľa svojich predstáv, čo našlo svoje vonkajšie vyjadrenie najmä vo výraznej klerikalizácii a sakralizácii spoločenského života a neskôr tiež v snahách o vytvorenie teokratickej kresťanskej republiky (*res publica Christiana*) s pápežstvom na čele. Počas tohto tzv. zlatého obdobia cirkevných dejín, s ktorým sa spájajú i začiatky modernity (*modernitas*) ľudskej spoločnosti (tzv. renesancia 12. storočia),² došlo aj k obnoveniu právnických štúdií, postavených na výučbe klasických právnických systémov rímskeho a kánonického práva. Práve o idey učencov ich rozvíjajúcich opierali svoju vládu spočiatku nielen pápeži, ale i cisári, v čom boli neskôr nasledovaní národnými kráľmi. Kým rímske právo sa odjakživa považovalo za právo „par excellence“ v oblasti práva súkromného, kánonické právo zastávalo obdobné pozície v práve verejnom. S ohľadom na kvalitu kánonistickej vedy a praxe a absentujúce kvality rímskeho trestného práva s určitou neprekvapuje, že vtedajšie i novo formujúce sa trestné právo bolo vystavené predovšetkým kánonickoprávnym vplyvom.³ I keď sa v posledných

² Podľa amerického právneho historika Harolda J. Bermána († 2007) táto epocha v skutočnosti začala už v druhej polovici 11. storočia. Cf. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 4 a 103.

³ Najmä na tomto pozadí možno dodnes odôvodnene hovoriť o ich determinujúcom vplyve na vývoj a podobu moderného verejného práva a súhlasit s názormi upriamujúcimi pozornosť na hodnotu kánonického práva nielen ako jedného z najdôležitejších predmetov komparatívneho štúdia, ale tiež ako modelu napodobňovania. Tento výrok

troch storočiach na to v súvislosti s celkovou sekularizáciou ľudskej spoločnosti poväčšine zabúdalo, pravdou zostáva, že o rozvoj moderného trestného práva sa postarali predovšetkým klasickí kánonisti, ktorých idey boli po celé stáročia reflektované a tvorivým spôsobom interpretované, na základe čoho má väčšina hmotnoprávných, ale i procesnoprávných inštitútov, považovaných dnes za neprekonateľné, svoj základ práve v stredovekom kánonickom práve. Vtedajším kánonistom sa totiž podarilo jasne odlíšiť verejný charakter trestných sankcií od iných druhov práv, stanoviť zásadu, že vo verejnom fóre sa majú stíhať len verejné delikty, ktoré sa nejakým spôsobom prejavili vo vonkajšom konaní človeka, a nie delikty tajné, ako aj s precíznosťou im vlastnou definovať pojmy ako pokánie, trest alebo škoda vrátane mnohých ďalších.⁴

1 Stredoveká Cirkev ako štát

Po období prevahy štátu nad Cirkvou a cisárstva nad pápežstvom v období Karlovcov a Otovcov prišlo obdobie superiority pápežstva nad cisárstvom, pripravené reholnými reformnými centrami a v univerzálnej rovine realizované gregoriánskou reformou pápežského Ríma (*reforma gregoriana*). Práve tieto snahy zabezpečili Cirkvi úplnú slobodu tak voči césaropapizmu, ako aj negatívnym javom feudálneho zriadenia, ktoré sa prejavovali najmä v laickej investitúre, simónii a svojvoľne uplatňovanom a hrubo zneužívanom beneficiátnom zriadení.⁵ I z toho dôvodu začína väčšina cirkevných historikov počítať roky slobodného pôsobenia Cirkvi medzi svetskými mocnosťami až od roku 1122, teda od uzatvorenia Wormského kon-

platí aj napriek všeobecne známemu faktu, že právny systém Katolíckej cirkvi slúži na prvom mieste transcendentnu (*suprema lex salus animarum*). Cf. can. 1752 CIC 1983. Q.v. WILLOCK, I. D.: A Civil Lawyer Looks at the Canon Law. In *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 11 (1962), No. 1, s. 89.

⁴ Cf. WILLOWEIT, D.: Programm eines Forschungsprojekts. In WILLOWEIT, D. (ed.): *Die Entstehung des öffentlichen Strafrechts: Bestandsaufnahme eines europäischen Forschungsproblems*. Köln: Böhlau Verlag, 1999, s. 1n a KÉRY, L.: *Gottesfurcht und irdische Strafen: Der Beitrag des mittelalterlichen Kirchenrechts zur Entstehung des öffentlichen Strafrechts*. Köln: Böhlau Verlag, 2006, s. 675n.

⁵ Cf. RAPP, F.: *Církev a náboženský život západu na sklonku středověku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, s. 9, 81 a 84.

kordátu (*concordatum Wormatiense*).⁶ Cirkev ním totiž nielenže zvíťazila v boji o investitúru (*controversia de investitura*), ale predovšetkým vďaka nemu sa jej zároveň podarilo počas celého stredoveku udržať pri živote idey gregoriánskej reformy. Ríša vyšla z tohto boja značne oslabená, keďže od toho času neboli cirkevní preláti už len ríšskymi úradníkmi, ale vazalmi skladajúcimi osobitú prísahu vernosti, od ktorých panovník nemohol vyžadovať absolútnu poslušnosť.⁷ Želaný pokoj prinesený spomenutou dohodou, ktorej ustanovenia boli zásadne dodržiavané aj počas nasledujúceho obdobia, pripravil priestor pre ďalšie pokračovanie gregoriánskej reformy, a to najmä v činnosti nových rehoľných rádov (predovšetkým cisterciáni a premonštráti) a regulárnych kanonikov, ktorí boli vo svojich snahách podporovaní rozvíjajúcim sa kánonickým právom a teológiou. Najmä na tomto pozadí možno uviesť, že idea „všeobecného kresťanstva“ (*Christianitas*), v 12. a 13. storočí snáď najčastejšie používané slovné spojenie, ktoré bolo sprevádzané výrazmi ako „kresťanský ľud“ (*populus Christianus*), „kresťanský národ“ (*gens Christiana*) či priamo „kresťanský svet“ (*orbis Christianus*), najvýstižnejšie charakterizovala celú vtedajšiu societu.⁸

Keďže v tomto období sa definitívne presadila i zásada celibátu, konsolidovali sa farnosti a vzrástol tiež význam kláštorov a novozakladaných univerzít, celkový vývoj dospel k definitívnemu presadeniu sa vlády pápeža nad celou univerzálnou Cirkvou. Z vnútrocirkevného hľadiska pápež uplatňoval rozsiahle práva v jurisdikčnej oblasti a prostredníctvom svojich legátov centralisticky zasahoval do najrozličnejších otázok partikulárnych cirkví.⁹ V súvislosti s uznaním pápeža ako hlavy Katolíckej cirkvi i jeho jurisdikčného primátu a plnosti moci (*plenitudo potestatis*) začali byť aj všeobecné koncily považované iba za pápežský poradný orgán.¹⁰ Pá-

⁶ Cf. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 334 – 335 a TIERNEY, B.: *The Crisis of Church and State 1050–1300*. Toronto: University of Toronto Press, 1988, s. 85n.

⁷ Cf. KADLEC, J.: *Cirkevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983, s. 114.

⁸ Cf. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Druhý diel. Stredovek*. Bratislava: Dobrá kniha, 1997, s. 182.

⁹ Cf. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča: Polypress, 2001, s. 14 – 15.

¹⁰ Cf. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 146 – 147. Pápežstvom dosiahnutý vrchol moci sa v tomto období prejavoval vo viacerých aspektoch cirkevného života. Pápež sa tak stal prakticky neobmedzeným vládcom celej Cirkvi s plnosťou moci ako najvyšší zákonodarca (viazaný iba Božím právom), administrátor

pežstvu sa popri vyšších benefíciách navyše darilo čoraz viac oslobodzovať od vplyvu svetských autorít i nižšie benefíciá, ktoré boli z právnického hľadiska zásadne ponímané ako samostatné právnické osoby (korporácie). Na základe týchto úspechov si Cirkev, ktorá sa musela po stáročia úzkostlivo brániť proti svetským vplyvom, začala čoraz viac uvedomovať svoju nadradenosť a vznešenejšie postavenie oproti moci svetskej. Táto skutočnosť sa prejavila predovšetkým v sformulovaní teologicko-filozofického myšlienkového základu, ktorý používal k vystihnútiu ich vzájomného pomeru prirovnania ako: slnko a mesiac, nebo a zem, zlato a olovo či duša a telo.¹¹ Najmä na tomto pozadí sa začali čoraz výraznejšie presadzovať pápežské hierokratické myšlienky, ktoré deklarovali zásadnú nadradenosť Cirkvi nad štátom a napokon i pápežstva nad cisárstvom. Okrem aktivít pápežov a kánonistov k ich rozvinutiu a presadeniu vo svetskej spoločnosti napomáhala i obnovenie centralistických zásad v štátnej správe, návrat k systému plateného úradníctva, rozvoj cisárskeho imperializmu a vo via-

(správca) a sudca vo vzťahu k laikom i duchovným. Len on sa mohol nazývať všeobecným biskupom (*episcopus universalis*) a disponoval tiež právom dosadzovať, prekladať (*translatio*) i zosadzovať biskupov, a to bez ohľadu na výrok synodálneho súdu. Cf. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 205. Jediné pápežovi zároveň náležalo právo zvolávať nielen všeobecné koncily, ale tiež predsedáť partikulárnym synodám (prostredníctvom legátov), prijímať apelácie a súdiť kauzy celej Cirkvi (*causae maiores*). Pápežský primát a neomylnosť (*infallibilitas*) vo veciach viery a mravov, akceptované prakticky už od čias staroveku (*Epistola dogmatica ad Flavianum*, r. 449; *Formula Hormisdæ*, r. 519; a pápež Agaton, r. 680), teologicky potvrdil aj Tomáš Akvinský (Sum. theol. 2,2, q. 1, a. 10). Q.v. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Druhý diel. Stredovek*. Bratislava: Dobrá kniha, 1997, s. 174. Vo vrcholnom i neskorom stredoveku začala byť navyše pápežova vôľa kánonistami vnímaná ako najdôležitejšie kritérium pre kánonickoprávnu normotvorbu a vo viacerých ohľadoch priamo vytvárala právo. V oblasti cirkevnej správy sa pápežove primaciálne právomoci týkali predovšetkým dozoru nad celým náboženským životom, zriaďovania, rozdeľovania a rušenia biskupstiev, potvrdzovania nových reholí a ich regúl, erigovania opátstiev, vynímania kláštorov a biskupstiev spod moci diecéznych biskupov alebo metropolitov (exempcie), a od konca 12. storočia tiež potvrdzovania biskupov volených katedrálami kapitulami. Jediné z hľadiska posväcovacej moci (*potestas ordinis seu munus sanctificandi*) sa pápež od ostatných biskupov neodlišoval, s prirodzenou výnimkou možnosti jej neobmedzeného dovoleného vykonávania v rámci celej univerzálnej Cirkvi. Cf. KADLEC, J.: *Cirkevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983, s. 70.

¹¹ Cf. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. 3. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 166 – 167.

cerých ohľadoch tiež recepcia rímskeho justiniánskeho práva (*ius Romanum Iustinianum*).¹²

Na pozadí kánonickoprávnej teórie o plnosti pápežskej moci uplatňovanej od čias gregoriánskej reformy aj v časných záležitostiach sa naznačené tendencie prejavili v ponímaní cisárskeho úradu ako pápežského léna, ktoré je pápežovi podriadené prísahou vernosti.¹³ Pápeži si od toho času predstavovali cisára ako svetského panovníka, presne v duchu doby ako svojho úradníka (vazala), voči ktorému sú ostatní králi v pomere podvazalov.¹⁴ Táto skutočnosť sa navonok nepriamo prejavila i v úspešnom zväčšovaní teritória cirkevného štátu a ochrane, ktorú Svätá stolica (*Sedes Sancta*) poskytovala viacerým o to žiadajúcim štátom.¹⁵ Pápežstvu boli napokon podriadené na cisárstve nezávislé kráľovstvá na Britských ostrovoch, ale i podstatná časť Itálie a Francúzska, formujúce sa národné štáty na Pyrenejskom polostrove vrátane Uhorska, Čiech, Poľska, Švédska, Dánska a do istej miery aj niektorých juhoslovanských štátov na Balkáne.¹⁶ Kým cisári sa na začiatku tohto obdobia fakticky uspokojovali s panovaním v Nemecku a Itálii, deliac sa o vládu vo veľkej miere s mocnými vazalmi v osobách tamjších kniežat, pápeži prinajmenšom teoreticky rozširovali svoju jurisdikciu na celý kresťanský svet.¹⁷ V súvislosti s týmto vývojom a pozíciou získanou po zorganizovaní križiackych výprav sa tak pápežstvo stávalo skutočným centrom jednoty Európy a hlavou celého kresťanského západného sveta. Aj skutočnosť, že pápežský dvor sa stále viac podobal dvoru svetského panovníka, veľa napovedá o tom, že pápeži tohto obdobia chápali svoj úrad absolutisticky a že ich pontifikátmi začala etapa tzv. monarchického pápežstva, označovaná tiež pojmom „papocézarizmus“ (*papacaesarismus*).¹⁸ Úspešnosť završenia týchto procesov a dominanciu vo svetskej sfére mož-

¹² Cf. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního II*. Praha: Všeherd, 1946, s. 115 – 121.

¹³ Cf. KUMOR, B.: *Cirkevné dějiny 3. Zlaté období křesťanského středověku*. Levoča: Polypress, 2001, s. 20.

¹⁴ Cf. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 88 – 90.

¹⁵ Národní králi tímto aktom nestrácali svoju suverenitu, avšak fakticky uznali svoju lénnu závislosť od Apoštolskej stolice (*Sedes Apostolica*), ktorá v snahe o udržanie politickej rovnováhy síl v Európe začala reálne konkurovať cisárstvu. Cf. KADLEC, J.: *Cirkevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983, s. 114.

¹⁶ Cf. KUMOR, B.: *Cirkevné dějiny 3. Zlaté období křesťanského středověku*. Levoča: Polypress, 2001, s. 175n.

¹⁷ Cf. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všeherd, 1946, s. 148 – 149.

¹⁸ Cf. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dějiny II*. Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 428.

no ilustrovať výrokom významného anglického právneho historika Fredericka Williama Maitlanda († 1906), ktorý uviedol, že prakticky ani nie je možné naformulovať definíciu štátu, ktorá by sa v období vrcholného stredoveku nehodila na Katolícku cirkev.¹⁹

2 Rímskoprávny a verejnoprávny kontext

V súvislosti s našou témou je potrebné v prvom rade uviesť, že na pozadí dlhodobých a čoraz úspešnejších snáh o rozširovanie kompetencií cirkevných súdov aj na rýdzo civilnoprávne záležitosti, ktoré sa od krajiny ku krajine prejavovali už od čias raného stredoveku, dosiahlo v období vrcholného stredoveku cirkevné súdnictvo prevahu nad súdnictvom svetským.²⁰ Výnimočné postavenie Katolíckej cirkvi a jej fungovanie v rozmere istej nadnárodnej a všetky národy objímajúcej spoločnosti sa tak prejavilo aj vo vynucovaní noriem, na ktorých Cirkvi záležalo, a to nielen v oblasti vnútorného, ale taktiež vonkajšieho fóra. Každá diecéza v západnom kresťanstve tak udržiavala lokálne cirkevné súdy na účely vymáhania cirkevných, ale čoraz viac i občianskoprávných noriem a poskytovala fórum pre riešenie sporov, na ktorých mala Cirkev záujem. Z dôvodu čoraz väčšej ingerencie do spoločenského života súvisiacej s presadzovaním pápežskej teokracie navyše determinujúcim ovplyvňovala aj vývoj noriem chrániacich tie najdôležitejšie hodnoty každej society, teda noriem verejného práva. Jedine takýto postup mohol napokon zabezpečiť reálnu možnosť vplyvov na vtedajšiu societu a jej formovanie podľa predstáv pápežov ako hláv Katolíckej cirkvi, ale aj vtedajšieho sveta (*caput totius orbis*).²¹ Systém cirkevných súdov sa pritom podarilo Cirkvi definitívne etablovať najneskôr v druhej polovici 13. storočia, keď cirkevné súdne inštalácie predstavovali synodálny, arcidiakonský, biskupský, metropolitný a pápežský súd.²² Najmä biskup-

¹⁹ Q.v. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 187 a BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 553.

²⁰ Cf. DONAHUE, Ch.: The Ecclesiastical Courts: Introduction. In HARTMANN, W./ PENNINGTON, K. (eds.): *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Washington: The Catholic University of America Press, 2016, s. 247n.

²¹ Cf. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 82 – 84.

²² Cf. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 42.

ský súd (vykonávaný obyčajne jeho oficiálmi) bol v tejto dobe pravidelne prvou inštanciou pre všetky civilné i trestné spory, v ktorých rozhodovala Cirkev. Na jeho zasadaniach poväčšine pracovalo zhromaždené duchovenstvo ako porota, s biskupom ako predsedajúcim sudcom a jeho hlavnými zástupcami, ako aj expertmi, ktorí mu radili o právnych i procesných náležitostiach.²³ Uvedené kolégium navyše nie raz slúžilo i ako pomocné zákonodarné zhromaždenie, ktoré mohlo prostredníctvom riadiacej moci biskupa stanovovať štandardy správania a prijímať nové zákony a regulácie záväzné pre všetkých veriacich v rámci príslušného regiónu.²⁴

Najmä na uvedených základoch mohol pápež ako hlava cirkevného štátu (*Patrimonia sancti Petri*) nielen vyberať dane, ale čoraz viac ingerovať aj do oblasti trestného práva, a to nielen v teoretickej rovine, teda vo forme univerzálnej normotvorby, ale i praktickej roviny, spočívajúcej v reálnom trestaní delikventov.²⁵ Celkom prirodzene, tieto procesy súviseli aj s práv-

²³ Cf. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 63.

²⁴ Čo sa týka spomenutých expertov, najdôležitejšími biskupskými úradníkmi boli od 11. storočia arcidiakoni, ktorí disponovali viacerými rozsiahlymi jurisdikčnými právomocami. I keď v staršom období predstavovali len pomocníkov biskupa prevažne v disciplinárnej, súdnej a majetkovoprávnej oblasti (arcidiakoni podľa staršieho práva), postupne si prisvojili na biskupovi nezávislú jurisdikciu, ktorú vykonávali vo vlastnom mene (arcidiakoni podľa novšieho práva). Od toho času tak bežne predsedali diecéznym súdom a pastoračným vizitáciám, vykonávali disciplinárne právomoci nad farským klérom a rozhodovali tiež v rôznych právnych kauzách. Aj z toho dôvodu sa v priebehu 12. storočia začali zo strany biskupov objavovať snahy o obmedzenie ich právomocí a napokon boli postupne funkčne nahrádzaní biskupskými generálnymi vikármi (*vicari generales*) a oficiálmi (*officiales*), ktorým bolo priznané právo zastupovať biskupa v správe diecézy a prijímať odvolania voči rozsudkom arcidiakonov. V súvislosti s týmito opatreniami strácal úrad arcidiakonov na význame a Tridentský koncil (*Concilium Tridentinum*, 1545–1563) mu nakoniec odňal takmer všetky jurisdikčné oprávnenia. Cf. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního II*. Praha: Všehrd, 1946, s. 11. Ako osobitne delegovaných sudcov možno spomenúť i pápežských legátov. Tí boli pápežmi bežne vysielaní do jednotlivých krajín, aby sa zaoberali kontroverziami a spormi, ktoré miestne authority boli buď neschopné, alebo nechotné riešiť. Okrem toho legáti zároveň fungovali ako žalobcovia zmocnení k vzneseniu žaloby proti tým, ktorí porušili normy cirkevného práva, a ako sudcovia boli poverení vypočúť a rozhodnúť kauzy v mene pápeža a v moci pápežskej autority. Cf. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 41 – 42 a 72. Q.v. RENNIE, K. R.: *The Foundations of Medieval Papal Legation*. Palgrave: Macmillan, 2013.

²⁵ Uvedené zabezpečovali nielen partikulárne cirkevné sudy, ale najmä presadená norma, na základe ktorej sa mohla ktorákoľvek procesná strana, v ktoromkoľvek štádiu procesu odvolať na pápeža, pričom ten od toho okamihu preberal kauzu do svojej kompetencie

nickými štúdiami rozvinutými práve v tomto období, ktorým sa aj z toho dôvodu od začiatku dostalo najväčšej podpory práve zo strany Cirkvi, respektíve samotného pápežstva. Len pevný a kvalitne skonštruovaný právnický systém, postavený na vnútornej nerozpornosti a kvalitnej argumentácii mohol napokon zabezpečiť reálne zachovanie vplyvov a premis gregoriánskej reformy vrátane teokratických myšlienok pápežstva v praxi i v priebehu nasledujúcich storočí. Aj preto viacerí súčasní bádatelia, vnímajúci fungovanie práva často až zaslepene skrze prizmu utilitarity, konštatujú, že systém klasického kánonického práva sa v skutočnosti rozvinul k vyhovaniu cirkevným potrebám súvisiacim s vykonávaním efektívnej kontroly nad jej sférou moci.²⁶ Cirkvi sa okrem toho podarilo zužitkovať i potenciál nachádzajúci sa v rímskom práve, ktoré začal už koncom 11. storočia rozvíjať právnik – samouk, menom Irnerius (*Guarnerius*, † okolo r. 1125). Ten totiž objavil starý rukopis justiniánskej rímskoprávnej zbierky *Digesta* a začal k štúdiu práva do Bologne (*Bononia*) priťahovať davy študentov najskôr z Itálie a neskôr tiež z Nemecka a celej Európy.²⁷ Rímskoprávne vzory tak boli (minimálne z právno-technickej stránky) kánonistami zohľadňované na prvom mieste, na základe čoho úspešne inkorporovali veľkú časť romanistickej učenosti a metód do kánonického práva.²⁸ Keďže intelektuálna elita vrcholného stredoveku sa sústredila prioritne na kánonickoprávnu oblasť, zároveň neprekvapuje, že kánonisti nežili len zo zdedeného staršieho materiálu. To isté si nakoniec uvedomovali aj pápeži, kto-

a miestni sudcovia v nej nemohli ďalej konať. Pápež tak vskutku disponoval plnou mocou i autoritou (*plenitudo potestatis et auctoritatis*), čo zdôrazňovali vo svojich dielach viacerí kánonisti. Q.v. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 206n.

²⁶ Cf. PIHLAJAMÄKI, H./KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 201 – 202.

²⁷ Cf. TIERNEY, B.: *Religion Law and the Growth of Constitutional Thought, 1150–1650*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 22 a BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press, 2008, s. 106n.

²⁸ Najmä v tomto období tak reálne platili známe úslovie *Ecclesia vivit iure Romano a Ius Romanum est principium et complementum iuris canonici*. Ako zaujímavosť možno spomenúť, že tento princíp možno najst vyjadrený už vo franskej zbierke *Lex Ribuarua*, zostavenej okolo roku 633, konkrétne slovami ... *secundum legem Romanam, qua ecclesia vivit...* *Lex Rib.* 60,1; tiež 10,9 a 14,1. Q.v. MERZBACHER, F.: Die Paromie „*legista sine canonibus parum valet, canonista sine legibus nihil*“. In *Studia Gratiana*. Vol. 13 (1967), s. 265n.

rí im k vedeckej interpretácii i praktickej aplikácii poskytovali enormné množstvo právneho materiálu, nachádzajúceho sa najmä v nových pápežských dekretáliách (*litterae decretales*).²⁹

Už od spisania Graciánovho dekrétu tak figurovali popri znalcoch rímskeho práva (legisti) i znalci práva cirkevného (kánonisti) a tzv. učené práva (*iura docta*) predstavovali v období od 12. do 18. storočia len právo rímske a právo kánonické. Nazývané tak boli z dôvodu kontrastu k obyčajovému (*consuetudines loci*) a samosprávnemu štatutárnemu (*statuta*) právu, ktoré neboli predmetom formálneho štúdia na univerzitných právnických fakultách.³⁰ Na pozadí uvedeného vývoja bola od tohto obdobia tendencia právne komplexy rímskeho a kánonického práva študijne spájať, čo sa prejavilo vo vzniku tradičného štúdia obojeho práva (*ius utrumque*), ktoré našlo svoje vonkajšie vyjadrenie v akademickom titule „JUDr.“ (*iuris utriusque doctor*).³¹ Z pohľadu ďalšieho vývoja možno konštatovať, že právnické štúdiá sa stali pre študentov čoskoro po ich rozvinutí vysoko atraktívne, keďže ich úspešné absolvovanie sľubovalo takmer isté zlepšenie spoločenského statusu a ekonomickú prosperitu.³² Predovšetkým od 13. storočia sa právnici stávali prominentnými postavami v takmer každej oblasti stredovekej spoločnosti, a to či už z hľadiska práce v civilnej administratíve (najmä mestská správa) alebo cirkevnom administratívnom aparáte, čo zabezpečilo akademickému rímsko-kánonickému právu (ponímanému ako *ius commune*) vo vzťahu k jednotlivým *iura propria* postavenie subsidiárneho

²⁹ V tomto smere možno hovoriť o autoritatívnych odpovediach na otázky, ktoré im boli predkladané inými cirkevnými autoritami. Tento prameň sa objavil už za čias kresťanského staroveku a vďaka autorite, ktorú rímski biskupi požívali, sa tieto rozhodnutia v individuálnych prípadoch šírili ďalej a postupne nadobúdali všeobecný normatívny charakter. Cf. RITTNER, E.: *Církevní právo katolické*. Praha: Právnická jednota, 1887, s. 17.

³⁰ Cf. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 59 – 60.

³¹ Q.v. BUBELOVÁ, K.: Juris utriusque doctor bez znalosti cirkevného práva? In JERMANOVÁ, H./MASOPUST, Z. (eds.): *Dvacet let poté: Právo ve víru metamorfóz*. Ediční řada Ústavu státu a práva AV ČR. Praha: Aleš Čeněk, 2010, s. 380 – 387. Prvým nositeľom tohto titulu sa pritom s veľkou pravdepodobnosťou stal glosátor Graciánovho dekrétu Bazianus († 1197), ktorý bol od roku 1180 hlavnou postavou bolonskej právnickej vedy a jeho názory boli bežne citované viacerými aparátmi, glosami i sumami. Cf. HRDINA, A.: *Prameny ke studiu kánonického práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 36.

³² Cf. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 49.

práva uplatňovaného vtedy, keď tie neboli schopné určitú právnu otázku zodpovedať alebo poskytnúť na ňu riešenie.³³ Pokiaľ ide o rozvinutie kánonického práva ako osobitnej profesie, k tomu malo dôjsť medzi rokmi 1200 až 1250.³⁴ Práve do konca 12. storočia totiž začali biskupi v mnohých častiach západného kresťanstva delegovať väčšinu svojich súdnych právomocí právnym špecialistom (biskupskí súdni delegáti, respektíve biskupskí oficiáli), od ktorých sa celkom prirodzene očakávalo, že budú disponovať ukončeným právnickým vzdelaním.³⁵ Okrem toho, relatívne neformálne, niekedy *ad hoc* procesy boli v období práve 12. až 14. storočia nahrádzané zložitými procesnými postupmi, ktoré vyžadovali schopnosti profesionálnych expertov.³⁶ O úspechu apelácií k štúdiu práva klerikmi zo strany ich predstavených svedčí i skutočnosť, že kým pápežské listy kárajúce právnu neznať biskupských adresátov sú celkom bežné v 12. a začiatkom 13. storočia, po roku 1234 sa neobjavujú takmer vôbec.³⁷

³³ Kánonické právo tieto úlohy zabezpečovalo spolu s právom rímskym, pričom v aplikáčnej praxi dostávali pred kompiláciami *Corpus iuris civilis* (v zmysle aplikácie princípu *lex posterior derogat legi priori*) prednosť zbierky *Corpus iuris canonici*. Cf. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 94 a 100–101 a VANČURA, J.: *Úvod do studia soukromého práva římského*. Praha: Nákladem vlastním, 1923, s. 44.

³⁴ Cf. BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press, 2008, s. 283.

³⁵ Cf. HOBZA, A./TUREČEK, J.: *Úvod do církevního práva*. Praha: Všehrd, 1936, s. 143.

³⁶ Už koncom 12. storočia tak kánonisti zastávali väčšinu najdôležitejších cirkevných úradov. O stále rastúcej popularite kánonického práva vo vtedajšej spoločnosti vypovedá i skutočnosť, že v období 14. a 15. storočia prevyšovalo v záujme o štúdium dokonca aj teológiu. V nadväznosti na tento vývoj nie je prekvapujúce, že počas 15. a raného 16. storočia sa stávali biskupmi, kardinálmi, dokonca i pápežmi práve kánonisti. Ich dominanciu v Rímskej kúrii (*curia Romana*) i diecéznych kúriách po celom kresťanskom Západe pritom neohrozila ani protestantská reformácia. Na úzku spätosť kánonického práva s právom rímskym zase poukazuje záver, že koncom 12. storočia nebolo kánonistu, ktorý by mohol vykonávať prax bez dokonalého ovládania matérie rímskeho justiniánskeho práva. Niektoré univerzity pritom budúcich kánonistov výslovne vyzývali k získaniu titulu v civilnom práve predtým, než začnú s kánonickoprávnym štúdiom. Cf. BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press, 2008, s. 166.

³⁷ Cf. HARTMANN, W./PENNINGTON K. (eds.): *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. History of Medieval Canon Law*. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, s. 125 a 245.

2 Cirkev a trestné právo

2.1 Príspevok k trestnoprávnej teórii

S ohľadom na stav i podobu vtedajšieho sekulárneho práva bola Cirkev postavená pred výzvu sformovania nového trestného práva na celkom nových základoch, reflektujúc v prvom rade kresťanskú vierouku, teológiu, ale taktiež praktickosť a spravodlivosť. I keď totiž staršie svetské právo zohľadňovalo kresťanské náhľady, robilo tak spôsobom nedokonalým, sledujúc prioritne záujmy posilnenia, respektíve rozšírenia moci všeobecnej alebo partikulárnej autority. Mnohé normy vtedajšieho práva napokon prezrádzali, že viacerí svetskí vládcovia vnímali kresťanstvo najmä ako prostriedok na zabezpečenie si úcty a poslušnosti od svojich poddaných. Pokiaľ išlo o rímske právo, jeho trestnoprávne normy mali ďaleko od dokonalosti, a tak aj v tejto oblasti boli paradoxne oveľa viac využiteľné normy práva súkromného.³⁸ Napriek tomu však Katolícka cirkev nezačala svoju ingerenciu v trestnoprávnej oblasti kvôli popretiu, respektíve eliminácii uvedených nepriaznivých elementov. Väčšina predmetných noriem totiž podľa vzoru starovekého cirkevného práva smerovala v prvom rade k obmedzovaniu prehrškov klerikov a trestaniu laikov previniacich sa vo vážnej veci nielen vo vnútornom, ale i vo vonkajšom fóre.³⁹ Takýto postup mal v duchu biblických napomenutí zabezpečiť predovšetkým odstránenie ostatných členov komunity od páchania podobných deliktov a odstránenie pohoršenia veriacich z hanobenia cirkevného spoločenstva porušovaním závažných a vo vonkajšom fóre sa prejavujúcich morálnych, ako aj práv-

³⁸ Cf. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 205.

³⁹ Pokiaľ išlo o duchovných a rehoľníkov, nad nimi vykonávala Cirkev výlučnú jurisdikciu od starovekých čias na základe štátom uznaného *privilegium fori* (*privilegium clericale*). Cf. PENNINGTON, K./SOMERVILLE, R. (eds.): *Law, Church, and Society*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1977, s. 196. Jedinou výnimkou, keď mohli laici vzniesť proti klerikovi obžalobu, pritom zostávali verejné zločiny (*in criminibus publicis*) ako heréza, simónia, velezrada, podvod etc. V iných prípadoch ale dôsledne platilo, že klerici mohli žalovať klerikov a laici laikov. V tejto súvislosti možno osobitne spomenúť ustanovenie, podľa ktorého nemohol byť nijaký klerik postavený pred sekulárny súd bez súhlasu jeho biskupa. Cf. Sum. eleg. 9,3 a 9 a Coll. can. 3,29. Q.v. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 88.

nych noriem Cirkvi.⁴⁰ Takýmto spôsobom zároveň prakticky došlo k pretransformovaniu viacerých, spočiatku len najväčších hriechov z oblasti vnútorného fóra do fóra vonkajšieho. Stredoveká Cirkev pritom požadovala jurisdikciu nad deliktmi nielen kvôli ich blízkosti s hriechom (*ratione peccati*), ale aj kvôli jej úlohe pastoračnej starostlivosti o duše (*cura animarum*). Celkom prirodzene, v uvedenom ohľade išlo najmä o hriechy smrteľné a iné, ktoré pôsobili v rámci tej-ktorej partikulárnej cirkvi rozkladne, ako heréza, rúhanie sa alebo sexuálne trestné činy.⁴¹ S rozširovaním cirkevnej kompetencie dochádzalo i k rozširovaniu diapazónu deliktov stíhaných predstaviteľmi Cirkvi. Samotné sankcionovanie sa potom v prvom rade uskutočňovalo duchovnými trestami, avšak najväčšie delikty boli trestané aj za pomoci svetského ramena (*brachium saeculare*).⁴²

Cirkevným ideálom, ktorý bolo nevyhnutné za každých okolností zachovať aj v oblasti trestného práva, bola na prvom mieste zhoda medzi kresťanskou náukou, statickými i dynamicky sa rozvíjajúcimi teologickými princípmi a napokon i s rímskymi právnymi štandardmi, ktoré zabezpečovali normám nielen teoretickú spravodlivosť, ale aj reálnu vymáhateľnosť.⁴³

⁴⁰ Cf. Mt 18,15–18. Q.v. REES, W.: *Die Strafgewalt der Kirche*. Berlin: Duncker & Humblot, 1993, s. 140–146.

⁴¹ Cf. PIHLAJAMÄKI, H./KORPIOLA, M.: Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 203 a 208. Netreba totiž zabúdať na skutočnosť, že zatiaľ čo každý delikt je hriechom, len máloktorý hriech je zároveň aj deliktom. Q.v. NEMEC, M.: *Základy kánonického práva*. Bratislava – Trnava: Iura edition, 2006, s. 164 – 165.

⁴² K takejto úzkej spolupráci medzi cirkevnou a svetskou mocou začalo na kresťanskom Západe dochádzať najneskôr od čias Karola Veľkého (*Carolus Magnus, Charlemagne, 768/800–814*). Zatiaľ čo tento panovník však ponúkol svetské rameno Cirkvi autoritatívnym spôsobom, v období vrcholného stredoveku sa situácia obrátila a tieto povinnosti začala od svetskej moci Cirkev priamo požadovať, často pod hrozbou, respektíve za priameho použitia cirkevných cenzúr. Cf. ŘÍČAN, R./MOLNÁR, A.: *Dvanásť století církevních dějin*. Praha: Kalich, 2008, s. 174; BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 130 a ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dějiny II*. Martin: Neografia, 1943, s. 251 a 266.

⁴³ Uvedené je zrejme taktiež zo skutočnosti, že teológia sa v tomto období rozvíjala v spolupráci s rímskym a kánonickým právom, pričom od doktorov obojoho práva sa z toho dôvodu nie raz vyžadovalo i absolvovanie istej teologickej prípravy. Uvedené je zrejme taktiež z výroku kánonistu Hostiensisa († 1271), ktorý prezentoval, že civilné a kánonické právo predstavujú jeden celok s teológiou. Teologické koncepcie, ktoré sa premietali do práva, boli badateľné najmä v úvahách o Kristovi ako najvyššom advokátovi, ktorý hovorí „za ľudstvo“ pred Otcom, a to dokonca bez uplatňovania si nároku na odmenu.

Zatiaľ čo prakticky orientovaní svetskí právnici sa zameriavali predovšetkým na čo najlepšiu aplikovateľnosť trestnoprávných noriem v praxi a ochranu celej society v objektívnom zmysle, kánonisti a teológovia, sledujúc prioritne subjektívne hľadiská v zmysle spáse duše jednotlivca, sa sústreďovali predovšetkým na samotného delikventa. Svetskoprávne preferovanie objektívnych hľadísk sa prejavovalo najmä v skutočnosti, že vo vtedajšom trestnom práve sa kládol najväčší dôraz na potlačenie negatív vyplývajúcich z porušenia práva i následkov zločinu a zdôraznenie jeho spoločenskej nebezpečnosti.⁴⁴ Novosť prístupu stredovekých kánonistov, ktorého základy možno badať už v teológii raného stredoveku, sa potom odzrkadlila predovšetkým v rozvinutí konceptu hriechu, z ktorého sa dedukovali jeho negatívne účinky vo vonkajšom fóre. Tieto úvahy napokon dospeli k rozpracovaniu právnych teórií zameraných prioritne na zločinný úmysel jednotlivca.⁴⁵ Celkom prirodzene, najdôležitejšie bolo v prvom rade rozlíšiť hriech od deliktu, keďže v dôsledku prelínania duchovných a svetských elementov sa hranica medzi nimi často stierala. K nejednoznačnosti oboch pojmov prispeli i penitenciály (*libri poenitentiales, poenitentialia*), ktoré boli na jednej strane zamerané na posudzovanie hriechov veriacich vo vnútornom fóre, na strane druhej však nie raz zasahovali aj do fóra vonkajšieho, stanovujúc kajúcnikom bežne tresty postihujúce ich aj ako členov komunity.⁴⁶ V teologických náukach o vnútornom fóre na-

Cirkevný Otec Ambróz (*Aurelius Ambrosius*, † 397) zase v tejto súvislosti pripomenul, že Kristus je našim advokátom denne (*Cotidie advocatus pro nobis est apud Patrem*), pretože naše priestupky opakujeme každodenne a naša kauza nie je nikdy úplne uzavretá. Cf. *Aurelius Ambrosius, De Jacob et vita beata* 1,6,21. V právnickej terminológii bol ako advokát ponímaný aj Duch Svätý, ktorého vyslal ľuďom Boh Otec, aby ich učil a prebýval spolu s nimi (1Jn 2,1). Z romanistov možno spomenúť napríklad slávneho Balda de Ubaldis († 1400), ktorý vo svojom komentári k Digestam (Ulp. D 1,1,2) uviedol, že „matkou“ a „dverami“ (*mater et ianua*) do každého zákona je morálna filozofia. *De iustitia et iure* 6. Q.v. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 52 – 53, 62 a 175.

⁴⁴ Cf. KÉRY, L.: *Inquisitio – denunciatio – exceptio: Möglichkeiten der Verfahren seinleitung im Dekretalenrecht*. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*. Vol. 87 (2001), s. 226n.

⁴⁵ Cf. HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 257.

⁴⁶ Pod pojmom penitenciály rozumieme vnútrocirkevné príručky určené pre spovedníkov, ktoré obsahovali súpis skutkových podstát hriechov a cirkevnoprávnych deliktov a odporúčané druhy pokánia za ne. Prvé zbierky tohto charakteru vznikli v prostredí írsko-škótskych kláštorov a prostredníctvom ich mníšskych misií sa rozšírili aj na

chádzame aj koncept osobnej viny páchatela, na základe ktorého sa malo nahliadať na každého jednotlivca prísne individuálne.⁴⁷ Nielen viaceré teologické diela, ale tiež celkové nastavenie vtedajšej spoločnosti nakoniec prispelo k tomu, že tento prístup sa *de facto* transformoval aj do vonkajšieho fóra.⁴⁸ Práve takýmto spôsobom bolo možné preniesť kresťanskú vierouku prakticky dokonalým spôsobom do spoločenského i individuálneho života a posunúť stredovekú societu ešte bližšie k ideálom cirkevného Otca Augustína (*Aurelius Augustinus*, † 430).⁴⁹

európskej pevnine. I keď tieto pramene spočiatku pozostávali len zo synodálnych kánonov (*canones poenitentiales*), neskôr boli prispôbované právnym obyčajom tej-ktorej partikulárnej cirkvi. Ich záväznosť závisela od autority, ktorá ich vydala, prípadne schválila, v prípade väčšiny z nich však išlo o kompilácie súkromného charakteru. Aj z toho dôvodu sa na synodách bežne ozývali sťažnosti na bludy v nich obsiahnuté. K najznámejším z týchto zbierok zaraďujeme penitenciál pripisovaný arcibiskupovi Teodorovi z Canterbury (*Theodorus Cantuariensis*, † 690), dva od mnícha Bedu Venerabilis († 735) a jeden od arcibiskupa Egberta z Yorku († 766). Penitenciály napokon zostali v praxi v používaní až do 13. storočia, keď boli čiastočne nahradené obsírnymi kazuistickými príručkami známymi ako *summae confessorum*. Z hľadiska ich celkového charakteru možno konštatovať, že tieto príručky sa nachádzajú na rozmedzí kánonického práva a liturgiky, pričom nie raz sa opierajú o cirkevné, ale aj civilné právo. Q.v. POKORNÝ, L.: Staroslovenské kající řády a penitenciály. In POKORNÝ, L. (ed.): *Odkaz soluňských bratří. Sborník k 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje*. Praha: Česká katolická charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1987, s. 165n; VAŠICA, J.: *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 57n, 89n a 222n; RATKOŠ, P. (ed.): *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 267 a MARSINA, R.: *Metodov boj*. Bratislava: Obzor, 1985, s. 274 – 275; WIEL, C. Van: *History of Canon Law*. Louvain: Peeters Publishers, 1991, s. 59n.

⁴⁷ Z toho dôvodu je hlavným kritériom skutkov v ňom konkrétny jednotlivec a rozhodujú sa v ňom iba veci nesporové. Q.v. NEMEC, M.: *Základy kánonického práva*. Bratislava – Trnava: Iura edition, 2006, s. 64.

⁴⁸ Cf. DAHM, G. *Das Strafrecht Italiens im ausgehenden Mittelalter. Untersuchungen über die Beziehungen zwischen Theorie und Praxis im Strafrecht des Spätmittelalters, namentlich im XIV. Jahrhundert*. Berlin – Leipzig: Walter de Gruyter, 1931, s. 88n.

⁴⁹ Jeho dielo *De civitate Dei*, dokončené ešte v roku 422, sa totiž stalo v rôznych interpretáciách pre stredoveké chápanie filozofie dejín štátu určujúcim. Augustín v ňom načrtol predstavu ideálneho štátu, na uskutočnení ktorej pracovali viaceré cirkevné či svetské autority, počínajúc cisárom Karolom Veľkým. V súlade s nimi mala Cirkev predstavovať jednu obec (*ecclesia universalis*), na čele ktorej stojí Kristus. V nej sa potom nachádzal dvojaký ľud (klerici a laici), dvojaký život (duchovný a telesný), dvojaká vláda (duchovenstvo a kráľovstvo) a dvojaká vládna moc (Božská a ľudská). Cf. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Druhý diel. Stredovek*. Bratislava: Dobrá kniha, 1997, s. 41 a 44. Podľa neskorších slov biskupa Štefana z Tournay (*Stephanus Tornacensis*, † 1203), v tejto obci postačovalo, aby každý dal každému to, čo mu patrí a všetko malo byť v zhode. Aj z toho dôvodu

Pokiaľ išlo o jasné odlíšenie hriechu od deliktu, väčšina kánonistov odkazovala na teologické dielo Petra Abélarda (*Petrus Abelardus*, † 1142). Ten totiž v skupine smrteľných, teda osobitne ťažkých hriechov (*peccata damnabilia et graviora*) rozoznával tie, ktoré mali byť trestané aj vo vonkajšom fóre. Okrem toho, ak došlo k ich spáchaniu vo vonkajšom fóre a verejnosť sa o nich reálne dozvedela, požadoval pre delikventa po rímskoprávných vzoroch i sankciu infámie (*infamia*). Peter Abélard napokon vymenoval tri konkrétne hriechy, ktoré mali byť považované za trestné činy v uvedenom zmysle, konkrétne vedomú krivú prisahu (*periurium*), vraždu (*homicidium*) a cudzoložstvo (*adulterium*). Na dôvod svojho delenia poukázal nepriamo s argumentom, že takéto delikty výslovne pohoršujú spoločnosť veriacich a majú naň krajne negatívny vplyv, čo nemožno povedať napríklad o pýche (*superbia*), ponímanej v zásade len ako hriech.⁵⁰ Zovšeobecňujúc napokon konštatoval, že hriech sa stáva deliktom za týchto okolností: 1) musí byť ťažký, z čoho vyplýva, že základom kánonickoprávneho trestného činu môžu byť iba smrteľné hriechy, ako napríklad lakomstvo (*avaritia*); 2) musí byť vnímateľný ľudskými zmyslami, pričom všetky ostatné prestúpenia kresťanskej náuky sa majú sankcionovať len vo vnútornej fóre; 3) hriechne správanie musí byť Cirkvi na vážnu škodu, a to najmä v zmysle pohoršenia veriacich. Iba hriechy spĺňajúce tieto podmienky tak mohli byť cirkevnými predstaviteľmi stíhané (najčastejšie prostredníctvom cirkevného súdnictva) vo vonkajšom fóre, čo pripravilo pôdu pre zásadu známu ako *de occultis Ecclesia non iudicat*, ktorá neskôr významne ovplyv-

bolo snahou celého stredoveku nájsť cestu k jednote (*ordinatio ad unum*) v dvojakom ľude obývajúcom jedinú obec – Katolícku cirkev. Práve toto abstraktné Božie mesto tak spájalo všetkých Božích vyvolených, žijúcich, mŕtvych a tých ešte nenarodených v neviditeľnom tele, ktorého členov mohol identifikovať len sám Boh. Cf. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 23. V súlade s týmito ideami mala Cirkev, najmä neviditeľná časť Božích vyvolencov, poňať do svojho náručia všetky národy, hlásať im Evanjelium a doviesť ich ku konečnému cieľu spočívajúcom v spásu duší. Na tejto úlohe sa však mal spolupodieľať i štát, pokiaľ boli jeho predstavitelia ochotní riadiť sa kresťanskými zásadami a slúžiť pravej viere a jej šíreniu. Cf. ŘÍČAN, R./MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. Praha: Kalich, 2008, s. 160 – 161.

⁵⁰ Cf. LUSCOMBE, D. E. (eds.): *Peter Abelard's Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 1979, s. 71n; CLANCHY, M.: *Abelard: A Medieval Life*. Oxford: Blackwell, 1997 a MARENBON, J.: *The Philosophy of Peter Abelard*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

nila aj vývoj práva upravujúceho trestnoprávne dokazovanie.⁵¹ Prevalencia viacerých starších konceptov, a to či už teologických, ale miestami i svet-skoprávných sa v diele Petra Abélarda prejavila predovšetkým v uprednostňovaní objektívnych kritérií trestania. Ako príklad možno uviesť, že ak by napríklad žena v spánku nechtiac prilahla svoje dieťa, ktoré sa snažila vlastným telom zahriať, mala byť podľa jeho náuky potrestaná. Ako hlavný dôvod svojho rozhodnutia uviedol prevenciu, keďže takýto postup mal s určitosťou viesť aj ostatné ženy k väčšej opatrnosti.⁵²

Zatiaľ čo Peter Abélard akceptoval a zohľadňoval viaceré staršie kritériá, dekrétisti komentujúci Graciánov dekrét sa posunuli v tomto ohľade ďalej. Kánonisti ako Rufinus († 1191), Huguccio († 1210) a už spomenutý Štefan z Tournay tak obdobne vychádzali z Abélardovho rozlišovania medzi hriechmi a deliktmi, ale samotný zločin a trest posudzovali prioritne z hľadiska subjektívneho zavinenia konkrétneho jednotlivca. Základným kritériom bol pre nich pritom človek, ktorý si mohol slobodne vybrať, či delikt spácha, alebo nespácha a potom tiež niesol za tento výber zodpovednosť. Takýmto spôsobom sa v čase medzi zostavením Graciánovho dekrétu (okolo r. 1140) a vydaním prvej autentickéj a exkluzívnej zbierky *Liber extra* (r. 1234) podarilo rozvinúť teóriu o individualizovanom koncepte

⁵¹ Q.v. PIHLAJAMÄKI, H./KORPIOLA, M.: Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 205.

⁵² Peter Abélard obdobne za istých okolností akceptoval aj potrestanie nevinného, ktorý bol obžalovaný nepriateľmi za pomoci falošných svedkov. Sudca ich totiž v zásade nemohol odmietnuť a mal ich nielen vypočuť, ale taktiež obžalovaného odsúdiť. Samotný Abélard totiž v prvom rade reflektoval vyhovieň štandardom kánonickoprávneho plného dôkazu (*probatio plena*), ktorého existencia mohla ako jediná viesť k vyhláseniu odsudzujúceho rozsudku. V trestnom práve sa uvedené odzrkadlilo napríklad v zásade, že dôkazy musia byť jasnejšie než poludňajšie slnko (*luce meridiana clarior*), na základe čoho bolo možné obžalovaného odsúdiť len po získaní svedectiev dvoch očitých svedkov. Ak totiž sudca uložil trest smrti alebo zmrzačenia nevinnému na takejto báze, zodpovednosť neniesol on, ale nepriatelia a falošní svedkovia. Celkom prirodzene sa však zároveň zdôrazňovalo, že ani tých sankcia neminie, keďže Boh ako sudca a pozorovateľ srdca a duše každého človeka zväži ich vinu a posúdi ich zlyhanie na Poslednom súde. Cf. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longmans, 1996, s. 93 a CONDORELLI, O.: The *Ius Decretalium* and the Development of the Law of Succession in Medieval Europe. Some Examples from Denmark and Sweden (XII–XIII C.). In DI RENZO VILLATA, M. G. (ed.): *Succession Law, Practice and Society in Europe across the Centuries*. Berlin: Springer, 2018, s. 135n.

viny.⁵³ Dekrétisti totiž pri posudzovaní trestnej zodpovednosti páchatela v zmysle jeho vzťahu ku škodlivému následku jeho konania používali výrazy ako „vedomie“ (*scientia*), „vedome“ (*sciens*) či „rozvaha“ (*deliberatio*).⁵⁴ Dôležitým predmetom ich úvah bol však aj pojem *mens rea*, pri ktorom obdobne prevádzilo kritérium subjektívneho postoja páchatela k spáchanému skutku, na úkor objektívnych kritérií zohľadňujúcich len samotnú škodu. Práve uvedené inklinovanie dospelo v ich dielach k vymedzeniu dôvodov vylučujúcich *mens rea*, a tým aj samotnú trestnú zodpovednosť. Určite pritom neprekvapuje, že dekrétisti akceptovali ako prvý z nich duševnú chorobu páchatela. Pokiaľ išlo o opitosť, tá vylučovala trestnú zodpovednosť iba v tom prípade, ak pod vplyvom alkoholu vôbec nevnímal svoje škodlivé konanie; ak ho však vnímal čo i len sčasti, mal byť potrestaný, aj keď miernejšie než osoba plne zodpovedná. Rovnako, ako je to v modernom trestnom práve, však mohla byť opitosť kvalifikovaná aj ako priťažujúca okolnosť, a to najmä vtedy, ak vyplynula z nerozvážnosti alebo ak sa páchatel do daného stavu dostal schválne, s cieľom nadobudnúť odvahu na spáchanie deliktu. V zmysle zníženia zodpovednosti ponímala väčšina kánonistov taktiež nevedomosť (*ignorantia*) a omyl (*error*).⁵⁵ Keďže teória „vinnej mysle“ požadovala, aby bol páchatelňý schopný porozumieť následkom svojho konania, musela sa dotknúť aj otázky trestnej zodpovednosti detí, ktoré na to neboli usposobené. Práve nedokonalosť rímskeho práva prinútila univerzálnych cirkevných zákonodarcov zachádzať do najmenších detailov a stanoviť tiež presné hranice možného trestania maloletých (*minores*).⁵⁶

I keď sa dekrétistom nepodarilo rozvinúť všeobecnú náuku o nevyhnutnosti (*necessitas*), nátlaku (*pressio*) a sebaobrane (*defensio contra vim*), jej

⁵³ Cf. PIHLAJAMÁKI, H./KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 206.

⁵⁴ Q.v. KUTTNER, S.: *Kanonistische Schuldlehre von Gratian bis auf die Dekretalen Gregors IX systematisch auf Grund der handschriftlichen Quellen dargestellt*. Città del Vaticano: Biblioteca apostolica Vaticana, 1935 a ENGELMANN, W.: *Die Schuldlehre der Postglossatoren und ihre Fortentwicklung: eine historisch-dogmatische Darstellung der kriminellen Schuldlehre der italienischen Juristen des Mittelalters seit Accursius*. Aalen: Scientia, 1965.

⁵⁵ Cf. HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 280n.

⁵⁶ Vo všeobecnosti sa tak napríklad zaužívalo, že chlapci do 14. roku a dievčatá do 12. roku života nemohli byť trestaní tak tvrdo ako dospelí. Cf. X 5,23,2.

základy nachádzame v rámci pojednaní o jednotlivých deliktach, ktorými sa zaoberali.⁵⁷ Pokiaľ išlo napríklad o nátlak, väčšina stredovekých kánonistov zastávala po rímskoprávných vzoroch striktný postoj v zmysle *coacta voluntas est voluntas*.⁵⁸ Aj napriek tomu však bola väčšina z nich ochotná pristúpiť aspoň k zmierneniu trestu hroziacemu za takéto konanie.⁵⁹ Trestnoprávny stret práva a morálky sa prejavil najmä pri posudzovaní otázok krádeže osobou v krajnej núdzi, a to predovšetkým kvôli hladu. Niektorí kánonisti inklinujúci k právnym stanoviskám pritom konštatovali, že dané konanie síce nie je hriechom, avšak zostáva deliktom, ktorý má byť potrestaný miernejším, ale predsa trestom. Moralisti, zastávajúci v prvom rade prirodzenoprávne východiská však kontrovali, že kradnutie jedla kvôli skutočnej nevyhnutnosti (*necessitas urgens*) nemôže byť deliktom, keďže v prípade núdze patria všetky dobrá tým, ktorí ich reálne potrebujú a nebolo by správne ich za to akýmkoľvek spôsobom trestať.⁶⁰ Uvede-

⁵⁷ Kánonisti pritom vo všeobecnosti akceptovali názor rímskych právnikov, že právo sa brániť má prirodzenoprávne základy. Na druhej strane však trestu podliehali páchatelia, ktorí bránili samých seba „s veselou bezstarostnosťou“ alebo „so zmyselným zámerom“. Q.v. PIHLAJAMÄKI, H./KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 207.

⁵⁸ Cf. Paul. D 4,2,21,5.

⁵⁹ Napríklad pri vynútených prisahách zastávali názor, že ich nemožno vyhlásiť za neplatné *ipso facto et ipso iure*. Cf. X 2,24,26 a Johannes Andrea, Com. ad VI 2,12,2. Z toho dôvodu viacerí z nich argumentovali, že sa majú nielenže považovať za platné, ale má taktiež dôjsť k riadnemu plneniu z nich. Cf. X 2,24,15. Jedinou všeobecne akceptovanou výnimkou, keď sa bolo možné obrátiť na Cirkev so žiadosťou o vyviazanie spod prisahy, bolo ohrozenie duše prisahajúceho. Cf. Thomas Aquinas, Sum. theol. 2–2, q. 89, a. 7, a. 2 a X 2,24,20. Aj prvý Kódex kánonického práva z roku 1917 (*Codex iuris canonici anno 1917*) postupoval v súlade s doktrínou obsiahnutou v už spomenutej prvej úradnej a autentickjei zbierke *Liber extra*, podľa ktorej zostávala takáto prisaha v platnosti, pretože ak by človek nebol viazaný zachovať to, čo slúbil pod prisahou, sám Boh by sa považoval za falošného svedka. Cf. X 2,24,8 a 15 a cann. 1317 §§ 2–3 a 1318 § 2 CIC 1917. Q.v. KUTTNER, S.: *Kanonistische Schuldlehre von Gratian bis auf die Dekretalen Gregors IX*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1934, s. 314n. Blížšie som sa touto problematikou zaoberal VLADÁR, V.: Prisaha ako dôkaz v stredovekom inkvizíčnom procese. In *Acta Iuridica Olomucensia*. Vol. 14 (2019), No. 3, s. 13n. Najmä na tomto pozadí rozvinuli kánonisti tzv. test stáleho muža postavený na kritériu priemerného človeka a zohľadňovaní intenzity strachu, ktorý by ho prostredníctvom násilia alebo vyhrážok prinútil k protizákonnému konaniu. Q.v. HELMHOLZ, R. H.: *Marriage Litigation in Medieval England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1974, s. 90n.

⁶⁰ Cf. Thomas Aquinas, Sum. theol. 2–2, q. 66, a. 7.

né napokon našlo svoju reflexiu aj v modernej sociálnej náuke Katolíckej cirkvi, podľa ktorej krajná núdza oprávňuje človeka na zmocnenie sa cudzieho majetku potrebného na prekonanie vlastnej núdze.⁶¹ Tomuto právu zase zodpovedá povinnosť majetnejšieho poskytnúť takémuto človeku zo svojho nadbytku alebo mu dovoliť, aby si vzal to, čo potrebuje, pričom uvedené sa nekvalifikuje len ako povinnosť lásky, ale aj spravodlivosti. Samotná krajná núdza pritom nastáva, keď niekomu hrozí isté alebo veľmi pravdepodobné nebezpečenstvo, že príde o život, zdravie, slobodu alebo iné dôležité statky, a nie je si schopný pomôcť z vlastného majetku. Právo privlastniť si cudziu vec pritom vzniká aj v situáciách, keď pomoc vyžaduje núdza tretej osoby. Vo všeobecnosti tak možno konštatovať, že tak ako v práve, aj v sociálnej náuke Katolíckej cirkvi má za týchto okolností spoločné vlastníctvo všetkých vecí, vychádzajúce z princípu všeobecného určenia všetkých statkov (*usus communis*), prednosť pred právom na súkromné vlastníctvo.⁶²

2.2 Kompetencie Cirkvi v trestnoprávnej oblasti

Ako sme už naznačili, pokiaľ ide o oblasť trestného práva, v stredovekej spoločnosti sa na prvom mieste akceptovalo, že cirkevné tribunály majú súdiť predovšetkým zločiny týkajúce sa viery alebo samotnej Cirkvi. Prax však bola napokon taká, že v skutočnosti rozhodovali aj iné kauzy. Cirkevné autority a akademickí kánonisti tak deklarovali, že cirkevné súdy disponujú plnou a výlučnou jurisdikciou nad všetkými zločinmi a priestupkami spáchanými klerikmi, respektíve kýmkoľvek s ich statusom. To znamenalo, že ktokoľvek v posvätných rádoch, spolu s inými osobami požívajúcimi výhody klerického stavu (e.g. študenti, mníši, pustovníci, regulárni kánonici, mníšky etc.), boli zodpovední za svoje priestupky len cirkevným tri-

⁶¹ Cf. *Gaudium et spes* 69. In AAS 58 (1966), s. 1025 – 1120.

⁶² Takáto krádež je však dovolená iba za splnenia nasledujúcich podmienok: 1. musí nastať krajná, nielen vážna núdza; 2. nevyhnutné veci si nie je možné zadovážiť iným spôsobom; 3. osoba, ktorej sa veci berú tým nesmie byť privedená do rovnakej núdze; 4. nie je možné brať viac, ako je potrebné k odstráneniu stavu núdze; 5. veci sa majú, pokiaľ je to možné, kvalifikovať ako pôžička a po skončení stavu núdze majú byť vlastníčkovi nahradené. Cf. Thomas Aquinas, *Sum. theol.* 2–2, q. 32, a. 5 a q. 66, a. 2 a 7; PESCHKE, K. H.: *Kresťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 614 – 615; CRONIN, J. F.: *The Social Teaching of Pope John XXIII*. Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1963, s. 88 a HOWARD, Ch.: *The Social Teaching of the Church*. Springs: Order of Preachers, 1986, s. 69.

bunálom, a to bez ohľadu na to, o akú kauzu išlo (*ratione personarum*).⁶³ Cirkevné súdy si tak napríklad nárokovali právomoc rozhodovať kauzy týkajúce sa znásilnenia, vraždy, podpaľačstva, zrady, lúpeže alebo podvodu, ak boli spáchané alebo mali byť údajne spáchané klerikmi.⁶⁴ Pokiaľ niekto nespĺnil alebo nebol ochotný splniť rozhodnutie cirkevného súdu, hrozili mu cirkevné tresty (exkomunikáciu nevyvímajúc), respektíve zasahoval svojou donucovacou mocou priamo štát. V tejto súvislosti možno osobitne spomenúť, že cirkevní sudcovia obyčajne povolávali svetských úradníkov na výkon rozsudkov v záležitostiach herézy, rúhania sa a svätokrádeže, ktoré celkom prirodzene spadali pod kánonickú jurisdikciu.⁶⁵ Väčšina kánonistov sa pritom zhodne v závere, že najreprezentatívnejším prameňom obsahujúcim kompendium stredovekého kánonického trestného práva je už spomenutá kompilácia *Liber extra*, konkrétne jej piata kniha s nadpisom *Crimen*. Práve tá totiž obsiahla celý diapazón ťažších alebo ľahších deliktov proti Cirkvi, pričom niektoré z nich patrili k zmiešanej alebo spoločnej jurisdikcii, o ktorú sa cirkevné súdy delili so súdmi svetskými. Presahy do sekulárnej oblasti sú napokon zrejmé už z prvého pohľadu na rubriky viacerých titulov tejto zbierky, v čom bola nasledovaná i kompilátormi druhej takejto kolekcie známej ako *Liber sextus*, ktorá bola zostavená a v roku 1298 vyhlásená na pokyn pápeža Bonifáča VIII (*Bonifatius*, 1294 – 1303).⁶⁶

⁶³ Q.v. SÄGMÜLLER, J. B.: *Ecclesiastical Privileges*. New York City: Robert Appleton Company, 1911.

⁶⁴ Cf. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 192.

⁶⁵ Cf. VACANDARD, E.: *The Inquisition. A Critical and Historical Study of the Coercive Power of the Church*. New York: Longmans Green and co., 1908, s. 238–239. Vo všeobecnosti totiž platilo, že klerici mali zákaz participovať na výkone telesných trestov ako značkovanie, mrzačenie alebo poprava. Cf. X 3,50,5.

⁶⁶ V prvej z uvedených kompilácií tak Cirkev v dnešnom ponímaní vo verejnoprávnej oblasti prekračovala cirkevnoprávne línie najmä pri požadovaní jurisdikcie nad zločinními ako cudzoložstvo a znásilnenie (X 4,7 a 5,16), bigamia (X 1,21), ohováranie (X 5,2), urážka na cti (X 5,36), falošné svedectvo (X 5,20), fyzické násilie (X 5,36), a dokonca i vražda (X 5,12) a krádež (X 5,18). V oblasti súkromného práva išlo predovšetkým o záležitosti považované Cirkvou za obzvlášť nebezpečné pre dušu, ktoré osobitným spôsobom hrozili spáchaním hriechu. Z nich možno spomenúť najmä vypožičanie (X 3,15), úschovu peňazí (X 3,16), kúpu a predaj (X 3,17), pôžičky peňazí a s tým spojené poskytovanie úrokov, respektíve úzeru (X 5,19), pôžičky so záložným právom a inými zabezpečovacími prostriedkami (X 3,21) a dary (X 3,24). Q.v. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press,

Ak by sme sa zamerali na zbežnú charakteristiku niektorých kánonickoprávnych deliktov, začať by sme mohli rýdzo cirkevným trestným činom (*crimen mere ecclesiasticum*) v podobe simónie, definovanej ako predávanie cirkevných úradov, milostí alebo sviatostí.⁶⁷ Presahy tohto deliktu do svetskoprávnej oblasti však nachádzame najmä v skutočnosti, že viaceré s ňou súvisiacich prehreškov nepramenili ani tak vo vlastnom simonistickom úmysle páchatela, ako skôr v starších právnych obyčajoch, ktoré vyplývali z benefičiátneho zriadenia a jemu predchádzajúceho systému súkromných kostolov. Proti simónii sa tak stavala požiadavka kánonického spôsobu obsadzovania cirkevných úradov prostredníctvom kompetentnej cirkevnej autority. Z dôvodu vážnosti tohto deliktu krajne negatívne vplývajúceho na celý cirkevný, ale aj náboženský život, sa normy ho upravujúce poväčšine interpretovali rozširujúcim spôsobom a spájali sa s ním tie najprísnejšie tresty, nevynímajúc ani exkomunikáciu *latae sententiae*.⁶⁸ Ak si vyberieme príklad na typický trestný čin na pomedzí cirkevného a svetského fóra, najvhodnejšie bude zamerať sa na herézu.⁶⁹ Snáď najrozsiahlnejšie sa ním z pohľadu jeho dosahov na sekulárnu oblasť zaoberal pápež Lucius III. (1181 – 1185), ktorý v bule *Ad abolendam* z roku 1184 exkomunikoval samočinným trestom nielen heretikov, ale aj ich podporovateľov a spolupracovníkov. Podozriví herézou boli ako osoby urážajúce Božský majestáť zároveň vystavení infámii (*infamia*), na základe čoho nemohli za-

1995, s. 76 – 77. Najmä na pozadí pretrvávajúceho právneho (ale i jurisdikčného) parti-kularizmu dochádzalo na stredovekých súdoch k značným nezrovnalostiam, čo sa týka ich právomocí konať v jednotlivých druhoch káuz. Popri cirkevných tribunáloch si totiž právo rozhodnutia istých druhov prípadov poväčšine nárokovali i kráľovské, zemepanské a mestské súdy. Cf. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 188.

⁶⁷ Cf. Sk 8,9–24; cann. 185, 729, 2371 CIC 1917; 149 § 3, 188, 1380 CIC 1983 a 946, 968 a 1461 CCEO 1990. Pojem „simónia“ bol za čias gregoriánskej reformy pod vplyvom spisu kardinála Humberta de Silva Candida († 1061) *Libri tres adversus Simoniacos* z roku 1058 v období gregoriánskej reformy interpretačne rozšírený na akýkoľvek nekánonický spôsob obsadzovania cirkevných úradov, predovšetkým však menovania biskupov, opátov a farárov predstaviteľmi svetskej moci. Cf. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všešrd, 1946, s. 143. Takéto konanie bolo pritom prezentované ako priama urážka Božstva Ducha Svätého. V tejto súvislosti sa rozlišovalo medzi *munus a manu*, *munus a lingua* a *munus ab obsequio*, čo predstavovalo získavanie duchovných darov za „peniaze/majetok“, „sľuby/závazky“ a „služby“. Cf. RAPP, F.: *Svatá říše římská národa německého. Od Oty Velikého po Karla V*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, s. 110.

⁶⁸ Cf. Concilium Lateranense quartum, cann. 63–66 a X 5,3,1–5,3,46.

⁶⁹ Cf. X 5,7,1–5,7,16.

stávať nijaké úrady, zostaviť testament, dediť majetok alebo svedčiť na súde.⁷⁰ Okrem toho prichádzali tiež o majetkovoprávnu spôsobilosť a ich majetok mal byť konfiškovaný. Pápež Inocent III. (*Innocentius*, 1298 – 1216) neskôr vyzval na úzku spoluprácu v boji s herézami aj predstaviteľov svetskej moci, keďže ich tolerovanie reálne ohrozovalo nielen cirkevné, ale taktiež vtedajšie spoločenské zriadenie.⁷¹ Opodstatnenosť tejto myšlienky sa napokon neskôr preukázala najmä po vypuknutí protestantskej reformácie, ktorá viedla k definitívnemu rozkladu stredovekého univerzalizmu.⁷² Keďže platila už spomenutá zásada, že klerici nesmú vyslovovať, ani sa zúčastňovať vykonávania kapitálnych trestov (*sententiae sanguinis*), najtvrdšou sankciou, ktorá mohla zo strany Cirkvi heretika postihnúť, bolo jeho vydanie na potrestanie svetskej moci.⁷³ Takto mali byť pritom potrestaní len zanovití heretici (*haeretici obstinati*), ktorí buď odmietli odvolať svoje učenie, alebo sa po prepustení a napomenutí vrátili opäť k heréze.⁷⁴

S herézou úzko súvisel i delikt rúhania sa, ktorý obdobne náležal do svetskej i cirkevnej jurisdikcie. I keď viacerí autori kvalifikujú potrebu jeho trestania obavami cirkevných i svetských predstaviteľov z potenciálneho uvalenia Božského hnevu na celú spoločnosť, stíhanie tohto deliktu aj pred-

⁷⁰ Cf. GUIRAUD, J.-B.: *Elogio dell'inquisizione*. Milano: Leonardo, 1994, s. 28.

⁷¹ Uvedený koncept sa neskôr v obmedzenom smere prejavil aj pri tvrdom stíhaní mágie a čarodejníctva (*maleficium*), ktoré boli obdobne kvalifikované ako zločiny zmiešaného fóra. Cf. DELLA VENERIA, C.: *L'inquisizione medioevale ed il processo inquisitorio*. Milano: Fratelli Bocca, 1939, s. 115.

⁷² Cf. PIHLAJAMÄKI, H./KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 209.

⁷³ Bližšie k tejto problematike a zásade *Ecclesia abhorret sanguine* pozri HALPHEN, L.: *Études sur l'administration de Rome au Moyen Âge (751–1252)*. Genève: Librairie Slatkine, 1981, s. 26 – 27.

⁷⁴ Cf. ULLMANN, W.: The significance of Innocent III's decretal *Vergentis*. In *Études d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras. Vol. 1*. Paris: Sirey, 1965, s. 729. K deliktu herézy mala blízko i apostáza znamenajúca vzdanie sa kresťanskej viery ako celku (*apostasia a fide*). Jej dosah na svetskú oblasť je zrejмый najmä vo vzťahu k zmiešaným územiám, na ktorých žili nielen rodení kresťania, ale taktiež príslušníci iných náboženských vyznaní, priamo či nepriamo prinútení na kresťanstvo konvertovať. Či už išlo o židov, moslimov alebo pohanov, všetci, ktorí sa vrátili k pôvodnej viere, boli kvalifikovaní ako apostati. Zaujímavosťou zostáva, že rovnako sa nahliadalo aj na mníchov profesov, ktorí opustili rehoľný život a utiekli z kláštora. Ich provinenie bolo označované ako *apostasia a religione* a druh i prísnosť trestu závisela od rozhodnutia predstaveného. Cf. X 5,9,1–5,9,6.

staviteľmi svetskej moci v skutočnosti súviselo obdobne predovšetkým so snahou o zachovanie jednej viery. Na jednej strane sa tak zohľadňoval osobitný záujem Cirkvi stíhať náboženské delikty, avšak prevahu mal celospoločenský náhľad, že nekontrolované rúhanie sa by spôsobilo vážnu škodu celej spoločnosti. I tento trestný čin sa pritom často kvalifikoval v zmysle „velezrady voči Bohu“, a v kánonistických spisoch sa bežne opisoval slovami ako „hrozný, bezbožný a ohavný zločin voči Božskému majestátu“. ⁷⁵ Najmä na tomto pozadí viacerí kánonisti konštatovali, že rúhanie sa je horšie než vražda, krádež alebo podpaľačstvo. Praktický dôsledok sa prejavil v tom, že zatiaľ čo takíto delikventi mohli požadovať azyl v kostole, rúhači boli z tohto privilégia vylúčení. ⁷⁶ Podobne ako v prípade herézy, aj pri tomto delikte sa uplatňovala rozširujúca interpretácia, pričom každé rúhačské vyjadrenie bolo ponímané ako osobitný trestný čin. I keď sa aj v tomto prípade (v súlade s kánonickoprávnymi trestnoprocesnými štandardmi) od páchatela vyžadoval priamy úmysel trestný čin spáchať, v záujme prevencie ho bolo možné prezumovať už zo samotných slov. ⁷⁷ Napriek tomu, že viacero ustanovení Svätého písma (*Scriptura Sacra*) trvalo na potrestaní takýchto delikventov smrťou, v praxi sa poväčšine ich konanie sankcionovalo pokutami a telesnými trestami. ⁷⁸ Najprísnejšie sa však zaoberalo s tými, ktorých prejav obsiahol popri rúhaní sa aj heretické idey. Ako posledné spomenieme sexuálne delikty ako incest, cudzoložstvo, zločiny proti prírode, smilstvo či znásilnenie panny, ktoré boli obdobne kvalifikované ako predmety zmiešanej jurisdikcie. Cirkev si pritom kompetenciu o nich rozhodovať poväčšine nárokovala predovšetkým za použitia argumentu dozoru nad rodinným a manželským životom. ⁷⁹ Celkom prirodzene, ich

⁷⁵ Bližšie k tejto problematike a zaujímavému pojednaniu pozri LEVY, L. W.: *Treason against God: A History of the Offense of Blasphemy*. New York: Schocken Books, 1981. Jeden z traktátov napríklad konkrétne uviedol: *Tam horribile foedum ac nefandum est hoc mendacium contumeliosum in divinam maiestatem, ut nullus aliud crimen ei aequiparari possit*. Balthasar-Conrad Zahn, Tract. de mend. 1,22,1.

⁷⁶ Cf. Joannes Guttierrez, Pract. quaest. 3,4,18–19.

⁷⁷ Trestu sa nemal vyhnúť ani ten, kto tento trestný čin spáchal v stave opitosti. Q.v. HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 282 – 283.

⁷⁸ Cf. Lv 24,15; Ex 22,28 a X 5,26,2. Q.v. CLARK, H. B.: *Biblical Law*. Portland: Binfords & Mort, 1943, s. 221n.

⁷⁹ Cf. PIHLAJAMÄKI, H., KORPIOLA, M. Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law. In: DUBBER, M. D., HORNLE, T., eds. *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 211.

právne ponímanie záviselo predovšetkým na statuse páchatelov (klerik, ženatý alebo slobodný, panna etc.), ich vzájomnom vzťahu (príbuzní etc.), ako aj pohlaví.⁸⁰ Pokiaľ išlo o tresty, tie mohli siahať od rôznych foriem verejného alebo súkromného pokánia až k vynútenému celibátu, väzneniu, pokutám či telesným trestom.⁸¹

Zaujímavosťou zostáva, že presah do svetskej oblasti nemali z pohľadu kánonického práva len skutkové podstaty jednotlivých deliktov, ale tiež tresty za ne vrátane najprísnejšieho z nich vo forme exkomunikácie (*excommunicatio*), ktorá postihovala delikventa nielen ako veriaceho, ale taktiež ako člena ľudskej society. S týmto trestom sa navyše spájal inštitút verejného pokánia, ktorého absolvovanie umožňovalo postihnutému návrat do komúnia a obnovenie členských práv v Cirkvi. Samotná exkomunikácia bola pritom odjakživa definovaná v prvom rade ako duchovný, respektíve zmiešaný polepšujúci (liečivý) trest ukladaný vo forme cenzúry. V najprísnejšej forme sa označovala aj pojmom *ανάθεμα*, teda prekliatie, keďže delikventa nielenže zbavovala účasti v spoločenstve veriacich (preto sa tiež používal výraz „vyobcovanie“), ale taktiež ho priamo ohrozovala na spásu, v zmysle jeho nasmerovania k samotnému spasiteľskému dielu Ježiša Krista.⁸² Takto bol predmetný trest napokon opísaný aj vo Svätom písme Nového zákona (*Testamentum Novum*), a to či už v Matúšovom Evanjelii

⁸⁰ V zásade pritom platilo, že ak boli zosobášení obaja partneri, zločin bol kvalifikovaný vážnejšie (dvojité cudzoložstvo), ako keby bol zosobášený len jeden z nich (jednoduché cudzoložstvo). Obdobne relevantné boli aj spôsoby sexuálnej aktivity a okolnosti zločinu. Cf. BRUNDAGE, J. A.: *Sex, Law and Christian Society*. Chicago: University of Chicago Press, 1987, s. 325n.

⁸¹ Q.v. PAYER, P. J.: *Sex and the New Medieval Literature and Confession, 1150–1300*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2009.

⁸² Z filologického hľadiska má uvedené starogrécke slovo niekoľko významov, predovšetkým však: a) prinesený obetný dar zasvätený výlučne božstvu; b) prekliatie. Grécky termín *αναθεματισειν* znamená doslovne „vylúčiť z ľudského používania“. V cirkevnej terminológii sa ním označuje exkomunikácia. Grécky jazyk pritom disponuje osobitným termínom aj na prekliatie, konkrétne *αραομαι*. Cf. Dokumenty prvých dvoch ekumenických snemov. Prešov: Petra, 1999, s. 21²⁰. Kliatba bola známym inštitútom spomínaným už v ustanoveniach Starého zákona (*Testamentum Vetus*). Cf. Joz 6,17n.; Lv 27,29 a 1Sam 15, 9. Slovo *ανάθεμα* teda v cirkevnoprávnej praxi znamenalo, že dotyčný bol verejne prekliaty a vylúčený z Cirkvi, teda vydaný napospas vlastnej skaze. Cf. MARKSCHIES, Ch.: *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 143. Bližšie som sa touto problematikou zaoberal v článku VLADÁR, V.: Exkomunikácia a trest vyhnanstva v starovekom Ríme. In ANTALOVÁ, B./SOLIAR, L. (eds.): *Delicta privata a crimina publica v rímskom práve. Zborník príspevkov z 12. konferencie právnych roma-*

alebo Prvom liste apoštola Pavla Korinťanom.⁸³ Ak by sme vybrali jeden z príkladov, na ktorom by sme účinky tohto trestu demonštrovali v zmysle jeho vplyvu na veriaceho ako člena ľudského spoločenstva, spomenúť by sme mohli napríklad trestanie krivoprísahníctva (*periurium*). Kánonisti totiž museli osobitne zväžiť prípady, keď sa delikventi z dôvodu tvrdých sankcií, ktoré sa spájali s krivou prisahou, spočívajúcich predovšetkým v prísnom verejnom pokání, rozhodli vyhýbať sviatosti pokánia, teda spovedi.⁸⁴ Tento problém uzavreli konštatovaním, že takáto osoba sa má odľúčiť od spoločenstva veriacich, a to či už vo vonkajšom alebo vnútornom fóre, v závislosti od toho, či bol tento delikt spáchaný verejne, alebo iba vo svedomí, avšak bez vedomia verejnosti. Delikvent mal byť v nadväznosti na to nielen vyhnaný z Cirkvi, ale taktiež s ním nemal nik jesť, piť alebo ho prijať do svojho domu (*excommunicatio maior*), čo vo viacerých ohľadoch evokuje staroveký rímsky trest *interdictum aquae et ignis*.⁸⁵

2.3 Procesnoprávne maximy

I keď väčšina právnikov priznáva najväčšie zásluhy na rozvoji trestného procesu rímskemu právu a možno len súhlasiť s tým, že neboli malé, v rámci rímsko-kánonického procesu (*processus Romanus canonicus*), ktorý bol v období 12. až 13. storočia adoptovaný pre potreby *ius commune* ako celok, a nastolil štandardy pre moderné procesné právo, v skutočnosti dominovali kánonickoprávne prvky.⁸⁶ Ten vznikol najmä na základe rozsiahleho používania rímskeho práva cirkevnými súdmi a predstavoval

nistov Slovenskej republiky a Českej republiky. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 111 – 134.

⁸³ Cf. Mt 18,17 a 1Kor 5,3– 5.

⁸⁴ Cf. Gl. ord. ad X 5,39,10.

⁸⁵ Q.v. KELLY, G. P.: *A History of Exile in the Roman Republic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

⁸⁶ Matéria rímskeho a kánonického práva, ktorá bola vedecky interpretovaná vtedajšou jurisprudenciou, sa na vyššie charakterizovanom pozadí totiž postupne stávala celoeurópskym spoločným právom, teda *ius commune*. Cf. HARTMANN, W./PENNINGTON K. (eds.): *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140-1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. History of Medieval Canon Law*. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, s. 245. Už od druhej polovice 13. storočia sa tak vo viacerých prameňoch čoraz častejšie vyskytujú odkazy na uvedený pojem, pod ktorým mali autori obvykle na mysli rímsko-kánonické normy, princípy a dôležité procesnoprávne zásady bežne používané súdmi na celom kresťanskom Západe. Cf. RUFFINI, F.: *Lactio spoli – studio storico-giuridico*. Torino: Fratelli Bocca, 1889,

výsledok syntézy rímskoprávných (čiastočne i germánskoprávných, predovšetkým longobardských) a kánonickoprávných prvkov.⁸⁷ Práve rímsko-kánonický proces sa stal v stredovekej spoločnosti významným činiteľom, ktorý prekonával dovtedajšie súdne obyčaje národných práv a svojou dokonalosťou a precíznosťou napokon značne ovplyvnil podobu procesného práva takmer všetkých kontinentálnych právnych systémov (vrátane anglo-amerického).⁸⁸ Do svetského súdnictva sa pritom vo väčšine krajín dostal ešte pred recepciou rímskeho práva a významne prispel k rozšíreniu kánonickoprávneho vplyvu v práve súkromnom.⁸⁹ Inovatívny bol najmä zavedením zásady rovnosti strán pred zákonom, prezumpcie nevinu, apelačných oprávnení a prioritným sledovaním polepšujúceho účelu trestu vrátane skúmania otázok zavinenia a úmyslu páchatela. Práve v procesnom práve sa okrem toho prejavilo aj inkorporovanie princípu kánonickej ekvity (*aequitas canonica*), ktorá sudcom umožňovala prispôbiť procesné pravidlá okolnostiam konkrétnej situácie.⁹⁰ Predovšetkým jeho praktic-

s. 272 a BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 51.

⁸⁷ Svoje vyjadrenie v elaborovanej podobe našiel predovšetkým v diele *Speculum iudiciale*, spísanom okolo roku 1271 neskorším biskupom z Mende, Viliamom Durantisom († 1296). Práve jeho spis sa stal čoskoro štandardom pre všetky ďalšie procesnoprávne pojednania a týmto postavením disponoval najneskôr do konca stredoveku. Cf. KANTOROWICZ, H.: *Studies in the Glossators of the Roman Law*. Cambridge: University Press, 1938, s. 123 a EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 93. Durantis mal uvedené dielo dokončiť, ešte keď slúžil ako sudca, pričom revidovať ho mal počas zastávania úradu biskupa. Práve *Speculum iudiciale* mu napokon malo podľa viacerých bádateľov zaistiť jedno z najdôležitejších miest medzi právnymi učencami všetkých čias. Cf. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 58. K detailnému pojednaniu o rímsko-kánonickom procese a jeho vplyvoch na stredovekú i novovekú právnú kultúru bližšie pozri NÖRR, K. W.: *Römanisch-Kanonisches Prozessrecht. Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft Abteilung Rechtswissenschaft. Berlin – Heidelberg: Springer, 2012 a LITEWSKI, W.: *Der römisch-kanonische Zivilprozess nach den älteren ordines iudicarii*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.

⁸⁸ Cf. BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press, 2008, s. 156.

⁸⁹ Cf. HOBZA, A./TUREČEK, J.: *Úvod do církevního práva*. Praha: Nákladem vlastním, 1929, s. 161 a WESENER, G./WESENER, G.: *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtsentwicklung*. Vierte, verbesserte und ergänzte Auflage. Wien – Köln: Böhlau Verlag, 1985, s. 18.

⁹⁰ Cf. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 60.

ké uplatňovanie výrazným spôsobom prispelo i k tzv. recepčnej vlne rímskeho práva v Európe v období 14. až 16. storočia, vďaka ktorej boli do sekulárnych právnych systémov z oboch klasických právnych systémov preberané najdôležitejšie inštitúty, pojmy a definície, ako aj jednotlivé normy a systematické rozdeleniu celku na časti.⁹¹

Pokiaľ ide o dôvody prevahy kánonického práva v rámci rímsko-kánonického procesu, tie nachádzame v skutočnosti, že rímskoprávna justiniánska kodifikácia, ktorá v období vrcholného stredoveku v právnickve dominovala, obsiahla len malý počet procesnoprávných noriem, pričom aj zahrnuté smernice nedosahovali potrebnú kvalitu a poväčšine neboli vhodné pre praktické využitie.⁹² Čo sa týka trestného procesného práva, netreba taktiež zabúdať na už spomenutú skutočnosť, že táto oblasť rímskeho práva mala ďaleko od kvalít súkromného práva. Z toho dôvodu bolo na kánonistoch, aby na rímskoprávných vratkých základoch vystavali nové právo, obohatené o kresťanské teologické náhľady a náuku a konštituovali ho prioritne pre potreby vtedajších cirkevných súdov, ktoré v danom čase rozhodovali prevažnú väčšinu právnych káz. Rovnako to bolo aj s viacerými procesnými maximami nachádzajúcimi sa už v prameňoch rímskeho práva, ktoré v prvom rade akceptovali a potom prepracovali do podoby smerujúcej až k súčasným moderným štandardom. Ako prvý príklad môžeme spomenúť zrejme najznámejšiu zásadu *ne bis in idem*, ktorú možno nájsť vyjadrenú už vo výroku právnika Gaia († 180) a zachytenú v Digestach, respektíve v dekréte cisárov Diokleciána (*Diocletianus*, 284 – 305) a Maximiana (286 – 305) zahrnutým v justiniánskom Kódexe.⁹³ Dôvody raného rozvinutia tejto zásady nachádzame prioritne v súdnom privilégii kléru byť súdený len pred cirkevným súdom. Keď totiž v prípade vážnejšieho previnenia požadovala svetská moc možnosť potrestania duchovného aj sekulárnym trestom, predstavitelia Cirkvi to odmietali s argumentom,

⁹¹ Napriek tomu je však potrebné podotknúť, že uvedená recepcia i pre-recepcia rímskeho práva bola výsledkom pomalého a pokračujúceho historického procesu, ktorý v prvom rade rozvinuli absolventi veľkých univerzitných centier v Itálii a Francúzsku, uvádzajúci normy a idey *ius commune* do právnej vedy i praxe. Cf. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 219.

⁹² Cf. BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press, 2008, s. 152.

⁹³ *Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur*. Gai. D 50,17,57. Cf. Cod. Iust. 9,2,9.

že nik nemá byť za ten istý delikt trestaný dvakrát.⁹⁴ Výborné predpoklady na presadenie tohto princípu napokon pripravilo už jeho jasné vyjadrenie vo Svätom písme.⁹⁵ Viacerí kánonisti, vrátane Graciána a Rajmunda z Peňafortu (*Raimundus de Pennaforti*, † 1275), preto zdôraznili, že ak dvakrát nesúdi v tej istej veci Boh, prečo by tak mal robiť človek?⁹⁶ To isté napokon konštatoval aj najslávnejší stredoveký proceduralista Viliam Durantis slovami, že nik nemôže byť obžalovaný za ten istý zločin, pokiaľ už bol raz oslobodený.⁹⁷ Uvedené pravidlo bolo v kánonistami rozvinutej podobe napokon všeobecne akceptované aj civilistami a potom prenesené do moderného trestného práva prostredníctvom slávnych právnikov 16. storočia ako Július Clarus († 1575) a Prospero Farinacci († 1618).⁹⁸

⁹⁴ V takom prípade boli klerici degradovaní a ak im hrozili prísne svetské tresty, poväčšine sa väznili v biskupskom alebo kláštorom väzení (*carcer*). Cf. PIHLAJAMÄKI, H./KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 208. Väčšina autorov v tomto ohľade odkazuje na konflikt medzi anglickým kráľom Henrichom II. (1154 – 1189) a arcibiskupom z Canterbury, Thomasom Becketom († 1170). Kráľ totiž v tomto prípade argumentoval tým, že zločinní duchovní majú akceptovaním súdneho privilégia kléru možnosť vyhnúť sa prisnejším trestom a vyviaznuť len s miernymi cirkevnými trestami. Kráľovi právnici pritom argumentovali, že v takomto prípade nepôjde o dvojité potrestanie za ten istý trestný čin, ale len o oddelenie procesu od trestu. Zatiaľ čo proces tak mohol byť vedený na cirkevnom súde, vynesenie rozsudku vrátane potrestania páchatela malo byť v kompetencii súdu sekulárneho. Q.v. FRAHER, R.: *The Becket Dispute and Two Decretist Traditions*. In *Journal of Medieval History*. Vol. 4 (1978), s. 347 – 368 a HELMHOLZ, R. H.: *The Oxford History of the Laws of England. Vol. 1. The Canon Law and Ecclesiastical Jurisdiction from 597 to the 1640s*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 114n. Na uvedenom pozadí a v záujme predchádzania ďalším konfliktom so svetskou mocou napokon Štvrtý lateránsky koncil (r. 1215) cirkevným sudcom zakázal zbytočne rozširovať svoju jurisdikciu nad zákony a obyčaje príslušného kráľovstva, v záujme nepoškodzovania svetskej spravodlivosti pod zámienkou cirkevných slobôd. Cf. *Concilium Lateranense quartum*, can. 42.

⁹⁵ Cf. Nah 1,9.

⁹⁶ Cf. X 5,1,6.

⁹⁷ Napriek tomu sa však z tejto zásady pripúšťali isté výnimky, z ktorých typickou bolo, že oslobodenie vo vnútornom fóre nevylučuje obžalovanie jednotlivca vo fóre vonkajšom. Cf. HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 290n.

⁹⁸ Cf. BLACKSTONE, W.: *Commentaries on the Laws of England. Vol. 4*. Chicago: University of Chicago Press, 1979, s. 335; SIGLER, J. A.: *Double Jeopardy: The Development of a Legal and Social Policy*. Ithaca: Cornell University Press, 1969, s. 3n; Fifth Amendment

Ako ďalší v poradí spomenieme princíp legality, koncipovaný ako *nulum crimen sine lege*. I ten má svoje rímskoprávne základy, na ktoré nadviazal napríklad aj cirkevný Otec Ambróz pri ospravedlnení Abraháma spod cudzoložstva s Agar.⁹⁹ Jeho akceptovanie v klasickom kánonicom práve je zrejme aj zo zbierky *Liber extra*, ktorá v jednej z dekrétalií obsahla pravidlo o regulovaní budúceho, nie minulého správania.¹⁰⁰ Rímske právo však poznalo z tejto maximy výnimku spočívajúcu v možnosti potrestať páchatela aj v prípade absencie formálne ustanovenej sankcie v písanom zákone alebo obyčaji. Pri týchto tzv. *crimina extraordinaria* sudcovia rozhodovali o vhodných trestoch (*poena extraordinaria*) len na základe ich diskrečnej moci (*arbitrium*), zväziac všetky okolnosti zločinu.¹⁰¹ Podobnú výnimku si v nadväznosti na to vyhradila aj Cirkev a na jej základe bolo možné súdiť aj za zločiny nezahrnuté v žiadnom písanom zákone alebo obyčaji, ak by zločin zakazoval Božský alebo prirodzený zákon.¹⁰² Tá však nepoprela nevy-

to the United States Constitution; Green v. United States, 355 U.S. 184, 187–188 (1957); Benton v. Maryland, 395 U.S. 784, 796 (1969) a U.S. v. Halper, 490 U.S. 435, 440 (1989).

⁹⁹ *Leges et constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita revocari, nisi nominatim etiam de praeterito tempore adhuc pendentibus negotiis cautum sit.* Cod. Iust. 1,14,7. Veľmi zjednodušene povedané, Ambróz argumentoval tým, že Abrahám tento skutok spáchal ešte pred Mojžišovým zákonom a Novým zákonom, ktoré cudzoložstvo zakazovali, a z toho dôvodu nemohol byť považovaný za vinného z jeho spáchania. Cf. Gn 16. Q.v. HALL, J.: *Nulla poena sine lege*. In *Yale Law Journal*. Vol. 47 (1937), s. 165n a SCHREIBER, H.-L.: *Gesetz und Richter: Zur geschichtlichen Entwicklung des Satzes nullum crimen, nulla poena sine lege*. Frankfurt am Main: Metzner, 1976, s. 18n.

¹⁰⁰ Cf. X 1,2,13.

¹⁰¹ Q.v. MECCARELLI, M.: *Arbitrium: un aspetto sistematico degli ordinamenti giuridici in eta di diritto commune*. Milano: Giuffrè, 1998, s. 208n.

¹⁰² Toto pravidlo je obsiahnuté aj v platnom kánonicom práve, pričom jeho existencia sa poväčšine ospravedlňuje vyvolaným pohoršením medzi veriacimi, ktoré je potrebné odstrániť potrestaním páchatela. Cf. cann. 2222 CIC 1917 a 1399 CIC 1983. Za týchto okolností tak dostáva prednosť tradičná vrcholnostredoveká zásada, na ktorej bol vystavaný i inkvizičný proces, a to, že zločiny nemajú zostať nepotrestané. Za jej autora sa vo všeobecnosti považuje pápež Inocent III., pričom vyjadriť ju mal takto: *Publicae utilitatis intersit ne crimina remeant impunita*. HAGENEDER, O. et al.: *Das Register Innozens III. 2 Pontifikatsjahr, 1199*. Vienna: A. A. Strnad, 1979. K analýze dopadu tohto výroku na ďalší vývoj trestného procesu bližšie pozri FRAHER, R. M.: *The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: Rei publicae interest ne crimina remaneant impunita*. In *University of Illinois Law Review* (1984), s. 577 – 595. V prípade sexuálnych trestných činov sa napríklad v súlade so *stylus curiae* jednotlivých súdov zaužívalo ukladanie trestu bičovania, keďže aj Ježiš Kristus trpel za hriechy tela všetkých ľudí práve týmto spôsobom. Fenoménom *stylus curiae* som sa za-

hnutnosť zásadného uplatňovania princípu *nullum crimen sine lege* na cirkevných súdoch, čo dopomohlo jeho definitívnemu presadeniu v časoch osvietenstva aj vo svetskom práve.¹⁰³ Podobným spôsobom možno zmýšľať aj o odsúdení páchatela v prípade, ak existoval dôležitý nepriamy dôkaz jeho viny (*probatio indirecta*), ale absentoval dôkaz plný (*probatio plena*). Za týchto okolností mohol sudca prostredníctvom svojej *discretio* pristúpiť k podmieničnému prepusteniu osoby, ale taktiež k uloženiu miernejšieho trestu.¹⁰⁴ Rýdzo kánonickoprávny pôvod má potom aj ďalšia moderná trestnoprávna zásada prezumpcie nevinu.¹⁰⁵ Aj tu dominovali na prvom mieste biblické argumenty, keďže i samotný Boh dal Adamovi šancu reagovať na obvinenie týkajúce sa jedenia plodov zo stromu života.¹⁰⁶ Zatiaľ čo v systéme ordálií totiž obžalovaný dokazoval svoju nevinu, kánonistic-

oberal v článkoch VLADÁR, V.: *Stylus Romanae curiae* ako inšpiračný zdroj v histórii a súčasnosti. In SALÁK, P./MRÁZKOVÁ, L. (eds.): *Ius honorarium – rímske magistratury a jejich činnost. Sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 78 – 117 a VLADÁR, V.: *Vplyvy usus forensis Rotae Romanae na sekulárne súdnictvo v ranom novoveku*. In *Všehrd*. Vol. 100 (2019).

¹⁰³ Cf. PIHLAJAMÁKI, H./KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 207 – 208.

¹⁰⁴ Tento stav napokon v trestnom práve pretrval až do 18. až 19. storočia Cf. MECCARELLI, M.: *Arbitrium: un aspetto sistematico degli ordinamenti giuridici in eta di diritto commune*. Milano: Giuffrè, 1998, s. 211.

¹⁰⁵ Jej kánonickoprávne základy nachádzame už vo falzifikáte známom ako Pseudo-izidoriánske dekretálie (*Collectio pseudo-Isidoriana*), zostavenom v rozmedzí rokov 847 až 852 na ochranu franských duchovných proti protiprávnym zásahom predstaviteľov svetskej moci. Bližšie som sa touto problematikou zaoberal VLADÁR, V.: *Pseudo-izidoriánske dekretálie v systéme prameňov kánonického práva*. In *Zborník príspevkov z Vedeckej konferencie doktorandov a školiteľov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*. Trnava: Trnavská univerzita, 2007, s. 32–58. Uvedený princíp sa však dokazoval i za pomoci biblických argumentov. Pováčšine sa pritom odkazovalo na konanie Ježiša Krista, ktorý nikde v Písme neoznačil Judáša za zradcu, avšak povedal len: „Jeden z vás ma zradí“. Cf. Mt 26, 21; Mk 14, 18 a Jn 13, 21. Q.v. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 99, 103, 106 – 107, 109, 114 – 118, 127, 135 – 136, 152 a 157 a BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 251³³.

¹⁰⁶ Boh Otec sa totiž, keď malo dôjsť k vyšetreniu kauzy jedenia zakázaného ovocia zo Stromu života, Adama, napriek svojej vševedomosti, opýtal „Adam, kde si?“, s cieľom poskytnúť mu možnosť brániť sa. Celkom prirodzene sa argumentovalo, že ak dal obžalovanému možnosť brániť seba samého Boh, to isté musia urobiť aj ľudia. Cf. Gn 3,9–12. Kánonická jurisprudencia pritom rozvinula princíp prezumpcie nevinu v 13. storočí nielen na argumentoch Svätého písma, ale taktiež prirodzeného práva (*ius naturale*).

ké *ordines iudicarii* požadovali už v 12. storočí na odsúdenie obžalovaného predloženie jasných a usvedčujúcich dôkazov.¹⁰⁷ Ako posledný princíp spomenieme právo vyhnúť sa obvineniu seba samého (*nemo tenetur prodere seipsum*), ktorý je pevnou súčasťou moderného trestného procesného práva dodnes. Aj ten má pôvod v stredovekom *ius commune*, rozpracovanom predovšetkým klasickými kánonistami obdobia vrcholného stredoveku.¹⁰⁸

3 Kánonickoprávne vplyvy na sekulárne trestné právo

Ako je zrejme z predchádzajúceho výkladu, kánonické právo po celé stáročia rozsiahle ovplyvňovalo sekulárne trestné právo, a to ako v oblasti hmotného práva, tak aj procesného práva. Tieto vplyvy sú v ňom zrejme dodnes, pričom s určitostou nemožno hovoriť o nepatrných stopách, ktoré sa časom stratia, tak, ako mizne vplyv Katolíckej cirkvi na ľudskú societu. Jedným z najdôležitejších faktorov bola v tomto ohľade najmä jej schopnosť navrhované modernizačné zmeny vo vtedajšej spoločnosti reálne presadiť, čo sa prejavilo napríklad v individualizácii trestnej zodpovednosti, ktorou došlo k nahradeniu starších náhľadov preferujúcich kolektívnu zodpovednosť. Praktickým dôsledkom bolo odmietnutie legitímneho zabíjania v zmysle krvnej pomsty vykonávanéj na všetkých príbuzných páchatela

Q.v. PENNINGTON, K.: Innocent Until Proven Guilty: The Origins of a Legal Maxim. In *Jurist: Studies in Church law and Ministry*. Vol. 63 (2003), s. 106 – 124.

¹⁰⁷ I keď sa tento princíp napokon nedočkal v stredovekej jurisprudencii všeobecného teoretickoprávneho rozpracovania, prežil i raný novovek a napokon sa definitívne presadil v kontinentálnom i anglo-americkom práve 19. storočia. Cf. PIHLAJAMÄKI, H./KORPIOLA, M.: Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 216. Na tomto mieste je potrebné spomenúť taktiež výslovný zákaz ordálií Cirkvou, dosiahnutý nepriamo, zakázaním účasti kléru na nich. Cf. Concilium Lateranense quartum, can. 18. Q.v. BALDWIN, J. W.: The Intellectual Preparation for the Canon of 1215 against Ordeals. In *Speculum*. Vol. 36 (1961), s. 613 – 636.

¹⁰⁸ Viliam Durantis tento princíp výslovne akceptoval v už spomenutom *Speculum iudiciale*. Pováčšine sa pritom argumentovalo tým, že nik nie je povinný odhaliť vlastnú hanbu, a teda stať sa dôvodom vlastnej obžaloby. Cf. Panormitanus, Com. ad X 2,20,37. Z toho dôvodu konštatovala i zbierka *Liber extra*, že nik nemá byť nútený obžalovať samého seba, pričom uvedená premisa sa stala pevnou súčasťou trestného procesného práva už od raného novoveku. Cf. X 2,20,37.

a presadenie riadneho trestného procesu vedeného len proti páchatelovi.¹⁰⁹ So značným úspechom sa stretli i spomenuté kánonickoprávne teórie o subjektívnej vine, ktoré reflektovali všetci teoretici svetského trestného práva raného novoveku.¹¹⁰ Praktickosť kánonistov a schopnosť nastavenia vysokých procesných štandardov reálne chrániacich vtedajšiu spoločnosť sa prejavila aj v skutočnosti, že napriek presadenej zásade kánonického práva, že zločiny spáchané v mysli sa netrestajú, zároveň pripustili za istých okolností aj sankcionovanie pokusu.¹¹¹ Napríklad italský sudca Albertus Gandinus († 1310), za zohľadnenia záverov slávneho romanistu Odofreda († 1265), konkrétne rozlišoval medzi vopred uváženým úmyslom (*dolus praemeditatus*), samotným konaním a dokonaním trestného činu. Prepracovanosť jeho teórií je zrejmá taktiež v dôkladnom posudzovaní, či si páchatel negatívny následok trestného konania želal alebo nie. Vo svojich úvahách napokon dospel k záveru, že ak želaný bol, ale zločinec nebol schopný ho dosiahnuť, mal byť potrestaný. Na druhej strane, ak následok želaný nebol, k jeho potrestaniu dôjsť nemalo. Je teda zrejmé, že pod kánonickoprávnymi vplyvmi bola pre vtedajších sudcov rozhodujúcou individualizovaná vina konkrétneho páchatela v subjektívnom zmysle, ktorá dominovala na úkor kritérií objektívnych.¹¹²

¹⁰⁹ Niektorí bádatelia však správne poukazujú na to, že isté formy kolektívnej zodpovednosti prežili naďalej, uvádzajúc ako príklady kánonickoprávny trest vo forme územného interdiktú. Čo totiž predstavovala exkomunikácia pre jednotlivca, tým bol interdikt pre celý národ a po tom, čo vstúpil do platnosti, samotní poddaní obyčajne vyvíjali na svojich vládcov nátlak, aby sa kajali alebo abdikovali. Pri všeobecnej stredovekej zbožnosti a poslušnosti európskeho ľudstva voči Cirkvi tak spravidla všetky konflikty so svetskou mocou skončili v jej prospech, a to aj v prípade, ak sa týkali rýdzo svetských záležitostí. Q.v. CLARK, P. D.: *The Interdict in the Thirteenth Century: A Question of Collective Guilt*. Oxford: Oxford University Press, 2007 a KREHBIEL, E. B.: *The Interdict: Its History and its Operation with Especial Attention to the Time of Pope Innocent III, 1198–1216*. Michigan: American Historical Association, 1909.

¹¹⁰ Z nich možno spomenúť najmä už spomenutého Julia Clara, ale aj Tiberia Deciana († 1582) a Andreu Tiraquella († 1558). Bližšie k ich osobnostiam i dielam pozri STOLLEIS, M. (ed.): *Juristen: ein biographisches Lexikon: von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. München: C. H. Beck, 2001.

¹¹¹ Cf. CLARKSON, C. M. V.: *Understanding Criminal Law*. London: Sweet & Maxwell, 1995, s. 18.

¹¹² Q.v. PIHLAJAMÄKI, H./KORPIOLA, M.: Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 216 – 217.

I keď inkvizičný proces sa vo vnímaní súčasnej sekularizovanej spoločnosti predpojata spája predovšetkým s krajne negatívnymi úsudkami, aj jeho premisy významným spôsobom ovplyvnili vývoj trestného práva, pričom jeho pečať v ňom zostáva zachovaná dodnes.¹¹³ Kánonisti aj pri jeho konštituovaní vychádzali prioritne z rímskoprávných základov, reflektujúc hlavné zásady rímskoprávneho kogničného procesu (*processus cognitivus*), sledujúc zároveň už spomenutú slávnu maximu, že trestné činy nesmú zostať nepotrešané. Takýmto spôsobom skonštruovali osobitný procesný postup, keď predstavitelia verejnej moci vystupovali voči páchatelovi nie na základe obžaloby, ako to bolo v prípade akuzačného procesu (*processus accusatus*), ale *ex officio*. Okrem Cirkvi si jeho prednosti rýchlo uvedomili aj sekulárne authority disponujúce centrálnou vládou v rámci príslušného regiónu, respektíve kráľovstva, a to najmä národní králi, ktorí sa obdobne snažili o udržanie a posilnenie vlastnej moci, čoho jasným vyjadrením bola schopnosť postihovať zločiny a starať sa o poriadok v štáte.¹¹⁴ Najmä na tomto pozadí nadobudol inkvizičný proces počas celého vrcholného i neskorého stredoveku vrátane raného novoveku prevalenciu a až neskôr sa začal väčšej oblube opätovne tešiť proces akuzačný. Ako konkrétny príklad by sme v tomto ohľade mohli spomenúť Francúzsko, ktorého sever bol typický akceptovaním písaného práva („pays de droit écrit“), zatiaľ čo juh bol charakteristický používaním práva obyčajového („pays de droit coutumier“).¹¹⁵ V južnom Francúzsku tak napríklad spočiatku sudy nemohli konať *ex officio*, okrem prípadov vraždy, svätokrádeže, lúpeže a pár ďalších prípadov. V priebehu 13. až 14. storočia sa však zoznam týchto zločinov rozšíril tak, že sudy mohli postupovať inkvizítnymi metódami prakticky kedykoľvek.¹¹⁶ Podobný vývoj bol napokon zaznamenaný aj v severných častiach Francúzska, a to i napriek tomu, že išlo o zmenu pozvoľnú a pomalšiu. Celkový vývoj napokon dospel k tomu, že v neskorom

¹¹³ Osobitne možno v tomto ohľade spomenúť napríklad postup správcov daní voči daňovníkom pri zisťovaní prípadných nedoplatkov etc. Cf. Zákon č. 563/2009 Z. z. o správe daní (daňový poriadok).

¹¹⁴ Cf. KADLEC, J.: *Církevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983, s. 86 – 88 a BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 153.

¹¹⁵ Cf. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000–1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 91, 102 a 106.

¹¹⁶ Cf. CARBASSE, J.-M.: *Introduction historique au droit pénal*. Paris: Presses Universitaires de France, 1990, s. 133.

15. a ranom 16. storočí získal inkvizičný proces prevahu v celom Francúzsku. Prakticky rovnako to vyzeralo aj v Nemecku, čoho najvýstižnejším príkladom je *Constitutio criminalis Bambergensis* z roku 1507.¹¹⁷

Záver

Ako bolo naznačené v úvode článku, výskumy progresívnejších vedcov zaoberajúcich sa trestným právom poukázali jednoznačne na enormný príspevok kánonického práva, a to najmä klasického obdobia, nielen pri ustalovaní verejného charakteru trestných sankcií v zmysle ich odlíšenia od iných druhov práva, ale neustále poukazujú na vplyvy ďalšie. Pohľad na vtedajšie kánonickoprávne pramene zase ilustruje to, že trestné právo nebolo pre nich len akýmsi obligátnym predmetom výskumu, ale mnohí kánonisti sa orientovali prakticky len týmto smerom, o čom vypovedajú viaceré príručky či komentáre obsahujúce normy *ius commune* iba z tejto oblasti. Keďže v období rozkvetu právnej vedy sa výkvet intelektuálnej elity sústredil práve na rozvoj kánonického práva, určite neprekvapuje, že to boli práve kánonisti, ktorí stvorili väčšinu trestnoprávných inovácií dodnes charakterizujúcich moderné trestné právo. Začiatky týchto procesov nachádzame ešte v teologickom rozlišovaní medzi hriechom, sankcionovaným pokáním a deliktom spájaným s trestnoprávnymi následkami. Naznačené úzke prepojenie medzi kánonickým právom a teológiou obdobne neprekvapuje, keďže od doktorov obojeho práva sa bežne vyžadovalo i absolvovanie istej teologickej prípravy, čo je z dnešného hľadiska čosi nepredstaviteľné.¹¹⁸ K rozvoju trestného práva viedla i snaha Katolíckej cirkvi o potlačenie starších pohanských inštitútov, čoho príkladom je nahradenie ordálií tzv. zákonnou teóriou dôkazu (*theoria legitimae probationis*). Keďže preláti bežne zastávali dôležité pozície v štátnej správe, mali výbornú možnosť presadzovania kresťanských zásad a kánonickoprávnych postulátov do života aj prostredníctvom ich účasti na tvorbe svetského zákonodar-

¹¹⁷ Q.v. SCHMIDT, E.: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965, s. 122n.

¹¹⁸ Cf. HARTMANN, W./PENNINGTON K. (eds.): *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. History of Medieval Canon Law*. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, s. 125 a 245.

stva. Takýmto spôsobom napríklad došlo k zmierneniu prehnanej prísnosti stredovekého trestného práva, v ktorom bol trest smrti bežne ustanovovaný i za ľahšie delikty. S cieľom aplikovať uvedené hmotnoprávne premisy v rámci Cirkvi kánonisti zase rozvinuli, respektíve na rímskoprávných základoch rozpracovali viaceré dôležité procesnoprávne normy a maximy, ktoré obdobne zostávajú pevnou súčasťou moderného trestného práva.¹¹⁹

Ako sme taktiež uviedli, k uvedeným kánonickoprávnym vplyvom na svetskú spoločnosť mohlo ideálne dôjsť práve v období stredoveku, keď Katolícka cirkev disponovala najsilnejším postavením vo svojej histórii. Ako už bolo napokon spomenuté, právni historici dokonca konštatovali, že prakticky ani nie je možné naformulovať definíciu štátu, ktorá by sa v období vrcholného stredoveku nehodila na Katolícku cirkev.¹²⁰ Jej občianstvo bolo pritom udeľované krstom a sekulárna *res publica* fakticky disponovala tým istým korpusom občanov ako jej duchovný náprotivok.¹²¹ Pokiaľ išlo o trestné právo, jurisdikciu nad zločinmi Cirkev požadovala v prvom rade z dôvodu ich kvalifikovania ako hriechy, ktoré patrili bez akýchkoľvek pochybností do pastoračnej starostlivosti o duše. I keď viaceré kauzy patriace dnes do kompetencie súdov sekulárnych spadali do agendy cirkevných súdov, cirkevné tribunály uznávali aj v období vrcholného stredoveku pri viacerých zmiešaných kauzách výlučnú kompetenciu svetských súdov.¹²² Až s rastom sebedomia a profilovania sa národných štátov a v sú-

¹¹⁹ I keď viaceré kontinentálne systémy boli v oblasti trestného procesu v posledných dvoch storočiach zbavené väčšiny inkvizitných rysov, ich súčasťou naďalej zostávajú prakticky všetky klasické kánonickoprávne procesné maximy, pričom výnimkou nie je v tomto ohľade ani systém „common law“. V uvedenom kontexte možno spomenúť napríklad zásadu dnes známu ako „double jeopardy“, ktorá je len svojou variáciou na tradičný rímsko-kánonický princíp *ne bis in idem*. Cf. PIHLAJAMÄKI, H./KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 203 a 222 – 223. Obdobne možno zmyslať o tejto zásade aj vo vzťahu k americkej ochrane týchto práv. Q.v. HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 308.

¹²⁰ Q.v. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 553.

¹²¹ Cf. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 23 a BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 65.

¹²² Okrem záležitostí testamentov Cirkev zásadne akceptovala napríklad aj kompetenciu svetských súdov v kauzách týkajúcich sa majetkových sporov medzi manželmi, ktoré

vislosti so stúpajúcou dominanciou ústrednej kráľovskej moci začalo na tomto pozadí dochádzať medzi oboma právnymi dokonalejšími spoločnosťami (*societates iuridice perfectae*) k zvyšovaniu napätia a početným konfliktom.¹²³ Najmä na ich základe boli v jednotlivých krajinách v období neskorého stredoveku, ale predovšetkým novoveku (výrazne od čias reformácie) niektoré kauzy (najmä zmiešaného charakteru) postupne od cirkevných súdov odnímané v prospech súdov svetských.¹²⁴ Sekulárne súdy po celej Európe navyše začali (spočiatku najmä v Anglicku a neskôr i na kontinente) čoraz rezolútnejšie požadovať i právo definovania hraníc cirkevnej jurisdikcie, čo cirkevné authority celkom prirodzene odmietali. Dohody týkajúce sa vymedzenia jurisdikčných hraníc medzi cirkevnými a svetskými súdmi sa preto od obdobia neskorého stredoveku rôznili od jedného regiónu k druhému. Aj napriek tomu však rozsah jurisdikcie cirkevných súdov zostával naďalej značne široký, a to aj pri rozhodovaní otázok dotýkajúcich sa prakticky každého člena vtedajšej spoločnosti.¹²⁵

Klasickí kánovníci preukazovali vo svojich normách, zásadách či návrhoch nielen akademickú dokonalosť, ale taktiež praktického ducha. Často pritom volili alternatívne prístupy, ktoré sa mohli prejaviť aj v uprednostnení objektívnych prístupov k páchatelovi na úkor prístupov subjektívnych, a to najmä vtedy, keď bolo páchatela potrebné potrestať kvôli vyvolanému

vyvstali najmä v súvislosti s venom a darmi ženicha neveste. Cf. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 72 – 73 a 97.

¹²³ Osobité námietky boli vznášané predovšetkým voči pápežským snahám o rozširovanie agendy cirkevných súdov v záležitostiach *ratio peccati*. Cf. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 161.

¹²⁴ Cf. HOBZA, A./TUREČEK, J.: *Úvod do cirkevného práva*. Praha: Všeherd, 1936, s. 141 a 146.

¹²⁵ V tejto súvislosti možno osobitne spomenúť predovšetkým oblasť manželstva, rodiny a sexuálneho správania, ktoré zostali vo viacerých krajinách súčasťou agendy cirkevného súdnictva až do 19. storočia. Cf. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 72 a BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press, 2008, s. 4 a 72. Postupný ústup Katolíckej cirkvi z niekdajších pozícií však začal už v 16. storočí, keď sa ekumenický Tridentský koncil sústredil prakticky výlučne na vnútorné cirkevné záležitosti, iba s veľmi výnimočnými snahami o ingerenciu do svetskoprávnej oblasti. I napriek tomu sa však v jeho dekrétach ešte hovorilo o trestoch pokuty, väzenia či konfiškácie majetku. Cf. Concilium Tridentinum, sessio 25, Decretum de reformatione c. 3.

verejnému pohoršeniu.¹²⁶ Uvedený postup bol učencami neskorších storočí bežne kritizovaný, pričom kritike boli podrobené i viaceré tradičné kánonistické metódy, z ktorých možno spomenúť napríklad neskonštruovanie jasných a zrozumiteľných definícií na spôsob dnešnej právnej teórie. V tomto prípade sa však zabúda na to, že tento prístup mal základy v rímskom práve, ktorého autority definície odmietali kvôli ich nebezpečnosti, keďže tie nebolo možné len málokedy vyvrátiť.¹²⁷ Pri uvedených kritikách sa považšine zabúda najmä na to, že ideálom kánonistov bolo komplexne zväziť (sčasti po vzore vnútorného fóra) konkrétny prípad do najmenších detailov a nevytvárať všeobecné teórie, ktorých dôsledná aplikácia by mohla v konečnom dôsledku viesť až k nespravodlivosti. Ich individualistický prístup bol pritom postavený na premise posúdenia každého páchatela ako človeka, ktorý síce porušil zákon a uškodil societe, ale zároveň zostáva človekom s nesmrtelnou dušou hodnou spásy. A práve v tom je nielen hlavný rozdiel, ale i dôsledok trvania na najdôležitejšej zásade kánonického práva *suprema lex salus animarum*. Čo sa týka platného trestného kánonického práva, to zostávalo po celé stáročia vystavané na normách, princípoch a premisách klasických kánonistov, ktoré boli sčasti modernizované zapracovaním návrhov a schém Prvého vatikánskeho koncilu (*Concilium Vaticanum primum*, 1869 – 1870) do prvého Kódexu kánonického práva z roku 1917 (*Codex iuris canonici anno 1917*). Platný Kódex kánonického práva z roku 1983 ob-

¹²⁶ V tomto ohľade možno uviesť napríklad prezumovanie úmyslu zo samotných slov, ktoré prichádzalo do úvahy napríklad pri zločine rúhania sa, radenom k tým najvážnejším vôbec. Cf. HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 282. Tento prístup pretrváva v kánonickom práve dodnes a zrejme je najmä z akceptovania tzv. všeobecnej normy, obsiahnutej v kánone 1399 platného Kódexu. Tá umožňuje potrestať páchatela spravodlivým trestom, keď to vyžaduje zvláštna závažnosť porušenia a naliehajúca nevyhnutnosť smerujúca k vyhnutiu sa alebo náprave pohoršení, a to aj za vonkajšie porušenie Božského alebo rýdzo ľudského zákona, ktoré nie je vyjadrené v platnom práve Katolíckej cirkvi. V origináli: *Praeter casus hac vel alitis legibus statutos, divinae vel canonicae legis externa violatio tunc tantum potest iusta quidem poena puniri, cum specialis violationis gravitas punitionem postulat, et necessitas urget scandala praeveniendi vel reparandi*. Can. 1399 CIC 1983. Cf. can. 2222 CIC 1917.

¹²⁷ *Omnis definitio in iure periculosa est, parum est enim ut non subverti possit*. Iav. D 50,17,202. Bližšie k súčasnému vnímaniu tejto zásady pozri napríklad FORGÓ, N.: *Omnis definitio in iure civili periculosa est. Parum est enim ut non subverti posset*. Alte Fragen und altertümliche Antworten zur (modernen) juristischen Methode. In THEIR, A./PFEIFER, G./GRZIMEK, Ph. (eds.): *Kontinuitäten und Zäsuren in der Europäischen Rechtsgeschichte*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1999, s. 23 – 47.

sahuje trestnoprávne normy tých istých historických základov, ktoré boli Otcami Druhého vatikánskeho koncilu (1962 – 1965) sčasti modifikované smerom k zníženiu ich počtu a zmierneniu trestov. Pripravovaná rekodifikácia však opätovne inklinuje k pridaniu nových skutkových podstatí deliktov a sprísneniu trestov za trestné činy existujúce.

TREST SMRTI V DOKTRÍNE KATOLÍCKEJ CIRKVI¹

Matúš Nemec

Abstrakt: Trest smrti je otázka, ktorou sa úradné autority Katolíckej cirkvi, respektíve jej Magistérium zaoberalo od začiatku. Nikdy však nebolo vydané rozhodnutie, ktorým by bolo jeho schvaľovanie, respektíve neschvaľovanie prikázané alebo zakázané tak, že by to zaväzovalo veriacich v morálnom alebo právnom zmysle. Legitimita trestu smrti bola potvrdená aj v Katechizme Katolíckej cirkvi z roku 1992 a túto doktrínu neodstránili ani pápeži Ján Pavol II. a Benedikt XVI. Pápež František však v roku 2018 zaviedol do Katechizmu zmenu, na základe ktorej sa trest smrti nepripúšťa. Príspevok sa zaoberá vývojom formovania tejto doktríny a kánonickoprávnymi účinkami súčasného prístupu.

Kľúčové slová: trest smrti, Magistérium, katolícka doktrína, heretik, legitimita, štátna moc, Katechizmus Katolíckej cirkvi, kánonickoprávne účinky.

Abstract: The death penalty is a question which is concerned of by the official authorities of the Catholic Church, let us say, its Magisterium from the beginning. However, no finally decision has ever been issued to approve or disapprove its commandment or prohibition in such a way as to bind Catholics in a moral or legal sense. The legitimacy of the death penalty was also confirmed in the 1992 Catechism of the Catholic Church, and this doctrine was not removed neither by Pope John Paul II, nor and Benedict XVI. Pope Francis in 2018 introduced into the Catechism new text, according to which the death penalty is inadmissible. The paper deals with the development of the formation of this doctrine and with canonical effects of the current approach.

Keywords: capital punishment, Church Magisterium, catholic doctrine, heretic, legitimacy, state power, Catechism of the Catholic Church, canonical effects.

Úvod

Ak si za východisko analýzy a hodnotenia prístupu Katolíckej cirkvi k trestu smrti vezmeme spisy Nového zákona, tak zistíme, že ten explicitne jeho

¹ Príspevok je výstupom grantovej úlohy APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

legitimitu neposudzuje.² Nový zákon nie je určite zbierkou právnických spisov a Ježiš Kristus sa explicitne nevyjadroval o treste smrti a už vôbec nie v tom zmysle, že by hovoril o jeho odstránení. Je však na tomto mieste potrebné podotknúť, že takisto sa Kristus nevyjadroval ani o iných otázkach, ktoré sú v kompetencii štátnej moci. Je však isté, že v Kristových časoch trest smrti existoval a uplatňoval sa ako jedna zo sankcií. Poznali ho a ako legitímny prostriedok³ a v záujme prevencie uplatňovali Rimania,⁴ poznali ho aj Židia.⁵ Napriek tomu postoj židovských náboženských au-

² Aj keď napríklad v Evanjeliu podľa Lukáša nájdeme tieto Kristove slová: „Potom povedal svojim učeníkom: ‚Nie je možné, aby neprišli pohoršenia, ale beda tomu, skrze koho prichádzajú! Tomu by bolo lepšie, keby mu zavesili mlynský kameň na krk a hodili ho do mora, akoby mal pohoršiť jedného z týchto maličkých.‘“ Lk 17,1 – 2. V liste Rimanom zase apoštol Pavol uvádza: „Lebo vladárov sa nemusí báť ten, kto robí dobre, ale ten, kto robí zle. Chceš sa nebáť moci? Rob dobre a dostaneš od nej pochvalu. Veď ona je Božou služobníčkou pre tvoje dobro. Ale ak robíš zle, potom sa boj, lebo nie nadarmo nosí meč; je Božou služobníčkou, vykonávatelkou hnevu na tom, kto robí zle.“ Rim 13,3 – 4.

³ Pravdepodobne preto ho starovekí cirkevní Otcovia považovali za zlučiteľný s kresťanskou vierou. Cf. SEEWALD, M.: *Úvahy nad Františkovou zmenou katechizmu*. Dostupné na: <https://www.getsemany.cz/node/3640>.

⁴ Už v Zákone dvanástich tabúl bol upravený trest smrti, e.g. Tab. 8,3 (ak niekto zaspieval pieseň, ktorá by spôsobila inému hanbu) alebo v Tab. 9,3 (trest smrti pre sudcu, ktorý prijal kvôli rozsudku peniaze); Tab. 9,5 (trest smrti pre toho, kto vydal rímskeho občana nepriateľovi – Marc. D 48,4,3; to isté uvádza aj Aulus Gellius vo svojom diele Atické noci 20,1,7); spojenie *poena capitis* (*poena mortis*; *poena cullei*; respektíve *capite plecti*, *capite puniri* – podstúpiť trest smrti) sa nachádza aj na viacerých miestach Digest, predovšetkým v 19. titule 48. knihy (*De poenis*) a v ďalších tituloch 48. knihy, ktorá sa zaoberá verejným právom, e.g. Mac. D 48,19,14 (vojak, ktorý sa dal predať do otroctva); Paul. D 48,19,38,11 (vojak, ktorý ušiel z väzenia); Cal. D 48,19,28,9 (travičiči); Ulp. D 48,19,3 (výkon trestu smrti, vynesenie nad tehotnou ženou, sa odložil na čas po tom, čo porodí); Ulp. D 48,8,10 (*incendiarium* – podpaľač súkromného domu); Ulp. D 48,8,9 (otcovražda), ale aj inde, e.g. Ulp. D 47,9,12,1 (úmyselné založenie požiaru v meste); rímske právo dlho umožňovalo uplatniť trest smrti aj voči podriadeným deťom v agnátskej rodine (*ius vitae et necisque*); jeho zrušenie v roku 374 po Kr. však paradoxne sprevádzalo ustanovenie trestu smrti za zabitie vlastného dieťaťa – Cod. Iust. 9,16,7 (Ku Kornéliovmu zákonu o vrahoch): „Ak niekto, akéhokoľvek pohlavia, zavraždí (svoje) dieťa, nech je oboznámený s tým, že bude potrestaný kapitálnym trestom“. Q.v. GREEN, M. W.: An Ancient Debate on Capital Punishment. In *The Classical Journal*. Vol. 24 (1929), No. 4, s. 267 – 275.

⁵ Trest smrti bol v knihách Tóry spojený napríklad s týmito skutkovými podstatami: cudzoložstvo (Lv 20,10); zoofília (Ex 22,18); blasfémia (Lv 24,16); falošné svedectvo v kauzách s trestom smrti (Dt 19,16–19); falošné prorocstvo (Dt 13,6 a 18,20); modloslužobníctvo (Lv 20,2); incest (Lv 18,22 a 20,11–14). Q.v. MEGIVERN, J. J.: *The Death Penalty: An Historical and Theological Survey*. Mahwah: Paulist Press, 1997; CHAPMAN, D. W.:

torit k výkonu trestu smrti nebol jednoznačný a v 1. storočí po Kr. rabíni trest smrti zrušili z dôvodu, že rozhodnutie o smrti človeka nemá byť zverené do rúk ľudí, ktorí sú omylní, ale má byť vyhradené neomylnému Bohu.⁶ V učení najvyššej autority Katolíckej cirkvi (Magistérium), prakticky za celé stáročia nenachádza priame doktrínálne vyjadrenie k trestu smrti, ktoré by platilo ako záväzná. Pozrime sa na to, ako sa k trestu smrti vyjadrili významné súkromné autority Cirkvi.

1 Významné cirkevné autority stredoveku a ich vyjadrenia o treste smrti

V časoch kresťanského staroveku nebol trest smrti predmetom významnejšej diskusie. Presnejšie, vnímal sa tak, že nie je prijateľné jeho udeľovanie a vykonávanie, keďže postojom kresťanstva je láska a obrátenie hriešnika. Úradné cirkevné autority sa v tom čase v podstate nikdy jednoznačne doktrínálne nevyjadrili o neprípustnosti trestu smrti a tento postoj pretrval až do konca 11. a do začiatku 12. storočia.

Klement Alexandrijský († okolo r. 216) prevzal náuku Platóna († 347 pred Kr.) o dvojakom účele trestu – polepšenie páchatela a odstrašujúci príklad, ktorú prezentuje v diele „Gorgias“. Jeho obsahom je dialóg Sokrata s Gorgiom, Pólom a Kallikleom. V tomto dialógu Sokrates tvrdí, že sudca má všetkými dostupnými prostriedkami docieľiť dobrý stav duše a zbaviť ju nespravodlivosti. V záujme toho musí nespravodlivý človek podstúpiť

Ancient Jewish and Christian Perception of Crucifixion. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008, s. 33 – 38; BERKOWITZ, B. A.: *Execution and Invention: Death Penalty Discourse in Early Rabbinic and Christian Cultures.* Oxford: Oxford University Press, 2006; OWENS, E. C./CARLSON, J. D./ELSHTAIN, E. P. (eds.): *Religion and The Death Penalty. A Call for Reckoning.* Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing, 2004.

⁶ Podľa Talmudu boli hrdelné zločiny prerokovávané pred tribunálom v počte tridsaťtri až sedemdesiat starostlivo vybraných sudcov. Prísne požiadavky kladené na svedkov v hrdelných kauzách v podstate eliminovali možnosť usvedčenia obžalovaného. Svedok musel podať priame svedectvo o celom priebehu zločinu a páchatela varovať o následkoch zločinu. Ten musel zase potvrdiť, že varovanie počul. Akákoľvek pochybnosť o vine obžalovaného vyznela v jeho prospech. Po vynesení rozsudku smrti poverená osoba ešte verejne vyzvala, aby sa prihlásil ktokoľvek, kto môže uviesť niečo v prospech odsúdeného. Cf. <https://temata.rozhlas.cz/trest-smrti-v-zidovske-nabozenske-tradici-8009333>. Je zrejmé, že piate prikázanie Mojžišovho zákona „Nezabiješ“ (Ex 20,13) sa netýka trestu smrti ako sankcie, ktorej uloženie je v kompetencii verejných autorít.

nepríjemný a bolestivý trest. Ten má byť liekom s pozitívnymi účinkami na jeho dušu, ktorý prevyšuje bolesť spôsobenú užívaním lieku (trestu).⁷ Tí, ktorých je možné obrátiť na pravú cestu, musia podstúpiť utrpenie, potrebné na ich obrátenie. Nevyliciteľní (*aniamos*) však majú byť odsúdení na smrť, keďže trest, ktorého cieľom je ich polepšiť, je v ich prípade zbytočný a ich smrť bude pre zvyšok spoločnosti mať aspoň odstrašujúci účinok.⁸

Ambróz z Milána († 397)⁹ zastával názor, že tí, ktorí udelia trest smrti, nekonajú objektívne nič zlé a dožaduje sa pre nich zhovievavosti. Súčasne však tvrdí, že sa im nemajú poskytnúť sviatosti. Podľa moderných prístupov by svätý Ambróz mal patriť medzi tých, ktorí trest smrti neodmietajú doktrinálne, i.e. považujú ho za legitímnu súčasť právneho poriadku ako nástroja svetskej moci, ale od jeho uplatňovania v praxi odrádzajú z dôvodu nevyhnutnosti milosrdenstva, ako nástroja duchovnej moci.¹⁰ Ambrózov žiak, Augustín z Hippo Regius († 430), na jednej strane považoval trest smrti ako starozákonný prejav zákona odplaty (*lex talionis*) za prekonaný vo svetle Ježišovej reči na hore, na druhej strane podobne ako jeho učiteľ nepochybnil legitimitu svetskej moci mať v právnom poriadku zavedený aj trest najvyšší. Vo svojom diele *De civitate Dei* uvádza, že z prikázania „Nezabíjaj“ sám Boh ustanovil „výnimky“ v prípadoch, ak niekto vykonáva trest smrti v súlade so zákonom, a to buď na základe zákonného zmocnenia, alebo príkaz hierarchicky vyššej autority (e.g. sudca).¹¹

⁷ CHOVANKOVÁ, A.: Dve podoby trestu v Platónovom dialógu Gorgias. In *Pro-Fil.* Vol. 15 (2014), No. 2, s. 50.

⁸ SEEWALD, M.: *Úvahy nad Františkovou zmenou katechizmu*. Dostupné na: <https://www.getsemmany.cz/node/3640>.

⁹ Ambróz bol pôvodne právnikom a v jeho časoch bol trest smrti legitímnu sankciou. Ešte pred ním sa cirkevný spisovateľ Hypolit (3. storočie po Kr.) vyjadril tak, že povolenie gladiátorov, sudcov a vojakov je pre kresťana neprijateľné, lebo sa podieľajú na zabíjaní ľudí.

¹⁰ THURZO, V.: Je potrebné prehodnotiť aktuálny postoj katolíckej cirkvi k trestu smrti? In *Acta Facultatis Theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*. Vol. 15 (2018), No. 2, s. 91.

¹¹ Zaujímavé je, že Augustín uvádza biblický príklad Abraháma, ktorý bol ochotný zabiť svojho syna na Boží príkaz, alebo Samsona zničiaceho nepriateľov Izraela tým, že spôsobil pád stĺporadia. Cf. Augustinus, *De civ. D.* 1,21. Q.v. FESER, E.: *Augustine on Capital Punishment*. Dostupné na: <http://edwardfesper.blogspot.com/2019/06/augustine-on-capital-punishment.html>.

2 Prístup k trestu smrti v stredovekom kresťanstve

V období, keď sa cirkevná moc stáva rešpektovanou autoritou v Európe a dochádza k teoretickému, ale aj praktickému vymedzeniu sfér oboch mocí, svetskej a duchovnej (počnúc Augustínovými *civitas Dei* a *civitas terranea*, pokračujúc pápežom Gelázom I. a náuke o dvoch mociaciach), ktoré vyvrcholili v roku 1302 v slávnej bule pápeža Bonifáca VIII. *Unam Sanctam*, dochádza k určitému posunu v hodnotení trestu smrti.¹²

Významným textom, ktorý určitým spôsobom vymedzuje doktrínálny prístup k otázke trestu smrti, respektíve kladie základy určitej teologickej tradície v tomto smere, je vyhlásenie pápeža Inocenta III. z 18. decembra 1210 obsiahnuté v liste tarragonskému arcibiskupovi: „Svetská moc môže vykonať krvavý rozsudok bez toho, aby sa dopustila hriechu, pokiaľ k výkonu trestu pristupuje nie z nenávisťi, ale na základe súdneho rozsudku, nie ľahkomyselne, ale uvážene.“¹³

Cirkev totiž od 12. storočia musela bojovať s viacerými vážnymi herézami a napriek tomu, že cirkevné súdy nesmeli vykonávať trest smrti,¹⁴ v ťažení proti herézam vynášali inkvizičné tribunály rozsudky, na základe ktorých boli odsúdení odovzdávaní do rúk svetskej moci – i.e. svetskému ramenu (*bracchium saeculare*) – na odsúdenie podľa zákonných sankcií (... *tradatur saeculari curiae puniendus secundum legitimas sanctiones*¹⁵), trest smrti neopomínajúc. V prípade, ak v inkvizičnom procese obvinený neodvolal svoje tvrdenia (bludy), bol poučený o tom, že bude ako nenapraviteľný heretik vydaný svetskej moci.¹⁶

¹² Od vrcholného stredoveku tresty smrti ukladali aj sudcovia v mene biskupov, ktorí boli vo funkcii krajiných svetských panovníkov. Cf. SEEWALD, M.: *Úvahy nad Františkovou zmenou katechizmu*. Dostupné na: <https://www.getsemany.cz/node/3640>.

¹³ DENZINGER, H.: *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1911, s. 187.

¹⁴ Bolo to v duchu zásady *Ecclesia non sinit sanguinem*, teda „Cirkev nebaží po krvi“, ktorá má korene práve v prístupe už uvedených cirkevných autorít v staroveku.

¹⁵ Uvedený text obsahuje bula pápeža Inocenta III. *Ad eliminandam* z roku 1307 vydaná na potlačenie všetkých heréz, predovšetkým Patarénov. Ide pritom o obvyklú formulku, ktorou sa odovzdával heretik odsúdený cirkevným súdom do rúk svetskej moci.

¹⁶ MALÝ, R.: *Je dovoleno brániť inkvizíci?* Frýdek-Místek: Michael, 2007, s. 43. Na ilustráciu, známy inkvizítor Bernard Gui vydal v rokoch 1308 až 1323 ako sudca v inkvizičných kauzách 930 rozsudkov, z toho 42 znelo na odovzdanie svetskej moci (307 obvinených bolo odsúdených na trest väzenia, 139 rozsudkov bolo oslobodzujúcich, ostatné rozsudky zneli na iné tresty). Inkvizítor Jacques Fournier zase v Montaillou počas jedného

Legitimitu trestu smrti obhajoval aj Tomáš Akvinský. V dielach *Summa contra gentiles*¹⁷ a *Summa theologiae*¹⁸ tak argumentoval s odvolaním sa na Aristotelov princíp *pars pro toto*. Podľa neho je prípustné obetovať časť (*pars*), ak je to jediná možná cesta na záchranu celku (*totum*). Zločiny s mimoriadne devastačným účinkom na spoločnosť musia byť podľa neho eliminované tým, že ich páchatel bude zabitý (odstránený) ako odumretá časť celku, aby sa celok (spoločnosť) zachránila.

3 Postoj k trestu smrti v novovekých doktrinálnych prameňoch Katolíckej cirkvi

Kresťanský novovek, ktorého začiatok môžeme vymedziť Tridentským koncilom, opäť nepriniesol priame doktrinálne vyjadrenie Magistéria Katolíckej cirkvi o treste smrti. Tridentský Katechizmus pokračuje opäť v istom zmysle v zachovávaní dlhodobej cirkevnej tradície a pri výklade o piatom Božom prikázaní uvádza:

roka vypočul 418 podozrivých a obvinil 98 osôb, pričom svetskej moci odovzdal 5 osôb. Ostatným udelil tresty kajúcej povahy.

¹⁷ „Avšak to, že zlí, pokiaľ žijú, sa môžu napraviť, nebráni tomu, aby nemohli byť spravodlivo usmrtení. Veď nebezpečenstvo, ktoré hrozí z ich života, je väčšie a istejšie než dobro, ktoré sa očakáva z ich nápravy. Majú napokon možnosť v samotnej hodine smrti obrátiť sa pokáním k Bohu.“ Thomas Aquinas, *Sum. con. gent.* 3,146,5.

¹⁸ „Odpovedám: Musí sa povedať, že keďže každý úd je časťou celého ľudského tela, je pre celok ako nedokonalé pre dokonalé. Preto sa musí nakladať s údom ľudského tela tak, ako to prospieva celku. Úd ľudského tela však sám osebe je užitočný dobru celého tela, v jednotlivých prípadoch sa však môže stať, že je škodlivý, trebárs ak hnisavý úd kazí celé telo. Ak teda úd je zdravý a pevný vo svojom prirodzenom uspôsobení, nemôže sa odňať bez škody pre celé telo. Ale keďže sám celý človek je uspôsobený ako k cieľu celej spoločnosti, ktorej je časťou, ako bolo vyššie uvedené, môže sa stať, že odňatie údu, aj keď sa obracia na škodu celého tela, predsa je uspôsobené k dobru spoločnosti, pokiaľ sa niekomu dáva za trest k zamedzeniu hriechov. A preto, ako je niekto verejnou mocou dovolene úplne zbavený života pre nejaké veľké viny, tak tiež je zbavený údu pre nejaké menšie viny. To však nie je dovolené nejakej súkromnej osobe, aj keď to chce ten, komu patrí úd, pretože sa tým koná bezprávie spoločnosti, ktorej je členom sám človek a všetky jeho časti. Ak však úd pre hnisanie je skazou celého tela, tu je dovolené z vôle toho, koho časťou je úd, odňať hnisavý úd pre zdravie celého tela, pretože každému je zverená starostlivosť o vlastné zdravie. A ten istý dôvod je, ak sa to deje z vôle toho, komu náleží starosť o zdravie toho, kto má zhubný úd. Inak však niekomu zmrazčiť úd je nedovolené. Thomas Aquinas, *Sum. theol.* 2 – 2, q. 65, a. 1co.

„... (druhý) dovolený spôsob zabitia je ten, ktorý sa vzťahuje k tým vrchnostiam, ktorým je daná moc usmrtiť a ktorou podľa predpisov zákona a na súde trestajú ľudí, ktorí sú zločincami, a obhajujú nevinných. A keď v tomto úrade postupujú spravodlivo, nielenže nie sú vinní z vraždy, ale dokonca naplňajú Boží zákon, ktorý vraždu zakazuje. Lebo taký je účel tohto prikázania, i.e. aby o život a blaho ľudí bolo postarané: tak aj tresty vrchnosti, ktoré sú legitímnymi pomstiteľmi nespravodlivosti, smerujú k tomu, aby opovážlivosť a nespravodlivosť boli potlačené trestom a život ľudí bol v bezpečí.“¹⁹

Vydaním rozsudku smrti sú podľa Tridentského Katechizmu sudcovia nielen nevinní z vraždy, ale sú vykonávateľmi Božieho zákona, ktorý zakazuje nevinného úmyselne zabiť. Cieľom zákona je ochrana života a pokoja ľudí. Preto sa sudcovia, ktorí svojím rozsudkom trestajú zločin, snažia prostredníctvom trestania delikventov – v súlade s princípom spravodlivej odplaty – výhradne o ochranu a garanciu toho istého pokojného života zaručovaného Bohom. Týmto vyjadrením došlo k posunu vnímania sudcovského povolania, ktoré sa v kresťanskom staroveku u niektorých cirkevných Otcov nepovažovalo za hodné kresťana.

Pri hľadaní odpovede na otázku, či sa vlastne doktrínálny postoj Katolíckej cirkvi k problematike trestu smrti sformoval a ak áno, aký vlastne je, sa čiastočne dostaneme do patovej situácie. Stanoviská, ktoré sú – aj keď nie v pravom zmysle slova – prostredníctvom rôznych cirkevných autorít na barikádach tohto konfliktu, nemôžu paradoxne hovoriť o tom, že by sa Magistérium cirkvi jednoznačne vyjadrilo v jeho prospech alebo nie. Sú známe len vyhlásenia urobené pri inej príležitosti a tie sa týkajú skôr toho, že štát má legitimitu trestať a jedným z legitímnych trestov, ktoré existujú, je trest smrti. Nie je však ani možné absolútne odmietnuť tézu, podľa ktorej „... principiálna legitimita trestu smrti je trvalou náukou učiteľského úradu Cirkvi už dve tisícročia“,²⁰ keďže princíp legitimacy trestu smrti

¹⁹ Catechismus concilii Tridentini 3,328.

²⁰ Ide o výzvu skupiny väčšinou severoamerických profesorov, kňazov a publicistov (signatárom je však aj Mgr. Lukáš Novák, PhD. z Teologickej fakulty Juhočeskej univerzity v Českých Budějoviciach) publikovanú v časopise *First things* (15. augusta 2018), adresovanú kardinálom Katolíckej cirkvi, ktorá vo svetle ustálenej cirkevnej náuky spochybňuje rozhodnutie pápeža Františka o zmene ustanovení Katechizmu Katolíckej cirkvi týkajúcich sa trestu smrti.

v rukách štátnej moci žiadna úradná cirkevná autorita v priebehu dvetisíc rokov neodsúdila.

Trest smrti poznali prakticky všetky národy a prijímali ho bez akéhokoľvek „kritického prístupu“ a spochybňovania.²¹ Jeho hlavnou úlohou bolo zlikvidovať vinníka a odradiť, respektíve odstrániť iných od páchania zločinu. Až od čias Beccaria († 1766) sa o najvyššom treste začala diskusia²² a jej prvým výsledkom bola zmena pohľadu na spôsob výkonu trestu smrti v tom zmysle, že sprievodným znakom jeho výkonu už nemalo byť spôsobenie veľkého utrpenia, ale len rýchla smrť.²³

Principiálne odmietavý postoj k trestu smrti vrátane jeho legitimacy je paradoxne spojený s nástupom osvietenstva, ktoré nebolo k Cirkvi a jej učeniu naladené priateľsky. Tento postoj vyplýva z jednej veci: v zosvetštenom myslení je časný život najvyšším dobrom. Pokiaľ neexistuje posmrtný život, pokiaľ neexistuje večná odmena alebo trest, potom smrť musí byť vnímaná ako najväčšie zlo a zmarenie života nie je škandálom len morálnym, ale priamo existenciálnym. To je dané hierarchiou dobier. Pre kresťana je však najvyšším dobrom večná spása.²⁴

Až v Katechizme Katolíckej cirkvi, vydanom v roku 1992, objavujeme určité ustálenie teologicko-doktrinálneho prístupu k problematike trestu smrti. Text ustanovení článkov 2266 až 2267 Katechizmu znel takto:

„Ochrana spoločného dobra spoločnosti vyžaduje, aby bol útočník zneškodnený. Z toho dôvodu tradičné učenie Cirkvi uznávalo právo a povinnosť právoplatnej verejnej moci zakročiť trestami, primeranými závažnosti zločinov, **nevnímajúc v mimoriadne vážnych prípadoch**

²¹ Cf. THURZO, V.: Je potrebné prehodnotiť aktuálny postoj katolíckej cirkvi k trestu smrti? In *Acta Facultatis Theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*. Vol. 15 (2018), No. 2, s. 84.

²² Jeho kľúčové dielo, v ktorom odmietol trest smrti „De delitti e delle pene“, zaradil v roku 1766 pápež Klement XIII. na zoznam zakázaných kníh. Do hnutia tzv. abolitionistov (odporcov trestu smrti a obhajcov jeho zákonného zákazu) je možné i.a. zaradiť e.g. Diderota, Voltaira či Rousseaua.

²³ K tomu prispelo najmä zavedenie gilotíny ako nástroja popravy v čase Veľkej francúzskej revolúcie. Q.v. VLADÁR, V.: Vplyv Veľkej francúzskej revolúcie na vývoj vzťahov medzi Cirkvou a štátom. In VLADÁR, V. (ed.): *Perpauca terrena blande honori dedicata*. Pocta Petrovi Blahovi k nedožitým 80. narodeninám. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2019, s. 557 – 574.

²⁴ Cf. WAŁACH, M.: *Prečo revolucionári odmietajú trest smrti?* Dostupné na: <https://www.christianitas.sk/preco-revolucionari-odmietaju-trest-smrti/>.

doch ani trestom smrti. Z podobných dôvodov majú nositelia verejnej moci právo odraziť zbraňami útočníkov na spoločnosť, ktorá im bola zverená. Prvým cieľom trestu je napraviť neporiadok spôsobený previnením. Ak ho previnilec prijme dobrovoľne, trest nadobúda hodnotu odpykania. Okrem toho cieľom trestu je obrana verejného poriadku a bezpečnosť osôb. Napokon, trest má aj liečebnú hodnotu, lebo má podľa možnosti prispieť k náprave vinníka.²⁵ Ak postačujú nekrvavé prostriedky na obranu ľudských životov pred útočníkom a na ochranu verejného poriadku a bezpečnosti osôb, verejná moc sa má obmedziť na tieto prostriedky, pretože lepšie zodpovedajú konkrétnym podmienkam spoločného dobra a viac sa zhodujú s dôstojnosťou ľudskej osoby.“

V tomto znení sa odráža v podstate doterajší „oficiálny“ prístup Učiteľského úradu Cirkvi, sformulovaný napríklad v Tridentskom katechizme. Je v ňom akceptovaná legitimita trestu smrti v rukách verejnej, i.e. štátnej moci, ale z kontextu celého ustanovenia vyplýva implicitne záver, že trest smrti treba považovať za *ultima ratio*.

Pod vplyvom encykliky pápeža Jána Pavla II. *Evangelium vitae* z roku 1995 o hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života došlo v roku 1997 k zmene v príslušných ustanoveniach Katechizmu, ktoré však nemenia podstatu prístupu z hľadiska viery a mravov.²⁶ Zmenila sa formulácia v tom zmysle, že principiálna legitimita trestu smrti – navyše s odkazom na tradičné učenie Cirkvi (!) – nie je síce odmietnutá, ale ešte silnejšie, takmer explicitne, je tu vyjadrené stanovisko, že trest smrti je *ultima ratio*: má byť totiž použiteľný len v prípade, „... ak **by bol jedinou možnou cestou** na účinnú obranu ľudských životov pre nespravodlivým útočníkom“. Nové znenie Katechizmu z roku 1997 prináša ešte dodatok, podľa ktorého „... dnes, keď už štát má k dispozícii možnosti účinne potlačiť zločin tak, že zneškodní páchatela a pritom mu definitívne neodníme možnosť vykúpiť sa, prípady,

²⁵ „Ale druhý ho zahriakol: ‚Ani ty sa nebojíš Boha, hoci si odsúdený na to isté? Lenže my spravodlivo, lebo dostávame, čo sme si skutkami zaslúžili. Ale on neurobil nič zlé. Potom povedal: ‚Ježišu, spomeň si na mňa, keď prídeš do svojho kráľovstva.‘ On mu odpovedal: ‚Veru, hovorím ti: Dnes bude so mnou v raji.‘“ Lk 23,40–43.

²⁶ THURZO, V.: Je potrebné prehodnotiť aktuálny postoj katolíckej cirkvi k trestu smrti? In *Acta Facultatis Theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*. Vol. 15 (2018), No. 2, s. 92.

v ktorých je absolútne nevyhnutné usmrtiť vinníka, sú už veľmi zriedkavé, ak sa ešte vôbec skutočne vyskytujú“.²⁷

Stanovisko pápeža Jána Pavla II. vyjadrené či už v encyklike *Evangelium vitae*, alebo v znení Katechizmu z roku 1997, ponúkajú výklad v tom zmysle, že sa – v prenesenom zmysle – zatvorili dvere, ktoré tradičné učenie, respektíve prístup nechávali pootvorené. Slová: „... takéto prípady“²⁸ sú veľmi zriedkavé a možno sa už vôbec nevyskytujú“²⁸, treba v skutočnosti interpretovať tak, že ich autor chce povedať, že také prípady sa už vôbec nevyskytujú, pretože spoločnosť má dosť iných spôsobov, ako sa chrániť pred škodlivou činnosťou vinníka.²⁹ Trest smrti sa vo svetle encykliky *Evangelium vitae* a Katechizmu javí iba ako jeden z prejavov celkového nastavenia spoločnosti, ktoré nepraje ochrane ľudského života a nepovažuje ho za posvätnú hodnotu.

Názor vyjadrený v encyklike *Evangelium vitae*, ale aj v Katechizme v znení z roku 1997 je však stále treba chápať tak, že neodstraňuje prípustnosť konceptu legitimity trestu smrti a každý človek si môže ponechať svoje vlastné presvedčenie o legitimitate či nelegitimitate trestu smrti; inak povedané, Katechizmus v znení z roku 1997 neprikazuje, aby katolíci boli nevyhnutne a dôsledne abolicionistami. Právna úprava trestu smrti nie je koniec-koncov v kompetencii Katolíckej cirkvi, ale štátu.³⁰ Katolíci by však nemali schvaľovať ukladanie a výkon trestu smrti.

²⁷ *Evangelium vitae* 56 a *Catechismus Ecclesiae catholicae* 2267. V roku 1998 sa 30. mája aj Konferencia biskupov Slovenska vyjadrila k otázke možného znovuzavedenia trestu smrti v Slovenskej republike, zaujímuc odmietavé stanovisko. To malo šesť bodov a popri encyklike *Evangelium vitae* sa odvolávalo aj na znenie Katechizmu z roku 1997. Biskupi osobitne odkázali aj na Tomáša Akvinského a jeho citát zachytený v bode 2264 Katechizmu: „... ak niekto pri obrane vlastného života použije väčšie násilie, ako je potrebné, jeho konanie je nezákonné“. Vyhlásenie dodáva, že podobne nezákonne by spoločnosť konala v prípade zločinca, ak by ho potrestala smrťou, aj keď by ho mohla inak zbaviť možnosti konať zlo (napríklad uväznením).

²⁸ I.e. také prípady, v ktorých by bolo opodstatnené aplikovať trest smrti.

²⁹ Cf. THURZO, V.: Je potrebné prehodnotiť aktuálny postoj katolíckej cirkvi k trestu smrti? In *Acta Facultatis Theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*. Vol. 15 (2018), No. 2, s. 95.

³⁰ Právo Katolíckej cirkvi obsahuje v súčasnosti jedno ustanovenie upravujúce trestný čin, ktorý by podľa princípu spravodlivej odplaty mohol byť sankcionovaný trestom smrti, avšak Cirkev nemá a ani v minulosti nemala v systéme donucovacích prostriedkov orgány spôsobilé trest smrti vykonávať – stredoveký prístup, podľa ktorého štátna moc pomáhala Cirkvi pri likvidácii heréz sa prestal uplatňovať v novoveku ruka v ruke s uplatňovaním výlučnej jurisdikcie štátnej moci. Spomínaným ustanovením je kánon

4 Pápež František a jeho modifikácia Katechizmu Katolíckej cirkvi ohľadne trestu smrti

Už v roku 2017, pri príležitosti 25. výročia promulgácie Katechizmu Katolíckej cirkvi, predniesol pápež František prejav, podľa ktorého problém trestu smrti treba chápať nielen v kontexte predchádzajúceho vývoja, ale aj v kontexte meniaceho sa povedomia kresťanského ľudu, ktorý odmieta súhlasný postoj voči trestu, ktorý ťažko uráža ľudskú dôstojnosť.³¹ V tomto prípade išlo o pokračovanie línie, ktorú uplatňoval vo veci trestu smrti pápež Ján Pavol II., známy ako jeho veľký odporca. Stále však nedošlo k tomu, aby dlhoročné ustálené teologicko-doktrinálne stanovisko bolo formálne zmenené a v dôsledku toho pre katolíkov bolo morálne záväzné niečo iné než to, čo o treste smrti hovorí Katechizmus.

Avšak v roku 2018 sa pápež František rozhodol pre formálnu zmenu Katechizmu. Najvyšší veľkňaz na audiencii poskytnutej 11. mája 2018 prefektovi Kongregácie pre náuku viery schválil nasledujúce nové znenie článku 2267 KKC:³²

„Dlhý čas sa použitie trestu smrti zo strany zákonitej autority, po riadnom procese, pokladalo za primeranú odpoveď vzhľadom na závažnosť niektorých zločinov a za prijateľný prostriedok, aj keď extrémny, na ochranu spoločného dobra. Dnes je stále viac živé povedomie, že dôstojnosť osoby sa nestráca ani po spáchaní ťažkých zločinov. Okrem toho sa tiež rozšírilo nové vnímanie zmyslu trestných sankcií zo strany štátu. Napokon, zaviedli sa účinnejšie systémy väzby (väzenia), ktoré garantujú náležitú ochranu občanov, ale zároveň neoberajú definitívnym spôsobom odsúdeného o možnosť vykúpiť sa. Preto

1397: „Kto vraždí človeka alebo násilím či podvodne unáša, alebo zadržiava človeka, alebo ho mrzačí, či ťažko zraňuje, má byť podľa závažnosti deliktu potrestaný odňatiami a zákazmi, o ktorých sa hovorí v kán. 1336; avšak za vraždu osôb, o ktorých sa hovorí v kán. 1370, trestať sa trestami, ktoré sú tam stanovené.“ Cf. cann. 2354 a 2354 CIC 1917.

³¹ Papa Franciscus: Ai partecipanti all'incontro promosso dal pontificio consiglio per la promozione della nuova evangelizzazione [online]. Dostupné na: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/october/documents/papafrancesco_20171011_convegno-nuova-evangelizzazione.html

³² *Rescriptum ex audientia sanctissimi* z 11. 5. 2018 prefektovi Kongregácie pre náuku viery, ktorým pápež schválil nové znenie bodu 2267 Katechizmu Katolíckej cirkvi s tým, aby bol preložený do rôznych jazykov a vložený do jeho všetkých vydaní.

Cirkev vo svetle Evanjelia učí, že **trest smrti je neprípustný**, keďže napáda nedotknuteľnosť a dôstojnosť človeka³³ a s rozhodnosťou sa angažuje za jeho zrušenie na celom svete.“

Kardinál Ladaria o tejto zmene informoval všetkých biskupov sveta aj osobitným listom, v ktorom vysvetlil, že „... nové znenie bodu 2267 Katechizmu Katolíckej cirkvi vyjadruje autentický rozvoj doktríny“ a že „... nie je v protiklade s predošlým učením Magistéria. To sa dá vysvetliť vo svetle prvoradej zodpovednosti verejnej autority chrániť spoločné dobro, v sociálnom kontexte v ktorom trestné opatrenia vnímali rozdielne a diali sa v prostredí, v ktorom bolo náročnejšie garantovať, že zločinec nemôže znova zopakovať svoj trestný čin“.³⁴

K listu kardinála Ladaria bol publikovaný v *L'Osservatore Romano*³⁵ pripojený komentár arcibiskupa Rina Fisichellu, ktorý kategoricky hodnotí zmenu v bode 2267 Katechizmu slovami: „... trest smrti je sám osebe (*in se*) v rozpore s Evanjeliom“.³⁶

Dôsledne povedané, menej striktná interpretácia zmeny obsahu učenia obsiahnutého v Katechizme znamená, že praktická aplikácia, nie „opodstatnenosť“, respektíve „prípustnosť“ trestu smrti v principiálnom zmys-

³³ Papa Franciscus: *Ai partecipanti all'incontro promosso dal pontificio consiglio per la promozione della nuova evangelizzazione*. Dostupné na: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/october/documents/papafrancesco_20171011_convegno-nuova-evangelizzazione.html.

³⁴ Congregatio pro doctrina fidei: *Letter to the Bishops Regarding the New Revision of Number 2267 of the Catechism of the Catholic Church on the Death Penalty*. Ten sa považuje za úradný výklad pápežského reskriptu; http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20180801_lettera-vescovi-penadimor-te_en.html.

³⁵ *L'Osservatore Romano*, 3. 8. 2018.

³⁶ Ide o vyjadrenie Rina Fisichellu v spomínanom liste, v ktorom sa autor odvoláva na slová pápeža Františka prednesené v *Ai partecipanti all'incontro promosso dal pontificio consiglio per la promozione della nuova evangelizzazione*: „... trest smrti je neludzský prostriedok, ktorý, bez ohľadu na to, ako sa vykonáva, porušuje ľudskú dôstojnosť. Je sám o sebe v rozpore s evanjeliom, pretože má za následok úmyselné zničenie ľudského života, ktorý nikdy neprestáva byť svätým v očiach jeho Stvoriteľa a ktorého – v konečnom dôsledku – iba Boh je skutočným sudcom a garantom“. Dostupné na: http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/october/documents/papafrancesco_20171011_convegno-nuova-evangelizzazione.html.

le, ak ho štát ukladá, je teraz úplne zakázaná uvedeným „rozvážnym vyhlásením“³⁷ Magistéria Cirkvi.

Nový text používa pre aplikáciu trestu smrti slovo „neprípustný“. Signatári výzvy publikovanej (ako je už uvedené) v časopise „First things“ poukazujú na to, že ak sa mení učenie Cirkvi, ktoré bolo Magistériom aplikované 2000 rokov a dáva sa mu opačný význam (i.e. v tomto prípade vyjadrený v slovách „prípustný – neprípustný“), môže to vyvolávať otázky týkajúce sa samotnej neomylnosti Magistéria Cirkvi. Podľa signatárov ich otázky nesúvisia s tým, že by boli zástancami praktického výkonu trestu smrti, ale vyvstáva otázka týkajúca sa samotného Magistéria. Argumentujú napríklad aj tým, že pápež Ján Pavol II. v encyklike *Evangelium vitae* trest smrti považuje, vo výnimočných prípadoch, za prípustný („... ak by bol jedinou možnou cestou na účinnú obranu ľudských životov pred nespravodlivým útočníkom“) a v úprave pápeža Františka sa hovorí v tej istej súvislosti o neprípustnosti, čo skôr poukazuje na diskontinuitu s doterajším prístupom.

Záver – kánonické účinky zmeny Katechizmu Katolíckej cirkvi v bode 2267

„Rozvážne rozhodnutia“, respektíve čoho sa týkajú, sú popísané v obsahu kánona 747 § 2 Kódexu kánonického práva (ďalej len „CIC“).³⁸ S ohľadom na to, keďže človek nemôže byť viazaný striktnejšou interpretáciou než tou, ktorú predkladá rímsky veľkňaz, keď vyhlasuje, že trest smrti je skutok vnútorne zlý, tak z dôvodu nejednoznačnosti pojmu „neprípustný“ (vo vzťahu k trestu smrti) v zmenenom znení článku 2267 Katechizmu,

³⁷ Can. 747 § 2 CIC 1983. V anglickom znení výkladu textu a sprievodného listu sa používa spojenie „prudential judgement“. Podľa Katechizmu Katolíckej cirkvi je „... **rozvážnosť** čnosť, ktorá uschopňuje praktický rozum, aby vo všetkých situáciách rozoznával, čo je pre nás skutočným dobrom, a volil správne prostriedky na jeho vykonanie. Rozvážnosť sa nemá zamieňať s bojazlivosťou alebo strachom ani s dvojtvárnosťou alebo pretvárkou. Volá sa *auriga virtutum* („kormidelník čnosti“), lebo riadi ostatné čnosti tým, že im určuje normu a mieru. Rozvážnosť bezprostredne riadi úsudok svedomia. Rozvážny človek rozhoduje o svojom správaní a usporadúva ho podľa tohto úsudku. Vďaka tejto čnosti aplikujeme morálne zásady bez omylu v jednotlivých prípadoch a prekonávame pochybnosti o dobre, ktoré treba robiť, a o zle, ktorému sa treba vyhnúť“. Catechismus Ecclesiae catholicae 1806.

³⁸ „Cirkvi prislúcha právo vždy a všade ohlasovať morálne zásady týkajúce sa aj sociálneho poriadku, ako aj posudzovať akékoľvek ľudské záležitosti, pokiaľ to vyžadujú základné práva ľudskej osoby alebo spása duši.“ Can. 747 § 2 CIC 1983.

normy kánonov 750 §§ 1 a 2, respektíve kánonu 752 CIC sa nemôžu aplikovať tak, aby zaväzovali veriacich pod sankciou trestu, tobôž nie s ohľadom na kánon 1364,³⁹ respektíve 1371, °1.⁴⁰ V tomto prípade nejde totiž o doktrínu spomínanú v kánone 750 § 2, respektíve v kánone 752 CIC, tobôž nie s ohľadom na kánon 1371 °2 CIC. Nové znenie schválené pápežom Františkom je prejavom zmeny formou „rozvážneho rozhodnutia“ všeobecnej povahy a znamená zmenu – pod dojmom vnímaného spoločenského vývoja – v otázke časnej povahy týkajúcej sa kompetencie štátnej moci zabezpečiť poriadok.⁴¹ Nejde o vyhlásenie s povahou neomylnosti (podľa kritérií uvedených v kánone 749 § 1 CIC⁴²), ale ide o autentické vyhlásenie Magistéria, ktorému treba prejavovať nábožnú ochotu vôle a rozumu.⁴³

Zmena v bode 2267 Katechizmu nie je teda zmenou v doktrinálnom učení Cirkvi o treste smrti, ale je zmenou – prostredníctvom „rozvážneho vyhlásenia“ – týkajúcou sa toho, ako aplikovať určité doktrinálne princípy Katolíckej cirkvi o treste smrti v podmienkach a okolnostiach súčasného sveta. Svätá stolica vyhlasuje, na rozdiel od prístupu v minulosti (predovšetkým pri eliminácii stredovekých heréz), že vykonávanie trestu smrti je neprípustné. Toto stanovisko je v súlade s pravidlom: *Odia restringi et favores convenit ampliari*.⁴⁴

³⁹ „Apostata, heretik alebo schizmatik upadá do exkomunikácie na základe rozsudku už vyneseného pri zachovaní predpisu kán. 194, § 1, bod 2; klerik môže byť okrem toho potrestaný trestami, o ktorých sa hovorí v kán. 1336, § 1, bod 1, 2 a 3“. Cann. 1364 § 1 CIC 1983. Cf. can. 2314 CIC 1917.

⁴⁰ „Spravodlivým trestom má byť potrestaný: 1. kto okrem prípadu, o ktorom sa hovorí v kán. 1364, § 1, šíri učenie zavrhnuté rímskym veľkňazom alebo ekumenickým koncilom alebo tvrdošijne odmieta učenie, o ktorom sa hovorí v kán. 750, § 2 alebo v kán. 752 a po napomenutí Apoštolskou stolicou alebo ordinárom to neodvolá.“ Can. 1371 CIC 1983. Cf. cann. 2317 a 2331 CIC 1917.

⁴¹ Cf. Michael X: *The devil is in the Details: Pope Francis Changes Catechism on the Death Penalty*. Dostupné na: <https://www.churchmilitant.com/news/article/the-devil-is-in-the-details-pope-francis-changes-catechism-on-the-death-pen>.

⁴² „Najvyšší veľkňaz je na základe svojho úradu neomylný v magistériu, keď ako najvyšší pastier a učiteľ všetkých veriacich, ktorý má za úlohu posilňovať svojich bratov vo viere, definitívnym úkonom vyhlasuje náuku o viere alebo mravoch za záväznú.“ Can. 749 § 1 CIC 1983.

⁴³ Dostupné na: <https://www.catholicworldreport.com/2020/10/07/three-questions-for-catholic-opponents-of-capital-punishment/> a *Lumen gentium* 25.

⁴⁴ V preklade: „Je vhodné nepriaznivé zužovať, prospešné rozširovať“. Bonifatius VIII, regula iuris 15. Cf. regula iuris 30: *In obscuris minimum est sequendum*. V preklade: „V nejasných veciach sa obmedzujeme na (preukázané) minimum“. Cf. Ulp. D 50,17,9;

Bibliografia

Pramene:

- AKVINSKÝ, T. *Summa contra gentiles*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993.
- AKVINSKÝ, T. *Summa theologiae* [online]. Dostupné z: <http://summa.op.cz/sth.php?&A=1>.
- Bonifatius VIII: *Regulae iuris*. In: HRDINA, A. *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- Catechismus concilii Tridentini* [online]. Dostupné z: <http://katechismus.szm.com/katol.htm>.
- DENZINGER, H. *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1911.
- Evangelium vitae*. Encyklika pápeža Jána Pavla II. o hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života z roku 1995.
- Papa Franciscus: *Ai partecipanti all'incontro promosso dal pontificio consiglio per la promozione della nuova evangelizzazione* [online]. Dostupné z: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/october/documents/papafrancesco_20171011_convegno-nuova-evangelizzazione.html.

Literatúra:

- FESER, E. *Augustine on Capital Punishment* [online]. Dostupné z: <http://edwardfeser.blogspot.com/2019/06/augustine-on-capital-punishment.html>.
- GREEN, M. W. An Ancient Debate on Capital Punishment. *The Classical Journal*. Vol. 24 (1929), No. 4, s. 267 – 275.
- CHOVANKOVÁ, A. Dve podoby trestu v Platónovom dialógu Gorgias. *Pro-Fil* [online]. Vol. 15 (2014), No. 2, s. 48 – 57. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/profil/article/view/1034>.
- MALÝ, R. *Je dovoleno brániť inkvizíciu?* Frýdek-Místek: Michael, 2007.
- Michael X: *The devil is in the Details: Pope Francis Changes Catechism on the Death Penalty* [online]. Dostupné z: <https://www.churchmilitant.com/news/article/the-devil-is-in-the-details-pope-francis-changes-catechism-on-the-death-pen>.
- SEEWALD, M. *Úvahy nad Františkovou zmenou katechizmu* [online]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/3640>.
- THURZO, V. Je potrebné prehodnotiť aktuálny postoj Katolíckej cirkvi k trestu smrti? *Acta Facultatis Theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*. Vol. 15 (2018), No. 2, s. 83 – 98.
- WAŁACH, M. *Prečo revolucionári odmietajú trest smrti?* [online]. Dostupné z: <https://www.christianitas.sk/preco-revolucionari-odmietaju-trest-smrti/>.

Pomp. D 50,17,20; Marc. D 50,17,192; Paul. D 40,4,10,1 a Cels. D 1,3,19. Q.v. Michael X: *The devil is in the Details: Pope Francis Changes Catechism on the Death Penalty*. Dostupné na: <https://www.churchmilitant.com/news/article/the-devil-is-in-the-details-pope-francis-changes-catechism-on-the-death-pen>.

REGISTER PRAMEŇOV

Peter Mach

I Právne pramene

1.1 Predjustiniánske pramene

Institutiones Gai

2,69	38 ²⁹
2,79	38 ²⁸
2,104	15 ¹⁷
2,239	35
3,23	35 ¹⁵
3,210	91 ⁹ , 94 ²⁸
3,211	95 ³⁰
3,215	90 ⁸
3,217	91 ^{10, 13}

Codex Theodosianus

2,1,4	154
9,1,1	153
9,1,2	169
9,1,7	162, 164, 165
9,1,10	153
9,1,18	163, 164
9,2,2	161, 164
9,3,1	162, 164, 165
9,3,6	163, 164

Lex duodecim tabularum

8,3	226 ⁴
9,3	226 ⁴
9,5	226 ⁴

1.2 Corpus iuris civilis

Codex Iustinianus

1,14,7	214 ⁹⁹
1,17,2,8	85 ³⁹

3,15,1	85 ⁴²
6,23,13	15 ¹⁷
9,2,9	85 ³⁸ , 212 ⁹³
9,9,30	85 ³⁷
9,16,7	226 ⁴

Digesta Iustiniani

1,1,1pr.	38 ²⁵
1,1,1,2	12 ²
1,1,1,3	36 ¹⁸
1,1,2	198 ⁴³
1,1,9	36 ¹⁷
1,1,10,1	32 ⁸
1,1,11	37 ²⁰
1,2,2,5	34
1,3,4-5	34 ¹²
1,3,19	239 ⁴⁴
2,14,1pr.	37 ²¹
2,14,38	14 ¹⁰
4,2,21,5	203 ⁵⁸
9,1,3	96 ³⁸
9,2,2pr.	91 ⁹
9,2,2,2	93 ²³
9,2,3	35 ¹⁴ , 94 ²⁷
9,2,5,1	95 ³⁴
9,2,5,2	93 ²⁴
9,2,7,4	96 ⁴¹
9,2,9pr.	91 ¹⁵
9,2,9,4	96 ⁴²
9,2,11,5	91 ¹⁴
9,2,13pr.	96 ³⁸
9,2,27,4	90 ⁸
9,2,27,5	91 ¹⁰
9,2,27,16	91 ¹³

9,2,27,17 92²⁰
 9,2,29,3 96⁴⁰
 9,2,32,1 92¹⁸
 9,2,37pr. 94²⁵
 9,2,44pr. 94²⁶
 9,2,49,1 96^{36, 39}
 9,2,51pr. 91¹⁴, 92¹⁸
 9,2,51,1 92¹⁹
 9,2,52,1 96³⁷
 9,3,1,5 96³⁸
 9,3,7 96³⁸
 13,6,3 35
 13,6,5,3 36¹⁶
 17,2,83 37²⁴
 23,1,43,10 84³⁴
 28,1,3 15¹⁶
 30,55 15¹⁴
 35,2,15,1 15
 40,4,10,1 239⁴⁴
 47,9,12,1 226⁴
 47,13,2 84³⁰
 47,20,3,2 85⁴¹
 48,1pr. 83²⁸
 48,4,3 226⁴
 48,8,4,2 83²⁹
 48,8,9 226⁴
 48,8,10 226⁴
 48,9,1 83²⁹
 48,10,30,1 84³⁶
 48,19,3 226⁴
 48,19,14 226⁴
 48,19,28,9 226⁴
 48,19,38,11 226⁴
 50,17,1 32⁷
 50,17,9 238⁴⁴
 50,17,20 239⁴⁴
 50,17,57 212⁹³
 50,17,141pr. 37²²

50,17,192 239⁴⁴
 50,17,202 32⁹, 222¹²⁷

Institutiones Iustiniani

2,1,25 38²⁷
 4,3pr. 123⁵
 4,3,2 95³²
 4,3,3 95, 123⁶
 4,18,1 84³¹

1.3 Stredoveké právo

Lex Ribuariorum

10,9 193²⁸
 14,1 193²⁸
 60,1 193²⁸

1.4 Kánonické právo

Corpus iuris canonici

Liber extra

1,2,13 214¹⁰⁰
 2,20,37 216¹⁰⁸
 2,24,8 203⁵⁹
 2,24,15 203⁵⁹
 2,24,20 203⁵⁹
 2,24,26 203⁵⁹
 3,50,5 205⁶⁵
 5,1,6 213⁹⁶
 5,3,1–5,3,46 206⁶⁸
 5,7,1–5,7,16 206⁶⁹
 5,9,1–5,9,6 207⁷⁴
 5,23,2 202⁵⁶
 5,26,2 208⁷⁸
 5,39,10 (Gl.ord.) 210⁸⁴

Concilium Lateranense quartum

c. 42 213⁹⁴
 c. 63–66 206⁶⁸

Concilium Tridentinum

Decretum de reformatione

c. 3 221¹²⁵**Codex iuris canonici anno 1917**

c. 120 § 1 172⁶
 c. 185 206⁶⁷
 c. 729 206⁶⁷
 c. 1317 § 2–3 203⁵⁹
 c. 1318 § 2 203⁵⁹
 c. 2222 214¹⁰², 222¹²⁶
 c. 2314 238³⁹
 c. 2317 238⁴⁰
 c. 2331 238⁴⁰
 c. 2354 235³⁰
 c. 2371 206⁶⁷

Codex iuris canonici anno 1983

c. 22 172³
 c. 110 177²⁴
 c. 149 § 3 206⁶⁷
 c. 188 206⁶⁷
 c. 197 178²⁹
 c. 198 178³⁰
 c. 208 179³⁹
 c. 208–223 179³⁷
 c. 209 179⁴⁰, 181⁴⁶
 c. 216 180⁴³
 c. 223 § 1 184⁵⁷
 c. 225 § 1 180⁴²
 c. 298–329 181⁴⁴
 c. 299 § 3 181⁴⁷
 c. 300 183⁵⁴
 c. 301 § 1 183⁵³
 c. 312 183⁵⁴
 c. 322 § 1–2 181⁴⁸
 c. 323 § 2 182⁴⁹
 c. 325 § 1–2 182⁵¹
 c. 535 § 2 177²⁵

c. 747 § 2 237
 c. 749 § 1 238
 c. 750 § 1–2 238
 c. 752 238
 c. 803 § 1–3 183⁵⁶
 c. 1055 § 1 178³⁴
 c. 1091 § 4 177²⁷
 c. 1094 177²⁶
 c. 1257 § 2 182⁵²
 c. 1290 176²²
 c. 1336 235³⁰
 c. 1364 238
 c. 1371 °1 238
 c. 1371 °2 238
 c. 1380 206⁶⁷
 c. 1397 235³⁰
 c. 1399 214¹⁰², 222¹²⁶

**Codex canonum ecclesiarum
orientalium**

c. 946 206⁶⁷
 c. 968 206⁶⁷
 c. 1461 206⁶⁷

1.5 Moderné pramene**Česko (a Československo)**

Smlouva mezi Českou republikou

a Svatým stolcem o úpravě
vzájemných vztahů (2002)čl. 9 175¹⁹Zákon č. 265/1949 Sb., o právu
rodinném§ 1 174¹⁴Zákon č. 97/1963 Sb. o mezinárodním
právu soukromém a procesním§ 20 ods. 1 174¹²

Zákon. č. 141/1961 Sb., Trestní řád		čl. 19	60
§ 18	152	čl. 21	60
§ 18 ods. 2	154	čl. 22	61
§ 67–68	155		
§ 67–73	155	Všeobecná deklarácia ľudských práv	
§ 68 ods. 2	161	čl. 3	60
§ 71 a	155	čl. 25	60
§ 72 ods. 1	155		
§ 72a ods. 1–4	155	Rada Európy	
§ 73a	165	Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd	
Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky		čl. 2	59
čl. 2 ods. 4	179 ³⁸	čl. 2 ods. 1	122
Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník		čl. 4 ods. 2 a 3	62
§ 657 ods. 2	175 ¹⁷	čl. 4 ods. 3 písm. d)	64
§ 755 ods. 1	178 ³²	čl. 6 ods. 2	147
Nemecko		Slovensko (a Československo)	
StGB (1871)		Listina základných práv a slobôd	
§ 12 ods. 1–2	79 ¹⁰	čl. 6	59
Organizácia Spojených národov		čl. 31	59, 74
Dohovor Organizácie Spojených národov o morskom práve		čl. 40 ods. 2	147
101	105 ¹³	Ústava Slovenskej republiky	
105	105 ¹⁴	čl. 2 ods. 2 a 3	21
Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach		čl. 13 ods. 1 písm. a)	71, 73
čl. 7 písm. b)	61	čl. 13 ods. 2	63, 67, 68
Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach		čl. 13 ods. 4	63, 71, 73
čl. 6	60	čl. 15	59
čl. 12	60, 61	čl. 15 ods. 1	122
čl. 18	60	čl. 15 ods. 2 a 3	122 ¹
		čl. 18 ods. 1	62
		čl. 18 ods. 2 písm. d)	64
		čl. 36 ods. 1 písm. c)–e)	62
		čl. 40	59, 61, 62, 66, 69–74
		čl. 49	89 ²
		čl. 50 ods. 2	147
		čl. 51	67

čl. 51 ods. 1	62, 73, 74	Zákon č. 277/1994 Z. z. o zdravotnej starostlivosti	
čl. 52 ods. 3	66	§ 2a ods. 2	69 ³⁵
čl. 125 ods. 1 písm. a)	69	§ 2a ods. 4	69 ³⁵
Zákon č. 86/1950 Zb. Trestný zákon		Zákon č. 73/1998 Z. z. o štátnej službe príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky a Železničnej polície	
§ 8	140	§ 59	144, 145
§ 104	129 ²¹	§ 192 ods. 1 písm. e)	144, 145
§ 190	129 ²²	Zákon č. 574/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti	
§ 218	129	§ 2 ods. 20	63
§ 227 ods. 1	130	Zákon č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve	
§ 228	130	§ 5 ods. 1	65
Zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon		§ 79 ods. 1 písm. v)	62, 63, 65
§ 13	140	§ 82	63
§ 219 ods. 2 písm. j)	130 ²³	§ 82 ods. 1 písm. b)	62
§ 224 ods. 4	129	Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon	
Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok)		§ 8	78 ³
§ 30 ods. 1	144	§ 9–11	78 ⁹
Zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch		§ 22–23	93
§ 2 ods. 2 písm. a)	139	§ 25 ods. 1	139
§ 49 ods. 1 písm. b), d)	139	§ 25 ods. 2	141
§ 73 ods. 1	147	§ 25 ods. 3	141
§ 76 ods. 1 písm. g)	144	§ 25 ods. 4	142
Zákon č. 7/1993 Z. z. o zriadení Národnej poisťovne a o financovaní zdravotného poistenia, nemocenského poistenia a dôchodkového poistenia		§ 144	131, 135
§ 4 ods. 3	67	§ 145	131, 135
Zákon č. 9/1993 Z. z. o zdravotnom poistení a hospodárení s Fondom zdravotného poistenia			
§ 12 ods. 6	67		

§ 147	128
§ 156	138
§ 157	139
§ 246 ods. 1	92 ¹⁶
Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok	
§ 2 ods. 4	147
§ 9	144
§ 9 ods. 1 písm. e)	143
§ 17	152
§ 17 ods. 3	154
§ 71 až 79	158
§ 71 ods. 1	158
§ 72 ods. 2	158
§ 76 ods. 1, 2, 6, 7, 10	158
§ 76a	158
§ 79 ods. 1 až 3	158
§ 81	167
§ 215 ods. 1 písm. d)	144
§ 281 ods. 1	144 ⁴
Taliansko	
Ústava Talianskej republiky	
čl. 7	173 ⁹
Uhorské kráľovstvo (do vzniku ČSR)	
Zák. čl. V/1878 trestný zákon o zločinoch a prečinoch	
§ 278	128
§ 279	128
§ 282	128, 135
§ 290	128, 135
§ 306	128

1.6 Súdne rozhodnutia

Európsky súd pre ľudské práva

Steindel proti Nemecku,
st. č. 29878/07 66³¹

Krajský súd v Bratislave

1 S 2/2007 145

Najvyšší súd Slovenskej republiky

1SŽ-o-NS 24/2004 146
1SŽo-NS-152/2005 147
3SŽo 35/2011 149
6SŽo34/2007 149
7SŽ 63/2003 146
8SŽo 48/2013 147
10SŽd23/2011 148

Ústavný súd Slovenskej republiky

II. ÚS 44/00 19²⁷
II. ÚS 134/2011 148
PL. ÚS 8/94 67³³
PL. ÚS 38/03 69³⁴
PL. ÚS 113/2011 62²⁸
PL. ÚS 4/2012 19²⁶
PL. ÚS 12/2016 19²⁶
PL. ÚS 7/2017 19²⁶

2 Neprávne pramene

Aulus Gellius

Noctes Atticae
20,1,7 226⁴

Aurelius Ambrosius

De Jacob et vita beata
1,6,21 198⁴³

Aurelius Augustinus

De civitate Dei
1,21 228¹¹

Biblia Sacra

Gn 2,24 179³⁵
Gn 3,9–12 215¹⁰⁶

Ex 20,13 224⁶
Ex 21,12 124
Ex 21,15 124
Ex 21,20 124⁸
Ex 21, 26–27 124⁸
Ex 22,18 226⁵
Ex 22,28 208⁷⁸

Lv 18,22 226⁵
Lv 20,2 226⁵
Lv 20,10 226⁵
Lv 20,11–14 226⁵
Lv 24,15 208⁷⁸
Lv 24,16 226⁵
Lv 27,29 209⁸²

Dt 13,6 226⁵
Dt 18,20 226⁵
Dt 19,16–19 226⁵

Joz 6,17n 209⁸²

1Sam 15, 9 209⁸²

Nah 1,9 213⁹⁵

Mt 18,15–18 197⁴⁰
Mt 18,17 210⁸³
Mt 26, 21 215¹⁰⁵
Mt 19,5 179³⁵

Mk 10,7 179³⁵
Mk 14, 18 215¹⁰⁵

Lk 17,1 – 2 226²
Lk 23,40–43 233²⁵

Jn 13, 21 215¹⁰⁵

Sk 8,9–24 206⁶⁷

Rim 13,3 – 4 226²

1Kor 5,3– 5 210⁸³
1Kor 6,16 179³⁵

Ef 5,31n 179³⁵

1Jn 2,1 198⁴³

Cicero
De inventione
2,22 30³

De legibus
1,16–17 37²³

De officiis
1,33 49³¹

In Verrem
1, 44 30³

Concilium Tridentinum
Catechismus concilii Tridentini
3,328 231¹⁹

Evangelium vitae
56 234²⁷

Gaudium et spes

69 204⁶¹

76,3 173⁸

**Katechizmus Katolíckej cirkvi
(1992)**

2264 234²⁷

2266 – 2267 232

2267 234²⁷

2267 (rev. 2018) 235–238

Livius

Ab Urbe condita

3,72 48²⁸

42,1,6–12 45²⁰

Suetonius

1,4 100³

1,34 101⁴

74 100³

Thomas Aquinas

Summa contra gentiles

3,146,5 230¹⁷

Summa theologia

2-2, q. 1, a. 10 189¹⁰

2-2, q. 32, a. 5 204⁶²

2-2, q. 65, a. 1co. 230¹⁸

2-2, q. 66, a. 2 204⁶²

2-2, q. 66, a. 7 203⁶⁰, 204⁶²

2-2, q. 89, a. 2 203⁵⁹

2-2, q. 89, a. 7 203⁵⁹

AUTORI

JUDr. Michal Aláč, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave

doc. JUDr. Petr Bělovský, Dr.
Univerzita Karlova v Prahe

doc. JUDr. Miloš Deset, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave

JUDr. Martin Gregor, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave

Mgr. Ján Ivančík
Univerzita Komenského v Bratislave

Mgr. et Mgr. Peter Mach, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave

JUDr. Lubica Masárová, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave

doc. JUDr. Michal Maslen, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave

prof. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave

doc. JUDr. Stanislav Pribyl, Ph.D., Th.D., J.C.D.
Trnavská univerzita v Trnave

doc. JUDr. Eva Szabová, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave

JUDr. Bc. Jan Ullmann
Univerzita Karlova v Praze

prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

JUDr. Karin Vrtíková
Trnavská univerzita v Trnave